

MAGYARORSZÁG
1848/49. ÉVI FÜGGETLENSÉGI HARCZÁNAK
KATONAI TÖRTÉNETE.

ÍRTA:

B. J.

(A SZERZŐ SAJÁTJA.)

II. KÖTET

A TAVASZI HADJÁRAT

4 CSATA VÁZLATTAL.

BUDAPEST, 1897.

NYOMATOTT MÁRKUS SAMU KÖNYVNYOMDÁJÁBAN
V., BÁTHORY-UTCZA 20.

Minden jog fentartva.

TARTALOMJEGYZÉK.

a második kötethez.

NEGYEDIK RÉSZ.

A magyar támadó hadjárat.

1849. márczius elejétől május végéig.

Huszzonegyedik fejezet. Előkészületek a tavaszi támadó hadjárhoz; hadrend, hadművelési tervek. Bevezető hadműveletek a fősergek körében; 1849. márczius elejétől április elejéig.....	1
A losonczy rajtaütés: 1849. márczius 24-én.....	29
A magyar főserg átkelése a Tiszán	35
Huszonkettedik fejezet A döntő támadó műveletek megindítása; a magyarok győzelme Isaszegnél; 1849. márczius végétől április elejéig.....	43
A hatvani ütközet 1849. április 2-án	47
A tápió-bicskei ütközet 1849. április 4-én.....	54
Lovas összeütközés Hatvan előtt 1849. április 5-én.....	58
Az isaszegi csata 1849. április 6-án	61
Huszonharmadik fejezet. A Komárom felmentését célzó hadműveletek; 1849. április elejétől végéig.....	77
A váczy ütközet 1849. április 10-én.....	80
A Pest előtti események Windisohgrätz felmentéséig a főparancsnokság alól.....	86
A nagysarlói csata 1849. április 19-én	90
Komárom felmentése a Duna balpartján	95
Pest felszabadulása és Komárom felmentése a Duna jobb partján.....	97
A komáromi csata 1849. április 26-án	100
Huszonnegyedik fejezet. Buda visszavétele; 1849. május elejétől végéig	107
Huszonötödik fejezet. Bem újbóli támadólagos műveletei Erdélyben 1849. február elejétől április közepéig	125
A piskii csata, 1849. február 9-én.....	125
Zsurmay műveletei Heydte ellen	132
Urban műveletei Riczkó ellen	134
Bem előnyomulása Urban és Malkowsky ellen; a borgó-diossényi és borgó-prundi ütközetek 1849. február 23-án	135
A medgyesi csata; az első csatanap 1849. márczius 2-án.....	137
a második csatanap 1849. márczius 3-án.....	142
Nagy-Szeben bevétele 1849. márczius 11-én.....	146
A feketehalmi ütközet, illetőleg Brassó bevétele 1849. márczius 18—20-ig.....	148
Huszonhatodik fejezet. A délvidéki események. Perczel Mór támadó műveletei a Bácskában 1849. márczius elejétől április közepéig...	156
Huszonhetedik fejezet. Perczel és Bem együttes támadó műveletei a Bánságban 1849. április közepétől május közepéig	164

MELLÉKLETEK.

1. Az isaszegi csata vázlata.
2. A nagysarlói csata vázlata.
3. Buda bevétele.
4. A medgyesi csata vázlata.

NEGYEDIK RÉSZ.

A magyar támadó hadjárat.

1819. márczius elejétől május végéig.

HUSZONEGYEDIK FEJEZET.

Előkészületek a tavaszi támadó hadjárhoz; hadrend, hadműveleti tervek. Bevezető hadműveletek a főseregek körében.

1849. márczius elejétől április elejéig.

Windischgrätz herczeg kápolnai győzelmét túlbecsülve, az annak lefolyásáról és eredményéről Ő Felségének küldött jelentésében többek között azon reményének adott kifejezést, hogy „pár nap múlva Debreczenben leond s a pártütés fészket hatalmába keríti.“.

Ezen győzelmi jelentés az osztrák udvari és kormány körökben végleg megérlelto az elhatározást, miszerint a már régebben tervezett s Ő Felsége elé márczius 4-én szentesítés végett előterjesztett „*birodalmi alkotmányt* mely Magyarországot, eddigi kiváltóságainak eltörlése mellett a többi tartományokhoz hasonlóan az összbirodalomba kebelezte, kihirdesse.

Ezen tény által a nemzet és dynasztia között fennálló viszály békés kiegyenlítésének lehetősége végkép megszűnt, minek folytán a két fél össze nem egyeztethető kívánalmainak döntő eszköze gyanánt továbbra is a kard, a fegyveres erőszak maradt alkalmazásban. A gondviselés, mint alább látni fogjuk, úgy akarta, hogy a győzelem istennője egyidőre a magyar zászlókhöz szegődjék, mely körülmény viszont a magyar intéző köröket készítette egy elhamarkodott, sajnálatos lépés megtételére. A honvédelmi bizottmány elnöke,

Kossuth Lajos ugyanis a kihirdetett „birodalmi alkotmányra“ válasz gyanánt április 14-én a debreczeni országgyűlésen az uralkodó házat trónvesztettnek, Magyarországot pedig tőle függetlennek nyilvánította. De valamint a kápolnai túlbecsült győzelem csakhamar sokkal jelentéktelenebbnek bizonyult, semhogy az óriási szoborműnek, az összbirodalom megtettesített eszméjének elég szilárd talapzatául szolgálhasson, épűgy a bosszú és megtorlás démona által sugalmazott s a fegyverdicsőség mulékony, csalóka fényében megfogamzott függetlenségi nyilatkozat, illetve az általa teremtett helyzet nemcsak katonai, hanem úgy kül- mint belpolitikai tekintetben is nélkülözöte ama biztos, szilárd alapot, mely a felkorbácsolt szenvedélyek vad viharában egyensúlyát következetesen megtartani képes lett volna.

De hagyjuk ezen, inkább a politika körébe vágó események válaszát s vegyük fel újból a főseregek körében történt hadi események leírásának félbeszakadt fonalát.

A főparancsnoksággal Dembinski lemondása után ideiglenesen megbízott *Vetter* tábornok a volt főparancsnokkal közösen új hadműveleti tervet dolgozott ki, mely éppen ellenkezője volt Dembinski előbbi tervének, amennyiben szerinte a gyöngyösi úton a VII. hadtesttel tüntetés, a lóerővel pedig Szolnokon át a főtámadás lett volna intézendő. Ennek értelmében a II. hadtest, melynek parancsnokságát az időközben tábornokká kinevezett Aulich vette át, szintén Szolnok felé indítatott útba. Az új terv értelmében *Görgey* régi óhajához képest ismét teljesen önálló seregrész parancsnokává vált; ámde az ő magasra törő ambíciója most már evvel sem elégedett meg s titkon még magasabb rang elnyerése után, a főparancsnoki méltóságra vágyódott, mire nézve a Kossuth ellenzékét képező úgynevezett békepárt részéről hathatós támogatásban részesült. Ennek kieszközlése végett, hadtestét Poroszló előtt a faképnél hagyva, Debreczenbe utazott; itt azonban már fait accomplira talált, amennyiben odaérkezése napján az altábornagygyá előléptetett *Vetter* neveztetett ki végérvényesen főparancsnokká.

Azért *Görgey* útja még sem volt hiábavaló, amennyiben a Dembinski-*Vetter*-felé tervet halomra döntve, új hadműveleti tervvel állott elő s annak elfogadását részben ki is eszközölte. Az ez alkalommal létrejött megállapodásokat Kossuth márczius 9-én a hadsereghez intézett következő kiáltványában tette közzé:

„A magyar nemzet nevében, a magyar hadsereghez! Magyarországot vitéz hadseregeinek hősies bátorsága, fáradhatlan kitűrése és hazafiúi lelkesedése által azon pontra jutottunk, hogy édes hazánk megmentését isten segítségével, győzelem és siker felé irányozhatjuk. E győzelemnek és sikernek két föltétele van. Az egyik föltétel összpontosított erő, melyet hősies elszántság lelkesít. A másik föltétel egység az akaratban és rendelkezésben s pontos-

ság a rendeletek végrehajtása körül. Az első feltétel, az előbb úgynevezett felsődunai hadseregnek Görgey tábornok jeles vezérlete alatt dicsőséges ütközetek és dicsőséges fáradalmak után az tiszai vonallal történt egyesülése által és az alsó duna-tiszai hadseregnek Szolnokig fölvonulása s magának Szolnoknak — Damjanich tábornok vezérlete mellett márczius 5-én történt győzelmes bevétele által teljesebbé ment. És ezen erők összpontosításának teljesebbé után, a nemzet vitéz seregeinek bajnok indulata mellett, már csak arra van szükség, hogy egység és összhangzás legyen a fővezérletben s magasztos hazafiul készségtől lelkesített pontosság a kivitelben, miszerint az igazságos istennek segítségével mihamarább elmondhasuk, hogy szegény nyomorgatott hazánk szent földje ki van tisztítva az ellenségtől, a vitéz hadsereg pedig a hálás haza kebelén azon édes érzettel pihenhessen meg borostyánain, hogy e magyar hazát ő mentette meg. Ezen második feltétel szükségétől áthatva, én, az ország kormányának elnöke a nemzet parancsából, s a nemzet akaratánál fogva ream ruházott hatósággal ezennel tudósítom Magyarország hadseregeit, hogy valameddig a Tisza vonalán jelenleg két külön pontokon, úgymint a tisza-füredi és szolnoki pontokon állomásozó hadsereg osztályoknak egy közös működésre alkalmazása a körülmények szerint szükséges leend, ezen több rendbeli hadsereg osztályok két nagyobb hadtestben egyesülteknek tekintendők, melyeknek egyike a felsőmagyarországi, a másik pedig a közép-magyarországi hadsereg nevét viselendő és a felsőmagyarországi hadseregnek vezérletét Görgey tábornok, a közép-magyarországinak vezérletét pedig Damjanich tábornok viendik. Az egyik és másik hadsereg-testekbe beolvasztott vágj' változtatva beolvasztandó hadosztályoknak eddigi számai tovább is meghagyatván. Hogy pedig nagy ezen, Görgey és Damjanich tábornokok vitéz vezérlete alatti derék hadseregek, mint szintűgy a szeged-bácsi és marosvonalai (aradi) hadosztályok, nemkülönben az ország várait védelmező hadseregek, valamint egy lélektől egy hazaszeretettől és a dicsőségnek közös érzetétől vannak lelkesítve; úgy egy célra egy irányban, s egymást kölcsönösen támogatva is működhessenek: az ország kormánya az országgyűlés hozzájárultával szükségesnek találta Vetter altábornagyot Magyarország minden hadseregei fővezérévé megbízni és kinevezni, kinek tehát ezennel fővezérlete alul csupán az erdélyi hadseregek, melyeket Bem tábornok vezérel, a Debreczen és környékén alakított tartaléksereg, mely a szükség szerinti rendelkezőire fentartatik s a magyar határszéli és erdélyi passusokat őrző seregek, mint melyeknek kiszabott rendeltetésük van, vétetnek ki. Midőn én mint a nemzet akaratából az országot ideiglenesen kormányzó honvédelmi bizottmány elnöke, a kormány ezen rendelkezését, ezennel a nemzet nevében hazánk hadseregeinek tudtul adom, egyúttal szintűgy a nemzet nevében rendelem és parancsolom, hogy minden a fentebbi

kivételben nem foglalt hadsereg-testeknek, bármilyen néven nevezett csoportoknak és osztályoknak fő- és alvezérei, parancsnokai, tisztjei és minden vitézei összesen és egyenként a nevezett fővezérnek mindaddig, míg ez ország kormánya másképp nem intézkedik, feltétlenül engedelmeskedni és rendelkezéseit és kiadandó parancsait azon pontossággal és őszinte készséggel teljesíteni elengedhetlen kötelességüknek ismerjük, mely nélkül minden kiontott nemes vér gyümölcstelenül lenne kiontva, és melyet a hadi fegyelem—a katonának vitézsége mellett ezen fő dicsősége — oly bizonyosan megkíván, mint a minő bizonyos az, hogy katonai fegyelem nélkül a legvitézebb hadsereg is gyenge, a haza pedig meg nem menthető. Vitézek, a katonai pálya a dicsőségnek pályája; de legdicsőségesebb akkor, midőn a bajnok katona igaz és törvényes ügyben hazája megmentéséért harcol. Minden olyan dicsőség hiú, és sem isten élőt nem érdem, sem emberek előtt nem becses, melynek más kútfeje van, mint a rendíthetetlen hű ragaszkodás azon szent üggyhöz, melynek a katona vitéz karjával oltalmára esküdött. És ez az eskü szent az örökkévaló isten előtt, szent az emberek előtt, szent a szív belső bírója: a lélekismeret előtt. Én tudom, hogy Magyarország hadseregeiben nincs és nem lehet olyan ember, ki érdekében a hazának, melyet véd, érdekében önmagának és érdekében azon katonai becsületnek, melylyel zászlója alá felesküdött, ne osztozzon velem azon érzelemben, hogy a köteles katonai engedmesség mellett, melyet a nemzet által ream ruházott hatalomnál fogva fentartani tudok is, fogok is, akkor termi meg a hazára nézve legbiztosabban gyümölcseit, ha a kötelességérzet a szívnek azon benső készségével párosul, minélfogva mindenki nemcsak megteszi, hanem örömet teszi meg azt, mit törvényes felsőbbsege a haza érdekében parancsol. Ezen szives készség biztosítja a pontosságot, a pontosság pedig hadi munkálatokban nélkülözhetlen, mert különben vagy elvesz a megbecsülhetlen idő és a győzelemnek kedves alkalmát, vagy hasztalanul ontatik ki a legnemesebb vér, mert hiányzik azon pontos támogatás, melyre a siker és a bajnok katonák vérének megkímélése számítva van. Midőn tehát engedmességet a nemzet nevében parancsolok, ezen szives készség az, melyre hazafiul érülettel felhívom, melytől lelkesítve látni óhajtom a hadsereget. Vitézek! a mint szent előttem a haza, olyan szent előttem e haza védőinek, az ország hű hadseregeinek irányában az érdem méltánylatának kötelessége. Én gyakran és sokat leendek körötökben hogy szemtanúja lehessenek azon készségnek, melyre ezennel felhívlak, szemtanúja érdemeiteknek, és meg vagyok győződve, hogy édes magyar hazánk vitéz hadseregei, nekem, a haza kormányelnökének, sűrűen fognak kedves alkalmat nyújtani, hogy tetteleg bizonyíthassam, miként a nemzet, mely a kötelességnek teljesítését kívánja a maga részéről, mint én is a magam részéről, nem ismerünk édesebb kötelességet, mint a hála-

datosságot az érdem iránt. Előre tehát, mint a fővezér rendelendi, a haza megmentésének dicsősége ösvényén Ezekből áll, mit a nemzet nevében rendelek és parancsolok. Senki annak ellenére, a hon elleni fellázadás bünsúlyának terhe alatt, másként nem cselekvendvén. Kelt a kormány és országgyűlés ideiglenes székhelyén, Debreczenben, márczius 8-án 1849. év. Az országos honvédelmi bizottmány elnöke

Kossuth Lajos.“

Ugyanezen tárggyal foglalkozik Kossuthnak ugyanaz napról keltezett s Klapka ezredeshez intézett alábbi levele is:

„Tisztelt ezredes úr!

Már régóta gondolok arra, hogy a Görgey hadtestével a Tiszánál történendő egyesülés után valamennyi elkülönített csapatosztály együttes irányban és ugyanazon célra kezdje meg működését és nagyon sajnálom, hogy Dembinski altábornagy nagyon későn s a fő hadművelettel egybe nem hangzó módon adta Damjanich tábornoknak a támadási utasítást., Szolnok abban a perczben vétetett rohammal be, melyben a főhadsereg a helyett, hogy előnyomult volna, már a Tisza mögé vonult vissza. Meggyőződtem róla, hogy a hadműveletek egysége most okvetlen szükséges, mivel Damjanich tábornok Szolnok bevétele által nagyon kedvező alkalmat nyújtott az előnyomulásra, melynek hanyag felhasználása oly hátránnyal járna, melyet később'egy egész évi hadjáratlal lehetne csak jóvá tenni. Attól is tartok, hogy ha a két hadsereg, a felső és alsó nem működnek együttesen, az ellenség egész haderejét könnyen az egyik vagy másik hadtest ellen fordítja és minket az új hadművelési alapról egészen leszorít, mi által ismét a Tiszavonalra leszünk szorítva, hol Tő.000 ember érolmezése, Szegedet, az aradi tábort és a debreczeni tartalékot beleértve, egészen lehetetlen lenne. Az oroszok megkezdett iuterventiója Erdélyben a gyors és erélyes előnyomulást még szükségesebbé tette. Még a brüszeli kongresszusnál fogva is attól tarthatni, hogy ha a főváros gyors visszafoglalása által nem szerzünk magunknak impozáns állást, az olasz ügy könnyen hátrányunkra intéztetik el. Ily fontos indokok arra indították az országgyűlést, hogy Dembinski leköszönése után, ki* mint utóbb beláttam, az együttes haderők alkalmazásánál, a viszonyok nem ismerése következtében nagy hibákat követett el, nekem mint a kormány képviselőjének meghagyta, hogy a hadműveletek egysége szempontjából főparancsnokot nevezek ki az összes magyar csapatok fölött. Miután Dembinski lehetetlenné lett és Bem jelenléte Erdélyben nélkülözhetlen, én csak három férfi: Vetter, Görgey és Damjanich közt választhattam. Görgey sem az alsó tiszai (bács-bánsági) csapatok előnyeit, sem azok gyengéit nem ismeri, do még sokkal kevésbé ismeri Arad, Szeged, Szabadka és Pétervárad állapotát és az ottani népelet fázisait, melyek

az alsó vidéken a hadműveletek főmozzanatait képezik. Hasonló helyzetben van Damjanich tábornok a felső hadseregbe, valamint a feldunai, jelesül a komáromi ügyekre nézve is. A kísérlet, mindeme viszonyokkal megismerkedni, igen sok időbe kerülne, melyet most nem becsülhetünk eléggé. Vetter tábornok azonban állásánál fogva mind ezen állapotokat jól ismeri, azonfelül ő a legidősebb a tényleges tábornokok közt. Én ennél fogva azt határoztam, hogy a tiszai csapatok két hadsereget képezzenek, az egyik Görgey alatt a 2. és 7. hadtestből, az utóbbi Damjanich alatt az ön és a bácsbánsági hadtestből. Az összes haderő főparancsnokául Vetter tábornok van kinevezve, ki egyszersmind altábornagygyá is előlépttetett. Azon felül az országgyűlés azt kívánja, hogy a mennyire tehetem, a hadseregnél legyek és személyesen öröködjem a fölött, hogy benső villongások ne veszélyeztessék ismét azt, mit a csapatok a hazának kivívtak. Midőn ezt tenni megígértem, ez országgyűlés azt a kérdést intézte hozzám, kezeskedhetem-e róla, hogy Vetter tábornok a kormánynak mindenben fog engedelmeskedni? Mire én azt feleltem, hogy mindig öröködni fogok a fölött, hogy a főparancsnok csak jól és célirányosan intézkedjék, hogy én kivált Görgey és Damjanich, valamint az ön — ezredes úr — honfiúi jellemében helyezem teljes bizalmamat, hogy e férfiak, tülemlelkedve minden önzésen, jellemük szilárdsága által a csapatoknál mindenütt engedelmességet fognak eszközölni és a ki a hadseregnél ez vagy ama vezér iránti ragaszkodásból a nemzet létének veszélyeztetésével viszálykodást akarna szítani, az ily bujtogató halállal fog lakolni, vagy én nem térek élve vissza, mire az országgyűlés teljhatalommal ruházott föl a hadsereg fölött. Most tehát isten és a haza nevében felkérem önt, hogy a nemzet megmentésére nyújtson kezet nekem. Igyekezék a csapatokat oly hazafiságra és lelkiismeretre buzdítani, melyet önnél oly nagyra becsülök. Mindenki meglegyen győződve róla, hogy a kormány rendeletéi iránti engedelmesség és mindnyájok készséges közreműködése a haza megmentésének életföltétele. Tudom, hogy Damjanich Vetter altábornagynak nem személyes barátja, de azt is tudom, hogy ő mindenek előtt hazafi és katona, és elvárom tőle, hogy minden személyeskedés mellőzésével, fegyelme által, mely nélkül siker nem várható, mindnyájuknak példányképpül fog szolgálni. Ez értelemben írtam Damjanich tábornoknak. Szerencsés véletlen hozta épen most Görgey tábornokot Debreczenbe, hol alkalmam volt vele személyesen szólhatni. Olyannak találtam őt, a minőnek képzeltem, tiszta, lelkesült hazafinak. A mellékelt kiáltványokat mint kormányelnök intézem a hadsereghez, s ezekből több példányt küldöttem Vukovics kormánybiztosnak is azon meghagyással, eszközölné ki Damjanich tábornoknál, hogy azok napiparancs által tétessenek közzé a csapatoknál. Néhány nap múlva a hadsereghez jövök és nagyon fogok örvideni az ön férfiúi jobbát legszívélye-

sebben szoríthatni. Az isten áldja meg önt. — Debreczen, 1849. márczius 9-én. A honvédelmi bizottmány elnöke.

Kossuth Lajos.“

A Görgey által ajánlott terv szerint az I. és VII. hadtestnek az ő parancsnoksága alatt Tokajon át, a II., III. és IV. hadtestnek pedig Damjanich alatt Szolnokon át kellett volna támadólag fellépnie. Hosszas rábeszélés után ezen tervnek hadműveleti részét végre Vetter is magáévá tette, melynek mint a fent közölt levélből látható, csupán erőelosztása szenvedett változást. Ámde ezen tervnek sem volt hosszú élete, amennyiben Vetter, Dembinski által befolyásoltatva, nemsokára ismét az általuk közösen megállapított terv kiviteléhez ragaszkodott, vagyis: tüntetés Tokaj felől, főtámadás Szolnokon át. Közbevetőleg megjegyezzük, miszerint később, midőn arról volt szó, hogy az eszme tetté váljék, tulajdonképpen ezen tervek egyike sem tartatott be szorosan.

Ami Vetternek főparancsnokká történt kinevezését illeti, az a legtöbb magasabb parancsnok helyeslésével találkozott. Hogy Görgey e dologról mikép vélekedett, annak legvilágosabban márczius 10-én Klapkához intézett levelében ad kifejezést, melyből az alábbi részletet vesszük át: „Egyek 1849. márczius 10. Vetter az összes magyar hadak főparancsnoka és altábornagya. Az ég tisztítsa meg keblét minden kicsinyes tekintettől és töltse be honszeretettel. Sikert fog aratni, ha tanácsotokat követi és az enyémet vissza nem utasítja. De ha téved, akkor az osztrákok megcsalják őt. Tervetek teljes beleegyezésemet bírja, de Vetter kinevezése által minden lépésünk egyelőre meg van bénítva és az időnek és alkalomnak nagy része elveszett. Azon meggyőződés tölt el, hogy Damjanich, Aulich, te és én, sokat, igen sokat vihettünk volna végbe, noha nem lett volna főparancsnokunk. Én ma Ősegénél át akartam kelni a Tiszán, de a magyarok istene ezt megghiúsította, esőt küldött és most Tokajnál kell átkelnem. Ismét egy nap veszett el.....“ Ezen sorok tendenciózus színezete első pillanatra szemünkbe ötlük.

Mielőtt Görgey Debreczenből Poroszló előtt álló hadtestéhez visszatért volna, Vetter élőszóval kiadta neki a legközelebbi teendőkre vonatkozólag az utasítást, mely szerint a II. hadtestnek, egy 2 zászlóalj és 10 ágyúból álló különítménynek a tiszafüredi hídfőben való visszahagyása mellett, azonnal a sereg zöméhez Szolnok felé kellett útba indulnia, míg Görgey hadtestével Tokajnál a Tiszán átlépve, az eger-gyöngyösi úton nyomuljon előre.

Mielőtt az ezen rendelkezések folytán történtek megbeszéléséhez fognánk, előbb a császáriak táborában időközben történeteket kell felemlítenünk.

Windischgrätz herceg a szolnoki ütközet napján főhadiszállását Gyöngyösről Budára tette át s épen azon eszmével foglalkozott,

hogy Ő Felségétől újabb segélycsapatokat kérjen. Még jobban siettetten ezen elhatározását a Karger-dandár katasztrófájáról beérkezett hír, miért is *Zedtwitz* gróf ezredes, már márczius 6-án az alábbi legalázatosabb előterjesztéssel küldötte Olmützbe:

„Ismételve volt már alkalmam Felséged legfelsőbb figyelmét a rendelkezésekre álló haderők elégtelenségére felhívni. Ez az oka, hogy a hátráló ellenséget hatásosan üldözni képtelen vagyok, amennyiben seholy sem hagyhatok megfelelő tartalékot hátra, a hogyan az, főleg ily nagy kiterjedésű föllázadt országban, szükségessé válnék, miután a rossz hangulat és az előnyomulásunkat gátolni igyekvő megfeszült törekvések csakis anyagi erő által nyomathatók el. — Leginkább érezhető a hiány lovasságban, főleg a könnyű fajtájából, melyből csak igen csekély létszám fölött rendelkezem, holott az ellenség főereje ebből áll, és a terület, melyen hadműveleteim folynak, annak alkalmazását kívánatosá teszi. Rendelkezésre álló lovasságom legnagyobb része vértés és dragonyos ezredkből áll, melyek könnyű lovassági szolgálatot kénytelenek teljesíteni, miáltal a nehéz lovak feltűnően szenvednek, amellet sokat szenvedtek lovas ezredeim legénységben, de kivált lovakban részint ágyútűz által, részint a huszárokkal történt összecsapásokban, a mi főkép utóbbi időben gyakran fordult elő s a melyekben a magyar csapatok jobban raegállták a helyet. Ennél fogva a legmélyebb hódolattal kérem Felségedet, nyújtsa nekem e tekintetben legfelsőbb támogatását, melyre oly nagy szükségem van.“ Ezek után rámutat a herczeg az Olaszországban csak kivételes esetben alkalmazható fölös számú lovasságra, melyből legalább 2 ezrednek átengedését kéri. „E mintegy 2000 emberből álló fogyatékpótlására — folytatja a herczeg előterjesztésében — majdnem hasonló számú magyar foglyot küldöttem már Olaszországba, miáltal az olasz hadsereg 2000 szuronynyal szaporodott, melyek ott bizonyára több hasznot tesznek, mint ugyanannyi számú lovas. Kérem tehát Felségedet egy mielőbbi jóváhagyó legfelsőbb határozat hozatalára. Windischgrätz herczeg.“

Ezen előterjesztés eléggé bizonyítja, miszerint Windischgrätz nézete az ismert kápolnai győzelmi jelentés óta alaposan megváltozott, mindazonáltal Karger kudarcza annyira felbőszítette, hogy azért stante pede megboszulni kívánta magát.

Ez értelemben Schlick és Wrbnának még 6-án parancsot küldött, miszerint hadtesteik menetét Czegléd felé lehetőleg siettessek, miáltal az ottani haderő 28 zászlóalj, 32 lovas század és 02 ágyúra emelkedett. Jászberényt az elvonuló Schlick helyett a Pergenes Deym-dandároknak kellett megszállaniok.

Rambery altábornagy, a ki a helyett, hogy a Götz és Jablowski-dandárokkal a kapott parancs értelmében a magyarok hátában megjelent volna, február 28-áig Kassán időzött s csak márczius 1-én érkezett Miskolczra, — egyidejűleg utasított, hogy Kápolnán át Jászberénybe induljon.

Mindezen intézkedésről a bán azon hozzáadással értesítette, miszerint iparkodjék az ellenség erejét és állását a megindítandó támadás szempontjából kipuhatolni és rendelkezésre álló csapatjait akként csoportosítani, hogy a kivívott előnyök az ellenség kezéből újból kiragadhatók legyenek, „mert — úgymond — az semmi esetre sem járja, hogy ily nagyszámú haderők jelenléte mellett a szenvedett kudarcz megtorlás nélkül maradjon.“

Válaszul erre a bán márczius 8-iki kelettel Windischgrätz nem csekély boszúságára, azt jelentette, miszerint a vele szemben álló ellenség számára való tekintettel czélszerűnek vélné, ha saját hadteste előretolt állásából, Abony és Czepléd vidékéről, Bérezel, Irsa, Alberti és Pilis környékére vonatnék vissza s a helyett Abonyba és Czeplédre a II. hadtest tolatnék előre.

Elismerőleg legyen kiemelve, hogy a herczeg ezen tanácsot el nem fogadta, hanem ragaszkodván korábbi elhatározásához, Schlicknek még az este parancsot küldött, miszerint az eredetileg Jászberényben visszahagyandóknak jelzett dandárokat is haladók nélkül Czepléd és Tápio-Szelére irányítsa, miután szándékában van összes erejét a Szolnok-Czibakháza előtt gyülekező ellenséggel szemben összpontosítani.

Ezen utasítás már nem találta Schlicket Jászberényben, miután az Jellachich. Wrzna és Zeisberg fölhívása folyán az nap tanácskozás céljából Czeplédre utazott, honnan Windischgrätznek a három hadtest parancsnok által szerkesztett alábbi együttes előterjesztés küldetett be:

.Egybehangzó hírek szerint a velünk szemben álló ellenség erős, a mihez annál kevésbbé férhet kétség, miután minden erejét a Tisza bal partjára vonta; úgy hírlik továbbá, miszerint a túlsó parton jobb szárnyunk ellen is mozognak ellenséges hadoszlopok. Ennélfogva sürgősen szükségesnek tűnik fel előttünk, hogy mi is egész hadseregünket Czepléd-Alberti között összpontosítsuk, mielőtt bárminemű vállalathoz fognánk. Kérjük tehát herczegségedet, rendelné el, hogy a még hátul levő dandárok (Deym, Fiedler, Krigern és Montenuovo) Jászberényből sürgősen Czeplédre vonuljanak, hasonlóan kívánatos volna, hogy Hamberg altábornagy is siettesse idejövetelét, s végül hogy valamennyi szállítható beteg Gyöngyös védőrségével együtt haladék nélkül Pestre vonassák. Czepléd, 1S49. márczius 8-án esti 9 órakor Schlick, Wrzna, Jellachich.“

Igen természetes, hogy Windischgrätz ezen, alárendelt tábornokai részéről szokatlan eljárás kissé meglepte s kellemetlenül érintette, másrészt azonban jól eshetett lelkének a tudat, hogy ő ezen előterjesztésnek betűről-betűre már előbb megfelelt s így a herczeg a helyett, hogy hadtestparancsnokainak eljárását komolyan kifogásolta volna, megelégedett annak kijelentésével, hogy a közóhajnak már korábban eleget tett.

Egyébként a kellemellen állapot nem soká tartott, mert egy Ottingertől 10-ike folyamán vett jelentés szerint a rettegettet ellenség az elmúlt éjjel újból visszavonult a Tisza mögé s az oltani hidat maga mögött fölégette. Erre a bán a támadó előnyomulást mint tárgytalanná váltat teljesen feladta, Szolnokot még csak meg sem szállatta, hanem azt csupán járőrök által tartatta figyelemmel.

Így ment újból füstbe Windischgrätznek kétség kívül helyes érzék által sugalmazott támadólagos alapra fektetett hadműveleti terve, a miért a felelősség és mulasztás első sorban Jellachichot illeti, kinek beavatkozása és befolyása a hadműveletekre, — akár csak túlnan Görgey-é — immár fenyegető mérveket öltött.

Mihelyt a bán Damjanich visszavonulásáról a Tisza mögé jelentést vett, a további teendők iránt azonnal a következő előterjesztést továbbította Windischgrätzhez: „Miután az ellenség Szolnokot odahagyta s igen valószínűnek látszik, miszerint szándékában van magát teljes erejével *Thodorovich* tábornokra reávetni, ennek folytán a legfontosabb s legsürgősebb teendők egyike, hogy ezen tábornoknak haladék nélkül kezet nyújtsunk, a mi annál könnyebben eszközölhető, miután biztosan tudom, hogy a *Thodorovich* hadtest jelenleg részint Szabadkán, részint annak környékén áll.*)" Miután minden pillanat drága, bátorságot veszek magamnak herczegségedet az alábbi rendelkezések sürgős megtételére legalázatosabban felkérni: 1. Hogy *Thodorovich* tábornok személyes felelősség terhe alatt erőltetett menetekben Halasra vonulni utasíttassék. 2. Hogy a parancsnokságom alatt álló I. hadtest haladék nélkül Kecskemétre meneteljen, míg Czegléd a III ik, Körös pedig a II. hadtest által szállassék meg. 3. Hogy *Thodorovich*nak meghagyassék, miszerint azonnal parancsnokságom alá lépve, menetének megkezdését nekem, az arra vonatkozó menetterv előterjesztése mellett azonnal bojelentse. Az utóbbi rendelkezés nemcsak időnyerés céljából, mely sohasem volt drágább mint épen jelenleg, feltétlenül szükséges, hanem az egyúttal utamat a szerb ügyek küszöbön álló rendezéséhez is előnyösen egyengetni fogja. A midőn bátor vagyok herczegségednek ezen legbensőbb meggyőződésemen alapuló nézetemet előadni, kérem azt egyes egyedül a monarchia ügyei iránt érzett határtalan odaadásomnak tulajdonítani, mely jelenleg üdvét csakis erélyes elhatározásokban és határozott tevékenységben keresheti és találhatja fel.“

Windischgrätz herczeg ezúttal elég gyenge és engedékeny volt, hogy a bán javaslatait teljtartalmúlag magáévá tegye s még márczius 10-én tudomására hozta, miszerint az előterjesztésében foglaltak nagyrészt már folyamatban vannak s hogy a még szükséges kiegészítő intézkedéseket haladék nélkül megteendi.

*) *Theodorovich* hadoszlopa ez időtájt nem Szabadkán, hanem Török-Kanizsán állott.

Márczius 12-én a hadtestek el is foglalták újonnan kijelölt helyeiket, Ramberg altábornagy pedig 11-én kelt parancsral a Felső-Tisza szemmel tartása céljából Jászberényből Hevesre rendeltetett.

Ezzel egyidejűleg márczius 12-én a herceg hadseregének újonnan elrendelt alábbi beosztását is közzétette.

Főparancsnok: *Windischgratz* herceg tábornagy.

Parancsnok: *bárá Jellachich bán* altábornagy.

Vezérkari főnök: *Zeisberg* vezérőrnagy.

Hartlieb altábornagy hadosztálya:

1. dandár, <i>Gramont</i> vezérőrnagy.		
5. vadász zászlóalj		1 zászlóalj
3. zászlóalj likkai	) határőr	1 "
2. " gradiskai		1 "
6. számú 6 fontos üteg		1 üteg
2. dandár, <i>Rastich</i> vezérőrnagy.		
1.)	) határőr	1 zászlóalj
2.) zászlóalj ottochani		1 "
3. zászlóalj ogulin-szlui		1 "
az 1. báni ezred 3. zászlóaljból 4 század		1 "
1. számú 6 fontos üteg		1 üteg

Schulzig altábornagy hadosztálya:

1. dandár, <i>Kleinberger</i> vezérőrnagy.		
A 2. báni ezred 3. zászlóalja		1 zászlóalj
2. bródi határőr zászlóalj		1 "
3. sz. Károly főherceg gyal. ezr. 3. zlja		1 "
5. számú 6 fontos üteg		1 üteg
2. dandár, <i>Dietrich</i> vezérőrnagy.		
2. báni ezred 4. zászlóalja (Budán)	) zljki	1 zászlóalj
4. zászlóalj varasd-kőrösi határőr		csak 1 "
az Eckher kombinált zászlóalj		4—4 1 "
2. zászlóalj szluini határőr		század 1 "
1. sz. szlavoniai 6 fontos gyalog üteg		1 üteg

Ottinger vezérőrnagy hadosztálya:

1. dandár, <i>Sedelmayer</i> ezredes.		
6. számú Wallmoden)	) vértés ezred	6 lov. század
7. számú Hardegg)		6 " "
10. számú lovas üteg		1 üteg

2. dandár, *Sternberg* ezredes.

1. sz. Ferencz József császárdragonyosok	6 lov. század
a 3. számú százsz király vértés ezredből	2 " "
bänderialis huszár	6 " "
5. számú lovas üteg	1 üteg

A hadtest tartalék-tüzérsége; parancsnok: Peter őrnagy.

2 számú 6 fontos gyalog üteg	1 üteg
9. számú lovas üteg	1 " "
2. számú szlavoniai fél lovas üteg	1/3 " "
16. számú rüppentyü üteg	1 " "
1.)	1 " "
2.) számú 12 fontos üteg	1 " "
13. számú utász század 4 hidkészlettel	1 utász szd

összesen: 14 zlj, 26 lovas század, 11^{1/2} üteg (69 löveg), 1 utász század 4 hadihidkészlettel, állománya mintegy 20.000 ember.

II. **Hadtest.**

Parancsnok: *Wrbna* gróf altábornagy.

Vezérkari főnök: *Pott* ezredes.

Csorich báró altábornagy hadosztálya:

1. dandár, *Wyss* vezérőrnagy.

2. vadász zászlóalj 4 százada	1 zászlóalj
56. sz. Fürstenwärther gyalog ezred 3. zlja	1 " "
29. számú Schönhals " " 1. "	1 " "
59. számú Badeni ezred 1. landwehr zlja	1 " "
2. számú lovas üteg	1 üteg

2. dandár, *Colloredo* herceg vezérőrnagy.

6. vadász zászlóalj 4 százada	1 zászlóalj
58. számú István főherceg ezr. 1. és 2. zlja	2 " "
21. sz Paumgarten gy. ezr. 1 landw. zlja	1 " "
8. számú 6 fontos üteg	1 üteg

Schwarzenberg Edmund herceg altábornagy hadosztálya:

1. dandár, *Schütte* vezérőrnagy. (Esztergomi és budai helyőrség.)

Fischer	} gránátos zászlóalj	1 zászlóalj
Richter		1 " "
Bittermann		1 " "
12. sz. 6 fontos üteg		1 üteg

2. dandár, *Liebler* vezérőrnagy. (Budapesten helyőrség gyanánt.)
Schneider	} gránátos zászlóalj	1 zászlóalj
Martini		1 "
Rattay		1 "
17. sz. Hohenlohe gy. ezr. 4. zlja, 4. század		1 "
13. sz. 6 fontos üteg		1 üteg
3. dandár *Bellegarde* vezérőrnagy.
Auersperg vértések	6 lov. század
János főherceg dragonyosok	4 " "
Civallart dsidások	5 " "
4. számú lovas üteg	1 üteg

Hadtest tartalék-tüzérség; parancsnok: *Schmit* őrnagy.

10.)		
11.)	sz. 6 fontos üteg	2 üteg
	6. számú fél lovas üteg	1/2 "
	15. számú röppentyű üteg	1 "
3.)		1 "
1.)	számu 12 fontos üteg	1 "
	8. számú utász század	1 utász század
összesen 15 zlj, 15 l. szd, 10 ^{1/2} üteg (63 ágyu), 1 utász sz.		
mintegy 17.000 ember.		

III. Hadtest.

Parancsnok: *Schlick* gróf altábornagy.
Vezérkari főnök: *Gablensz* báró őrnagy.

Lobkovitz herceg altábornagy hadosztálya:

1. dandár, *Kriegern* vezérőrnagy.
2. vadász zászlóalj, 2 szd	1/3 zászlóalj
3. zászlóalj varasd-szt-györgyi határőr	1 "
12. számú Vilmos főherceg ezred 1. zlja	1 "
24. számú Parma ezred 1. landwehr zlja	1 "
30. számú Nugent ezred 3. zlja	1 "
36. számú 6 fontos üteg	1 üteg
2. dandár, *Pergen* vezérőrnagy.
3. zászlóalj varasd-kőrösi határőr	1 zászlóalj
12. sz. Vilmos főherceg ezred 3. zlja	1 "
40. sz. Koudelka ezred 3. zlja	1 "
28. sz. Latour (később Benedek) ezr. 2. zlja	1 "
34. sz. 6 fontos üteg	1 üteg

Liechtenstein Ferencz herczeg altábornagy hadosztálya:

1. dandár, <i>Fiedler</i> vezérőrnagy.	
István főherczeg ezred 3. zászlóalja	1 zászlóalj
1. zászlóalj ottocani határőr	1 " "
9. sz. Hartmann gyalog ezred 2 zlja	1 " "
10. sz. Mazzuchelli gyalog ezred 3. zlja	1 " "
3. sz. 6 fontos üteg	1 üteg
2. dandár, <i>Parrot</i> vezérőrnagy.	
8. sz. Károly porosz herczeg vértések	6 lov. század
a 2. sz. Sunstenua vértés ezredből	2 " "
a császár cheveauxlegers ezredből	4 " "
a Kress cheveauxlegers ezredből	3 " "
3. sz. lovas üteg	1 üteg

A hadtest tartalék-tüzérség; parancsnok: Groftsick százados:

Schlick-féle 6 fontos üteg	1 üteg
4. sz. gácsországi röppentyű üteg	1 " "
12. sz. fél röppentyű üteg	1/2 " "
5. és 11. sz. 12 fontos ütegek	2 " "
Összesen:	12 ¹ / ₃ zlj, 15 lov. szd, 8 ¹ / ₂ üteg (51 ágyu)
	körülbelül 11.000 ember.

Tüzér-főtartalék.

4. sz. 6 fontos üteg (Győrött)	1 üteg
1., 7.,*) 8. és 11.*) számú lovas ütegek	4 " "
13., 17. és 23.***) számú röppentyű ütegek	3 " "
6., 7.,*) és 8. számú 12 fontos ütegek	3 " "

Összesen 11 üteg (66 löveg) mintegy 2500 emberrel.

Ez ütegekből csak 6¹/₂ volt a főhadseregnél; a többi 4¹/₂ Esztergomban, Győrött és Simunich hadtesténél Komáromnál.

Utászkar; parancsnok: Obermüller őrnagy.

6 század 10 fől szerelt és 1 fől nem szerelt hidkészlettel, ezek közül 1 század Simunichhoz volt beosztva.

Összegezés:

I. hadtest	14	zlj,	26	lov. szd,	69	ágyu,	1	utász szd,	4	hidk.
II. " "	15	"	15	"	"	63	"	1	"	"
III. " "	12 ¹ / ₃	"	15	"	"	51	"	—	"	"
Tüzérségi főtart.	—	"	—	"	"	39	"	—	"	"
Utászkar	—	"	—	"	"	—	"	5	"	9

Összesen: 41¹/₃ zlj, 56 lov. szd, 222 ágyu, 7 utász szd, 13 hidk. mindössze körülbelül 48—50.000 ember

*) Simunich hadosztályánál Komárom előtt

**) Fele Esztergomban.

Ami Windischgrätz új hadműveleti tervét illeti, arról teljes mértékben felvilágosítást nyújt márczius 14-én kelt következő intézkedése: „A hadseregnek befejezett összpontosítása folytán Kecskemét-Czegléd között, íme elérkezett az időpont a Tisza vonal megszállására és az azon való átkelés foganatosítására, a mi annál sürgősebbnek látszik, mivel ezáltal az ellenséget, melynek erejéről és Tisza balparti állásáról semmi bizonyosat sem tudunk, legjobban kényszeríthetjük döntő mozdulat végrehajtására s ezáltal valódi szándékának nyilvánítására, a mi nekünk további magunktartására nézve irányadóul szolgál. Ezen feltételezés mellett első sorban arról van szó, hogy a szolnoki és czibakházi átjárókat magunknak tartósan biztosítsuk és egyáltalában a Tiszán oly alapra tegyünk szert, a honnan minden további művelet biztossággal végrehajtható leend és a hol minden esetleges veszélyeztető behatás ellen biztosítva maradunk. A szándékolt cél elérése ezótából legmegfelelőbb mozdulat gyanánt elrendelendőnek tartom: *hogy az I. hadtest Alpárnál foganatosítja átkelését* és a Tisza és Hármaskörös között felfelé nyomuljon előre, *míg a III. hadtest a czibakházi átjáró felé vegye útját* és miután az ottani viszonyok támadás szempontjából igen kedvezőtlenek, a folyót az állandó átkelő ponton alul vagy fölül lépje át és azután haladéktalanul állítsa helyre az összeköttetést az I. hadtesttel. Vájjon Szolnok a III. hadtest néhány zászlóalja, vagy pedig a Csorich hadosztálynak egy erre alkalmas, minden esetre megfelelő tüzérséggel ellátott csapatosa által szállandó-e meg, azt a hadtestparancsnok urak egyetértő belátására bízom és csupán megjegyezni kívánom, miszerint az ellenség erejének foglalkoztatása és megosztása céljából ezen pontról is nyomatékos tüntetés tartandó fenn, emellett természetesen megakadályozandó, nehogy maga az ellenség Szolnok közelében a Tisza jobb partjára átkelhessen. Az átjárók Czibankháza és Szolnoknál, mihelyt a Tisza balpartján állunk, sáncmunkálatok által megfelelően biztosítandók és a szükséges tüzérséggel ellátandók. A báró Csorich altábornagy parancsnoksága alatt álló csapatok rendeltetése: egy Alpár és Czibakháza között hátul fekvő központi állásban, minden esetleg jobbra vagy balra szükségessé váló alkalmazásra vágy a szükséghez képest oly ellenség ellen készen állani, a ki Csongrád felől, vagy netán még délre fekvőbb vidéken eszközölt átkelés után, talán Félegyházán át ellenünk előnyomulhatna és az átkelést Alpárnál veszélyeztethetné. *Különbö határozott akaratom*, miszerint a két hadtest megelőző egyesülés után csak azon esetre menjen a Tülek-Szent-Miklós és Kardszag által jelölt vonalon túl, ha teljesen meggyőződtek arról, miszerint *az ellenség főereje előttük áll*. Ennek figyelembe vételét a legkomolyabban ajánlom, miután súlyt fektetek azon eshetőség kikerülésére, hogy talán gyengébb ellenséges oszlopokat kövessünk, mialatt az ellenség *főereje* esetleg a Felső vagy Alsó-Tisza felé

veszi útját és egy leplező osztagának védelme alatt újból támadó mozdulatokat kísérel meg a folyam jobb partjára. *A mi első feladatunk: biztos elhelyezkedés a Tiszán.* További hadműveleteink melyek a biztosított átkelő pontok által minden esetre előkészítve maradnak, az ellenség magatartásától tétetnek függővé. Én az ekként előirt műveletnek csupán alapvonásait jelölhetem meg és felkérem a hadtestparancsnok urakat, miszerint a részleteket saját kipróbált belátásuk szerint szabályozzák, e mellett azonban mindig összhangzólag működjenek közre, miután csakis ily módon lehet sikerre számítani. — A művelet azonnal megkezdendő, mihelyt a szükséges előkészületek megtétek és a megkezdés időpontja nekem csupán bejelentendő. Midőn e tekintetben a legszigorúbb titoktartást ajánlom, remélem egyszersmind, hogy a szükséges országos szállító eszközök összegyűjtése a seregszükségletek, főleg kenyér és fa utánszállítására Szolnokról a Tiszán át minden feltűnés nélkül már most megkezdhető. Mennél inkább siettetnek az erre vonatkozó előkészületek, annál jobb, nehogy az ellenségnek idő engedessék, hogy magát másnemű mozdulatokra határozza el s ennek folytán oly ponton jelenhessen meg, a hol mi számra nézve gyengébbek vagyunk. Ramberg hadosztálya egyelőre Hevesen marad s Poroszló felé a tiszafüredi átjáró szemmeltartására megfelelő osztagokat tol előre, mellek azonban folytonos mozgásban tartandók, nehogy állandó állásfoglalás által vereségnek tegyék ki magukat. Hasonlóan utasítva van Ramberg altábornagy, miszerint megbízható kémek által mindenről, ami az ellenség oldalán, a Tiszán fölfelé Tokajig előadja magát, tudomást szerezzen és nekem minden fontosabb eseményről azonnal futár által jelentést tegyen.“

Elismerem, hogy ezen oldalakra terjedő parancs teljertalmú közlése által nagyon is próbára tettem az olvasó türelmét; az is kétségtelen, hogy a helyett legfeljebb 10 sorban pontosan és talán elég részletességgel is beszámolhattam volna Windischgrätz herczeg legújabb tervéről, de úgy a jelen esetben, mint a leírás későbbi folyamán szándékosan nyúlok a szószerinti közlés eszközéhez, hogyannál biztosabban alkalmunk nyíljk a császáriak parancstechnikájával kissé behatóbban megismerkedni, mivégből azt hiszem nem ártunk az ügynek, ha az éppeu közölt parancshoz néhány megjegyzést fűzünk. Mindenekelőtt konstatálnunk kell, hogy ez, legalább jelenlegi fogalmaink szerűit, voltaképpen nem is parancs vagy intézkedés, legalább katonai szempontból tekintve nem, amennyiben a katonai akaratnyilvánulás első kellékét, a határozottságot nélkülözi és szorosán megszabott és körvonalozott meghagyások helyett inkább irányelveket tartalmaz, a melyekben a sok felesleges szóbeszéd közepette az ingadozás és bizonytalanság érzete az uralgó. Az, a mit Windischgrätz, illetőleg annak meghagyásából vezérkari főnöke a jelen esetben papírra tett, az nem annyira parancs, mint

inkább a helyzet fölötti tünődések, fontolgtások, pro és contra érvelések halmaza, mely mostani fogalmaink szerint azon munkát jelképezi, mely a parancsnok agyában, a tulajdonképeni parancsadást megelőzőleg végbemegy.

Nem lehet és nincs is szándékomban a herczeg ezen kiadványa felett rosszaié kritikát gyakorolni; ez annál kevésbé volna helyén, mert hiszen tudjuk, hogy jóval később, rendezettebb viszonyok között, 1859., 1860-ban, sőt a francziák részéről 1870—71-ben is még mindig találkozunk, talán ennél is hosszabb, terjengősebb, regénystílusban fogalmazott parancsokkal, melyeknek közös jellemző tulajdonsága a hosszadalmasság. Ezen körülményre óhajtottam leginkább az olvasó figyelmét felhívni, amit legjobban a fenti rendelkezés szószerinti közlése által véltem elérhetni. Es legyünk őszinték, valljuk be, hogy magyar részen sem állott jobban, vagy talán még így sem a,dolog; a kölcsönös mérlegelésnél azonban nem szabad szem elől tévesztenünk azon körülményt, miszerint Windischgrätz 1849-ben képzett vezérkarral rendelkezett s így ily összeállítású főparancsnokságtól azt hiszem inkább elvárható, hogy parancsainak fogalmazásánál egyszerű, világos és határozott legyen s hogy azok úgy tartalom, mint alak tekintetében a tökélynek egy bizonyos mértékét megüssék. Ha Kossuth nem katona létére leveleiben terjengőssé válik, vagy ha a magyar tábornokok, az egymás között majdnem magán levelezés alakjában folytatott írásbeli érintkezéseknél az elbeszélésszerű, tehát kevésbé katonás hangot és modort használják, azon megelőző iskolázásuk hiányában kevésbé csodálkozhatunk.

A dolog érdemére áttérve, csupán azt jegyezzük meg, miszerint nem érthetünk egyet a herczeggel a Tiszán való átkelés módjának elrendelésére nézve; az átkelés megosztott sereggel oly hatalmas folyón mint a Tisza, három egymástól 1—1 napi menetre fekvő ponton már magában véve igen veszélyeztetett vállalat színében tiúnik fel, amennyiben az ellenségnek, melyről tudva volt, hogy közvetlenül a Tisza mögött tömören összpontosult, módot nyújtott, hogy az átkelő oszlopok egyikére túlerővel reávesse magát s miután avval gyorsan végzett, hasonlóan kedvező viszonyok között a másik rész felé forduljon. Megnehezítette továbbá ezen megosztás az oszlopok összműködését is, még pedig annál inkább, miután a herczeg a kivitelt a hadtest parancsnokok bölcs belátására és közmegegyezésére bízta.

Megjegyzendő különben, hogy beálló szükség esetén a parancsnokságot az összes seregrészek fölött egy a herczegtől kapott meghatalmazás folytán a bán volt hivatva átvenni, bár úgy Wrbna, mint Schlick nálánál idősebb rangú altábornagy volt. Ezen mellőzés a bán magas politikai állására való tekintettel Schlick előleges tudomásával történt, míg Wrbna ez időtájt a katonai kerületi parancsnokságot átveendő, Budára rendeltetett.

Ezalatt az ellenségről, leginkább kémek útján szerzett ellentmondó hírek érkeztek be. Wrbna, eltávozása előtt arról értesült, hogy az ellenség a Felső-Tisza felé vonul, míg Gablenz őrnagy azt jelenté, miszerint Görgeynek hadteste kivételével a magyar főerő az Alsó-Tisza, Szeged felé vette útját.

Ebből is eléggé kitűnik, miszerint a lovasság hírszerző és felderítő szolgálata vajmi gyenge lábon állhatott, a mi különben annál kevésbé lephet meg bennünket, miután 1849-ben az említett fegyvernem majdnem minden hadseregben a harezon kívüli, illetőleg az azt közvetlenül megelőző tevékenység rovására, úgy szólván kizárólag mint csatalovasság a harezban nyert alkalmazást s így hírek szerzése tekintetében a hadakozó felek a nem ritkán mindkét fél által fizetett bérenczek kétes és megbízhatlan állításaira voltak utalva. Hogy a magyarok a szabadságharcz alatt saját országukban ez úton sokkal több és megbízhatóbb hírek birtokába jutottak, az magától értetődő dolog.

Az osztrák részről elrendelt támadó mozdulatok előkészítése alatt, márczius 16-án egy Damjanich által a Czibakházán parancsnokié Nagy Sándor ezredeshez címzett következő tartalmú levél fogatott el s küldetett be Windischgrätz herczeghez: „Az ellenség lefelé vonul, minden attól függ, hogy hadtestem Czibakházánál bontakozzék; küldjön tehát erős csapatosztályokat mintegy kém-szemlére Kecskemét és Kőrös felé, de ne tegye ki azokat. Én pedig gyors menetekben fordulok Tisza-Füred felé, hol hidat vernek Valknál, hogy az átkelést Tisza-Fürednél könnyítsék. Éhez nekem 3 napi időre van szükségem, Görgey tábornokot erősen fogom támogatni és most, miután az ellenség azt a hibát követte el, hogy a vasúti vonalat elhagyta, Gyöngyösön és Hatvanon át Yácra fogom vetni magamat és meglátom, vajjon erőszakolhatom-e az átmenetet a Dunán. Foglalkoztassa az ellenséget. Czibakháza erős, de Szegedet és Szentest ajánlom önnek. Török-Szent-Miklós, márczius 13-án 1849. Damjanich tábornok.“

Windischgrätz e levél valódiságában eredeti aláírása és pecsétje daczára nem igen bízott, attól tartván, hogy azt a magyarok, tévútra vezetése céljából talán készakarva juttatták kezeihez, amint valószínűleg történt is, amennyiben akkor mint alább látni fogjuk, a támadás Czibakházán át már el volt határozva. Ezért a herczeg 14-iki intézkedésén lényeges változást már nem eszközöltetett, csupán újból lelkére kötötte a bánnak, miszerint a támadást kelet felé csak akkor folytassa, ha valóban az ellenség főereje álland előtte; másrészt a Hevesnél álló Ramborg hadosztálynak esetleg szükségessé váló támogatása céljából meghagyta, miszerint a Csorich hadosztályt a Bellegarde dandárral ne vonja le jobban délfelé, hanem N.-Kőrösnél hagyja meg. De ha már Windischgrätz nem hajtott a jó szóra s az átcsempészett levelet eléggé figyelembe nem vette, volt rá gondja

a bánnak, bogy az elrendeltek foganatosítása ellen újabb érvekkel lépjen fel s ezért válaszul a 14-iki intézkedésre, egy márczius 16-áról kelt újabb előterjesztéssel élt, melyben többek között ezeket mondja: „Ami pedig magát az átkelést illeti, részemről az alábbi okoknál fogva a *szolnoki pont* mellett foglalok állást. Alpárral szemben a csapatmozdulatok és fejlődések a sok sás és mocsaras helyek miatt álliiólag igen meg vannak nehezítve. Czibakháza ellenben földrajzilag annyira hátrányosan fekszik, hogy az itt keresztülviendő átkelést Ottinger tábornok a legnagyobb mértékben bajosnak és bizonytalan-nak tarija. — A legtöbb előny az átkeléshez Szolnoknál mutatkozik; itt a jobb part a baloldalit messzire uralja s miután Kardszag és Debreczen képezik egyelőre hadműveleti tárgyainkat, nem kevesebb mint 6 mérföldnyi térséget nyerünk harcz nélkül slb.“ És Windischgrätz ezen előterjesztés folytán kelletlenül bár, de engedett a bán kívánságának.

Jellachich ezalatt megkapta a herczegnck 16-áról kelt levelét, de ekkor már megint újat gondolt s desavouálván a szolnoki átke-lésre vonatkozó előbbi javaslatát, immár — mirabile dictu etauditu — azt tanácsolja Windischgrätznek, miszerint legjobb volna az I. és III. hadtesttel lesétáim Szegedig, ott a Theodorovich-csal eszközlendő egyesülés után a Tiszán átkelni s azután a hadműveleteket Nagy-váradon át Debreczen felé folytatni! Ezen legújabb tervet Win-disohgrütz méltó megbotránykozással fogadta s a hosszas alkudozá-soknak végét szakítandó, személyesen utazott le Czeplédre, a hol Jellachichot a szegedi kirándulás eszméjének elejtésére bírta; a további teendők iránt azonban úgy látszik nem történt megállapo-dás, miután egyelőre semmi sem történt. A tanácskozások befejezte után Windischgrätz a sereg feletti parancsnokságot újból a bánnak adta át, ő maga pedig Budára tért vissza.

Ezek után keressük fel újból a magyarok táborát. Görgey Debreczenből márczius 9-én hadtestéhez Tisza-Füredre visszatérvén, a Vederrel szóbelileg megbeszéltekhez képest, azonnal megindult a Gáspár, Kmety és. Pöltenberg hadosztályokból és a főhadiszállás hadoszlopából álló, mintegy 20.000 emberre menő hadtestével Egyekről Tisza-Polgár, Búd-Szentmihály, Tisza-Lök Nagy-Falu, Rakamazon át Tokaj felé, a hova a januárban elégetett régi hidat helyettesítő dereglye hídon a Tisza jobb partjára átkelvén, márczius 14-én érkezett meg. Innen a főparancsnokságtól vett meghagyás folytán 8 huszár századot a fősereghez, Czibakházára kellett útba indítania s azután menetét Gesztelyen át, hol a Hernádot már előbb áthi-daltatta, feltartóztatlanul Miskolczig folytatta, a hova márczius 16-án vonult be. Menetteljesítménye: 6 nap alatt körülbelül 85 kilométer, a mi a rószerű idójárás és ugyanily utakra való tekintettel elég szép-nek mondható.

Miskolczon Görgey újabb kikülönítést eszközölt, a mennyiben

Beniczky alatt a 15. honvéd zászlóalj 3 századát (300—400 gyalogos), egy szakasz huszárt és 2 ágyút az északi megyékbe küldött, hogy az ottani tót népfölkelést, mely a Götz és Jablonowski dandárok elvonulása után *Blaudek* alatt Kassát, Eperjest, Lőcsét, Rozsnyót és általában a Szepességét megszállva tartotta, elszéleszsze. Ezen kiküldöüítések folytán a VII. hadtest Miskolczon már csak mintegy 19.000 embert számlált.

Ezalatt a fősereg is megmozdult 10-ike óta Török-Szent-Miklós körül elfoglalt állásából. *Vetter* márczius 15-én a főparancsnokság átvételére Török-Szent-Miklóstra érkezvén-, onnan a következő napon Czibakházára utazott, hogy hadművelati terve értelmében az előkészületeket a támadás megkezdésére megtegye. Bár Görgey még Debreczenben szóbelileg megkapta volt utasításait, azért *Vetter* nagyobb nyomaték és biztonság kedvéért még a következő írásbeli rendeletet is elküldötte neki: „A támadási hadműveletek Pest irányában holnap reggel (17-én) kezdődnek meg, innét Damjanich tábornok és Klapka ezredes hadtesteivel. Tábornok úr ezennel felhívatic és utasítatic, hogy a támadás megkezdésénél szintén közelebbre vonuljon a hadművelati tárgyhoz és akadályoztassa meg, hogy az ellenség egész ereje ne forduljon az innét előnyomuló hadtest ellen. Az ellenség löereje a czepléd-nagykörös-kecskeméti vonalon áll összpontosítva. Minden fontossabb keni jelentés, valamint a mozdulatok eredményei részletesen közlendők velem. Czibakházi főhadiszállás márczius 16-án 1849.“

A másik írásbeli rendelet a Tisza-Füreden visszamaradt különítmény parancsnokának szölt s szószerint következőleg hangzott: „A támadási hadműveletek Pest irányában holnap reggel kezdődnek meg, innét Damjanich tábornok és Klapka ezredes hadtesteivel. A dandár parancsnokság ezennel utasítatic, hogy az ellenséget szakadatlan tüntetésekkel foglalkoztassa Poroszlón túl, hadereje egy részét lekösse és a Tisza ága fölötti hid újrácépítését megakadályoztassa, valamint az összeköttetést is eszközölje ki az előnyomuló hadtesttel Poroszló megszállása által. Továbbá a terveit szöggtát elkészítése a jobb parton, az ottani tiszai hid védelmére szintén szigorú kötelességévé tétetik a dandár parancsnokságnak. A folyónak Tisza-Füredtől Tokajig való szemmel tartására fölállított nemzetöröknek a leghatározottabban megparancsoltatic, hogy az ellenség minden hídverési kísérletét akadályoztassék meg és pontosan, gyorsan és tüzetesen tegyenek jelentést mindarról, a mit észrevesznek. Az ellenség főereje a czepléd-nagykörös-kecskeméti vonalon van összpontosítva. Minden fontos kémkedési hír és a mozdulatok sikerei pontosan jelentessenek nekem. Főhadi szállásom egyelőre Czibakháza. Czibakháza, márczius 16-án 1849. *Vetter* altábornagy.“

A megállapított tervhez képest az I. és III. hadtest márczius 18-án át is kelt Czibakházánál a Tiszán, s miután azokat 19-én a

II-ik hadtest is követte, az egész sereg sűrű ködben Nagy-Körös felé nyomult előre, mely előtt mintegy 2 mérföldnyire megállapodott. Most Vetter a támadás folytatására adott parancsot, azonban Damjanich rámutatván a feneketlen rősz utakra s azon kedvezőtlen körülményre, miszerint a vállalat kedvezőtlen kimenetele esetén a sereg háta mögött a Tiszán át csupán egyetlen híd áll rendelkezésre, — a további előnyomulást semmi szín alatt sem vélte kockáztathatónak. Ennek folytán a sereg a rákövetkező éjen át csatarendben maradvá, elfoglalt helyén szabad táborba szállt.

Másnap (20-án) Vetter újra támadásra adott parancsot, azonban Damjanich, kivel Aulich is egyetértett, ezt annál kevésbé vélte kivihetőnek, mivel — mint monda — az éj folyamán beérkezett kémjelentések szerint a N. Körös és Czegléd között összpontosult osztrák erő az övékénél legalább is 12.000 emberrel erősebb. Ezen nagymennyiségű csapatösszpontosítás arra enged következtetni, miszerint tervük el van árulva, vagy hogy az osztrákok időnek előtte átlátták azt.

Erre Vetter, nem akarván ismét a Tisza balpartjára, Cibakliázára visszamenni, oldalmenettel N.-Abony felé szándékozott kitérni, végre azonban Damjanichnak ismételt ellenvetéseire beleegyezett, hogy a hadsereg újból a Tisza balparljára vezettessék vissza, a mi 20-ika és 21-iko folyamán, nagyobbára a két nap közötti éjjel, végre is hajtattott s 22-én az I. és III. hadtest ismét Szentmiklósrá, a II. pedig Mező-Túrra vonult.

Legkülönösebb a dologban, hogy mikép Windischgrätz maga állítja, az egész művelet az osztrákok tudta nélkül hajtattott végre, a mihez persze a 19-én uralgott ködös idő, 20-án pedig erős hózivatar is nagyban hozzájárult. Ez is újabb bizonyítók a mellett, hogy a felderítő szolgálattal osztrák részről senki sem gondolt. Még feltűnőbb ezen körülmény, ba tekintetbe vesszük hogy Jellachich hadteste 18-ika folyamán Kecskemétről N.-Körösre vonatott, tehát a legveszélyesebb oldalmenetet hajtotta végre, nem is sejtven, hogy jobb oldalában majdnem lövés távolságnyira egy egész ellenséges hadsereg áll!

Kossuth, a ki időközben újból megjelent a hadsereg körében, és a mérvadó körök, vigasztalhatlanok voltak a fölött, hogy a támadó eljárásból ismét semmi som lett s csak miután a visszavonulás okait részletesen feltárták előtte s a főbb parancsnokok egy legközelebb, sokkal kedvezőbb viszonyok között végrehajtandó műveletet helyeztek kilátásba, nyugodott belő Kossuth a történetke. És valóban legfőbb ideje is volt már. hogy a hadsereg czéltalan ide-oda dobátásának vége szakadjon; ezt követelte sürgősen az ország, ezt a sereg hangulata, melyet csakis egy kivívott győzelem volt képes a már-már mutatkozó közömbösség lethargiájából kiragadni. Ily nyomott hangulat közepette a Bem erdélyi diadalairól szóló

hírek jótékony hatásúak voltak, melyek a tábornokok által kellően felhasználva, a tettvágó sereg kedélyére is felelevenítőleg hatottak.

Vetter Török-Szent-Miklósra érve, tábornokai hozzájárulásával megállapította a további teendőket, mely igen egyszerűen hangzott: A főszereg — I., II. és III. hadtest — Vetter parancsnoksága alatt Tisza-Füredre vonul s miután itt a folyamon átkel, a gyöngyös-pesti nagy országúton a VII. hadtesttel egyesül s aztán az összes erővel a főváros felé nyomul előre. Ezalatt Szolnok és Cibakházán át az osztrák főszereg tévútra vezetése céljából erélyes tüntetések voltak eszközözendők, mi végből *Asbóth* alezredes tartalék hadosztálya, Újvárosból a közép Tisza mögé rendeltetett, a hol az — közbevetőleg legyen megemlítve — reá rótt feladatának nagy ügyességgel és szakértelemmel felelt meg. A Tiszának szemmel-tartására Szentés és Tisza-Füred között, nemzetőrök állítottak fel.

Görgey hadtestével Miskolczon nem sok időt vesztegetett, hanem másnap folytatta útját Mezőkövesd felé s így márczius 18-án az élen menetelő Gáspár hadosztályával Füzes-Abouy környékét, a Kmety hadosztállyal Szihalmot, ő maga pedig Pöltenberggel Mezőkövesdet érte el, mely felállításban csapatjait egy napi pihenőben óhajtotta részesíteni. Utóbbemlített helyen Görgey csakhamar azon kémjelontést vette, miszerint a gyöngyösi országút mentén ellenséges csapatok egyáltalában nincsenek, ellenben Heves tájékán már hosszabb idő óta egy ellenséges seregetest, *Ramberg* hadosztálya tartózkodik. A Gütz és Jablonowski dandárokkal február 22-én Kassára bevonult *Ramberg* altábornagy ugyanis Windisehgriitz felszólítását, hogy a főszeregnek Kápolna felé intézendő támadó előnyomulásával egyidejűleg a magyarok hátában Miskolcz felé nyomuljon előre, kissé későn, a kápolnai csata utáni napon kapta kézhez s így csak márczius 1-én indult el Kassáról, mely napon Hidas-Németire, 2-án Forróra. 3-án pedig Miskolczra érkezett, a honnan 8-án 'Windisehgriitz által Kápolna-Árokszálláson át Jászberénybe, innen pedig márczius 11-én, kiválta poroszlói Tiszti-átjáró szemmel-tartása végett. Hevesre irányított.

A *Ramberg*-hadosztály Hevesen való időzésének hírére Görgey 20-ikára a menet folytatását hátaozta el és pedig egy oszloppal Erdőtelken, a másikkal Besenyőn át Heves felé. *Ramberg* még 19-én neszét vevén Görgey közeledésének, másnap az összeütközést kikerülendő, hadosztályával Jász-Apáti felé vonult vissza. Ezt látván Görgey, a déli irányban megkezdett további előnyomulást beszüntette s újból a pesti nagy országút felé vette irányát oly célból, hogy ez által minél több ellenséges csapatot vonjon el dél felől, azon hiszemben lévén, hogy a főszereg támadó előnyomulása Nagy-Kőrösön át még mindig folyamatban van. Ekkor márczius 22-én Dormádon Vetter azon értesítést veszi, miszerint a főszereg fölha-gyott az eredetileg szándékolt támadással s immár Tisza-Fürednél

fog a legközelebbi napokban a folyó jobb partjára átkelni, hogy azután a VII. hadtesttel egyesülve folytassa útját Pest felé, miért is utóbb nevezett hadtest Besenyő-Erdőtelek tájékán egyelőre várakozó állást foglaljon. Ez persze Görgeyt ismét boszantotta, aminek egy ugyanaznap Vetterhez és Kossuthoz intézett levelében kifejezést is ad. Erre Kossuth következőleg válaszolt:

Igen tisztelt barátom! Önnek Dormándról márcz. 22-én 25. sz. a, hozzám intézett levelére az Ön futárja által válaszoltam. Azóta megkaptam az Ön előbbi levelét, márcz. 21-ről 22. sz. a. Ide melléklek Vetter fővezér márcz. 25-iki levelét, a melyből tábornok úr látni fogja, hogy a főhadsereg nem fog időt tékozolni elszállásolósokkal, mert a főhadsereg ma (23-án) Tisza-Füreden van és holnap (24-én) a Tiszán át fog kelni; az Ön aggodalma tehát indokolatlan. Arról is biztosíthatom Önt, tisztelt barátom, hogy a hadműveleti tárgy most is ugyanaz fog maradni, mint előbb, azaz Hevesről a hatvani úton fog előnyomulni, vagy egyenesen Pestre indul, ha elég szerencsések vagyunk az ellenséget megverhetni és Pesttől elvágni (mert ez esetben nem hiszem hogy Buda magát tartani akarná, ha ugyanis Ön előbb érkezik Pestre, mint a megvert ellenség és a Dunán átkelve, alulról indul Buda felé), vagy pedig, ha ez nem történik, Vácra nyomulhat és azután Komárom várórségének felével egyesülve, hátulról működhet Buda ellen. Az egész külümbőség csak az, hogy a czibakházi átkeléssel az szándékoltatott, hogy az ellenség Nagy-Körös vidékén veressék meg, és Önnel ugyanegy vonalban történjék az előnyomulás, most pedig: Ön (ha szívélyes egyetértés és közreműködés nem hiányzanak), velünk egyesülve annál biztosabban előbb fog megütközni az ellenséggel. Az ok, a miért a czibakházi expedíció nem sikerült, nem Vetterben keresendő; mert annak eszméje nem tőle származott. Ő már vázlatban találta az erre vonatkozó intézkedéseket, midőn a főparancsnokságot átvette. A szolnoki híd már le volt égetve, minden hídkészlet Czibakkázára leúsztatva és már 11.000 ember leküldve, ha a hadsereg a kedvezőtlen időjárás és az ellenség állítólagos túlnyomó hadereje miatt visszatért a körösi menetből anélkül, hogy czélt ért volna. Damjanich, ki a bontakozást Czibakházánál rendezte, legelőször szavazott e vállalat abbahagyására, sőt nézetére nézve megkérdetvén, ellenezte a szárnymenetet Abony felé, melyet Vetter akart tenni. És most azt kérdem, gyanúsíthatjuk-e ezért Vettert? vagy gyanúsítam-e talán Damjanichot? Isten őrizzen, hogy még árnyéka is megforduljon ennek a fejemben. Damjanich országunk oly hű fia, a minő csak valaki lehet. Az egész fátum volt, mint mar elégszer történt, de azért a bizalom senki iránt nem csökkenhet. A tiszta-füredi bontakozásra nézve meg voltak aggodalmaim, melyeket azonban csak azért adtam föl, mert Klapka és Aulich Vetter eszméjét tökéletesen helyeselték és Damjanich sem kifogásolta azt. Azért Isten nevére kérem Önt tisztelt

barátom, ne engedjen gyanakodásra helyt. Magam leszek jelen Tisza-Fürednél, magam becsületes hazaszeretettel önzetlen keblemben, a nemzetől gyenge vállaimra súlyosodó hatalmammal és a nemzet bizalmával. Az Isten így akarta, nem kerestem a hatalmat, és óhajtok attól menekülni; de úgy van és ez nyom valamit a mérlegben. Ismerem Vettert és az ő jellemét, út nem bilincselik oly kötelékek hazánk ügyéhez, mint minket, azért habozott a főparancsnokság elfogadásánál. De miután azt egyszer elvállalta, inkább darabokra vagdaltatja magát, semhogy visszalépjen, vagy gyalázatos-ságot kövessen el, ezért a nemzetnek jót állok. És én valóban nem vagyok bele szerelmes. Győzelmünk bizonyos, ha önök szívélyesen egyetértenek egymással, — ha nem akkor azt mondom: szegény haza! Csak egy győzelemre van szükség, egyetlen egyre. Mészárosról is fogok önnek valamit mondani, mit önnek becsülnie kell és becsülni fog. — Ő gyöngé, de becsületes. Azért egyetértés! egyetértés! Míg az ellenség előttünk áll. — Gondoskodni fogok arról, hogy ne történjék túlkapás, hogy a haza ügye ne kockáztassék. Holnapután látjuk egymást. Ólelem önt igaz barátsággal. Debreczen, márczius 23-án éjjel. Hű barátja Kossuth.

Még érdekesebb Kossuthnak az előbbieik folyományát képező alábbi levele:

Kedves barátom! Az ön Dormándról keltezett, levelét ágyban betegen fekve kaptam és holnapra fölkelnem egészségesnek kell lennem, és a táborba utaznom, mert úgy hiszem hazánk ügyében döntő percznek megyünk elébe. Előbb önnel az ügyről, azután az érzésekről fogok szólni, és ezt azzal az őszinteséggel teendőm, melylyel férfi férfinak, barát barátnak tartozik. Tegnap véletlenül éppen Ludvig által küldöttem önnek levelet, melyben a czibakházi expudiczió sikertelenségét kifejtettem. E dolognak sem több, sem kevesebb fontossága nincs. A tábornokok kötelességükhöz képest számot adtak nekem visszavonulásuk okairól, de egy szóval sem említette sem Vetter, sem más A-alaki, hogy azért vonultak vissza, mert nem tudták, hol van ön. Én Czibakházáról visszatérve már Török-Szt-Miklóson voltam, midőn Ludvig váratlanul megérkezett. Azt beszélte nekem, hogy ön akkor Mező-Kövesden volt. Azt tehát senki sem mondotta és a dolog így áll. Továbbá azt is beszélte, hogy Vetter egy huszár ezredet küldött el stb. Erre Vetter azt felelte: „Ily fontos dolgokat én, mint főparancsnok csak véletlenül tudok meg. Ha Ludvig ur véletlenül és váratlanul ide nem téved, még mai napig sem tudok semmit Görgey állásáról és ép oly kevéssé arról, hol áll a huszár ezred; így én most hasztalanul teszek három napi menetet, melyet nem kellett volna tennem, ha Görgey tábornok úr elindulásáról és úti menetéről jelentést tett volna nekem, mert hadviselésben a körülmények gyakran változnak. Mint főparancsnoknak nekem összes hadműveleteimet összhangban kell tennem a had-

sereg vezéreivel és mióta főparancsnok vagyok, még egy sor írást sem vettem Görgey tábornoktól, noha a kölcsönös egyetértés annyira szükséges, hogy a nélkül sikeresen működni teljes lehetetlen.“ — Ez az, a mit Vetter mondott és egy betűvel sem többet. Hogy az ön hollétének bizonytalansága oka a czibakházi expedíció megghiúsulásának (mert veszteség annál nem volt) szóval sem említette. Ez tehát a dolgok állása. Éhez járul még hogy Mészáros önt, tábornok ur 11-én Tokajba rendelte, mert Vetter akkor még nem vette át a főparancsnokságot, azóta nem avatkozik többé a hadműveletekbe és ezt nem is szabad tennie, a mi már most az érzéseket illeti, én önt Isten és a haza nevében kérem, ne legyen felette ingerlékeny. Lássá, tisztelt barátom! Midőn ön Váczon kibocsátott kiáltványában azt mondotta, hogy ön senki másnak nem engedelmeskedik, csak Mészáros hadügyminiszternek, vagy helyettesének — Vetternek — akkor a kezeink közt levő Magyarország bosszankodott önre és pártütőnek tekintette önt, ki Dumouriez vagy Monk szerepét akarja játszani, nagy katonai forradalmat akar előidézni és emberek jöttek hozzám, az országgyűlésen interpellációk történtek és hosszú szónoklatokkal be akarták bizonyítani, mennyire fájhat nekem e tapasztalás! Ha én akkor elragadtatva a fájdalom érzetétől — mert fáj, hogy azon nyilatkozat a rosszérzelműeknek alkalmat nyújthatott megtagadni a kormánytól az engedelmisséget, melynek ön is felmondotta azt és akkor a haza elveszett volna. Ha én tehát elragadtatva a fájdalom érzésétől helyet engedtem volna a haragomnak, s egy pár annak megfelelő rendeletét adtam volna ki, mi lett volna belőlünk? Most már az ellenség uralkodnék fölöttünk, mert a polgárháború borzalmi a haza keblét szétszaggatták volna. Csak ettől mentse meg a szabadság könyörületes Istene szegény hazánkat, legalább addig, míg az ellenséggel végeztünk. Akkor a nemzöt is veszekedhet kissé magával, ha éppen kedve lesz hozzá. Látja ön, lelkem barátja! Ezer lelki fájdalom, ezer nyomorúság közt, önzésteli s fondorkodó egyének közepette kezeim közt tartottam a nemzet sorsát, mi által tarthatom ezt fenn? Az által, hogy a pillanatnyi boszúvágnak nem engedek hatalmat a nemzet iránti érzületeim fölött és mindig azt mondtam: Értsünk egyet még előforduló hibáknál is, én engedtem, hol a nemengedés szakadást idézett volna elő, csak arra figyelvén, hogy baj ne történjék, mely a nemzet jó vágy balsorsát vonta volna maga után. Kis hibákat igyekeztem jóvátenni, nagyoknak ellene működtem, türtem, szenvedtem alig hihető önmegtagadással, nem engedtem a pillanatnyi felhevülésnek és most már valóban ott vagyunk, hogy mindenki hiszi, miszerint az ellenség mit sem tehet ellenünk. Ön azt mondja: menjünk, haljunk meg, mint tiszta szándékunk vértanúi elárvult hazánkért. Szívesen halok meg hazámért és ez részemről nem is érdem, mert azonkívül nem is élhetek, de nem benne sem, ha rab-

szolgaságba esnék. De derült kedvvel mondhatom, hogy most nem a reménytelenség, hanem hazánk megszabadulása előestéjének éljük, nem fogunk meghalni, hanem hazánk fölszabadításának élni. Azt mondja tisztelt barátom! hogy hadseregének szemei megnyíltak és nincs bizalma Vetterben (itt van ismét a bökkenő), sem Mészárosban sem az országgyűlésben. Én pedig azt mondom: használjunk fel minden eszközt legjobb belátásunk szerint klasszikái egyszerűséggel, minden személyes arrogancia nélkül, hazánk fölszabadítására és ne veszélyeztessük e nagy célt személyek elleni ellenszenv által. Ismerem a hibákat, a hiányokat, de azt is tudom, hogy bírok annyi erővel, hogy e hibákat, e hiányokat elhárítsam, hogy a nemzet győzelmét ne kockáztassák. Azért is minden elem felhasználandó; győzni kell és mindent rendezni, hogy a győzelem után távol a veszélytől senki se követeljen oly méltóságot, mely a nemzet szabadságára nézve veszélyes lehessen, arról kettőn egyetértve gondoskodni fogunk. Legyen tehát vig és jókedvű, tisztelt barátom! Mindenekelőtt csak sikerek és szabadság bárki által is, az mindegy. De ne bizgassuk az alkotmányos hatalmat. Eljövend az idő, melyben ezek kölcsönösen kiegyenlítik magukat és azon érzetben, hogy küldetésüket teljesítették, a hatalmat a megszabadított nemzetnek engedik át. De ha idő előtt ingatjuk meg azt, akkor polgárháború tör ki, és végre nyomorult szerződés köttetnék, melyhez az áruló, minden gyáva, minden kimerült ember járulna, inig összetartás és előmozdító elemek által a nemzet győzelme bizonyos és mi nyugodtan nézhetünk a pillanat elébe, a melyben a nemzet kára nélkül is kiforrhatnak a szenvedélyek és a személyes kevélység. Vájjon látni fogjuk-c egymást kérdi ön? bizonyosan látni fogjuk egymást, még pedig holnapután. Püspököt is viszek magammal, ki a papság szent fényével a hadsereg fegyvereit meg fogja áldani. Akkor küzdjön, győzzön, a többit egyesülve majd elvégezzük. Mint már tegnap irtani, döntő győzelem az alap, melyen isteni és emberi jogoknál fogva rendezhetünk. Mindaddig ne legyen más jelszavunk, mint egyetértés, hogy győzhessünk. Minden más szenvedély szoruljon báltérbe, a sértett kedély hallgasson el! Vederre nézve csak egyet mondhatok önnek, semmi áron sem fog bectelen tettet elkövetni, erről biztosítom. Egyébiránt ott leszek a táborban (!) Ölelem önt igaz barátsággal. A szabadság istene legyen velünk. Halálban és életben az ön hű barátja. Kossuth.

Gögey közeledésének első hírét Windischgrütz herezeg Kambergtől kapta, a ki 19-én a következőket jelentette:

„Miskolcra éppen visszatért kémem teljesen hitelt érdemlő állítása szerint nevezett város és a körülötte fekvő falvak tömve vannak Görgey hadtestbeli csapatokkal, melyeknek erejét 40.000 emberre becsülik, tényleg azonban nem tesznek ki többet 18.000 embernél, és pedig részint sorgyalogság, részint honvédek, továbbá

1000 huszár és 40 ágyú. Midőn a kém tegnap (18-án) reggel Miskolcra elindult, Görgey szintén indulófélben volt már Mező-Kövesd felé. Dél előtt 10 órakor a Pöltenberg dandár Ábrányi érte el.

Ezen jelentésre Windischgratz még ugyanaznap a II-hadtest esapatjaiból a Csorirh hadosztályt a Bellegarde lovas dandárral és a tüzértartalékkal, összesen 8 zászlóalj, 13 lovasszázad és 48-ágyút, a Ramberg hadosztálynak esetleg szükségessé váló támogatása céljából Jászberénybe rendelte.

Midőn 20-ika folyamán a herczeg, Rambergnek egy újabb jelentéséből arról értesült, hogy nemcsak Görgey, hanem állítólag Klapka 15.000 emberrel és 20 ágyúval szintén közeledőben van, a Ramberg hadosztálynak haladéktalanul meghagyta, miszerint komolyabb ütközetbe ne bocsátkozzék, hanem vonuljon sietve Árokszálláson át Hatvanba, a hova egyidejűleg a Csorich hadosztály a Bellegarde lovas dandárral, valamint Schlick hadteste is útnak indított. Hasonlóan parancs küldetett az I. hadtestnek is, miszerint Nagy-Kőrösről Czeglédre vonuljon s onnan figyelje meg a Tisza átjárókat Szolnok és Cibakházánál. Egyidejűleg hírek szerzése céljából, két portyázó különítmény indított útnak és pedig gróf Almásy ezredes 1 dzsidás századdal és 2. század Baumgarten gyalogsággal Besztercebányáról Losoncra, *Zagitsek* alezredes pedig 1 Winpffen zászlóaljjal és 2 röppentyű löveggel Vácra szintén Losoncra, a hol mindkettőnek 24-én találkoznia és egyesülnie kellett. E két különítmény parancsnokának a herczeg a legnagyobb óvatosságot kötötte lelkére. Végül a Hatvanban egyesítendő erők szaporítása céljából 1 zászlóalj, 2 lovas osztály, és 4 üteg Pestről Hatvanba indított el, mely ponton ezen rendelkezések szerint 28 zászlóalj, 34 lovas század és 123 ágyúnak összpontosítása szándékoltakat

Ramberg altábornagy a fenti intézkedés folytán 21-én Árokszállásra, 22-én pedig Hatvanig vonult vissza s még Hevesről történt elindulása előtt jelentést küldött a herczegnek, miszerint az ellenség hadmozdulataiban talányszerű megállapodás történt s hogy kémek jelentése szerint Görgey mintegy 14.000 emberrel és 47 ágyúval Egernek vette útját. Hogy ezen jelentésből a herczeg minő következtetéseket vélt levonhatni, az márczius 22-én Schlickhez intézett alábbi leveléből tűnik ki:

„*Ramberg* altábornagnak e hó 20-án Hevesen kelt egyik jelentéséből azt veszem ki, miszerint az ellenség mozdulataiban nyugat felé *a megállapodásnak egy neme állott be*. S így most kétféle eshetőség előtt állunk. Vagy azt szándékolja az ellenség, hogy míg ő arcvonalunk előtt csendesen marad, illetve színleges visszavonulása által bennünket gyors előnyomulásra készítet, addig ő tetemes erővel a hegység felé fordul, hogy aztán Egeren, esetleg Miskolcz-Putnokon át is *Komárom felmentésére nyomulhasson előre*,

vagy pedig Gyöngyösnél bennünket tévútra vezetni készül s mialatt figyelmünket oda irányítja, erejének tetemes részével újból a Tisza mögé s annak balpartján gyorsan lefelé vonul, hogy a Czibakházánál álló hadtestet megerősítve, avval együtt a bánra vesse magát. Hogy tehát minden eshetőségre elkészülve legyünk, legczélszerűbbnek tartanám, ha Méltóságod egyelőre az egész III. hadtesttel *központi állásában Jászberénynél* megmarad, inig a *Csőriek* és *Ramberg* hadosztályok a *Bellegarde* lovas dandárral Hatvanig menve, azon helyzetbe jutnak, hogy az ellenség által az Ipoly és Rima völgyén át irányuló felmentő kísérletének egy a *belső*, tehát legrövidebb vonalon Vácra és Ipolyságra végrehajtandó előnyomulás által a legnyomatékosabban elejét vehetik. Méltóságod ellenben Jászberénynél, a mozdulatok középpontján olyképpen áll, hogy onnan, a szükséghez képest bármely oldal felé fordulhat, a hol a rendelkezésére álló haderők által az eseményekre döntőleg folyhat be, támadjon bár az ellenség Szolnok, avagy Gyöngyös felől. Miatán azonban, főleg a jelen körülmények között kiváló fontosságú, hogy az ellenség felől folyton informálva legyünk, ennek folytán méltóztassék Csorich altábornagy urat Hatvanban mindarról, a mire a fentiekre való tekintettel szüksége van, tudomásba helyezni és egyidejűleg utasítani, miszerint nemcsak megbízható kémek által, hanem *megfelelő erejű és összeállítású portyázó különítmények* által is a szükséges hírek birtokába jutni iparkodjék és az ellenséget úgy szólván egy pillanatig se hagyja figyelmen kívül. A Ramberg hadosztálynak elvonulása által Hevesről egyszersmind szükségessé válik, hogy Jászberényből Heves és Gyál felé szorgos járőrmenet tartassék fenn. Ily értelemben tevékenykedik az innen és Besztercebányáról Losoncz felé *Almássy* ezredes és *Zagitsek* alezredes alatt kiküldött portyázó különítmény, valamint a Pásztón át Pétervásár felé útnak indított Wrbna chevauxlegers század is. Magától értetődik különben, hogy a Csorich és Ramberg hadosztályok feletti parancsnokságot Méltóságod továbbra is megtartja s az azoknak szánt rendelkezések Önnek közvetítése útján adatnak ki. Mindezek egyébként csak általános támpontok, amennyire innen egyáltalában adhatók voltak s nagyon természetes, hogy azok Méltóságod által az idő és egyéb viszonyokhoz képest, valamint az ellenség mozdulatairól szóló hírek folytán kellőleg változtathatók lesznek! Felállításáról Jászberénynél, nemkülönben minden fontosabb eseményről méltóztassék a bánt tudomásba helyezni s avval a további összekötetést fentartani.“

Ezen intézkedés egy a következő napon Schlickhez intézett levéllel annyiban nyert módosítást, hogy a két lovas század és egy üteg által megerősített Ramberg hadosztály Vácra irányított, a mit a herczeg levelében következőleg indokol:

„Ezen csapatelosztás által azon helyzetbe jutunk, hogy azon esetre, ha Görgey Eger és Pétervásáron át Komárom felszabadítására

az Ipoly völgyébe vonulna, miről a Losoncz felé irányított portyázó különítmények bennünket remélhetőleg tudomásba helyeznek, annak Ipolyságnál kellő szánni erővel útját állhatjuk. *Komárom ostroma megzavarásának elejét állani, jelenleg a legfontosabb kívánalmak egyike* (?) épúgy, mint az ellenség teljes erejéből az ellenkező után törekszik, mi mellett tévútra vezetésünkre számítani látszik.“

Windischgrätznek ezen hosszadalmason körülírt s mindent a legapróbb részletekig okadatolni vágyó rendelkezéseivel kétségkívül a mindent biztosítani akarás nagy hibájába esett, mely minden körülmények között erőelforgácsolásra vezet, a mi a jelen esethez hasonlóan rendszeren megboszulni szokta magát.

A kiadott intézkedések alapján a sereg márczius 24-én a következő helyzetbe jutott: a *Hamberg* hadosztály Váczon, a *Csorich* hadosztály a *Bcllegarde* lovas dandárral Hatvanban, *Schlick* hadteste pedig Jászberényben állott. *Jellachich* hadteste még 21-én Czeglédre vonult s a *Raslic* dandárt 3 lovas századdal a Tisza szemmel tartása céljából Abonyba tolta előre.

Asbóthnak Szolnok ellen nagy hű-hóval végrehajtott tüntetése folytán *Rastic* 23-án a következőket jelentette: „úgy hírlik, hogy a lázadók Akolkertnél (?), Török-Szent-Miklóssal szemben, a Tiszán ót hajóhidat építenek; Szolnokon 12.000 ember részére szállás biztosított, úgy szintén Czibakházánál is jelentékeny csapatok keltek már át, melyek Várkonyon át folytatták menetüket ...“

Ezen Budára továbbított jelentéshez a bán még hozzátette, miszerint a magyar főerő Czibakháza, Török-Szent-Miklós, Mező-Túr között összpontosítva áll s hogy az ellenség valószínű szándéka, magát túlerővel az I. hadtestre vetni, miért is sürgősen szükségesnek vélné, ha *Schlick*nek legalább egy hadosztálya Tápió-Szelére indíthatnék útba.

Windischgrätz, a mióta a komáromi felszabadító kísérlet eszméje meggyőződésévé vált, nem igen volt hajlandó a közlőiteknek hitelt adni, bár, mint később látni fogjuk, a magyar főerő 23-án még valóban Mező-Tur Török-Szent-Miklós tájékán állott. Nézetét ennek folytán oly hozzáadással közölte *Schlick*-kel hogy csakis sürgős szükség esetére tegyen eleget a bán kívánságának.

Ezalatt a két hadtestparancsnok már egymás között közvetlenül kicsinálta a dolgot, minek alapján *Schlick* elhatározta, miszerint hadtestével Jászberényből még 24-ike folyamán Nagy-Kátán át elindul, hogy 25-én legalább egy hadosztálylyal *Albertinél* állást foglalhasson, míg a másik hadosztályt *Kata* környékén szándékozott visszahagyni.

A losonczy rajtaütés

1849. márcz. 24-én.

*Schlick*nek fenti elhatározásáról szóló jelentésével egyidejűleg 25-én azon kellemetlen hír is érkezett be *Windischgrätz* főhadiszál-

lásába, hogy az *Almássy* és *Zagitsek* különítmények Losonczon 24-én túlnyomó ellenség által meglepve, széjjel verettek.

Beniczky különítménye ugyanis Miskolczon márczius 16-án Görgeytől elválván, a tót népfölkelés széjjelugrasztása céljából Eperjesnek vette útját. Ezen feladatát elvégezvén, *Beniczky* Görgeytől azon parancsot vette, miszerint Windischgrätz tévútra vezetése céljából portyázását immár Komárom irányában folytassa s az Ipoly völgyében netán előnyomuló osztrák csapatoknak útját állja. Ezen meghagyás folytán *Beniczky*, feladatának első részét valóban dicséretes gyorsasággal elvégezvén, márczius 11-én már Putnokra, 22-én pedig Rima-Szombatba élt, a hol egy napi pihenőt szándékozott tartani. 23-án arról értesülvén, hogy Losoncra még aznap osztrák csapatok érkeznek. Rima-Szombatból este 8 órakor elindulva, különítményével Osgyánig menetelt, a hol az éj fenmaradó részét töltötte. Másnap igen nagy hózivatar dühöngött, melynek leple alatt a különítmény Apátfalváig észrevétlenül nyomult előre. Itt *Beniczky* kiadta a rajtaütésre vonatkozó rendelkezéseket, melyek szerint a különítménynek a Losonczon minden biztosítás nélkül, teljesen gondtalanul időző osztrák csapatokat egyszerre három oldalról kellett megrohannia. A világos nappal végrehajtott rajtaütés a legfényesebben sikerült; a mit sem sejtő osztrák csapatok között leirhatlan zavar keletkezett; néhány hevenyében összeszedett osztag megkísérelte ugyan a Tugár patak hídjánál az ellentállást, de csakhamar tágítani volt kénytelen; egy század *Zuccato* főhadnagy parancsnoksága alatt a kaszányát szállotta meg, de csakhamar körülvétetvén, foglyul ejtett. Majd *Schreiter* főhadnagy egy szakasz dzsidást összeszedvén, a magyar tűzérségre ront, de a huszárok ezt is visszavetik s így most már mindenki menekült, a merre csak tudott. *Almássy* ezredes a csapat maradványaival a majdnem 50 kilométernyi utat Gyarmatig még ugyanaznap és a rá következő éjjel tette meg s ott az eléje küldött Ramberg haciasztálylyal egyesült.

A rajtaütés az osztrákoknak igen érzékeny veszteséget okozott; foglyul esett: *Inkey* Ede dzsidás őrnagy, *Schütter* báró lovas százados, *Schreiter*, *Hoffmann* és *Zuccato* főhadnagyok, 36 dzsidás és 56 ló; a gyalogságtól azonkívül még más 3 tiszt és mintegy 200 ember részint elesett, részint foglyul ejtetett. A dzsidások zászlója és hadi pénztára, úgy szintén a tisztí podgyász nagyobb része a győzők közébe került. *Beniczky* a jól olvégzett munka után különítményével ismét Rimaszombatba tért vissza.

Almássynak jelentése folytán, mely *Beniczky* csapatjait legkevesebb 6000 emberre becsülte, holott mint tudjuk, alig tett ki többet 400-nál, a herozeg egy perczig sem kételkedett többé, miszerint a magyaroknak egy jelentékeny része tényleg Komárom felmentését célozza s szinte jól esett lelkének a tudat, hogy az ellenségnek tervét már jó eleve átlátta. Ebből kifolyólag *Rambergnek* azonnal

parancsolt küldött, miszerint hadosztályával Vácra haladék nélkül az Ipoly völgyébe, Balassa-Gyarmatra vonuljon. Támogatására *Csőríek* altábornagy 6 zászlóalj, 6 lovas századdal s a megfelelő tüzérséggel Vácra irányított; míg Gödöllőnél *Bellegarde* alatt csak 2 zászlóalj és 7 lovas század maradt vissza, hova még *Schlick* hadtestének is be kellett vonulnia. Utóbbinak szemrehányáskép a herceg egyidejűleg megjegyezte, hogy „ezen a csapatokat nagymértékben fárasztó ide oda menetelést könnyen ki lehetett volna kerülni, ha az ellenség állása, ereje és szándékáról megbízható hírek szereztek volna s ő (*Schlick*) menetét Albertire, még mielőtt erre vonatkozólag parancsot vett volna, végre nem hajtja.“

Ezen rendelkezések folytán az osztrák sereg állása márczius 27-én a következő volt: A *Bamberg* hadosztály a Losonczról elűzött *Almássy* csapatmaradványainak egyesülve, Balassa-Gyarmata állott; a *Csőríek* hadosztály Vácra, a hova már 27-én este érkezett meg; *Schlick* hadtestéből a *Lobkovitz* hadosztály Gödöllőnél, a hol *Bellegarde* különítményé vei egyesült: a hadtest másik, *Liechtenstein* hadosztálya Tápio Bicskénél foglalt állást, honnan másnap Gödöllő felé, Dányig és Rókaig nyomult előre. *Jellachich* Czeglédén maradt, *Rastic* dandárát azonban Szolnokig tolta előre. Az ezen újonnan elrendelt helyzet eléréséhez szükséges s a rász időjárás folytán feneketlené vált utakon végrehajtott menetek a csapatokat nagy mértékben kifárasztották.

A magyarok mozdulatairól ez időtájt a bán igen ellentmondó és gyakran felette túlzott híreket kapott. Így *Bamberg* altábornagy többek között azt jelenti, hogy az ellenség (*Beniczky* különítménye) a losonczy rajtaütés után Rima-Szombatba húzódott vissza. „Azon esetre — írja az altábornagy — ha az később a bányavárosok felé venné útját, szándékom őt nyomon követni, mialatt báró *Csőríek* altábornagnak Zólyomra kellene előnyomulnia; hogy az által az ellenséget két tűz közé foghassuk. Különben Biztos hírek szerzése céljából holnap (28-án) Balassa-Gyarmatról Ludányra s holnapután Losonczra menetelek. Innen Rimaszombatig szándékozom előnyomulni, ezáltal a felső megyék jelentékeny részét biztosítom, Gömört uralom, a Tiszolczon át a Szepességbe vezető közlekedési vonalat számomra megnyitom, a bányavárosok és Komárom ellen minden vállalatot lehetetlenné teszek, Gyöngyöst, Egert és Pétervásárt oldalban fenyegetem, és beálló szükség esetén *Beniczky* hadtestét Miskolczról újból elkergethetem s onnan aztán a Görgey hadtest háta ellen operálhatok.“ Ennyi legyen egy csapásra! még ahoz is, hogy valaki ilyet kigondoljon, valóban magasröptű fantázia kell. *Windischgrätz* természetesen nem is állott rá a hívatlanul felajánlott tanácsra, hanem *Ramberget* *Csorich* parancsnoksága alá helyezve, szigorúan meghagyta neki, miszerint Balassa-Gyarmaton túl ne menjen s hogy hírek szerzése céljából csupán portyázó különítményeket küldjön ki.

Lobkovitz altábornagy 27-én Gödöllőről azt jelenté, hogy úgy Hatvan, mint Gyöngyös ellenségtől ment, ellenben Kápolna, Kaál és Kompolton erős ellenséges seregtestek állanak.

28-án este 7 órakor *Csorich* altábornagyától a következő jelentés érkezett be: Egy Gyöngyösről jövő kereskedőtől vett értesítés szerint, Görgey már 20-án Mező-Kövesdről Verpeléten át Rimaszombatba menetelt. Én (*Csorich*) azt hiszem és legvalószínűbbnek tartom, hogy Görgey 25-én vagy 26-án Rimaszombatból Vámosfalván át Zólyomra indult.“ Majd 29-én ezt jelenti az altábornagy: „A hegységen át Gyöngyös és Losoncz felől jövő fuvarosok állítása szerint Guyon és Beniczky 15.000 emberrel Losonczon, Görgey 15.000 emberrel Gyöngyösön áll. E két hadtest Szt. Jakabon (Szurdok-Püspöki) át tart összeköttetést egymással.“

Még nagyobb rémhíreket terjesztett azonban a bán, többek között 27-én, hogy „egybehangzó jelentések szerint az ellenség a Tisza bal partját sűrűn ellepte előőrsökkel; hogy Szolnok és környékéről senkit sem eresztenek át. Többek állítása szerint Bem is ide érkezett s a tiszai hadsereg erősítésére szánt 10.000-nyi serege szintén útban van már. Mindinkább bizonyossá válik, hogy Kunhegyes, Török-Szent-Miklós és Cibakháza túlvannak tömve csapatokkal.“ Majd ugyanaznap délben ezeket jelenti: „Ép most fogtak el az előőrsök két tót, kik tegnap hagyták el Kecskemétet s személyesen látták, hogy az nap délután egy gyalogság és lovasságból álló egész ellenséges hadtest zeneszó mellett vonult be a városba. Az ellenség állítólag Cibakháza felől jött. E két ember hitelt érdemel. Az ellenséges járőrök már N.-Kőrösig portyáznak.“

A bánnak másnapi (28.) jelentése szerint az előbb említett két tót vallomása oda módosult, hogy Kecskeméten 26-án, tényleg megjelent 3 zászlóalj gyalogság és 1 lovas ezred, melyek azonban nagymérvű harcok után újból visszavonultak.

Márczius 30-án *Seldick* Gödöllőről a következőket jelentette: „Hatvan és az egész körülötte fekvő vidék szabad az ellenségtől. Kémek és szemrevételező különítmények jelentései megegyeznek abban, miszerint az ellenség főereje 29-én este még Heves környékén állt, főleg pedig Kaál, Kompolt, Kápolna, Kerecsend, Makiár és Szihalmón, mely helységekből 80—84 ágyú vonult fel. A csapatok száma állítólag igen jelentékeny s azok ereje jóval felülmúlja a velünk szemben eddig állott csapatokét. A mi az ellenség szándékát illeti, úgy hírlik, hogy az ma (30-án) előnyomulását megkezdi és pedig Görgey, kinek parancsnoksága alatt Guyon és Klapka is áll, Pásztón át Váce, vagy talán Komárom felé fordul, míg Skrzynecki (?) egy más, Heves körül összpontosuló hadtest felett vette át a parancsnokságot s innen Pest felé veszi irányát. — Ebből az következik, hogy az ellenség megosztja magát és pedig Görgey a lázadó sereg fegyelmezettebb, mozgékonyabb részével a hegységen át Vác

és Komárom felé operál, mialatt a seregnek kevésbé rendezett része a Tiszához közel és Heves körül foglal állást.“ Schlick ezen jelentése beláthatlan következményekkel járt, amennyiben a herceg ez időtől fogva főfigyelmét folyton, sőt mint később látni fogjuk, még közvetlenül az isaszegi döntő csatát megelőzőleg is, Komárom esetleges felmentésének ellensúlyozására fordítja, miáltal magát Isaszegnél egy egész hadosztálynak közreműködésétől fosztotta meg. Ezen jelentéssel egyidejűleg Schlick egyszersmind jó tanácsát és javaslatát is felajánlotta a hercegnek, mely szerint a főerő Gyöngyösön onnan balra a hegység fele nyomult volna előre, hogy Görgeyt utólérve, megverje, a mi a fennálló viszonyok között Schlick véleménye szerint könnyű és beláthatlan sikerrel járó vállalat lett volna. Igaz ugyan, hogy Buda és Pest időközben veszélyeztethető, csakhogy ez keveset nyom a latba, ha csak Görgeyt megverni sikerül.

Ezek nagyjában azok a hírek és jó tanácsok, melyek a „Wintorfeldzugban“ fölemlítettek és őszintén megvallva, a sok ellentmondó hír tömkelegében nem volt könnyű feladat a helyes - ösvényt megtalálni.

De hiába, háborúban ritkán volt és ritkán lesz ennél sokkal kedvezőbb a helyzet s az éppen a valódi hadvezérnek istenadta elengedhetlen tulajdonsága, hogy az ocsúból búzaszemet böngészni tudjon s hogy egy kis fantázia segítségével magának a sok apró, laikusok előtt jelentéktelennek látszó jelenségekből a helyzetről helyes összfogalmat alkothasson. Ha pedig az állapot annyira komplikált, hogy az ellentmondó jelenségek zűrzavarából a dolgok valódi állását megállapítani nem lehetne, ily esetben legjobban cselekszik azon parancsnok, a ki a legvalószínűbbnek látszó körülményeket és helyzetet alapul véve, bármely — még ha nem is a leghelyesebb irányban — a gordiusi csomót hatalmas kardcsapással kettévágni iparkodik. Éhez persze mindenekelőtt szilárd elhatározás és a kitűzött cél, az eléje gördülő akadályok dacára minden áron elérni törekvő akarat-erő, nemkülönben az alparancsnokok részéről feltétlen engedelmisség szükségeltetik. Hogy ezen kellékek a jelen esetben nem igen voltak meg, azt az eddigiek után hosszasan bizonyítanunk alig szükséges s így nem is csodálkozhatunk azon, ha a herceg lába alatt a szilárd talaj inogni kezd s zavarában félrendszabályhoz, a taktikának ez időben még igen kedvelt korcsszülettjéhez: erőszakos kémszemléhez nyúl, mialatt seregének fenmaradó részével egy mindenféle eshetőségre szánt felállítást óhajt elfoglalni, mi mellett az erőelforgácsolás természetesen kikerülhetlenné vált.

A márczius 31-én kiadott intézkedés szösz szerint következőleg hangzott: „Miótán az ellenség ereje, állása és szándékáról mindenemű biztosabb hírek híján vagyunk, mi sem marad hátra, mint hogy azon irányban, a hol kémjelentések szerint a lázadók egy jelentékeny része állást foglalt, egy *nagy kémszemlé*t hajtsunk

végre, mi által az ellenséget erejének kibontakozására s ezáltal talán szándékának leleplezésére is kényszerítjük. Ezen kémszemle a III. hadtestnek tétetik feladatává. Hogy azonban állandóan azon helyzetben legyünk, miszerint a csoportok egymást kölcsönösen támogathassák s hogy minden kedvezőtlen eshetőséget magunktól elháríthassunk, szükséges, miszerint az I. hadtest közelebb vonassék s egyáltalában hogy haderőink felállítása akkép szabályoztassék, hogy azok rövid térközökben, vagyis a Monor, Gödöllő, Vác és Vadkert által jelölt vonalon azonnali összpontosításhoz, vagy egyik vagy másik helyen kölcsönös segélyezés céljából készen álljanak. Ezen általános támpontok alapján a III. hadtest április 1-én Bagh-ig, 2-án Hatvanig, 3-án Gyöngyösig nyomul előre s ezen mozdulat által teljesen azon helyzetben marad, hogy a fent jelzett követelményeknek megfeleljen. Mindazonáltal *Schlick altábornagyot óvnom kell, nehogy túlnyomó ellenséggel kétes kimenetű harcba bocsátkozzék.* Ha a III. hadtest netán túlerős ellenségre bukkanna, úgy az a legnagyobb óvatossággal Bagh felé vonuland vissza. Továbbá ajánlom, hogy a hadtest *Gyöngyösön túl ne menjen*, miáltal folyvást megmarad a lehetőség, nevezett hadtestet bármely pontra irányíthatni, a hol az ellenség túlerővel felléphetne. Schlick altábornagy engem napról-napra értesít az ellenség felől beérkező hírekről. — Bárány Csorich altábornagy, — kinek hadosztálya Vácznál úgyszólván rendelkezésre álló tartalékot képez, mely ép úgy Gödöllő felé, mint Hamburg altábornagy sürgős támogatására készen tartandó, — utóbb említett altábornagy urat utasítani fogja, hogy figyelmét Losonc felé megkétszerezze. A III. hadtest baloldalának biztosítása céljából báró Csorich altábornagy egy 2 dzsidas és 2 vértés századból alakuló s egy derék törzstiszt parancsnoksága alá helyezendő portvázó különítményt, melyhez egy vezérkari tiszt is beosztandó, Vácrról elindít, mely holnap április 1-én Nagy-Berczelig, 2-án Szent-Jakabig (Szudok-Püspöki) s 3-án Gyöngyösig nyomul előre; ezen különítmény Szent-Jakabra érve, saját bal oldalában Terenye felé is felderít. Az I. hadtest április 1-én eddigi állásában marad s egy részt Szolnokra különít ki, hogy még ugyanaz nap a mozdonyokat, vagonokat, sókészletet, kincstári pénzeket s egyéb cikkeket biztonságba helyezhesse; 2-án a hadtest Albertire, 3-án Monorra menetel. Ezen mozdulat legjobban eszközölhető egy megfelelő hátvéd fedezete alatt, mely az ellenséget a felől, a mi részünkről történik, lehetőleg sokáig bizonytalanságban tartja. *Az oldalak biztosítása nemkülönben az összeköttetés a III hadtesttel, annak előnyomulása közben is, legalább portvázó különítmények által elengedhetlen.* Monori állásában az I. hadtest úgy a szolnoki, mint a kecskeméti utat is uralja, Pestet fedezi és eg3-uttal bármely északibb irányban netán szükségessé váló alkalmazásra rendelkezésre áll.“ Végül a herceg parancsot adott még, hogy a Garam Kéméndnél áthidaltas-

sék, hogy a Ramberg hadosztály kényszerített visszavonulása esetén, azon fennakadás nélkül átmehessen.

A fenti parancsból kifolyó események tárgyalását az időközben a magyar főszereg körében történtek utánpótlása céljából most egy időre felfüggesztjük, közbevetőleg azonban felii kell emlitenünk, hogy e borús pillanatban Windischgrätz legalább egy oldalról kapott kellemes hirt, Ő Felsége ugyanis tudomására hozta, miszerint *Hammerstein* lovassági tábornokot utasította, hogy a herczeg támogatására 10.000 embert Gácsországból Magyarországra indítson útba. Ámbár Windischgrätz ezekre a legközelebbi jövőben, a nagy távolságnál fogva még nem igen számíthatott, de a tény, hogy Gácsországból a magyar sereg hátába egy ily tekintélyes oszlop közeledik, tisztán erkölcsi súlyánál fogva is sokat nyomhatott a latba. Windischgrätz Ő Felsége kegyét megköszönve, egyúttal további szándékáról is nyilatkozott, mely nem volt éppen a legkecsegtetőbb. „Ha Komárom elesik, akkor —úgymond—Simunichot nagyobbbrészt magához vonva, újból támadni fog, ellenkező esetben, ha Komárom rendes ostrom alá vétele szükségessé válnék, úgy a támadó föllépés a további erősítés nagyságától függne.“

Erre Ő Felsége a herczeget rövid időre fontos tanácskozára magához hívatta Olmützbe; annak elhatározásáról volt ugyanis szó, vajjon a viszály a magyarokkal békés úton kiegyenlítettessék-e, vagy pedig a hadjárat folytatása céljából az orosz intervenczió igénybe vétessék.

Ezalatt a seregnél a helyzet pillanatról-pillanatra feszültebbé lón, miért is Windischgrätz szükségesnek látta elutazását egyelőre elhalasztani s annak. okáról márczius 30-án következő levelében tudatta Ő Felségét: „A Felséged főhadsegéde által vett legfelsőbb parancs folytán Olmützbe indulófélben veszem a hirt tetemes ellenséges haderő küzeledtéről Gyöngyös irányában, minek folytán a legközelebbi napokban összeütkezésre kerülhet a dolog. — Ennek folytán Felséged legkegyelmesebben meg fog bocsátani, hogy ily fontos pillanatban a hadsereget el nem hagyom és a szerencsét, hogy Felséged előtt megjelenjek, néhány napra elhalasztóm, annyival is inkább, mivel a megbeszélendő kérdések a küszöbön álló itteni események által talán közelebb jutnak a megoldás lehetőségéhez. Mindazonáltal legsürgősebb kötelességemnek tartom a hareztéren előfordult eseményekhez mért pillanatot felhasználni, hogy a legfelsőbb meghíváshoz képest Olmützbe utazzam.“

A magyar főszereg átkelése a Tiszán

A magyar főszereg Vetter tervéhez képest márczius 23-ikától kezdve útban volt Tisza-Füred felé, a hol 26-án a III.-ik 27-én pedig a II.-ik hadtest kelt át a Tiszán; ezt követte Klapka

hadteste, úgy, hogy már 29-én az egész sereg a legkisebb kellemetlen incidens nélkül a jobb parton állott: létszáma: 50.148 főnyi gyalogság, 8134 lovas és 188 ágyú; ebből Görgey hadtestére esik: 16.644 főnyi gyalogság, 2436 lovas és 68 ágyú, a többi három hadtestre pedig összesen 33.504 főnyi gyalogság, 5698 lovas és 120 ágyú.

Még mielőtt a főszereg a Tiszán átkelt volna, a hadügyminisztérium az összes haderőknek 8 hadtestbe osztását rendelte el, mely szerint az I., II., III. és VII. hadtest megtartotta eddigi elnevezését és rendeltetését, a IV. és V. hadtest a bács-bánsági déli hadsereget képezte; a VI. az erdélyi hadsereget, a VIII. pedig Komárom várórságát.

A főhadszereg I., II. és III. hadtestét Vetter akként osztotta be, hogy a dandárok hadosztály kötelék nélkül egyesítették hadtestekké. Midőn később Vetter megbetegedése után Görgey vette át a főparancsnokságot, az I., II. és III. hadtest beosztásán újból apróbb változások történtek s a VII-ikhez hasonlóan ezek is kivétel nélkül hadosztályokba osztattak be, a mint az az alábbi beosztásból látható.

Főparancsnok: Vetter, később Görgey tábornok.

I. hadtest; parancsnoka: Klapka tábornok.

Vezérkari főnök: *Antus* százados.

Tüzér parancsnok: *Karabelli* százados.

1. hadosztály, Dessewffy ezredes.

Bobich alezredes dandára.

28.	} honvéd zászlóalj	3 zászlóalj
46.		
47.		
1 század Lehel huszár		1 lovas század
1 hatfontos üteg		8 löveg

Dipold őrnagy dandára.

6.	} honvéd zászlóalj	3 zászlóalj
26.		
52.		
1 század Lehel huszár		1 lovas század
1 hatfontos üteg		8 löveg

2. hadosztály, Máriássy ezredes, később Kazinczy.

Zákó őrnagy dandára.

19.)	} honvéd zászlóalj	2 zászlóalj
34.)		
1/2 század Hunyady huszár		1/2 lovas század
1/2 tizenkét fontos üteg		4 löveg

Schulz őrnagy dandára.

17. honvéd zászlóalj	1 zászlóalj
39. számú Don Miguel ezred 3. zászlóalja	1 " "
1/2 század Hunyady huszár	1/2 lovas század
1/2 tizenkét fontos üteg	4 löveg

Mesterházy ezredes lovas-dandára.

1. számú Császár huszár ezred	8 lovas század
8. számú Coburg huszár ezred	4 " "
1 hatfontos üteg	8 löveg

Tartalék tüzérség.

1 hatfontos üteg	8 löveg
------------------	---------

Összesen 10 zlj, 15 lov. szd és 40 löveg; 9200 gyalogos, 1600 lovas, 800 tüzér, mindössze 11.600 főnyi állományyal.

II. hadtest; parancsnoka: Aulich tábornok.

Vezérkari főnök: *Messéna* alezredes.

Tüzér parancsnok: *Jonak* százados.

*1. hadosztály, Szekulics alezredes.**Mihályi* alezredes dandára.

25. } honvéd zászlóalj	3 zászlóalj
54. } " "	
56. } " "	
1/2 század Lehel huszár	1/2 lovas század
1 hatfontos üteg	8 löveg

Buttler gróf őrnagy dandára.

48. } honvéd zászlóalj	3 zászlóalj
60. } " "	
61. } " "	
1/2 század Lehel huszár	1/2 lovas század
1 tizenkétfontos üteg	8 löveg

*2. hadosztály, Hertelendy ezredes.**Collig* őrnagy dandára.

39. számú Don Miguel ezred 1. zlja	1 zászlóalj
52. honvéd zászlóalj (Bocskay)	1 " "
2 század bereghi önkéntes	2/6 " "
1 század bécsi légio	1/6 " "
1 hatfontos üteg	7 löveg

Mándy ezredes lovas dandára.

6. számú Württemberg huszár ezred	6 lovas század
1 hatfontos üteg	7 löveg

Tartalék tüzérség.

1 háromfontos üteg	6 löveg
<hr/>	
összesen 8½ zlj, 7 lovas szd és 36 löveg, 8000 gyalogos, 1000 lovas, 800 tüzér, mindössze 9800 főnyi állományyal.	

III. hadtest; parancsnoka: Damjanich tábornok.Vezérkari főnök: *Csermelyi* őrnagy.Tüzér parancsnok: *Wanner* őrnagy.*1. hadosztály, Wisocki ezredes.**Gróf Leiningen* őrnagy dandára.

3.)		
42.)	honvéd zászlóalj	2 zászlóalj
	54. sz. Hesseni ezred 2. zászlóalja	1 "
	1 század 3. számú Ferdinánd huszár	1 lovas század
	1 hatfontos üteg	8 löveg

Kiss Pál alezredes dandára.

	9. honvéd zászlóalj	1 zászlóalj
	lengyel légió	2 "
	60. számú Wasa ezred 3. zászlóalja	1 "
	1 század 3. számú Ferdinánd huszár	1 lovas század
	1 hatfontos üteg	8 löveg

*2. hadosztály, Nagy Sándor ezredes.**Knezich* ezredes dandára.

	60. honvéd zászlóalj	1 zászlóalj
	34. számú Porosz herczeg ezred 2. zlja	1 "
	1 hatfontos üteg	8 löveg

Kászonyi ezredes lovas dandára.

	2. számú Hannover huszár ezred	8 lovas század
	Ferdinánd huszárok	4 " "
	lengyel dzsidás	1 " "
	1 hatfontos üteg	8 löveg

Tartalék tüzérség.

1 hatfontos üteg	8 löveg
<hr/>	
összesen 9 zlj, 15 lovas szd és 40 löveg, 9200 gyalogos, 2000 lovas, 800 tüzér; mindössze 12.000 főnyi állományyal.	

VII. hadtest; parancsnoka: Görgey tábornok.(Utóbbinak főparancsnokká történt kinevezése után *Gáspár* ezredes.)Vezérkari főnök: *Bayer* alezredes.**1. hadosztály, Gáspár ezredes** (előbb *Aulich*), *Gáspár* után *Kossuth* őrnagy.*Horváth* dandára.

39. honvéd zászlóalj	1 zászlóalj
9. számú Miklós császár huszár ezred	6 lovas század
2. számú 6 fontos (lovas) üteg	5 löveg

Waldberg őrnagy dandára.

60. számú Wasa ezred 1. zászlóalja	1 zászlóalj
4. számú hatfontos üteg	8 löveg

Petheő őrnagy dandára.

Neográdi zászlóalj	1 zászlóalj
Ujházi vadászok	$\frac{2}{6}$ „
2 század utász	2 század
Pozsonyi hatfontos üteg	5 löveg

2. hadosztály *Kmety* ezredes.*Gergely* őrnagy dandára.

10.) honvéd zászlóalj	2 zászlóalj
23.)	
1. század utász	1 század
3. számú hatfontos üteg	7 löveg

Ujváry őrnagy dandára.

45. honvéd zászlóalj	1 zászlóalj
2 század vadász	$\frac{2}{6}$ „
10. számú Porosz király huszár ezredből	4 lovas század
4. számú hatfontos üteg	8 löveg

Uechtritz őrnagy dandára.

33. honvéd zászlóalj	1 zászlóalj
2. besztercebányai zászlóalj	1 „
12. számú Nádor huszár ezredből	2 lovas század
5. számú hatfontos (lovas) üteg	6 löveg

3. hadosztály, Pöltenberg ezredes.*Kossuth* őrnagy dandára.

1. honvéd zászlóalj	1 zászlóalj
1. besztercebányai zászlóalj	1 „
4. sz. Sándor nagyhg huszár ezredből	2 lovas század
5. számú hatfontos üteg	7 löveg

Zámbély alezredes dandára.

14. honvéd zászlóalj	1 zászlóalj
1. pesti önkéntes zászlóalj	1 "
4. számú Sándor huszár ezredből	4 lovas század
1. számú hatfontos (lovas) üteg	7 löveg

*A főhadiszállás hadoszlopa, Simon alezredes.**Weissel* alezredes dandára.

4 század gránátos	$\frac{4}{6}$ zászlóalj
48. sz. Ernő főherceg ezred 2. zlja	1 "
1 század német légio	$\frac{1}{6}$ "
6 taraczk	6 taraczk

Liptay alezredes dandára.

4 század tiroli vadász	$\frac{4}{6}$ zászlóalj
1 század utász	1 század
1 taraczk (lovas) üteg	5 taraczk
$\frac{1}{3}$ röppentyű üteg	2 löveg

Beniczky különítménye.

A 15. honvéd zászlóalj 3 százada	$\frac{3}{6}$ zászlóalj
Beniczky önkéntes	$\frac{2}{6}$ "
a Nádor huszár ezredből	$\frac{1}{4}$ század
Pozsonyi üteg	2 löveg

A Tiszafüred és környékén levő különítmény.

13. honvéd zászlóalj	1 zászlóalj
2. számú Sándor császár ezred 1. zlja	1 "
2 század utász	2 század
9. számú Miklós császár ezredből	2 lovas század
10. számú Porosz király ezredből	2 " "
4. számú Sándor huszár ezredből	2 " "
Hunyady huszár ezredből	2 " "

összesen 18 zlj, $26\frac{1}{4}$ lov. szd, 68 löveg, 14.400 gyalogos, 3150 lovas, 1360 tüzér, mindössze 18.910 főnyi állománynyal; levonva ebből a 2600 gyalogos, 1000 lovas és 40 tüzér, összesen 3640 embert számláló két különítményt, marad rendelkezésre 15.300 ember.

Összegezés :

I. hadtest	10	zlj,	15	lov. szd,	40	ágyu	11.600	ember	
II.	"	$8\frac{1}{2}$	"	7	"	"	9800	"	
III.	"	9	"	15	"	"	12.000	"	
VII.	"	18	"	$26\frac{1}{4}$	"	"	18.900	"	
összesen		$45\frac{1}{2}$	zlj,	$63\frac{1}{4}$	lov. szd,	184	ágyu	52.300	ember

Eszerint a 4 hadtest közül számbeli erő tekintetében különösen Görgey hadteste tűnik ki, mely egymagában majdnem oly erős volt, mint az I. és II. hadtest együttvéve.

Klapka, Aulich és Damjanich hadteste 2—2 gyalog hadosztály és 1—1 lovas dandárból, továbbá 6—8 löveg erejű tartalék tüzérségből állott, Görgeyé 3 gyalog hadosztályból és egy negyedik, ezekkel majdnem azonos beosztású seregtestből, a főhadiszállás hadoszlopából — de lovas dandár nélkül. A könnyebb vezethetés céljából felette gyengén tartott gyalog dandárok az akkori időben s főkép 1808 óta szokásos módon nagyobbára mindhárom fegyvernemből: gyalogság, lovasság és tüzérségből alakultak; anélkül azonban hogy az összeállításnál a fegyvernemek egy bizonyos számaránya mérvadóul tekintett volna. A legtöbb dandár 2 vagy 3 zászlóalj, $\frac{1}{2}$ —1 lovas század és 5—8 ágyúból alakult; egyes dandárok lovasságot egyáltalában nem kaptak. A különböző számú századból álló zászlóaljak magasabb (ezred-) kötelék mellőzésével osztattak be az egyes gyalog dandárokhoz. Az I. és III. hadtest lovas dandára 12, illetve 13 lovas századból és 8—8 ágyúból állott; a II. hadtest lovas dandára csak 6 lovas századot és 7 ágyút számlált.

Evvel szemben az osztrák hadsereg a márczius 12-iki beosztás szerint a következő feltűnőbb jelenségeket mutatja. A 3. hadtest közül az I-ső, két gyalog és egy lovas hadosztályra, a II. és III. pedig egy tisztán gyalog és egy kombinált: gyalog és lovas dandárokából álló hadosztályra tagozódott. Ezen felül minden hadtestnek külön alkotó részét a hadtest tartalék tüzérség ($5\frac{1}{2}$ ágyú) képezte. A gyalog dandárok csak két fegyvernemből, 3 vagy 4 zászlóaljból és 1 — 1 ütegből, a lovas dandárok 12, 14, vagy 15 lovas századból és 1—1 ütegből állottak. A zászlóaljak itt is közbeeső magasabb kötelék nélkül közvetlenül a dandárparancsnokokhoz utalvák. —

A seregnek átkelése alatt a Tiszán, márczius 26-án Görgey, majd 28-án Kossuth is megjelent Tisza-Füreden, előbbi, mint emlékirataiban állítja, haditanács összehívását kieszközölné, miután az eredménytelenül végződött cibakházi hadműveletek után Vetterben még kevésbé bízott, mint Dembinskiben. Erre vonatkozólag különben már a Szemeréhez intézett következő levelében a legnagyobb kíméletlenséggel nyilatkozott: Dormánd, márczius hó 22-én 1849. Ma Hevest akartam megtámadni, de az ellenség tegnap Árok-szállásra vonult vissza, ennél fogva a hadseregnek pihenési napot engedtem és holnap Kerecseuden leszek. Vetter megszakítja hadműveleteit. Miért? Nem tudom; mert az ok, melyet előadott, nem kielégítő. Azt mondja, hogy a hadseregnek ruházatra van szüksége, ha valamelyik hadtestnek erre szüksége van, úgy az az enyém. Én e végett Kossuth elnöknek írtam, hogy szemmel tartsa Vettert. Némely apróbb körülményekből azt vettem észre, hogy Vetter nem

bízik bennem, a ki azonban bennem nem bízik, abban én még kevésbé bízom. És ha nem csalódom, az az ha Vetter kétszínű ember, akkor, ha senki sem merészli azt tenni, ön fogom őt ártalmatlanná tenni. Mészáros mindig a régi, környezetének bábjátéka. Mondjuk ki már egyszer, mit akarunk. Magam kész vagyok, mint közember hazánk igazságos ügyéért küzdeni, de legyen valaki, ki minket vezet. Tegnap egy tisztet lövtem agyon gyávaságért, ha vannak elszánt férfiak, lépjenek ki a harcmezőre, ne kínozzák a szegény hazát, hanem inkább akaszszuk fel magunkat. Az a szorocsétnen békepárt! Semmi békét, de nyaktilót, nyaktilót! Azt mondják az ellenség közeledik Gödöllő felől 30 ágyú erősítéssel. Mennél többet küldenek ellenem, annál jobb, akkor legalább az a kétszínű Vetter elmegy. A ki mer, az nyer. Nyerjen a magyar, de merjen is.

Görgey.

A tiszafüredi találkozás alkalmával újból igen heves jelenetek jádszódtak le s midőn Vetter a siker érdekében az alparancsnokok feltétlen engedelmességét követelte, főleg Damjanich igen kínos jelenetet provokált. Vetter a dolgot szolgálati úton akarta elintéztetni, de Kossuth békítőleg közbenjárt. Vetter a nagy felindulás következtében még ugyanaznap epelázba esett, úgy hogy Debreczenbe kellett szállítani, hol életveszélyes állapotban hat hétig az ágyat volt kénytelen őrizni.

Az ekként megüresedett főparancsnoki állás néhány napig betöltetlen maradt, mely időre Kossuth a tábornoki teendők végzésével Klapkát bízta meg, miről ez Görgeyt következő levelével értesítette: „Füred 1849. márczius 28-án. Vetter altábornagy hirtelen megbetegedett. Hogy ez által a hadműveletekben zavar ne támadjon, a kormányzó engem bízott meg a hadsereg tábornoki teendőinek ideiglenes vezetésével. Első gondom, a sereget a Tisza mocsaraiból az országútra kihozni, a hol semmise gátolja többé a minden pontról visszavonuló ellenség üldözésében. Ha a főparancsnok betegsége netán hosszabb tartamú lenne, s holnap, legkésőbb holnaputánig, javulására remény nem mutatkoznék, akkor természetesen mint rangban legidősebb, Te leszel hivatva a főparancsnokság ideiglenes helyettesítésére. Két, három napi fáradsalmak, biztos kilátás mellett arra, hogy nemsokára jól és gyorsan előbbre juthatunk, remélem nem fogják a sereget elkedvetleníteni. Erdély teljesen kitisztult, Bem 20-án bevette Brassót és az osztrákok utolsó töredékeit a Tömösi szoroson át Oláhországba kergette. Klapka.“

És csakugyan úgy is történt. Görgey végre elérte célját, amennyiben Klapkának és Damjanichnak sürgetésére a kormányzó április 1-én őt nevezte ki főparancsnokká, s melléje a tábornoki ügyek vezetésére *Bayer* alezredest rendelte ki.

HUSZONKETTEDIK FEJEZET.

A döntő támadó műveletek megindítása; a magyarok győzelme Isaszegnél.

1849. márczius végétől április elejéig.

A márczius 29-én a Tisza jobb partján összpontosult magyar seregek a további előnyomulást két oszlopban kellett volna folytatnia és pedig a VII. hadtesttel az országút mentén, az imént Tisza-Fürednél átkelt hadtestekkel pedig Heves-Jász-Apátin át a szolnok-pesti vasút vonal felé. A feneketlen s teljesen hasznavehetlenekké vált utak azonban egyelőre az egész sereget a gyöngyöshatvani országútra terelték s így márczius 30-án a VII. hadtest Kápolnát, elővédje Halmajt; az I. Füzes-Abonyt, Dormándot és Besenyőt érte el, míg a II. hadtest Erdőtelek és Bod, a III.-ik Kerecsend és Maklár között foglalt állást.

Márczius 31-én a VII. hadtest Gyöngyösre, a III. Halmaj és Visontára menetelt, míg az I. és II. a Tárnáig előnyomulva, Kaál és Felső-Debrő helységeket szállotta meg. Gyöngyösről a VII. hadtest elővédjét Tas-ig, jobb és baloldal különítményét pedig Pata és Adácsra tolta előre.

Április 1-én a III. hadtest Gyöngyösön a VII.-hez csatlakozott, mely utóbbi egy hadosztályt kémszemlére Hortra küldött. Az I. és II. hadtest Karándot, Ludast, Detket, Ugrát, Halmajt, Visontát és Sárt szállotta meg. E napon tehát a sereg 10—12 kilométernyi területen teljesen összpontosítottnak mondható, úgy hogy bármely pillanatban csatára kész. Az előnyomulás egyelőre kisebb menetekben történt, hogy a még hátullevő lőszerkészlet, valamint a legénység és lovak kiegészítő szállítmánya szintén a sereghez csatlakozhassék.

Az ellenségről ez idő tájt azon hír volt elterjedve, hogy az zömével Gödöllő tájékán összpontosult. Erről bizonyosságot szerzendő, a VII. hadtestnek Hortban előretolva volt hadosztályának meghagyatott, hogy még április 1-e folyamán kémszemlét tartson Hatvan felé; itt a szemrevételező különítmény lovassága a várostól nyugatra foglalt állást, míg a nem nagyszámú gyalogság magát a várost szállotta meg.

Az ekként elhelyezkedett különítményt csakhamar az ellenség közeledésének híre verte fel nyugalmából, *Schlick* ugyanis hadtestével a vett meghagyáshoz képest hadtestével április 1-én megindult Hatvan felé, melynek közelében a hadtest elővédjét képező *Parrot* dandár magyar huszárokra bukkant. Utóbiak látván a velük szemben álló túlerőt, csakhamar visszahúzódtak; ugyanezt tévé rövid csatározás után a várost megszállva tartó gyalogság is. *Parrot* ennek folytán dandáréval Hatvant nagyobb ellentállás nélkül megszállotta, míg *Schlick* a hadtest zömével Aszódnál és Baghnál, a *Lichtenstein* hadosztály lenmaradó része pedig Túrán és Hévizén vonult éji nyugalomra.

Pótlólag megemlítenő még, hogy Gödöllőről történt elindulását megelőzőleg a III. hadtest hadrendjén némi változtatás történt, amennyiben az a kötelékébe tartozott 3 határőr zászlóalj a bánnak engedte át, a miért ez viszont a Károly főherceg ezred 3-ik zászlóját és a kombinált Eckher (későbbi Braisach) zászlóalj Schlicknek bocsátotta rendelkezésre. Utóbbinak hadteste ezek után a következő beosztást nyerte:

Lobkowitz herczeg altábornagy hadosztálya:

Parrot vezérőrnagy dandára:

a 2. vadász zászlóalj 2 százada,
 a Károly főherczeg ezred 3. zászlójaja,
 a Vilmos „ „ 1. „ „
 a Parma ezred 1. landwehr zászlójaja,
 a Nugent „ 3. zászlójaja,
 a Császár-chevauxlegersek 1. százada,
 a 36. számú hatfontos üteg.

Künigl alezredes dandára:

a Vilmos főherczeg ezred 3. zászlójaja,
 a Koudelka ezred 3 zászlójaja,
 a Latour ezred 2. zászlójaja,
 a Császár-chevauxlegersek 2. százada,
 a 34. számú hatfontos üteg.

Lichtenstein Ferencz herczeg altábornagy hadosztálya:

Fiedler vezérőrnagy dandára:

az István főherczeg ezred 3. zászlójaja,
 a kombinált Eckher (később Breisach) zászlóalj 4 százada,
 a Hartmann ezred 2. zászlójaja,
 a Mazzuchelli ezred 3. zászlójaja.

Gróf Montenuovo ezredes dandára:

- a Császár-chevauxlegersek 2 százada,
 a Porosz király vértések 6
 a Sunstenau „ 2 „
 a Kress-chevauxlegersek 2 „
 a János főherczeg dragonyosok 2 százada
 a 3. számú lovas üteg,

Hadtesttüzér-tartalék:

- a Schlick-féle hatfontos üteg,
 a 11. számú röppentyű üteg,
 a 12. számú fél röppentyű üteg,
 összesen 117 zászlóalj, 16 lovas század, 5½ üteg.

A Hatvan előtt történekről Schlick azonnal beszámolt Windischgrätznek s jelentésében többek között arról is tett említést, hogy vett hírek szerint a környéken volt lázadók egy része Beniczky alatt Miskolcz felé vette útját s hogy véleménye szerint a jobb oldalban legkevésbé sem fenyeget veszély, „miután egy Jászberényig kiküldött járőr ezen helységet megszállatlanul találta. A jelentésnek ezen utolsó passusa nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a magyar sereg zömének megkerülő mozdulata Árokszállás-Jászberényen át majdnem az utolsó pillanatig felfedezetlenül maradt.

Ezen megkerülő mozdulat eszméje *Klapkától* származott, a ki a sereg arcvonala előtt fekvő mocsaras partu Zagyva és Galga folyókon való átkelés és az azok mentén eszknzlendő haczra fejlődés nehézségeire rámutatva, az osztrák sereg jobb szárnyának megkerülését hozta javaslatba, mely a I, II. és III-hadtesttel Gyöngyös-Arokszállás-Jászberény-Nagy-Kátán át volt végrehajtandó, mialatt a VII. hadtest az ellenséget az országot mentén lekötni és foglalkoztatni volt hivatva.

Görgey e merész tervet, mely a VII. hadtestet az egyenkénti megveretés eshetőségnek tette ki, eleinte nem akarta magáévá tenni és valóban elvitázhatlan, hogy döntés küszöbén a seregnek széjjel szakításából két egy mástól 30—35 kilométernyire eső csoportra, igen nagy veszély származhatott, mindazonáltal végre Görgey mégis ráállt Klapka propositiójára.

Ezen terv, mint később látni fogjuk, csakugyan sikerre is vezetett, mely körülmény azonban nem gátolhat bennünket, hogy nézetünket róla legalább röviden ki ne fejtsük.

Klapka aggályait az arcvonal előtt fekvő mocsaros terepet illetőleg, méltányolnunk kell s így a sereg egy részével végrehajtandó oldalmozdulat helyességét és szükségét feltétlenül elismerjük, csupán az marad kérdéses, vajjon Klapka az oldalmozdulat végrehajtására a helyes irányt választotta-e? Csak egy pillantást kell

vetnünk a térképre, hogy azon meggyőződésre jussunk, mikép a kerülő mozdulatot végrehajtó seregcsoport a terepakadályokat illetőleg csöbörből vödörbe jutott.

A Klapka által javasolt irányban végrehajtandó megkerülés czólszerűsége ellen szól továbbá a nagyatmérőjű háromnegyed köríven tervezett kerülő mozdulat által involvált idővesztés is, mely a VII. hadtestet időközben könnyen a megveretés eshetőségének tette ki. Vájjon a megkerülés, illetőleg inkább csak átkaroló mozdulat, nem-e lett volna könnyebben, biztosabban és gyorsabban az ellenség bal szárnya ellen Ecséd-Lőrinczi-Versegon át végrehajtható, főleg miután Vác és Komárom fekvésénél fogva, Windischgrätznek különben is ez volt az érzékenyebb oldala, — afölött legalább is vitatkozni lőhetne. Hogy a vállalat a kifejtett hátrányok daczára mégis sikerült, az csak újabb bizonyíték a mellett, hogy háborúban sokat lobot, szabad, sőt gyakran kell is koczkáztatni és hogy a működés sikerét gyakran indokolatlan és helytelen elhatározások még inkább biztosítják, amennyiben az ez által keletkező pillanatnyi helyzet az ellenségre mcglepőleg és leverőleg hat. És ez elég világos figyelmeztetés arra nézve, hogy nem nagy tudományossággal és eszélyességgel kigondolt tervek, hanem a legegyszerűbb eszme kivitelében az akaratérő és következetesség, képezi a katonai sikerdús tevékenység éltető elemét. Háborúban a legjobb, gyakran ellensége a jónak s azon parancsnok, a ki minduntalan a legjobbat hajhászsa, vajmi ritkán éri el a babért.

Klapka ajánlata elfogadtatván, a parancsnoksága alatt megkerülésre kirendelt csoport április 2-án a következő helyeket foglalta el: Az egész I. hadtest és a III-ikból Nagy Sándor hadosztálya Árokszállást, utóbb említett hadtest másik, Wisocky hadosztálya Csányt, a II. hadtest pedig Adácsot és Vámos-Györköt.

Hogy a további műveletek felől Klapka miként gondolkozott, az az 1-én kelt s Görgeyhez intézett alábbi leveléből tűnik ki.

„Ha az ellenség tovább nyomul holnap a gyöngyösi úton, mit én azonban alig hiszek, úgy nézetem szerint a hadsereg holnapi állása olyan lesz, melyben derekasan fogadhatjuk őt. Ha mai előnyomulása csak kémszemle volt, nincs veszteni való időnk s az én nézetem ez esetben az, hogy ne tartsunk pihenő napot, miután már körülbelől bizonyos, hogy elég nagy kiterjedésben ugyan a Galga mögött van az ellenség összpontosítva, hanem erőltetett és ha kell éjjeli menettel már 4-én menjünk a nyakára. Holnap igyekezni fogok beszerezni Árokszállásról és Jászberényből a szükséges értesítéseket és közlöm azokat veled, hogy azok szerint állapodjunk meg a teendők iránt. Várva várlak a főhadtesthez. Közéleted nagyon szükséges Minél előbb Jászberényben szeretnék lenni. Ha oda is befészkel magát az ellenség, egy dologgal többet kell végeznünk. A szolnoki hidat minden áron helyre kell állítani; azért kérlek küldj mindjárt holnap egy arra alkalmas tisztet oda.“

A hatvani ütközet

1849. április 2-án.

Mialatt a megkerülő csoport a fentiek szerint Árokszállás-Jászberény felé útban volt, a gyöngyös-hatvani úton. miután április 2-án mindkét fél előnyomulását folytatta. Görgey és Schlick hadteste között összeütközésre került a dolog. Görgey az 1-én tartott kém-szemle által figyelmessé téve az ellenség közellétére, 2-án reggel *Gáspár* tábornokot, ki időközben helyette a VII. hadtest parancsnokságát átvette, a hadtestnek Gyöngyösön álló két hadosztályával Hatvan felé útnak indította, nehogy az előretolt hadosztály esetleg izoláltan megtámadtassék. Midőn *Gáspár* két hadosztályával Holthoz közel ért, a már ott álló hadosztálynak az előnyomulását folytatására adott parancsot. Alig hogy ezen hadosztály elővédje az Agói patakot (Horttól nyugatra) átlépte, Schlick hadtestének elővédjére bukkant s avval a harcztot felvette. Schlick t. i. 2-án szintén folytatta előnyomulását és pedig a *Parrot* dandárral, mint elővéddel, Hatvanból d. e. 10 óra tájban elindulva, az élen, melyet az utóbb említett város előtt d. u. 1 óra felé újból egyesült zöm is követett. Időközben *Gáspár* elővéd hadosztálya összes tüzérségével és gyalogságával harczihoz fejlődvén, a nálánál gyengébb *Parrot* dandárt visszaszorította, mely azonban az eléje siető főcsapat által csakhamar felvétetett. Ekkor mindkét részről a hadtestek zöme is belevonatott a harciba, mely a gyalogság felfejlődése alatt kivált a tüzérség által vivatott. Az osztrákok részén a harczielállítás közepét a *Parrot* dandár, a balszárnyat, hadosztálya fenmaradó részével *Lichtenstein* s végül a jobb szárnyat, Schlick személyes vezetése alatt a *Lobkovitz* hadosztály képezte. E szerint Schlick főerejét, bár ekkor még nem is sejtette, hogy a magyar sereg zöme Gyöngyösről Árokszállás felé tért le, saját jobb szárnyán, a mélyedésben alkalmazta. Evvel szemben *Gáspár*, a helyi viszonyoknak bizonyára megfelelőbben, erejének zömét az országúttól északra fekvő magaslatokra rendelte, miáltal Schlick balszárnyát átkarolással fenyegette.

Ugyanekkor felbukkant a láthatáron Csány irányából egy másik magyar hadoszlop is, mely a jobb szárnyon álló Schlick felé nyomult előre átkarolólag. Ezen hadoszlop a III. hadtest *Wisocky* hadosztálya volt, a ki Csányba érvo a Hatvan irányából elhangzott ágyúszót meghallotta s további felszólításra nem várva, kötelességének ismerte, harczbakeveredett bajtársainak mielőbb segítségére sietni. Schlick látván, hogy mindkét szárnyát átkarolás fenyegeti, annál is inkább a visszavonulás mielőbbi megkezdésére határozta el magát, mivel érezte, hogy háta mögött a hatvani szorossal helyzete esetleg igen veszélyessé válhatik. A visszavonulás zavartalan eszközölhetése céljából a Hatvan előtti magaslatokat a gyalogság és tüzérség egy részével megszállotta, a Zagyván át pedig a lovasság,

tüzérség és vonat használatára még egy második hidat veretett. Ezalatt a Lichtenstein vezetése alatt a bal szárnyról megindított visszavonulás feltartóztatlanul tovább folyt, ezt követte a csatavonal közepe Parrot alatt, míg a jobb szárnynak legtávolabbi kellett kitaratnia. Pöltenberg hadosztálya mindenütt nyomban követte a visszavonuló ellenséget, mialatt d. u. 5 óra felé Csány irányából a Wisocky hadosztálynak *Csillich* őrnagy által vezetett éldandára is közelebb jutott. Hogy azonban legalább a lovasság és tüzérség egy része minél előbb közbeléphessen, s az ellenséget még Hatvanon innen elérhesse, Wisocky *Ssentmiklósy* őrnagy alatt a Ferdinánd-huszárok egy osztályát és *Német* százados alatt egy lovas üteget küldött a hatvani magaslatokon állást foglalt osztrák tüzérség s annak 3 század Civallart-dsidásból álló fedezete ellen.

A Ferdinánd huszárok által, a Német-üteg támogatása alatt két izbeu végrehajtott heves roham folytán Schlick tüzérsége a fedezettel együtt Hatvanba húzódott vissza, a hol a hidak körül óriási tolongás keletkezett. A kétségbeejtő helyzetet legalább némileg tűrhetővé teendő, az osztrák hátvéd Hatvanban az oda benyomuló Pöltenberg hadosztály részeivel makacs és véres utcai harezot vett fel. Az utolsó kemény tusa a Zagyva hídjánál vivatott, melyet *Kalchberg* százados egy század Prohaska gyalogsággal hősiiesen védelmezett, kinek elszántsága a becsapódó ágyú és puska-golyó zápor daczára, lehetővé totte a hidak lebontását, miáltal a közvetlen üldözés folytatása a magyarok részéről lehetetlenné vált. *Kalchberg* százados bátor kitartása elismerésül a Mária-Terézia lovagjává lett.

A *Kalchberg* század visszavonulásának biztosítása céljából Schlick tüntető mozdulat keresztülvitelére egy lovas osztályt egy üteggel rendelt előre, egyúttal meghagyván ezen különítmény parancsnokának, hogy a várost felgyújtassa, a mi azonban nem sikerült.

Az üldöző előnyomulás folytatásában feltartóztatott magyarok a várostól északra és délre a Zagyva mentén állottak fel, hogy a visszavonuló ellenséget legalább tűzzel üldözhessek, de abban már vajmi kevés kárt tehetek. Mialatt az osztrák gyalogság feltartóztatlanul Aszód és Bagh felé Visszavonult, Schlick lovasságával és tüzérségével a Zagyva jobb partján Hatvannal szemben újból állást foglalt, hogy az ellenség által netán folytatandó üldözésnek útját állhassa; ez azonban be nem következvén, a sötétség beálltával a lovasság és tüzérség is bevonult az Aszód-Bahgnál elfoglalt táborokba.

Veszteség osztrák részről a „Winterfeldzug“ adatai szerint csak 95 ember cs 63 ló; ellenben a Schlick hadtestében szolgált Kocziczka főhadnagy a veszteséget halottakban 68 ember és 56 lóra; sebesültekben: 1 tiszt és 48 emberre, továbbá 19 lóra; eltűntekben: 85 emberre, tehát összesen 202 emberre és 75 lóra teszi. A magyarok vesztesége állítólag 150 főre rúgott.

A magyar VII. hadtest, a Wisocki hadosztály segítségével kivívott győzelmes ütközet által a Zagyva vonal korlátlan birtokába jutott, a mi várakozó magatartására és feladatára való tekintettel, míg a sereg zöme dél felől közbeléphetett, kiváló fontossággal bírt.

Schlick Aszódra érve, a visszavonulás folytatását Gödöllőig határozta el, miután nézete szerint az ellenség a baghi állást könnyen megkerülhette. Ehez képest a III. hadtest márczius 3-án reggeli 3 órakor el is indult Gödöllő felé, míg Aszód-Baghnál, a visszavonulás fedezése céljából csupán a Montenuovo lovas dandár maradt vissza.

A hatvani ütközetről *Winchschrätz* Lobkowitz alezredes szóbeli jelentéséből értesült, a kit Schlick még a visszavonulás megkezdése előtt vasúton Budára küldött, hogy a dolgok állásáról s a túlnyomó ellenséggel kezdeményezett ütközetről a herczegnek kimerítő jelentést tegyen.

Erre Windischgrätz még 2-án este 10 órakor *Csorich* altábornagynak parancsot küldött, hogy 3-án reggeli 4 órakor hadosztályával Váezről elindulva, a III. hadtest sürgős támogatása céljából egy menetben Gödöllőre nyomuljon s bal szárnyának biztosítására és egyúttal hírszerzés céljából egy oldalvédet Kis-Ujfaluig (Mácsától 2 klméternyire északnyugatra) toljon előre, továbbá hogy *Ramberg* altábornagyot utasítsa, miszerint hasonló célból Vadkertről Romhány-Berczelen át Szt.-Jakabra (Szurdok-Püspöki) egy erős portyázó különítményt indítson útba.

Az I. hadtest parancsnokának — kinek a márcz. 31-én kiadott intézkedés szerint április 3-án Monorra kellett bevonulnia, Czeglédről azonban még 2-ika folyamán sem indult el, miután — mint jelentésében kifejté — az élelmező szakosztálytól 1-én vett rendelet folytán Szolnokról sőt kellett beszereznie (!) — a herczeg lelkére kötötte, hogy 3-ika folyamán legalább annyira vonuljon Monor felé, hogy szükség esetén a III. hadtest támogatására kéznél legyen.

Midőn az utóbb említett napon reggeli 5 órakor a herczeg főhadiszállására Schlicknek részletes harcjelentése a 2-án vívott ütközetről beérkezett, a herczeg a fenti parancsot oda módosította, hogy Monorra Jellachich csupán egy gyenge dandárt rendeljen ki, míg a hadtest fenmaradó részével félbeszakítás nélkül Kóka- és Dányra meneteljen.

Mindezen rendelkezésekről Schlick a következő felhívással helyzetetett tudomásba: „Az egész *Csorich* hadosztály által történt megerősítése folytán remélem, miszerint Méltóságod azon helyzetbe jut, hogy az ellenséget viaszorítva, legalább a baghi állást újból hatalmába ejti, mely a legalkalmasabb arra, hogy az ellenségnek Vác felé irányuló esetleges mozdulatának eleje vétessék, a mi Gödöllőről nem igen akadályozható meg Mert ha egy erősebb

ellenséges oszlopnak sikerülne magát a II. hadtest és Ramberg közé beékelni és Vácztól elérni, úgy főczélunk, Komárom ostromának biztosítása, nagy mértékben veszélyeztetve van.“

Ezen intézkedés arról győz meg bennünket, miszerint Windischgrätznek 3-án még fogalma sem volt a magyar sereg zömének kerülő mozdulatáról Jászberényen át, hanem ellenkezőleg valószínűbbnek vélte, miszerint arcztüntetés mellett a főszereg egy jelentékeny része a hatvani országúttól északra folytatja majd hadműveleteit.

Egyidejűleg a herczeg 3-án délután végre rászánja magát, a mit már jóval korábban kellett volna tennie, a sereg körében való megjelenésre s így még ugyanaznap Gödöllőn üttette fel főhadiszállását. Elutazását megelőzőleg a budai várórségből még 3 zászlóalj helyezettett készenletbe, hogy azok első felszólításra esetleg szintén a működő sereg erősítésére elvonulhassanak; ezáltal a várórsége *Liebler* alatt 3i/a zászlóaljra olvadt le.

A kiadott rendelkezések folytán az osztrák sereg április 3-án következőleg állott: A *Csöriek* hadosztály a *Kisslinger* (előbb Bellegarde) lovas dandárral Gödöllőnél *Scklick-féle* egyesült; ellenben az I. hadtest három dandárral csupán Tápió-Bicskéig, kettővel pedig (*Rastic* és *Sternberg*) csak Tápió-Szeléig jutott, a mit a bán következőleg indokolt: „A *Rastic* és *Sternberg* dandárok egy menetnyi távolságra hátul hagyandóknak véltem, nehogy igen gyors visszavonás által az ellenséget gyors utánnomúlásra felbátorítsam.“ Végül a *Ramberg—Almásy* különítmények Balassa-Gyarmat és Vadkernnél állottak.

Az ellenségről időközben a legtarkább hírek érkeztek be. *Schlick* jelentése szerint „az ellenség Hatvant szállotta meg, a *Görgey* hadtest fenmardó része az említett helység mellett táboroz.“ *Minutillo* báró alezredes, kit *Csorich* egy zászlóaljjal és 4 lovas századdal Vácztól *Berczelen* át *Szt.-Jakabra* küldött, azt jelentette, hogy *Buják* és *Csécse* között egy 6 huszár század, 1 honvéd zászlóalj és tüzérségből álló különítményre bukkant, a mely mögött az egyik erdőszélen gyalogsági osztagok is láthatók voltak; ily körülmények között tanácsosnak vélte *Berczelen* maradni s végül hozzátette, hogy a bujaki jegyző és pap állítása szerint az ottani vidéken 5—6000 ember, *Losoncznál* pedig egy egész hadtest áll.

Brudermann százados, a kit *Ramberg* küldött *Gyöngyös* felé, *Szurdok-Püspökinél* ellenséges előőrsökre bukkant s egy volt cs. kir. tisztől megtudta, hogy *Patánál* 6 huszár század, 3 zászlóalj gyalogság és 1 üteg, *Hatvannál* azonfelül 7000, *Gyöngyösnél* 8000 ember áll. *Klapka* és *Guyon* állítólag *Losoncz* és *Rima-Szombat* környékét érték el. A *Ramberg* altábornagy által *Romhányon* át *Berczelenek* irányított 1 zászlóalj gyalogság, 2 lovas század és ½ ütegből álló különítménytől említésre méltó hír nem érkezett be.

Végül a selmeczi-állomás parancsnokság ápr. 2-áról kelteve

azt jelentette, hogy Rima-Szombatnál egy 15.000 emberből álló hadtest áll s hogy Nógrád és Gömörmegyében a népfölkelés szervezése hatalmas léptekkel halad előre.

E szerint minden oldalról nagyobb mennyiségű ellenség közzellete jelentetett, azt azonban, hogy Jászberény tájékán a magyar főszereg zöme áll, még most sem tudta meg a herczeg.

Ily bizonytalan viszonyok között határozta el Windischgrätz -3 án este, hogy másnap seregének zömével az aszód-baghi állásba vonul, a honnan a további előnyomulást esetleg Hatvanig folytatja. Éhez képest a sereg 4-én reggeli 8 órakor el is indult Gödöllőről s Aszódra érve a Csorich hadosztály a város közelében, a III. hadtest pedig Bagh előtt foglalt állást. Maga a herezeg a lovassággal szemrevételezés céljából még előbbre ment s Hatvan előtt a szintén kémszemlére indult tetemes osztagokra bukkant, melyek rövid ideig tartó tüzelés után a Zagyva bal partjára húzódtak vissza. Az est beálltával Windischgrätz szintén visszavonult az aszód-baghi állásba, anélkül, hogy kémszemléje által a helyzetet tisztáznia sikerült volna.

Aszódra visszatérve, a herczeg másnapra, 5-ére, általános támadó előnyomulást határozott el, mely a bizonytalanságot eloszlatni s döntést előidézni volt hivatva. Ezen támadást az I. hadtestnek támogatnia kellett, miért is a herczeg a bännak szánt következő parancsot adta ki; „Szándékom holnap (5-én) Bagh és Aszódról a Hatvannál álló ellenséget megtámadni. Miután azonban sejtem, hogy azon erők, melyeket az ellenség ma mutatott, haderejének csak egy kis részét képezik, ennek folytán tiszta arctámadás a hatvani szoros és a terep minőségére való tekintettel igen nehéznek ígérkezik. Ez okból kívánatos, hogy Nagy méltóságod állásából egyidejűleg Fénsszaru felé nyomuljon előre, s itt a Zagyván átkelve, az ellenség szárnya és háta ellen hasson. Ehez a terep minőségére való tekintettel, kiváltképp lovasság alkalmas, melyhez azonban erős gyalogsági osztagok és a megfelelő tüzérség is besztandó lesz, a mennyiben feltételezem, hogy az ellenség a fénsszarui átjárást megszállva tartja. A Jászberényre vezető útra nagy figyelem fordítandó, miután nincs kizárva a lehetőség, hogy azon egy ellenséges hadoszlop Pest felé előnyomuland.* Ha netán Nagyméltóságod sejtelmem ellenére teljesen biztos híreket venne arról, hogy egy erős ellenséges oszlop Szolnok vagy Czibakháza felől előnyomulva, már Albertiig jutott, az esetben természetesen oda kellene figyelmét fordítania. Az indulás idejét a baghi és aszódi állásból reggeli fél 9 órára rendelem el, ehez képest Nagy méltóságod saját hadtestének induló idejét akként méltóztatnék szabályozni,

* Tehát még most sem tudja a herczeg hogy a tulajdonkénem veszély ez irányból fenyegeti.

hogy Fényszarunál az átkelést még idejekorán végrehajthassa. A visszatérő parancsörtiszt által kérem Nagy méltóságod erre vonatkozó válaszát.“

A kért, do bizonyára nem valami ínye szerinti válasz, korábban semmint a herczeg gondolta volna, még a fenti parancs továbbítása előtt érkezett meg, melyről majd később számolunk be, előbb azonban a magyarok tervéről néhány szót.

A magyarok részén, bár névleg Görgey volt a főparancsnok, a további hadműveleteknek nemcsak tervezője, tehát lelke, hanem úgyszólván végrehajtója is Klapka volt, amint az április 2-án Görgeyhez intézett alábbi két leveléből kitűnik.

„Az ellenség mai mozdulata — írja Klapka — arra enged következtetni, hogy holnap talán nagyobb erővel fog támadni. Ha az I. és III. hadtest, valamint a II. (tartalék hadtest) is megteszi holnap kora reggel Jászberény felé az oldalmozdulatot, könnyen mcgeshetik, hogy az ellenség egész erejével a VII. hadtestre vetvén magát, ezt hátrálásra kényszeríti. Hogy e tekintetben megnyugtathassa magát, alólirott (I. hadtest) Damjanich tábornokkal (III. hadtest) egyetértve elhatározta, hogy holnap déli 12 óráig a most elfoglalt állásban maradnak, annyival is inkább, minthogy Leiningen és Wysocki dandárai is egész Hatvan tájáig el vannak különítve, és így hiányzanak. Ha az ellenség déli 12 óráig nem támad, innen az összes csapatok Jászberény felé indulnak, még pedig úgy, hogy 4-én reggelig: 30 000 ember már át. fog kelni a Zagyván. Hogy mozdulatunkat leplezhessük, kérem, tessék a III. hadtesttel (Gáspár) Hatvanon át tüntető mozdulatot tétetni, Leiningen és Wysoeki két dandárét pedig méltóztassék tábornok úr Csányba rendelni, hol az aztán a III. hadtesttől (Damjanich! fogja a teendő oldalmozdulatra vonatkozólag a szükséges utasításokat kapni. Az egyelőre tett intézkedésekről van szerencsém ezennel a következő jelentést tenni a hadi főparancsnokságnak: Ha semmi további parancs nem jő holnap reggeli 3 óráig a gyöngyösi főhadiszállásról, e helyütt maradunk. A hadtest egyébiránt oly módon van felállítva, hogy az első jelre indulhat. Ehez képest várom emez intézkedéseim helybenhagyását, avagy más további parancsokat. Ha holnap egész erővel megtámadja az ellenség a hatvani állást, a III. hadtest (Damjanich) előnyomul, hogy oldalban fogja az ellenséget, az I. hadtest (Klapka) pedig Árokszállás előtt marad s további intézkedésre vár.“

A másik levél így hangzott. „Az ellenség Jászberényt még nem szállotta meg s beérkezett hírek szerint Fényszaruban sincs ellenség. Ez reánk nézve kedvező, de rögtön fel kellene használni. Én minden esetre még ma délután egy dandárt indítok Jászberénybe, hogy átkelésünket a Zagyván megkönnyítsem. Rendkívüli horderővel bírna azonban, hogy még ma este elinduljunk innen s hónap reggelig egyesült erővel átkelhessünk a Zagyván. Tudom ugyan, hogy a

mi utászaink rosszak s e miatt a Zagyván az ellenség előtt által nem kelhetünk, de holdvilágos az éjszaka s ez kedvezni fog előnyomulásunknak. Az én eszmém következő. Én ma délután 5 órára egész hadtestemmel Jászberényben leszek a nélkül, hogy kifárasztanám embereimet, mert különben is itt kellene táborozniok. Délután 6 óráig esznek s ismét menetképesek lesznek; mert ma hét mértföldet se tettek s Jászberény innen szintén csak hét mértföldre esik. Damjanich tábornoknak azt a parancsot kellene kapni, hogy induljon, miszerint holnap reggel 5 órára a jászberényi hídhöz érjon; ő tehát csak éjfél után indulna el. Ily módon holnap délelőtt 11 órakor 23.000 ember biztosítaná az átmenetet. Ha Aulich tábornok (II. hadtest) reggeli 8 órakor a hídhöz ér, akadálytalanul átkelhet a Zagyván. Most haszontalan volna őt Jákóhalmára elkülöníteni. Miután az ellenség jobb oldalát fedezetlenül hagyja, mindjárt tartalékul követhet bennünket. A VII. hadtest egy részének, mihelyt mi mindnyájan szerencsésen átkeltünk a Zagyván, Fényszaru felé kellene fordulnia s ezzel be lenne fejezve az oldalmozdulat. Ha elfogadod javaslatomat s megengeded, hogy indulhassak, légy szives ezt Damjanich és Aulich tábornokoknak is megparancsolni, legjobb lenne azonban, ha főhadi szállásodat még ma ide Árokszállásra tennéd át. Kérlek, kedves Gürgeym, használjuk fel az ellenség által nyújtott alkalmat, mert meg vagyok győződve, hogy saját belátásod is meg fogja ragadni a pillanatot, csupán türelmetlenségem késztet, hogy közöljem veled nézetemet.“

Görgey Klapkának ezen levelére jóváhagyólag a következő átirattal válaszolt:

„Az ön mai jelentéseire támaszkodva, annál inkább helyeslem az ön javaslatát s rögtön elrendeltem annak végrehajtását: mert a Balassa Gyarmatra küldött kémek egybehangzó állítása szerint az ott elkülönítve volt ellenséges dandárok már mind elvonultak onnan, hogy a hadsereg zöméhez csatlakozzanak. Damjanich tábornok hadteste és Máriássy alezredes tartalék hadosztálya e szerint már parancsot kaptak, hogy tüstént Jászberénybe induljanak. Miután fél tizenkét órakor kelt levele ide csak este fél 9 órakor érkezett, az intézkedések nem voltak előbb kibocsáthatók.“

Ezen rendelkezések folytán a magyar sereg április 3-án a következő helyzetbe jutott: A VII. hadtest Kossuth (előbb Gáspár) és Pöltenberg hadosztályai Hatvannál, Kmety hadosztálya Hortnál és Csánynál állott; az egész III., valamint az I. hadtest nagyobb része Jászberényben, utóbbinak egy része Egres-Kátánál s végül a II. hadtest Jákóhalmánál. Görgey főhadiszállását Jászberényben ütötte fel, a hová Kossuth is megérkezett. *Asbóth* ezredes, mihelyt Rastic Szolnokot odahagyta, átkelt a Tiszán s 3-ika folyamán Abonyig nyomult előre.

Április 4-én a VII. hadtestnek állásában meg kellett marad-

nia, az I. és III. hadtest Nagy-Kátáig, utóbbinak egy része Kátasz.-Mártonig, a II. pedig Farnosra és Tápió-Szt.-Mártonig volt előnyomulandó. Végül Asbóth ezredesnek meghagyatott, miszerint Czeplédig menjen előre, a hol a Pest felé vezető vasutat hasznavetletlenné tegye.

A tápió-bicskei ütközet.

1849. április 4-én.

Jellachich hadtestének zöme április 3-án, mint tudjuk, Tápió-Bicskét, a Sternberg és Rastic dandárok pedig Tápió-Szelét érték el. 4-én reggel a hadtest folytatta menetét és a zömmel déltájban Tápió Szecső-Kókáig ért. Az ezt 15 klmnyi távolságra követő Sternberg és Rastió dandárok közül az előbbi reggel 10 óra felé ért Tápió-Bicskére, honnan a szecsői úton a hadtest vonatának vége még látható volt. Ekkor Sternberg a banderialis huszárok visszahagyása után, dandárának többi 8 századjával kémszemlére indult Nagy-Káta felé, de miután a nagy Tápió folyóig semmi gyanúsat sem vett észre, (!) abrakolás céljából dandárának hosszabb pihenőt adott.

Ekközben Rastic is elérte Tápió-Bicskét s szintén egy órányi pihenőt rendelt. Midőn ennek eltelte után éppen a továbbindulásra az előkészületek folyamatban voltak, egyszerre csak váratlanul, mint derült kék égből a villámcsapás, a helységtől keletre fekvő magaslatokon megszólal a magyarok tüzésége.

Klapka ugyanis reggel 6 órakor Jászberényből indulva, elővédjével d. e. 10 óra felé Nagy-Kátára ért, mely helység előtt parasztoktól arról értesült, miszerint a bán hadteste az elmúlt éjjel Bicske körül táborozott, a hol vonatának egy része gyenge fedezet alatt még most is áll. Ezen hírre *Klapka* azonnal támadásra határozza el magát s annak végrehajtásával a hadtest elővédjét képező *Dipold* dandárt bizza meg. A *Bobich* dandárnak 4 Kóburg huszár századdal az előbbit támogatólag követnie kellett, míg a hadtest femnaradó része a Nagy Tápió mellett tartalék viszonyban maradt vissza. Szándékáról *Klapka* úgy *Görgeyt*, mint *Damjanichot* azonnal tudomásba helyezte.

A *Dipold* dandár előnyomulása közben a Nagy Tápió hidj át megszállatlanul találván, azon lehetőleg gyorsan átkelt és dandárát csakhamar a Bicskére vezető ut mentén a homokbuezkákon felfejlődttette. Ekkor vette csak észre *Rastic* a fenyegető veszélyt s csapatával azonnal fegyvert fogatott. Hogy intézkedései számára és dandárának kifejlődéséhez a szükséges időt nyerje, legelőbb is a 6 század banderialis huszárt indította támadásra, majd halfontos üteget a legelőbb felkészült ogulin-szluini határőr-zászlóaljjal a helységtől mintegy 1000 lépésnyire északnyugatra egy kimagasló

dombra rendelte, hogy a tüzéségnek legalább tűrhető kilövése legyen.

Ezalatt a Dipold dandár a banderiális huszárokat visszavetve, egészen a helység közelébe jutott, sőt annak egyes osztagai be is hatoltak a faluba, a mely látszólag meg sem volt szállva ellenséges csapatok által. Ekkor Rastic két ottochani zászlóalját rejtekükből szuronyrohamra indítja, mely elől a meglepett s a helységben gyorsan rendetlenségbe jutott Dipold dandár a közeli erdőben keres menedéket. Időközben a *Bobich dandár* is megjelenik, de a nagy zűrzavarban ez sem találja fel magát s a két ellenséges zászlóalj ezt is szuronyrohammal veti vissza; most aztán a magyarok sorában óriási zavar és rendetlenség támad, mindenki a Tápió hidja felé rohan vissza, magával ragadva a hátullevő intakt osztagokat is.

Ily kritikus helyzetben Klapka, hogy csapatjait a végleges megsemmisüléstől megmentse, a bicskei út mentén még 4 Kóburg huszár századot dob az üldözők elébe, kiket azonban az ottochaniak szintén szuronyal (!) készítették a hátrálásra.

A Kóburg huszároktól jobbra *Sebő* alezredes a Császár huszárokkal vonult fel, a hol néhány század horvát banderiális huszárt talál magával szemben. Sebő hosszas fontolgtatás nélkül támadásra indul, mely alkalommal a horvát huszárok parancsnokával, *Riedesel* gróf őrnagygyal valóságos párviadalt vív, melyben Sebő oly hatalmas vágást mér ellenfele fejére, hogy ez holtan bukik le lováról. Erre a vezetőjüktől megfosztott horvátok a magyarok által üldözötve, hátrálni kezdenek. Sebő egy ideig utánuk iramodik, de ellenséges ágyú és gyalogsági tűzbe kerülve, s mivel most már a Sternberg dandár is megjelent a harcz színhelyén, visszafordulni s a hídon át menekülni kénytelen.

Most már mi sem állotta az ellenség útját, hogy előbb a magaslatokat, majd a Tápió hidját is hatalmába ejtse. Ez alkalommal 10 ágyú és 4 lőszerkocsi a győzők kezébe került s a magyarok közül 2 tiszt és 123 ember foglyul esett. Csak kevés híja, hogy Klapka maga is hasonló sorsra nem jutott, mert a hídról leszorítatván, a Tápió jobb partján Tápió-Szele felé ellovagolva volt kénytelen magának átjárót keresni s így csak késő este juthatott el Nagy-Kátára, a hol újból hadtestére talált.

Alig, hogy az ellenség a Tápió hidját megszállotta, a magyarok részén egyszerre kedvező fordulat állott be. Az I. hadtestet követő *Damjanich* ugyanis Nagy Hátára érve, a *Wisocki* hadosztálllyal éppen táborba szállni készült, midőn Tápió-Bicsko felől az ágyúzást meghallotta. Erre az említett hadosztályt rögtön fegyverbe szólította s azzal Nagy-Kátától délnyugatra felvevő állást foglaltatott. Időközben — délutáni félkettőre járhatott az idő — megérkezett Görgey is kíséretével Jászberényből s a már elveszett-

nek hitt ütközet vezetését átvevén, parancsot adott, hogy a Wisock hadosztály azonnal nyomuljon előre s foglalja vissza a hidat, miáltal a visszatóduló I. hadtestbeli csapatok is Wisocki támogatására újból előre rendeltettek.

A nyert parancs folytán Damjanich mindenekelőtt a *Freudenreich* és *Philippovsky* századosok parancsnoksága alatt álló két üteget vonultatta fel az úttól balra s ezek jól célzott lövések által a hid olótt állást foglalt ellenséges lovagló üteget mihamar állásának elhagyására kényszerítették. Nemsokára megjelentek a híres vörös sapkások, a 3. és 9. honvéd zászlóalj is, melyek a 19. gyalog ezred vitéz 3. zászlóalja által követve, rövid tűzharcz után rohamra indultak, mely elől az ellenséges gyalogság még ideje korán a Tápió túlsó partjára húzódott vissza, hogy a hidat onnan vegye pusztító tüze alá; ezen a lelkes *Földvály Károly* őrnagy 3. honvéd zászlóaljával éppen átkelni készült, midőn a szintén jelenlevő 9. zászlóalj emberei *Kiss Pál* alezredes alatt a 3. zászlóalj elsőbbsége ellen tiltakozva, előre törtek, mely nemes versengés által a hídon pillanatnyi fennakadás támadt. Ennek *Földvály* azon szerencsés ötlettel vetett végett, hogy kezébe kapván a 9. honvéd zászlóalj zászlaját, „nos. egyesülten előre!“ kiáltással a leghevesebb golyózapor közepette rohant át vitézeivel a hídon s az annak torkolata előtt álló ellenséget visszanyomva, megvetette lábát a Tápió túlsó partján.

A 3. zászlóaljat *Kiss Pál* alatt, nyomban a 9. követte, majd *Leiningen* gróf alezredes alatt a Wisocki hadosztály fenmaradó része. Még további támogatásul az I. hadtestnek visszarendelt részei szolgáltak s így a korábban szenvedett csorba gyorsan ismét ki volt köszörülve.

Rastic dandárait a Tápió-Bicske előtt elterülő homokdombokon gyűjtötte össze, melyeken mindaddig hősies ellentállást fejtett ki, mígnem a Wisocki hadosztály összes csapatjai átkeltek a hídon. Ekkor a túlerőnek engedve, megkezdte visszavonulását Tápió-Bicskén át, melyet maga mögött felgyújtatott, hogy a magyarok utánnomulását késleltesse. A Bicskétől nyugatra elterülő magaslatokon Rastic csapatainak egy részével újból állást foglalt, hogy a zömnek visszavonulását Tápió-Ság felé annál jobban biztosíthassa.

A magyar tüzérség csak kerülő úton juthatván a Tápió-Bicske mögötti magaslatokra, a visszavonulását feltartóztatlanul folytató ellenségben nagy kárt már nem igen tehetett s így d. u. 5 óra felé a tulajdonképeni harcz befejezését nyerte.

A fenforgó körülmények között *Görgey* Rasticot már csak lovasság által üldöztette, mi célból *Nagy Sándor* ezredes a *Ferdinand* főherczeg és a Hannover huszár ezreddel rendeltetett ki. Ez azonban a helyett, hogy az ellenséget nyomban követte volna,

Isten a megmondhatója mi okból, Pánd felé, tehát egész ellenkező irányba csapott át s csak később követte egyideig, de okkor is lanyhán a visszavonuló császáriakat.

Ezalatt az I. és III. hadtest a Tápió-Bicskétől délnyugatra elterülő magaslatokon gyülekezett, a hol aztán táborba is szálltak. A II. hadtest ugyanaznap Nagy-Kátára ért; itt ütötte fel Görgey is főhadiszállását.

A Sternborg és Rastic dandárok este 8 órára Szecsőre értek, a kol a bán hadtestének zöméhez csatlakoztak.

A tápió-bicskei ütközet a magyaroknak körülbelül 800 emberökbe — nagyobbára eltűntek — és 10 ágyújukba került, utóbbiak közül azonban 6 részben beszögezve újból visszakerült. Az osztrákok veszteségét sehol sem találtam kimutatva, de bizonyára jóval kevesebb a magyarokénál.

A végeredményében a magyarok javára eldőlt tápió-bicskei ütközet hatalmas lépéssel vitte ugyan előbbre a magyar hadvezénylet tervét a sikeres valóság stádiumához, másrészt azonban könnyen ártalmára is lehetett az üggynek, a mennyiben a megkerülő mozdatot az ellenségnek időnek előtte elárulhatta. Valóban különös szerencse, hogy a bán két utóvéd dandárának kudarczát. mintegy elpalástolni akarván, jelentésében úgy tüntette fel a dolgot, mintha a kemény tusában ők maradtak volna a győztesek s csak önszántukból csatlakoznának hadtestének Szecső és Kóka körül álló zöméhez, a magyarok erejéről s előnyomulási irányáról pedig, mint alább látni fogjuk, vajmi kevés biztosat hozott előljáró főparancsnokának tudomására.

Az első jelentést a tápió-bicskei ütközetről Windischgrätz, mint már előre jeleztük, ép akkor kapta kézhez, midőn a bánnak az ő-ikéro szoló parancsot kiadni szándékozott Ezen jelentés szó szerinti fordításban következőleg hangzik:

„Utóvédemet, a Rastic dandárt, az ellenség egy órával ezelőtt megtámadta. Úgy látszik, hogy az említett dandár a Sternberg dandártól, mely hozzám közelebb áll, különvált. Az erős ágyútűz Tápió Bicske irányából hallható. Ennélfogva kénytelen vagyok a további jelentéseket és eseményeket bevérandó, hadtestemmel Szecső és Kóka között megállani. Szecső, 1849. április 4-én d. u. 2 óra.“

Ezt nemsokára a következő jelentés követte:

„A Rastic és Sternberg dandárok felvétele céljából itt maradok a Szecső és Kóka közötti állásban. Előbbi kemény harcot vívott s az ellenségtől több ágyút foglalt el, melyek közül nekem 4 darabot már be is küldött. Ezeket az ottochani zászlóaljok kerítették kézre, melyek nagy vitézséget tanúsítottak; a banderális huszárok is győzedelmesen (?) támadták meg az ellenséget, miközben azonban a vitéz Riedesel báró őrnagy és Gyurkovic százados

hős halált lelt. Dél felől az ellenség által nagy mértékben veszélyeztetve vagyok. További magatartásom iránt parancsokat kérek. Szócsó-1849. ápr. 4-én, d. u. 4 óra.“

Ezen jelentésekből mindent, csak éppen azt nem lehetett ki-venni, a mire Windischgrätznek égető szüksége lett volna, hogy hol, mennyi és miféle ellenség áll s hogy előnyomulását előreláthatólag mily irányban fogja tovább folytatni?

Válaszában a herczeg azon reményének adott kifejezést, hogy .talán sikerülni fog a Kastic és Sternberg dandárok által a bár csak igen nagy feláldozás árán visszavert ellenséget a hadtest egy részével *üldözőbe* venni.“ Együttal a herczeg újból felszólította a bánt, izenné meg neki, vájjon a másnap általa Hatvan felé intézendő támadásnál az I. hadtest közreműködhetik-e vagy sem?

A kért válasz végre másnap, 5-én d. e. fél tízkor érkezett be s következőleg hangzott: „Miótán Herczegséged feladatodat: Fénzsaru-nál a Zagyván átkelni és nyomatékkal az ellenség oldala és háta ellen működni, döntő horderejűnek tartja, ennél fogva hadtestemmel haladék nélkül elindulok, hogy magas parancsának eleget tegyek. Ennek folytán nem vagyok azon helyzetben, miszerint Pest védelmére közvetlen befolyást gyakoroljak. Nagy Kátán tegnap reggel az ellenség erős volt. Rastic tábornok azt állítja, hogy dandára tegnap 10.000 emberrel állott szemben. A sötétség beálltával az ellenség mindennemű üldözéssel felhagyott. Előőrsei innen egy mrfldnyire Tápió-Bicske felé állanak. Hogy oszlopaival menetét mily irányban folytatja, vagy esetleg az éj folyamán folytatta, arról eddig-élé tudmást szereznem nem sikerült.“

Ezen jelentés világos bizonyítéka annak, miszerint 5-én sem a herczeg, sem a bán, de még maga Rastie is alig sejtette, hogy a múlt napi összeütközés Tápió-Bicskénél a kerülő mozdulatot tevő magyar sereg zömével következett be.

Lovas összeütközés Hatvan előtt.

1849. április 5-én.

Jellachichnak fent közölt jelentésében foglalt aggodalma Pest szabadon hagyását illetőleg, Windischgrätz aggódó lelkében is visszhangra talált, miért is a szándékolt támadás eszméjéről azonnal lemondva, Hatvan irányában csupán *kémszemle* kivételére határozta el magát, a bánnal pedig egyidejűleg tudatta, hogy legkiválóbb feladatát most már ismét Pest védelme képezendi, egy Jászberény, esetleg Czepléd felől jövő ellenséges hadmozdulat ellen s így elfoglalandó állását ennek megfelelőleg önmaga határozza meg.« Sőt még azt is kilátásba helyezte a herczeg, hogyha netán híret venné, miszerint az ellenség Hatvanból délnek húzódott volna, úgy ő maga is a fő-sereggel együtt oda felé veendi irányát. „Pest védelme — úgy-

mond — annál is inkább múlhatlanul szükségesnek látszik, miután időközben (Budáról Wrbna altábornagytól) híre érkezett, hogy az ellenség 3-án Szolnoknál és Cibakházánál átkelt a Tiszán.“

Április 5-én reggel az Aszód-Bagnnál álló császári sereg zöme az Aszódtól keletre fekvő magaslatokon foglalt állást, honnan az a visszamaradt *Lobkowitz* hadosztályt kivéve, a herceg személyes, vezetése alatt a szándékolt kémszemle keresztülvitele céljából az előnyomulást Hatvan felé megkezdte. A résztvett csapatok számára való tekintettel ezen vállalat messze túllépte a szokásos kémszemlék keretét s inkább támadó seregmozdulatnak tekinthető, mely a helyzetnek remélt tisztázása helyett a csapatok oknélküli írász-tását vonta maga után.

Hatvan szegélyét a herceg a legnagyobb mértékben védelemre berendezve s tüzéséggel busásan ellátva találta, a Zagyva hídja pedig, egészen le volt égetve. Ezért a támadás kierőszakolása előreláthatólag tetemes áldozatokkal járt volna, miért is a herceg jobbnak látta, támadó szándékával felhagyni.

E helyett *Lichtenstein* herceg altábornagyot 4 lovas századdal és 2 röppentyű üteggel kémszemlére rendelte előre, a ki Hatvan előtt néhány huszár századdal találkozott, melyek a császáriak közeledéséről értesülve, gyorsan eléjük vágattak. Az első összecsapásnál *Lichtenstein* lovassága, rendetlenségbe jutott, de azután a magyarok oldalba és hátba fogva, a Zagyva felé nyomattak vissza, a hol közülök 53-an lemészároltattak, 2 tiszt 17 ember és több ló pedig foglyul esett.

E kis kaland után *Windischgrätz* csapatjait újból az aszód-baghi állásba vezette vissza. Részint a Hatvannal látottak nyomán, részint a foglyok bemondásából a herceg most már azon meggyőződésre jutott, miszerint Hatvannál az ellenségnek már csak csekélyebb része áll, míg a magyar sereg többi részéről azt sejtette, hogy egyik vagy másik szárnyát megkerülve, Pest, illetőleg Komárom felszabadítására szándékozik elvonulni. Ily körülmények között állását Aszód Bagnnál nagyon exponálnak vélvén, sereg-részeinek a gödöllői hadállásba való visszavonását határozta el, a hol egyrészt a terep nyújtotta előnyök segítségével, másrészt a bán hadtestének közelebbvonása folytán legjobban vélt kettős feladatának: Pest, de egyúttal Komárom megvédésének is eleget tenni.

Az erre vonatkozó intézkedéseket *Windischgrätz* április 5-én éjjel 12 órakor adta ki, s azok lényegükben következőleg hangzottak:

a) a *III. hadtest parancsnokának*. AIII. hadtest a *Bittermann* gránátos zászlóaljjal, 6 század *Auersperg* vértessel, a tüzértartalékkal és a hídkészletekkel április 6-án reggeli 6 órakor Gödöllőre vonul és ott állást foglal. A szakácsok, átvételező különítmények és vonatok

már reggel 4 órakor indulnak el, hogy Gödöllőn az étkezést idejekorán elkészíthessék és a szükséges átvételezéseket eszközölhessék, hogy a csapatok szükség esetén menetüket fennakadás nélkül tovább folytathassák. A visszavonulás fedezésére egy lovasságból és fél lovas ütegből álló hátvéd hagyandó vissza.

b) *Báró Csorich altábornagynak*: Hogy hadosztályával, továbbá 5 század Civallart dsidással, 2 század János főherczeg dragonyossal és a II. hadtest tüzértartalékával 6-án reggeli 6 órakor Aszód-ról elindulva, egy menetben Vácra vonuljon. Itt az altábornagy csapatjaival akként tartson készséget, hogy a szerint, amint az ellenség Pest vagy Komárom felé nyomul előre, bármely irányban gyorsabbnál lehessen. Egyidejűleg a Ramberg hadosztály újból parancsnoksága alá helyeztetett.

c) *a Jellachich bánnak* szóló intézkedés következőleg hangzott:

„A portyázó különítményektől, kémektől és foglyoktól vett jelentésekből azon meggyőződésre jutottam, miszerint az ellenség nincs oly jelentékeny erővel közvetlenül Hatvan mögött összpontosítva, mint a hogy kezdetben látszott, sőt ellenkezőleg, hogy csapatjai több más ponton, részint hátul, részint oldalvást vannak felállítva. Minthogy tehát Hatvan ellen, vagy c ponton túlmenő támadásom esetén nagy valószínűsége el haderejének csak egy gyengébb részére bukkannék, miközben főereje más irányban talán Pest vagy Yác felé működne s ön ezáltal az előbb említett ponttól, melyet semmi esetre sem akarok fedezetlenül hagyni, nagyon eltávoznám s miután Nagyméltóságod nekem azonfelül azt jelentette, hogy Szócsótól keletre jelentékeny haderők állanak; ennél fogva indítatva érzem magam a III. hadtestet holnap reggel a baghi és aszódi állásból Gödöllőre, a Csorich hadosztályt pedig Vácra áttenni. Ez állásban azon helyzetben vagyok, hogy csapataimat tetszés szerint és gyorsan bármely pontra vetethetem, hogy egyfelől Pestet, másrészt Komáromot fedezhessem; egyidejűleg azonban kérem kell Excellenciádat, hogy saját hadteste számára is oly állást válasszon, mely lehetővé teszi az I. és III. hadtest bármely ponton való egyesítését, hogy *a főcél*: Pest fedezését, teljes biztonsággal elérhessük. Felkérem Nagyméltóságodat, hogy engem ez értelemben választott állásáról annál biztosabban értesítsen. mivel ma reggel óta semmiféle jelentését sem kaptam s azt sem tudom, vette-e egymás után két küldöncz tiszt által küldött ama parancsot, hogy az előnyomulással Fénsszarun át hagyjon fel“

E szerint a herczeg, a helyett, hogy a küszöbön álló döntő ütközethez összes erejét egyesítette volna, minden képzelhető eshetőségnek megfelelni akarván, egy teljes hadosztályt nagyszámú lovassággal és tüzérséggel, Vácra különített ki, Jellachichnak pedig állása megválasztását saját tetszésére bízta s valóban különös szerencse, hogy utóbbinak nagy hajlama mellett az önálló gondolko-

zásra és cselekvésre a következő napi csatában az érintkezés Schlick és a bán hadteste között mégis helyreállt, ellenkező esetben a csata kimenetele a császáriakra még végzetlenebbé válhatott volna. Es ez mind ama bizonytalanságban leli magyarázatát, a mely a magyarok csoportosítását és mozdulatait illetőleg az osztrák főhadiszálláson uralgott. Háborúban a sikeres katonai ténykedés alapfeltételét a helyes elhatározás képezi, mely utóbbi első sorban a beérkező hírek és jelentések megbízhatóságától és alaposságától függ. Mint-hogy pedig helyes okozat csupán csak ugyanilyen oknak lehet következménye, világos, miszerint helyes elhatározás csakis helyes híreken alapulhat. Nyilvánvaló tehát, miszerint a hadműveletek nagy épületéhez az alapköveket a hírszerzés nyújtotta adatok szolgáltatják, ha ezek rosszak, az elhatározás, a terv sem lehet különb, a ki pedig tervét az ellenség helyzetének figyelembe vétele nélkül állapítja meg, az a legtöbb esetben homokra épít házat. Majdnem így állott a dolog a császáriak részén az isaszegi csatát megelőzőleg is.

Az isaszegi csata.

1849. április 6-án.

Az aszód-baghi állásban összpontosult osztrák csapatok márcz. 6-án reggeli 6 órakor a kiadott intézkedés értelmében megkezdtek a visszavonulást s mialatt a II. hadtest részei Csorich altábornagy alatt menetüket utasításukhoz mérten Vác felé folytatták, a III. hadtest d. e. fél tizenegy óra tájban elfoglalta a számára kijelölt gödöllői állást, melyet a *Schütte* dandár a besnyői kolostor tájékán kiállított előőrsök által biztosított.

Kevéssel ezután Windischgrätz a bánnak márcz 5-én d. u. 5

órákor írónnal egy papír szeletkére irt alábbi értesítését kapta meg:

„Azonnal elindulok Zsámbokon át (?) Hányba s holnap (6-án) Isaszegre. Délre tölem ellenséges oszlopok Pest irányában nyomulnak előre.“ — Ezen jelentésnek kézhezvételét a herczeg d. u. 1 órákor egy terjedelmes levélben ismeri el, — melyben, minekutána Jellachichnak lakonikus rövideggyel irt jelentése fölött meg-ütközését fejezi ki — többek között ezeket írja:

„Miután Nagyméltóságod tudomásomra hozza, hogy délre tőle Pest irányában ellenséges oszlopok nyomulnak elő, úgy szíveskedjék azok menetirányáról és erejéről lehetőleg biztos hírt szerezni; egyidejűleg van szerencsém Excellenciádat megkeresni, hogy azokat, amennyiben sikerre való kilátással teheti, haladék nélkül támadja meg, annál is inkább, mivel a Nagyméltóságodtól vett első értesítésre képes vagyok délutáni 2 óráig az egész III. hadtesttel, vagy a körülményekhez képest annak egy részével innen Nagyméltóságod támogatására azon irányban elindulni, melyet nekem megjelölni jónak látand. Felkérem tehát Excellenciádat, hogy mindenről, a mit erre

vonatkozólag elrendelni jónak lát — mi mellett nem igen volna szabad időt vesztegetni, a mennyiben az ellenség ma reggel még Hatvannál állott, esetleg azonban előre is nyomulhatna, — engem is azonnal értesíteni szíveskedjék s újból hangsúlyozom, hogy részemről a leg-hathatósabb támogatásra számíthat. A jelen körülmények között bármely, még kisebb erejű ellenséges oszlopnak megsemmisítése is nyomós eredménnyel járna. Természetesen kiváló fontosságú előttem annak biztos megtudhatása is, hogy a Monorra kikülönített *Mihic* (azelőtti Palfy), dandár jelenleg hol áll s hogy mily ellenséges erők vannak vele szemben. Végre felkérem Nagyméltóságodat, hogy az Isaszegről Czinkota, Keresztúr, Vecsés és Menüére közvetlenül vezető utak állapotáról meggyőződést szereztesen, miután ezek azok a vonalak, melyeken a helyzethez képest Pest körül mozognunk kell. Erre vonatkozólag is kérem értesítését . . . Ami pedig egy ellenséges oszlopnak előnyomulását Kecskemétről Pest felé illeti, e tekintetben ez ideig teljesen nyugodt vagyok, miután onnan tegnap a posta még fennakadás nélkül Budára ért “

Egy órával ezen levél elküldése után érkezett be a bánnak újabb jelentése, hogy hadtestével d. e. 11. órakor Isaszeget elérve, a helységtől nyugatra fekvő magaslatokon táborba szállt s ott további parancsokat vár. Mai menete alatt — úgymond — 1 zászlóalj, 3 lovas század és 1 ütegből álló ellenséges különítmény folyton nyomában volt, hasonlóan előnyomult feléje és délre tőle körülbelül 4 ellenséges oszlop, melyeknek erejét a nagy távolság miatt megbecsülni nem lehetett; ez okból a bán czélszerűnek véli, ha az I. és III. hadtest mielőbb egyesíttetnék.

Schlick hadteste ezalatt az étkezés megfőzéséhez fogott, a Pestről élelmi szerekkel beérkezett ezrekre menő kocsik pedig éppen felvonulófélben voltak Gödöllő szabad terén és a Grassalkovich kastély előtt, midőn déli irányból hatalmas ágyúdörej hangzott át, jelölve annak, hogy a bán komoly támadásnak néz eléje.

Már ezt megelőzőleg, d. u. 1 óra körül vette Windischgrätz a jelentést, miszerint Aszód irányából egy ellenséges oszlop közeledik. A herczeg ennek folytán a *Lobkowitz* hadosztályt, melynek legénysége a félig megfőtt húst szuronyára tűzve hagyta el táborhelyét, a Gödöllőtől keletre kiszemelt állásba rendelte előre.

A magyarok részén a tápió-bicskei csata napján, április 4-én, az I. és III. hadtest, mint tudjuk, Tápió Bicske mellett szállt táborba, a II. hadtest és Görgey főhadiszállása Nagy-Kátára ért, míg a VII. hadtest nagyjában véve megmaradt április 3-án elfoglalt állásában.

Április 5-ikére Görgey következőleg intézkedett:

„A VII. hadtest Hatvanban marad, a Kmety hadosztályt azonban magához vonja, megszállja Fényszarut egy zászlóaljjal s dicsőre egy őrsöt rendel ki. Az I. hadtest reggeli 6 órakor Tápió-

Bicskéről Sülyre nyomul előre. A III. hadtest az I-sőnek elvonulása után Tápió Bicskéről Szócsőre, a II-ik (tartalék) hadtest pedig pont tíz órakor reggel Tó-Almásra menetel; a főtartalék Jász-Berénybe. Kedvezőtlen kimenetelű harc esetén a VII. hadtest Gyöngyösre, az I., II. és III. hadtest Jászberényre húzódik vissza.“ Mindezen mozdulatok végre is hajtottak anélkül, hogy azokról — miképp Görgeynek nagyon is volt oka tőle tartani — Windischgrätz tudomást szerzett volna.

Április 6-ikára azon feltételezés mellett, hogy az ellenség még a Galga mentén Aszód és Baghnál áll, Görgey következőleg intézkedett: A VII. hadtest Aszód felé a Galgaig nyomul előre s Baghot támadja meg. Utóbb említett helység minden áron hatalmunkba ejtendő, legjobban Túra felől. A többi hadtestek szintén folytatják a támadó előnyomulást és pedig: az I. hadtest Sülyről az Isaszeg felé húzódó hegyháton utóbb említett helység felé s balszárny dandárát Póczelre irányítja. A III. hadtest Kókán, a Királyerdőn és a majoron át a legnagyobb óvó rendszabályok mellett Isaszegre menetel s a Szt.-Király és Szt.-László majorokat különítményekkel szádja meg. Végül a II. hadtest Tó-Almásról Dányra megy, s egy erős különítményt Zsámbokra indít. Indulás az I., II. és III. hadtest részére reggel pont tíz órakor. A hadtestek egymás közt a legszorgosabb összeköttetést, tartják fenn, egymást kölcsönösen értesítik cs támogatják. A hadsereg főhadiszállása Sülyről Tó-Almásra tétetik át. Csak bátran előre!“

A támadó művelet alapeszméje tehát: Az ellenség bal szárnyának lekötése a VII. hadtest által, mialatt a sereg zöme — I., II. és III. hadtest — az osztrákok jobb oldala ellen Isaszegen át döntő támadást intéz, hogy ezáltal az egész osztrák sereget a fővárostól el, észak felé leszorítsa.

Úgy ezen, valamint az 5-ikére kiadott intézkedés egyszerű, világos, rövid és érthető stílusa által tűnik ki s szerzőjének, Görgeynek, különösen pedig *Bayer* alezredesnek valóban dicséretére válik. De nemcsak forma, hanem főképp 1849-iki mértékkel mérve, tartalom tekintetében is figyelemre méltó e két intézkedés. Ha a tápió bicskei ütközet és az isaszegi csata közötti időben az egyes napokra elrendelt hadmozdulatokat szemügyre vesszük, azt találjuk, hogy április 4-én a sereg arcvonala Hatvan-Tápió Bicske között 35 klm., 5-én Hatvan-Tápió Süly között már csak valamivel több 25 klm.-nél, míg végül 6-án, vagyis a tervezett csata napján, a két seregcsoport egy mindössze 15 klmtrnyi területre vonatik össze olyformán, hogy a főcsoport az Aszód-Baghnál vélt ellenséges főerőt az aszód-pesti országuétról már teljes leszorítással fenyegeti. Látjuk tehát, hogy ezen intézkedésekben a siker feltétele, a döntés előtti fokozatos erőgyesítés fontos elve a lehető leghatározottabban kifejezést nyer.

A 6-ikára kiadott intézkedés alapján *Gáspár* tábornok, mint a különálló VII. hadtest parancsnoka, a következő parancsot bocsátotta ki: „477. sz. — Kelt Hatvanban április 6-án 1849. — Az egész hadtest előrenyomul Bagh felé. A *Kmety-hadosztály* képezi az arcvédet; reggeli 7 órakor indul ki és az aszódi országúton addig nyomul, a hol balra a mellékút letér Hévíz felé; itt balra egyenest Hévíznek, Hévízgyörknek, Baghra menjen ... A *Pöltenberg-hadosztálynak*, mely 8 órakor indul, feladata: egyik részével a főúton Aszódra nyomulni, egyik dandárjával pedig Kartal felé foglalkoztatni az ellenséget. Ezen hadosztály a szorulók megvédése által, megakadályozza, nehogy az ellenség a főúton előre törjön s a megkerülő csapainak (a *Kmety-hadosztálynak*) útját bevághassa. Elleplezi az egész balra megkerülő mozdulatot; ezért a tüzelést ő kezdi meg. A *Gáspár-hadosztály** 9 órakor kél útra, Túrán, Hévizén és Hévízgyörkön át Baghra mén és segíti a támadást utóbbi hely ellen. — A *Weiszl-dandár* Hatvant megszállva tartja és visszahúzódsunk esetén védelmezi az átkelőket ... A Zagyva mentén, kivált Lőrinez és Apcz felé czirkálókat kell küldözni szekereken.. Hátrálási vonal Hatvan,“

A két ellenséges fél parancsnokának ezen intézkedései végeredményükben április 6-án döntő összeütközéshez vezettek, melynek leírása előtt annak színhelyéről kell még néhány szóval megemlékeznünk. Az isaszegi csatátér a Cserhát hegység déli sokágú, nagybára erdős nyúlványai által képezett dombvidékeken fekszik, melyet a Margita hegy (345 méter) alján fakadó és úgy Gödöllőt, mint Isaszeget érintő Rákos patak szel át. Utóbbi Péczel tájékán hirtelen nyugat felé fordul s miután a történelmi nevezetességű Rákos mezéjét közepén átszelte, Pest és Újpest között az Ördög hídjánál a Dunába szakad. Közlekedési akadályt a Rákos vize rendes körülmények között nem, csupán vízáradások alkalmával képez, ami a megelőző gyakori havazás és esőzések következtében. 1849. ápr. elején éppen be is következett. Ily alkalommal az átkelést az iszapos meder és több helyen a mocsaras partok nagyon megnehezítik s így a csata napján csak az áthidalt helyeken, Gödöllőnél, Isaszegnél, valamint utóbbtól néhány száz lépésnyire északra, továbbá a két helység között fekvő Alsó malomnál lehetett rajta megelőző előkészületek nélkül átkelni. Gödöllőtől keletre a besnyői kolostorig és attól délre egy másik medence alakú mélyedés terül el, melynek folytatását északkeleti irányban a mocsaras mellékterepű Galga völgye felé, az Aranyos és Egres patak völgyesorosai képezik. A Rákos felső folyását mindkét oldalon délkeleti csapásirányú és szelíd lejtű lapos dombhátak kísérik; ezek közül csupán a jobbparti végződik Isaszeggel szemben meglehetősen meredek hegy-

* Kossuth őrnagy parancsnoksága alatt.

fokban, mely a falut, az eléggé tágas, de erősen átszeldelt terepii völgyet és az átellenben fekvő hegyoldalnak egy jelentékeny erdőmentes részét is uralja. A besnyői kolostor és Isaszeg által jelölt vonaltól keletre fekvő tereprész nagyobbára erdővel van borítva, mely jelenleg több nevet, 1849-ben pedig a Király-erdő nevet viselte s Isaszeget félkör alakban vette körül. A Királyerdő mintegy 14.000 lépés hosszú s közepén, az isaszeg-dányi út mentén legkeskenyebb, — mintegy 1200 lépés; északi végén, az Alsó malommal szemben ellenben mintegy 4000 lépés s déli végén még ennél is valamivel szélesebb, jól gondozott szálás erdő, mely a mozgást nem igen akadályozta. A benne levő számos tisztás a tájékozást és a csapatok áttekintését és vezetését nagyban megkönnyítette. A rákosbalparti terepfedezékek közül említést érdemel még a Királyerdő északi végéhez csatlakozó nagyobb kiterjedésű szőlő, valamint a Gödöllőtől délkeletre elterülő Vadaskert. A Rákos jobbparti magaslatok a keletieknél változatosabb tagoltságot mutatnak ugyan, de nagyobbára erdőmentesek, nyíltak s így betekintheők.

Az említett tulajdonságoknál fogva a rákosmenti terep a hadakozásra kiválóan alkalmasnak jelezhető. A védő, a jobb parti magaslatokban a Kákos vizével az arcvonal előtt, erős s a tűzéség felállítására igen előnyös támpontokra talált; a választott védőállás jobb szárnya a Várhegygyel, a vele szemben fekvő Péczel daczára, eléggé előnyösen záródott le, a balszáry Gödöllőnél ellenben inkább ki volt téve az átkarolás, illetve megkerülés lehetőségének. Egy másik hátrányát képezte továbbá a védőállásnak Isaszegnek előnytelen fekvése az arcvonal előtt, melynek keleti szegélye nem igen volt megcszállatlanul hagyható, miáltal az említett helység úgyszólván előretolt állássá, de egyúttal az ellenség összpontosított tűzésének is célpontjává vált. A támadó, a sok erdőséget leszámítva, mely különben a földött közeledést tette lehetővé, szintén eléggé előnyös, az erők kibontakozását legkevésbé sem gátló s szintén jó tűzéségi állásokkal rendelkező terepre talált. A lovasság alkalmazása úgy a támadó, mint a védő részéről, egyrészt a sok erdő, másrészt a Rákos vizenyős völgyalapja, nemkülönbben a süppedékes homokos talaj miatt, részben korlátozva volt.

Az ápr. 6-ikára kiadott intézkedések értelmében a *Gáspár* hadtest elővéd (*Kmety*-) hadosztálya déltájban Bagbra érve, azt nagy meglepetésére az ellenségtől szabadon találván, menetét a gödöllői nagy országúton tovább folytatta, melyen csakhamar, körülbelül délután fél 1 óra tájban a *Schlick* által hátvéd gyanánt visszahagyott Auersperg vértésekre bukkant. Az ezen összeütközésről szóló jelentésre Windischgrätz, mint tudjuk a *Lobkowitz* hadosztályt azonnal előrerendelte, melyet nemsokára a *Lichtenstein* hadosztálynak is követnie kellett volna. Ámde *Kmety*, valószínűleg *Gáspár* meghagyása folytán, csak lassan és tapogatózva nyomult előre s így Windischgrätz

csakhamar belátta, hogy Aszód irányából legfeljebb tüntetéssel leendő dolga, minek folytán a Schlick-hadtest másik (Lichtenstein) hadosztályával az időközben szintén megtámadt I. hadtest támogatása céljából a Vadaskerten át a Királyerdő felé indult el.

Időközben *Kmety* felvonultatta ugyan tüzéségét a vele átellenben felfejlődött *Lobkowitz* hadosztályal szemben s lovasságát is rohamra indította, komolyabb támadást azonban még csak meg sem kísérelt, miután tudta, hogy hátulról támogatásban nem részesül, amennyiben *Gáspár* elérvén aznapra kijelölt menetcélját, Baghot, ott a Pöltenberg és Kossuth hadosztályokkal megállapodott. Ezzel az ezen napi tevékenység a csatater északi szárnyán nagyjában véve befejezését is nyerte s bátran áttérhetünk a déli szárnyon s középen történtek leírására,

Jellachich hadtestével d. e. 11 órakor Isaszegre érve, fáradt csapatjaival a helység mögötti magaslatokon táborba szállt, miről, mint tudjuk, Windischgrätznek jelentést is küldött. A nyugvó hadtest biztosítására a menet alatt hátvéd szolgálatot teljesített *Rastic* dandár a Király-erdő keleti szegélyét a Kókáról Gödöllőre és Isaszegre vezető út mentén, attól délre pedig az említett erdőnek délkeleti csúcsát a *Gramont* dandár tartotta megszállva.

Klapka déltájban Sápura érve, megtette intézkedéseit az előtte fekvő Királyerdőn való áthatolásra nézve, mi célból a *Zákó*-dandár maga előtt sűrű csatárlánczcal, az úton volt menetét Isaszegre folytatandó; ezt követte a *Bobich*-dandár a hadtest tüzéségével és a lovassággal. Említett úttól balra, a szabad kilátást nyújtó magaslatokon át az erdőnek délkeleti csúcsa felé *Schulz* dandára irányított s végül a Dipold-dandár, a hadsereg intézkedésnek megfelelően Péczelnek vette irányát.

Midőn a *Zákó*-dandár kevéssel 1 óra után a Királyerdőt mintegy 1500 lépésnyire megközelítette, északi irányból, a Dányról az erdő felé vivő úton lövések voltak hallhatók, jeléül annak, hogy *Damjanich* elővéde ellenségre (a *Rastic* dandárra) bukkant, mely utóbbi, hogy a látszólagos túlerő elől zavartalanul menekülhessen, az erdőt több helyen felgyújtatta.

Eközben *Klapka* megtámadta az erdő déli végét s *Zákó* őrnagy az előtte álló horvát és vadász zászlóaljkat könnyű szerrel visszanyomván, ép akkor bontakozott ki az erdő nyugati szegélyén Isaszeggel szemben, midőn a *Rastic* dandár a Rákos túlsó partjára készült átkelni. A bán, nehogy *Klapka* Pástié visszavonulását s átkelését a Rákoson megzavarhassa, a *Schulzig* hadosztály két dandárét indította ellene. E támadást a *Zákó* dandár nem bírta ki s rövid védekezés után hátrálni kezdett, miközben oly nagy zavarba és rendetlenségbe jutott, hogy még a mögötte álló *Bobich*

* A délután 1 óra körül beállt helyzetet lásd a csataterven.

dandárt is magával rántotta. Ez körülbelül d. u. fél 3 óra tájban történt.

Bár a bán *Damjanich* közbelépése folytán üldözésre nem igen gondolt, az első kudarcz *Klapkát* annyira leverte, hogy egyelőre minden támadólagos visszavágásról lemondott.

Ezalatt *Damjanich* is kibontakozott a Király-erdőből s gyalogságával annak északnyugati szegélyét szállotta meg, míg a lovaság *Nagy Sándor* alatt az erdő és Isaszeg közötti szabad téren állott fel, a hova nemsokára a hadtest 4 útege is felvonult, élénk tiizharczot kezdve az ellenségnek szemben álló útegeivel. *Damjanich* éppen támadni készült gyalogságával, midőn a *Zákó* dandár visszaveretését s az osztrákok utánnomulását vette észre, minek folytán a tartalékban álló *Kiss Pál* alezredest a 6. honvéd zászlóalj és a Wasa ezred 3. zászlóaljával azonnal a bal szárny támogatására rendelte ki. *Jellachich* ennek folytán, továbbá mivel jobb oldalában a *Schulz* és *Dipold* dandár is láthatóvá lett, — bár utóbbiak a *Zákó* és *Bobich* dandárok megzavarodása folytán egy időre szintén megállottak, — a támadás folytatásával felhagyva, hadtestének visszavonását határozta el a Rákos jobb parti magaslatokra, a hol legszélső *halszárnyával* az ő. vadász zászlóaljjal a gödöllői Alsó malomnál, a *jobb szárnynyal* (*Dietrich*-dandár) a Várhegy keleti lejtjén, hadtestének *zömével* pedig Isaszeg mögött foglalt állást. Isaszeg délkeleti szegélye erős gyalogsági osztagok által maradt megszállva.

Jellachich hadtestének kiterjedése e szerint majdnem 10.000 lépés, minek folytán a védőállás egy-egy lépésére átlag alig 2 ember jutott, ami soknak éppen nem nevezhető.

A bánnal szemben ez időtájt — d. u. 3 óra felé — a Király-erdő északi végén *Damjanich* gyalogságának nagy része állt, a ki a *Zákó* és *Bobich* dandárok hátrálása folytán már megkezdett támadását abbahagyni s csupán az erdő megtartására szorítkozni kényszerült. *Damjanich* gyalogságától balra még mindig *Nagy Sándor* állott a lovasággal, melynek balszárnyit azóban a *Klapka* hadtest részei szintén magukkal rántottak. *Nagy Sándortól* baka a *Zákó* dandár visszavonulása folytán hatalmas úr tátongott, míg *Isaszegtől* délkeletre *Kiss Pál* derekasan tartotta magát; végül a legszélső balszárnyon *Schulz*, s e mögött hátul *Dipold* dandára állott.

Az erőknél ily kölcsönös állása mellett mindkét részről jóval több mint 100 ágyúnak részvétele mellett, jó ideig álló tűzharcz keletkezett anélkül, hogy egyik vágy másik félnek tért nyernie sikerült volna.

Végre *Damjanich* látván, hogy *Klapka* a küldött segélycsapatok daczára sem tör előre Isaszeg irányában, Ő maga szánja rá magát a döntő támadó lépés megkezdésére, miczélből gyalogságát két harczvonalba csoportosítva s a szárnyak mindegyikét

lovas osztagokkal jól ellátva, a Rákos lapályán át a jobbparii magaslatok felé támadásra indul. De alig kezdi meg a támadó oszlop előnyomulását, midőn azt jobb oldalában, az Alsó malom és a Király-erdő között elterülő szőlőkertekből az ellenség meglepő ágyútüze és öldöklő golyózápóra árasztja el. Ezen fölülte kellemetlen meglepetés bizonyára azon körülményben leli magyarozatát, hogy Damjanich erősen számított arra, miszerint Schlicket a VII. hadtest Baghoál lekötve tartja s így ezen oldalról teljesen biztosított-nak vélvén magát, sem Gödöllő, sem a jobb oldalában elterülő terjedelmes erdön át Aszód felé a terepet fel nem derítette.

A meglepő támadást *Lichtenstein* hadosztálya intézte, melylyel Windischgätz, mint tudjuk mindjárt a csata bevezetése után Jel-lachich segítségére sietett. A Vadaskertből kiérve, a herczeg *Kisslinger* ezredes parancsnoksága alatt 8 lovas századot és 1 röppentyű üteget a lovasság számára alkalmasabb terepen, a Rákos mentén, a bánnak közvetlen támogatására indított el, míg *Montmuovo* ezredes a lovasság fenmaradó részével (4 század) a magaslaton maradvá, a Királyerdő északi csúcsa felé vette irányát. A két lovas oszlop között a hegygerinczen a *Lichtenstein* hadosztály fenmaradó része menetelt a többször említett szőlőkertek felé, a hova *Windischgrätz* kíséretével előrelovagolt. Ide a herczeg a lehető legkedvezőbb pillanatban, ép akkor érkezett meg, a midőn Damjanich a szándékolt támadást megindította. Erre osztrák részről egy üteg a *Hartmann* zászlóaljjal és a *Mazuchelli* zászlóalj egyik osztályával haladék nélkül a szőlőbe siet, hogy tüzevel a támadási a indult magyarokat meglepje; az ütegek és a *Fiedler* dandár fenmaradó része az előbbeniektől balra az erdő felé folytatta útját.

Most látja csak be Damjanich nagy hibáját, melyet a felde-rítés elhanyagolása, illetve a jobb oldalában fekvő magaslat meg nem szállása, által elkövetelt s a minek azelőtt könnyű szerrel, kard-csapás nélkül birtokába juthatott volna, most csak megerőltető küz-delem árán képes újból az ellenség kezéből kiragadni.

Damjanich mindenek előtt *Wisockit* rendelte vissza a lengyel légióval és a 3. honvéd zászlóaljjal a Király erdő északi sarkának újbóli elfoglalására, a hol *Fiedler* dandárának ugyanoda irányított csapataival heves és véres, de eldöntetlen ide-oda hullámzó ütkö-zet keletkezett.

Az osztrákok részéről előbb a *Hartmann*, majd a *Mazuchelli* és *Breisach* zászlóaljak indultak ismételten rohamra, mely azonban 300 lépésnyi térnyerés után a magyarok öldöklő tüze által visszaveretett; később, d. u. 4 és 5 óra között az időközben újból rendezkedett zászlóaljakhoz az *István* főherczeg zászlóalj is csatlakozott s azokkal együtt újból rohamra indult, mely alkalommal báró *Piatolli* őrnagy, a *Hartmann* zászlóalj parancsnoka is elesett, de ismét eredmény nélkül, miután Damjanich időközben a *Leiningen* dandárt is visszarendelte volt a Király-erdőbe.

Később, alkonyat, felé, midőn az 5. vadász zászlóalj az Alsó malom mellől szintén a harcsvonalnak e szárnyára rendeltetett, még egy negyedik rohamot is megkíséreltek a császáriak, de Damjanich időközben újabb erősbitéseket nyervén, ennek is szívós kitartással állott ellent.

Időközben a magyarok balszárnyán szintén heves küzdelem keletkezett s a helyzet, miután *Klapka* első vonalbeli zászlóaljai Isaszeg és a Várhegy irányából keresztűzbe vétettek, perczről-perczre aggasztóbbá vált, ugv, hogy *Klapka* reményét és bizalmát végkép elvesztve, a rendetlenségbe jutott csapatokat az erdő belsejébe rendelte vissza.

E válságos pillanatban jelenik meg *Görgey* d. u. 4 óra tájban a csatatéren, a ki d. u. 3 óráig messze elmaradt a tettek színhelyétől, anélkül, hogy — mint saját maga állítja — Dányban felütött főhadiszállását, vagy Isaszeg felé előrerendelt hadtestparancsnokait értesítette volna, hogy szükség esetén Kókán lesz feltalálható; ennek folytán a csata állásáról csak véletlenül és jó későn, d. u. 3 óra tájban értesült egyik előrelovagolt lovásza útján.*

Erre rögtön futártisztet küldött Dányba, hogy *Aulichot* a II. hadtesttel azonnal útnak indítsa Isaszeg felé: ő maga pedig gyorsan lóra pattanva, mulasztása érzetében aggodalomtelt szívvel a leg-rövidebb úton a Királyerdő felé vágatott, a hol 4 óra tájban kellemes meglepetésére a II. hadtestet már maga előtt találta, miután azt *Bayer* alezredes a csata első hírére saját intencziójából előrerendelte, a mi valóban nagy szerencse, sőt a csata sorsára határozottan döntő befolyással volt.

Időközben *Gáspártól* jelentés érkezett, hogy az osztrákok *Aszdot* és *Baghot* minden ütközet nélkül odahagyták s hogy ennél fogva ő a VII. hadtesttel *Gödöllő* felé nyomul előre. Erre *Görgey* az eredeti tervtől kissé eltérően, azon feltevés mellett, hogy *Gáspár* csakugyan folytatja előnyomulását *Gödöllő* felé, azt határozta, miszerint *Damjanich* halogató harcza alatt az ellenség mindkét szárnya ellen átkaroló nyomást intéz, még pedig dél felől az I. hadtesttel és az újonnan beérkezett II. hadtest zömével. Arról, hogy ezen újabb tervet a VII. hadtest parancsnokával is közölje, a harc hevében teljesen megfeledkezett. Elhatározásából kifolyólag meghagyta *Aulichnak*, hogy a *Mihály* dandárt, melyhez még a 48. honvéd zászlóalj is csatlakozott, azonnal a jobb szárny támogatására rendelje ki, zömével pedig a III. és I. hadtest között keletkezett űrbe vonuljon be.

Ezen intézkedés kibocsátása után *Görgey* még előbbre vágatott, miközben csakhamar *Klapkára* bukkant, a ki ekkor már, mint

* Rész nyelvek azt állítják, hogy *Görgey* a délutánt Kókán egy szép asszony társaságában töltötte.

tudjuk, reményvesztetten vezette vissza csapatjait az erdő belsejébe, amit az (Görgey előtt— utóbbinak emlékiratai szerint — avval indokolt, „hogy gyalogsága márki van merülve s teljesen ellődözte tőltényeit, jobb lesz tehát ma nem erőltetni tovább a dolgot; holnap talán inkább sikerülhet, a mi ma már ki nem vihető.“

Erre Görgey hevesen azt viszonzá: „Nekünk itt ma győznünk kell, vagy újból visszakuporodni a Tisza mocsarai mögé! Ha a gyalogságnak nincs tőlténye, van szuronya! Előre!“

„Előre!“ kiáltotta az I. hadtest parancsnoka is hirtelen fellekesedve, s azontúl estig csakugyan emberül megállta a szavát. Klapka a *Zakó* és *Bobich* dandárt újra összeszedvén, csakhamar ismét elfoglalta előbbi helyét, a hol időközben *Kiss Pál* dandárával csak a legnagyobb erőmegfeszítés árán tarthatta magát a *hun* ismételt támadásai ellen.

Innen Görgey Damjanichhoz sietett, a ki magán kívül volt a felháborodástól Klapka magatartása miatt, de *Aulich* közeledtének hire csakhamar ismét megnyugtatta. Ezek után Görgey, miután Damjanich-csal újabb elhatározását közölte, melynek értelmében a III. hadtestnek egyelőre halogató szerep jutott, ismét a csatavonal közepére lovagolt vissza, hogy ott a vezetést személyesen átvegye. Innen most már egészen tisztán hallható volt, hogy a harc a déli szárnyon perczről-perczre élénkebbé válik, jeléül annak, hogy Klapka ígérését beváltani készül.

Mire Görgey az erdő északnyugati széléhez visszatért, itt időközben következőleg alakultak a viszonyok: a *Bobich* dandár (46. 47. és 28. honvéd zászlóalj) az isaszeg-sápi út mindkét oldalán fejlődött harcra; ettől balra *Kiss Pál* dandára (9. honvéd és a Wasa ezred 3. zászlóalja) tartotta még mindig hősiiesen magát; az erdő legvégén pedig a *Schuh* dandár (17. honvéd és a Dom Miguel ezred 3. zászlóalja) fejlődött, a mely mögött balra hátul a péczeli út mentén *Dipold* dandára állott fel. Ugyanezen időben a II. hadtest zöme még csak fejlődő félben volt, a számára az I. és III. hadtest között kijelölt csatavonal közepé felé. Ez által az egész magyar seregnek fejlődése 14.000 lépés kiterjedésben teljessé vált, úgy hogy az arcvonalnak minden lépésére átlag 2.5 ember esett, a mi kiváló erő kifejtésre alkalmas csoportosításnak szintén nem igen mondható.

Mialatt magyar részen mindezek történtek, az ellenfél táborában sem töltötték az időt tétlenül. Midőn Windischgrätz látta, hogy a Királyerdő északi sarkában a harc a legnagyobb erőmegfeszítések daczára eldöntetlenül folyik tovább, d. u. 4. óra tájban parancsot küldött a *bánnak*, miszerint támadó előnyomulását újból kezdje meg s egyidejűleg *Ottingernek* közvetlenül meghagyta, hogy lovasságával, melyhez *Kisslinger* 8 századja és 1 útege is csatlakozand, az ellenséges felállításnak nagyobbára szintén lovasságból álló közepé ellen nyomuljon előre döntő támadásra.

Ottinger ennek folytán Isaszegnél akart lovasságával kibontakozni. do ft helységekkor már lángokban állott, a Rákos hídját pedig a magyarok tüzésége a leghatásosabb tűzzel árasztotta el. Ily körülmények között Ottinger jobbnak látta, a Rákoson át más alkalmasabb átkelő pontot keresni, a mit Isaszegtől északra meg is talált. Az átkelés a mocsaras talaj miatt természetesen nem a legyorsabban volt végrehajtható, s alig hogy a lovasság fele a túlsó partra ért, azt az átellenben fekvő magaslatokon felvonult magyar tüzéség, melyhez az épen megjelenő Aulich-ütegek is csatlakoztak, oly pusztító tűzzel árasztotta el, hogy Ottinger szándékolt támadása kivihetetlennek bizonyult. Hozzájárult még ehez, hogy Görgey időközben *Nagy Sándor* huszárjait is támadásra rendelte, kiket azonban Fiedler tüzésége a szőlőkertből, valamint a gyorsan felvonult Kisslinger üteg is oldalba fogott.

Ekkor előreront az összeütközés színhelyére sietett *Montenuovo* ezredes is 4 lovas századjával s a huszárokat oldalban s hátulról rohanja meg. Ezt a meglepő támadást huszárjaink nem bírják ki s csakhamar a Királyerdőbe kénytelenek visszahúzódní, a hol azonban újból nem várt csapás éri őket. Az épen felvonuló egyik Aulich üteg ugyanis huszárjainkat ellenségnek tartván, hatásos kartácestűzzel fogadja őket. Hasonló baleset történt különben a Királyerdő északi végén is, a hol a *Mihály* dandár folytatott tévedésből élénk tüzelést a Wisocki hadosztály csapatjai ellen hátulról.

Ezen meghiúsult lovas támadást nemsokára egy újabb lovas összecsapás követte; Nagy Sándor ugyanis lovasságának még érintetlen részével, melyhez a II. hadtesthez tartozó *Mándy* alezredes is csatlakozott századjával, első harezvonalának kudarcza után még nagyobb hévvel reáveti magát Ottinger és Kisslinger osztagaira. Ezen újabb attak eldöntetlen maradt, a mennyiben a nehéz, homokos talajban a lovak már a rajta-rajta alatt annyira kimerültek, hogy a felek az első összecsapás után egymásról visszapattanva, ezután már csak illő távolságról néztek egymással farkasszemet.

Ezalatt Klapka Aulich által támogatva, 'fogadalmához híven sikeresen nyomult előre Jellachich jobb szárnya ellen, a ki ennek folytán a Windisohgrätz által megparancsolt támadás eszméjétől végkép elállott. Így aztán a magyarok csakhamar benyomultak az égő Isaszegbe, honnan a császáriakat rövid harcz után végkép kiszorították, majd felhatoltak a Rákos jobb partján fekvő magaslatokra is, a hol azonban már nagy ellentállásra nem találtak, miután Jollachich már korábban elrendelte volt a visszavonulást Gödöllő felé. Klapka és Aulich hadteste az említett magaslatokon este 8 óra tájban tábort ütött anélkül, hogy a visszavonuló ellenség hathatós üldözésével egyikük is gondolt volna; csupán a II. hadtest küldött, de csak rövid távolságra *Jeliek* százados alatt néhány lovas osztagot a hátráló császáriak után. A hadsereg főhadiszálláson Hányon tartóz-

kodó *Bayer* alezredes, mihelyt csapatjaink győzedelmes előnyomulásáról hirt vett, rögtön küldönczöt menesztett Klapkához, miszerint az I. hadtest még aznap folytassa előnyomulását Kerepesig, a mi ha megtörténik, a császáriakra nézve valóban végzetessé válhatott volna. De Klapka csapatjainak fáradságára való tekintettel a vett meghagyást egyszerűen zsebre dugta, amit *Bayer* később joggal igen nagy mulasztásul rótt fel neki.

Míg e szerint *Isaszegnél* a harcz az est beálltával megszűnt, addig a másik szárnyon *Damjanich* és *Lichtenstein* között a csatározás csak éjjel 11 órakor ért véget, miután a bán visszavonulását sem a herczeggel, sem az osztrák bal szárnynyal nem közölte s így az ellenfelek a Királyerdő északi részében jóval az *Isaszegnél* bekövetkezett döntés után ágyúlövésnyi távolságban állottak egymástól s csupán az éj sötétsége akadályozta meg őket, hogy újabb jelentékeny összeütközést ne provokáljanak.

Éjfél tájban *Lichtenstein*, miután *Jellachich* visszavonulásáról értesült, zászlóaljait összeszedvén, 1 órakor a szőlőkertbe, onnan pedig a Vadaskertbe vonult el, a hova a hidegtől didergő csapatok reggeli fél 3 órakor érkeztek meg.

Még mielőtt *Jellachich* visszavonulását megkezdte volna, alkonyaikor a további parancsok kikérése céljából egyik szárnysegédét *Windischgrätz*hez küldötte, a kinek utóbbi a következőket hagyta meg: „Jelentse meg *Őnagyméltóságának*, hogy előőrseit jelenlegi állásában állítsa fel, s hogy az ellenséget lovasság által üldöztosse; önnek megtörténte után az egyesülés a III. hadtesttel végrehajtható.“ Ezen meghagyás arra enged következtetni, hogy *Jellachich* legyőzetését valószínűleg szépítgetni akarván, főparancsnokát a dolgok valódi állása tekintetében bizonytalanságban hagyta. Es valóban *Windischgrätz* este 9 óra tájban legalább is azon megnyugtató meggyőződéssel távozott a harcz színhelyéről *Gödöllőre*, hogy a csata sorsa eldöntetlen maradt. Ennek ellenkezőjét csak akkor tudta meg, midőn főhadiszállásába nemsokára a bán is megérkezett, jelentvén: „hogy miután az I. hadtesttel éjen át előnytelen állásában meg nem maradhatott, kénytelen volt *Gödöllőre* visszavonulni.“

A dolgok ily állásával szemben *Windischgrätz* elhatározta, hogy az egész sereget Pest elé vonja vissza s az erre vonatkozó rendelkezéseket még az éj folyamán bocsátotta ki. Az éjjelt a sereg, anélkül, hogy a nyugvó csapatok biztosítására előőrsök állítottak volna ki, mely körülmény vállalkozó ellenséggel szemben bizonyára megbosszulta volna magát, *Gödöllő* körül töltötte.

A csata színhelyének odahagyása által a császáriak a győzelem dicsőségét minden kétséget kizárólag a magyaroknak engedték át. Az emlékezetes nap dicsősége első sorban a lelkes magyar csapatokat, a magasabb parancsnokok közül pedig *Damjanichot*, *Bayer*

alezredest, Kiss Pált és Görgeyt, a ki még éppen jókor lépett közbe, illeti meg. Klapkának csüggeteg magatartása fölött a csata kezdetén csak legmélyebb sajnálatunkat fejezhetjük ki, annál inkább dicsé-
téro válik azonban, hogy Görgey által felbuzdítva, az események
további folyamán derekasan megállta helyét. Ellenben Gáspár maga-
tartása elejétől végig passiv maradt. Utólagos védekezése, hogy
Baghnál további parancsok híján maradt meg, semmi körülmények
között som fogadható el; mint önálló seregpáncsnoknak tudnia
kellett volna, mi a kötelessége, midőn bajtársai alig egy mér föld-
nyire délre élet-halál harcztot vívnak. S hány derék magyar vitézt
menthetett volna ő meg az elvérzéstől, ha túlerejével Lobkowitz had-
osztályát visszanyomva, a délután folyamán Damjanich jobbán meg-
jelenik!

A csatában részt vett magyar haderők létszámát 48.000 em-
berre tehetjük, ebből azonban jó ideig csak az I. és III. hadtest,
együttvéve körülbelül 23.000 ember vett részt a harcban. Midőn
ehhez később a II. hadtest is járult, a tevékeny magyar haderők
összege mintegy 33.000 emberre emelkedett, míg a seregnek majdnem
egy harmada, a VII. hadtest, a csatatérhez közel tétlenül áll.

Az osztrák I. és III. hadtest részéről a csatában tén.vleg részt
vett csapatok létszámát körülbelül 27.000 emberre tehetjük: leszámítva a Gáspárral szemben maradt Lobkowitz hadosztályt, marad mintegy 20—21.000 ember.

A magyarok vesztesége csak hozzávetőleg van 800—1000 em-
berrel feljegyezve, a mi a harcolók 3%-ának felel meg. Az osz-
trák seregrészek közül csupán a Lichtenstein hadosztály vesztesége
puhatoltatott ki részletesebben, melynek nagysága: halottakban 3 tiszt
és 61 ember, sebesültekben 7 tiszt és 78 ember, eltűnt ló ember;
összesen 10 tiszt és 154 főnyi legénység, azaz körülbelül szintén
3%. A császáriak összes veszteségét némelyek 600, mások pláne
1500 emberre becsülik.

Április 6-án a győztes magyar sereg folytatta előnyomulását
a fővárosok felé, s ugyanaznap Kossuth is Gödöllőre ért, a hol dél-
ben, a sereg vezéreitől környezve, a III. hadtestet elvonultatta maga
előtt. A csapatok lelkesült „éljen!“ kiáltásokkal üdvözölték Kossuthot,
mit ő kalapja lobogtatásával viszonzott. Gödöllőről Kossuth a követ-
kező hadijelentést bocsátotta ki:

.A dicsőség napjait éljük, melyből a nemes honfiak vérén
vásárolt babérok a haza szabadsága fog felvirágozni. Mély hálá-
val hajoljon meg a nemzet hadseregei és azoknak vezérei előtt. Ki
ezt a vidéket és itt a természettől hegyszakadékok, hegyek
és erdők által képezett erős hadállásokat ismeri s oda képze-
li ezekhez az egyesült osztrák hadsereget döllyfős főparancsnokának
Windischgrätznek vezetése alatt, annak, ha hadseregünknek feltart-
hatlan diadalmas előnyomulását három nap alatt Jászberénytől idáig

meggondolja, ha különben magyar, keblét okvetlenül büszkeség tölti el; mert megérte az imént még szolgálással fenyegetett nemzet dicsőségének legszebb napjait. De vezéreink s a vitéz hadsereg nem ismernek semmi fáradságot, nem kívánkoznak nyugalom után. Míg hazánk szent földje meg nincs tisztítva az ellenségtől, nincsen más jelszó előttük, mint hogy: Előre! Ez az Allelujah! melylyel Üdvözítőnk feltámadásának napját a szabadság oltára előtt üdvözöljük! Ennyit örvendetes előzetes hírül! Késő éjjel van és ón fáradtan, de gondtalan mellet abban a hálósobában hajthatom nyugalomra fejeimet, melyből Windischgrätz ma reggel isten igazságos haragja elől menekült, ki csapataink győzelmében és vitézségében nyilvánult ő ellenében.“

Azáltal, hogy Jellachich állását odahagyva, az Isaszegről közvetlenül Pestre vezető utat a magyaroknak átengedte, Windischgrätznek, feltéve, hogy Pestet biztosítani akarta, amint hogy tényleg arra nagy súlyt is fektetett, mi sem maradt hátra, mint Gödöllőnél összpontosult seregét mihamarabb Pest felé visszavezetni, hogy ottani állásfoglalás által a magyar sereg további előnyomulásának útját állja.

E mellett szólt még a seregnek szükségletekkel való ellátása is, amennyiben a „Winterfeldzug“ szerint a csapatoknak már egyetlen adag kenyérük, úgyszintén a lovaknak egyetlen adag zabjuk sem volt. Az égetően szükséges kiegészítést legkönnyebben s leggyorsabban Pest előtt lehetett eszközölni, míg ellenben a másik vonalon Vác irányában, mely a magyarok legrövidebb összeköttetési vonalát jelezte Komárom felé, erre nézve eddigelé még semmiféle előkészületek sem tétettek.

Az ennek értelmében szerkesztett parancs még a 6-ikáról 7-ikére virradó éj folyamán adatott ki, mely szerint a III. hadtest megfelelő hátvéd visszahagyása mellett, a Kerepesi úton, az I. hadtest pedig ettől délre mellékutakon irányított Czinkota és Rákos-Csaba felé vissza. Egyidejűleg a herczeg *Csorich* altábornagynak meghagyta, hogy hadosztályával Vácra haladék nélkül elindulva, Dunakesz-Kerepesen át csatlakozzék a sereg zöméhez. Ezenkívül *Ramberg* parancsot kapott, hogy Vácson *Csorich* helyét foglalja el, s végül a Buda kormányzásával megbízott *Wrbna* gróf altábornagy utasított, miszerint a Pest felé visszavonuló csapatok élrelmezéséről sürgősen gondoskodjék.

Április 7-én a sereg a kiadott intézkedés értelmében visszavonulását úgyszólván bántatlanul hajtotta végre, csak midőn a III. hadtest már a Kerepes és Czinkota között elterülő magaslatokra ért, jelont meg a kerepesi erdő szélén a magyar VII. hadtest elővédje, anélkül azonban, hogy komolyabb támadást, avagy üldözést kísérelt volna meg. Ennek folytán a császári sereg d. u. 2 óraker következőleg foglalta el a Rákos patak mögött kijelölt állását: a III.

hadtest a Kerepesi-út mentén; az *I. hadtest* az Üllői-út mentén, a mostani Kispest-Szent-Lőrincz tájékán; *Csorich* hadosztálya pedig, mely már Czinkotánál csatlakozott a sereg zöméhez, tartalék gyanánt Kőbányától északra állott fel. Hasonlóan a sereghez csatlakozott, *Horváth* ezredes csapatosztálya, valamint a 6-ika folyamán a szolnoki műúton kikülönítve volt *Mihic* (előbb Pálffy) dandár is, mely az Isaszeg előtt dühöngő harcz alatt egészen Sápig portyázott, a mi a Klapka hadtest vonatában némi zavart okozott, sőt a Schulz, de különösen a Dipold dandár előnyomulására sem maradt befolyás nélkül; ez okozhatta, hogy utóbb említett dandár a csatában egyáltalában nem is működött tevékenyen közre.

A magyarok részén az isaszegi csata után következőleg fejlődtek a viszonyok. Mihelyt Görgey észrevette, hogy Jellachich Isaszeg melletti állását elhagyta, április 7-ére következőleg intézkedett: „Concentrikus támadás Gödöllőre, még pedig a *Görgey-* (*Gáspár-*) *hadtest* Aszódról és Baghról Gödöllőre: a *Damjanich* és *Klapka hadtestek* Isaszegről Gödöllőre; Klapkának balszárny dandára Kerepesre; az *Aulich-hadtest* a Szentkirályi erdő hosszában Gödöllőre; a hadsereg főhadiszállása Tó-Almásról Dányra. Indulás pontban 5 órakor reggel. Valamennyi hadtest egyszerre támad. A VII. hadtest a jobb szárnyat képezi; a *Damjanich* hadtest a középet; a *Klapka* hadtest a balszárnyat s az *Aulich* hadtest a tartalékot. A felállítás három harczélben történik, a lovasság azon osztagok kivételével, melyek az 1. és 2. harczél szárnyait fedezni hivatvák, a harmadikban. Nagy Sándor ezredes az egész lovasság felett parancsnokol. Az ütközet balvégződés esetén visszavonulnak: a VII. hadtest Aszódra, — a III. hadtest Szócsőre, — az I. hadtest Sülyre, — a II. hadtest Tó-Almásra s a főhadiszállás N.-Kátára. A Fénsszarun álló vezénylet ezen dispositióról közvetlenül értesítettet.

Görgey s. k.*

Ezen parancsból kifolyólag *Gáspár* tábornok április 7-én reggel a VII. hadtest parancskönyvének 478. folyószáma szerint következőleg intézkedett: A VII. hadtest tüstént indul (7-én reggel) támadásra Gödöllő ellen. Három harczélt képez: első harczél *Kmethy*-hadosztálya; — második a *Kossuth* (volt *Gáspár*) és *Pöntenberg*-hadosztályok; harmadik: a hadtest összes lovassága *Horváth* János alezredes vezetése alatt, kivéven a *Zambelly*-dandárt. Mindenik hadosztály megtartja két század huszárját, ágyú- és oldal-fedezetül. — A *Zambelly*-dandár *Iklád* felé nyomul; figyelni az ellenséget a *váczi* úton s addig védőleg tartja magát, mígnem az ellenség kiszorult Gödöllőből s az egész hadsereg egy színvonalra ér vele, (t. i. a *Zambelly*-dandárral), amikor ez annak szélső jobb szárnyát képezvén, szintén előrenyomul *Mácsa* ellen. — Jobb oldalt szakadatlan czirkáltat, hogy az ellenségnek onnan való közeledését ideje korán tudtul adhassa. — A szoroson be a legnagyobb-

vigyázattal kell nyomulni. A völgyön menetelő hadoszlop elegendő erős oldalvédek által biztosítja magát, melyek a hegylejtőkön vele lépést tartanak. — A lovasság apródonkint követi, míg helyet kap a völgyben. A röppentyű-ütegek jobbra-balra osztandók el s az első harczielhez adatnak. — Tárvonat Túrara. — A lőszerartalék egy része Aszódon marad.

Gáspár s. k.

Ezen rendelkezések folytán a VII. hadtest nemsokára meg is indult Gödöllő felé, melyet nagy meglepetésére az ellenségtől elhagyatva talált.

Az I. II. és III. hadtest elindulása kissé elhalasztódott, miután a csapatok április 6-án lőszerkészletüket nagyobbára ellődözték, a tartalék lőszerkocsikat pedig csak nagy ügygyel-bajjal s idővesztéssel lehetett a még mindig égő erdőn át a csapatokhoz juttatni. Végre a délelőtt folyamán ezen hadtestek is megindultak s d. e. 11 óra tájban egyesültek a már előbb Gödöllőre érkezett VII. hadtesttel, mely utóbbi egyik dandárát, a lovasság egy részével az ellenség üldözésére rendelte előre, ennek azonban egyéb foganatja nem volt, mint hogy Windischgrätznek Czinkota tájékán álló hátvédével néhány ágyúlovést váltott. Ezután az I. hadtest egészen Kerepesig nyomult elő, a hol állást foglalt, míg a II., III. és VII. hadtest Gödöllő mögött szállott táborba, miközben a III. hadtestnek egyik hadosztálya a váci útra tolatott előre.

HUSZONHARMADIK FEJEZET.

A Komárom felmentését czélzó hadműveletek.

1849. április elejétől végéig.

Lipótvár megadása után Windischgrätz Komárom körülzárolásával, miután Ramberg altábornagya Görgey hátában a Szepességen működő Götz és Jablonowsky dandárok feletti parancsnokság átvételére utasított, február elején *Simunich* altábornagyot bízta meg,*) *Weiden* táborszernagynak pedig egyidejűleg meghagyta, miszerint nevezett altábornagynak a szükséges sáncz- és ostromszereket a Becsben felhalmozott készletekből rendelkezésére bocsássa. Márczius elején a nehéz ostromagyúk meg is érkeztek Komárom alá, a felázott talaj azonban nagyban megnehezítette azok felállítását, minek folytán a vár szorosabb körülzárolása csak lassan haladt előre.

Komárom várában ez idő tájt a várparancsnokságot a császáriakhoz átpártolt Majtliényi helyett *Puky Miklós* kormánybiztos ellenőrzése mellett, *Török* mérnökkari alezredes vette át, a ki márczius 11-én 3 zászlóaljjal, 1 huszár századdal és 4 löveggel Zsitvató irányában kirohanást eszközöltetett, mely azonban a *Veigel-* (azelőtti *Lobkowitz-*) dandár által rövid harc után visszaveretett.

Márczius 20-ig *Simunich* végre 2 hatvanfontos és 8 harminczfontos ostromagyúból megkezdte a vár és város bombáztatását, anélkül azonban, hogy azokban jelentékenyebb kárt tehetett volna. Márczius 30-án *Weiden* újabb erősbítésekkel és nagymennyiségű ostromszerekkel személyesen érkezett be Komárom előtt s mindjárt másnapra erőszakos támadást parancsolt a hídfő ellen. A *Simunich* altábornagynak ez időben rendelkezésre álló tábori csapatok *Lederer*, *Sossay* és *Veigel* alatt 3 dandárba tagozódtak, melyek többszöri változtatással a következő csapattestekből alakultak: a *Weiden* és *Hess* ezred 3-ik zászlóaljaiból, utóbbi ezred 1. landtvehr zászlóaljának 2 századából, a *Khewenhüller*-ezred 1. és 2. landwehr zászlóaljából, a *Konstantin* nagyherceg, a *Császár* és *Vilmos* főherceg ezred 1-ső landwehr zászlóaljaiból, a *Ceccopieri* ezred 2-ik, a *Hartmann* ezred

*) Lásd az 1. kötet 172. és 221. oldalán.

1-ső, a Haynau ezred 3-ik zászlóaljából, a 4-ik szluini zászlóaljából, a 12. vadász zászlóalj 2 századából, a Nugent ezred 1-ső landwehr és a Lajos íóherczeg ezred 3. zászlóaljából, 6 század Ficquelmont dragonyosból és 2 század Károly főherczeg chevauxlegersből; összesen 13 zászlóalj, 8 lovas század és 42 tábori ágyú, mezeknek létszáma 11.256 főnyi gyalogságot, 1121 főnyi lovasságot és 1756 főnyi hadmérnök- és tüzérsapattot tett ki.

Az elrendelt erőszakos támadás helyett márczius 31-én az alparancsnokok részéről emelt ellenvetések folytán csupán tüntetés végrehajtása határozottatott el, miczélből a *Sossay*-dandárnak a Csalóközben három hadoszloppal és egy tartalékkal következöleg kellett előnyomulnia: az egyik oszloppal *Neuhauser* mérnökari százados vezetése alatt a Vág balpartja mentén Pusztá-Lovadon és Apátin át a Nádorvonal jobb szárnya ellen; a másik *gróf Neipperg* őrnagy által vezetett oszloppal a Vág jobb partja mentén a Nádorvonal közepe ellen; a harmadikkal *Wolter* mérnökari százados vezetése alatt Nemes-Örs felől a Győr-Dunai Sziget (Kriegs- vagy Douau-Insel) és a Nádorvonal balszárnnya ellen. Ezalatt a Lerferer-dandárnak a Duna jobb partján Új-Szőny felől az előbb említett szigetet, a várat és a hídfőt tűz alá fogni, a várba vezető hajóhidat lerombolni és esetleg a szigetet és hídfőt elfoglalnia kellett, miczélből rohamoszlopok állítottak készenlétbe. A *Veigel*-dandárnak a Vág és a Duna balpartjai között szintén 3 oszloppban kellett előnyomulnia, melyeknek egyike *Scheibenhof* mérnökari százados által vezetve, a Vág mentén Várfölde felé, másika *Gassgeb* vezérkari százados parancsnoksága alatt, a Zsitva mellől, később az előbbivel egyesülve, a vágmenti hídfő felé s végül a harmadik, *Stenglein* vezérkari főhadnagy vezetése alatt a Duna mentén Izsán át a löportorony ellen s azután a vágmenti hídfő keleti csúcsa irányában irányítottatott.

A kémszemlére kirendelt támadó oszlopok márczius 31-én reggel meg is indultak s különösen a vágmenti hídfő körül, a hol a magyarok 24 és 18 fontosaikkal a császáriakat hatásos kereszt-tűzbe fogták, heves küzdelem keletkezett. A magyar ellentámadás végrehajtásánál különösen a 17. honvéd zászlóalj és *Beöthy Zsigmond*i főhadnagy tüntette ki magát, a ki pár nap múlva itt kapott sebeibe bele is halt. Este felé a császáriak látván, hogy a magyarok mindenütt résen vannak s hogy különösen tüzérségük derekasan megállja helyét, az egész vonalon újból visszahúzódtak. A kémszemle a *Sossay*-dandárnak mindössze 1 halottjába, 3 sebesültjébe és 3 lovába, a *Veigel*-dandárnak 8 halottjába, 23 sebesültjébe és 7 lovába került; a császáriak összes vesztesége: 14 halott, mintegy 40 sebesült és 13 agyonlőtt ló. A magyarok vesztesége halottakban és sebesültekben mintegy 60 főre rúgott.

A kémszemle eszközlése után *Weiden* táborszernagy Bécsbe

utazott vissza, *Simunich* pedig ennek utána főfigyelmét főkép a dunai hídfő felé irányozta, mely ellen április 4-ikétől kezdve 36 ostromágyú a legnehezebb fajtából szünet nélkül működött, látszólag azonban csak kevés eredménnyel; a vár elszigetelése mindazonáltal, Kossuthnak április 1-én Egerben kelt s Görgeyhez intézett levele után ítélve, ügylátszik teljesen sikerült. A levél vonatkozó része következőleg hangzott: „Nagy nyugtalansággal értesültem róla, hogy se Guyon, se más pénzzel Komáromba küldött tisztek, kik ezelőtt 4—5 héttel indultak oda, be nem juthattak. Egyrésről ezt nagy ügyetlenségnek nevezem, mert ha Komárom annyira körül van is zárva, hogy egyes ember se csúszhat be oda, még sem gondolható, hogy az őrség nem tesz kirohanást és egy bizonyos ponton át nem tör a zárvonalon, az odaküldött tisztek feladata volna aztán valamely közelfekvő helységben tartózkodni és a körülményeket megfigyelve, a kirohanás perczét felhasználni és a vett parancs értelmében a pénzt gyorsan a várba vinni. De ezek az urak nem így cselekesznek, hanem megpróbálják az utat, ha nem sikerül, a helyett hogy a közelben vonnák meg magukat, kedvező alkalomra várva, egyik Egerbe, a másik Szabadkára megy, a harmadik isten tudja hová, hogy a sült galamb a szájukba repüljön. Így szenved Komárom szükségét Meg volnék nyugtatva, ha a jelenlegi várparancsnokság erélyes volna, de ez fejtét veszítette.“

És április közepe táján csakugyan szomorú is volt már a hangulat a vár lakói és védői körében, úgy hogy már a legtöbben a megadást közelfekvőnek vélték, midőn egyszerre hire érkezett, az isaszegi győzelemnek és hogy Görgey útban vau már a vár felmentése érdekében.

A magyar főhadiszálláson ugyanis, miután a 7-ikére elrendelt koncentrikus támadás a császári seregnek Pest alá vonulása folytán abbamaradt, még ugyanaznap délután megállapították a további hadműveletek tervét, melylyel legközelebbi hadműveleti cél gyanánt, bár Kossuth eleinte a főváros közvetlen visszavétele mellett kardoskodott, Komárom felmentése tűzetett ki. Ezen, *Bayer* alezredes által szerkesztett terv szerint a II. (*Aulich-*) hadtestnek (9000 ember) *Asbóth* ezredes hadoszlopával (2000 ember), mely legutóbb a szolnok-pesti vasútvonal fedezésével volt megbízva s most már szintén a hadsereghez csatoltatott*), az előbb említett vasútvonalat, a keresztúri utat és a Korepcsi országutat kellett megszállania s tüntetőlegesen magatartása által Windischgrätz herceget lehetőleg sokáig azon Íriszemben megtartani, miszerint volc szemben a magyar hadsereg

* A hadoszlop állománya: a 49. zászlóalj 3 százada 611 ember, a 63. honvéd zászlóalj 813 ember, a pozsonyi vadászok 130 fő, 160 utász és két század Bocskay huszár 300 lovas, összesen tehát 1714 főnyi gyalogság, 430 lovas és néhány háromfontos ágyú.

zöme áll. A VII (*Gáspár-*) hadtestnek (15.000 ember) a főth-dunakeszii vonalon kellett állást foglalnia, hogy ezáltal az összeköttetés a főváros és Vác között megszakíttassék. Ezen erők leple alatt az I. (*Klapka-*) és III. (*Damjanich*) hadtestnek (az előbbi 12.000, az utóbbi 10 000 ember) Gödöllőről a legrövidebb úton Vácra kellett indulnia, hogy ezen várost, ha ellenség megszállva tartaná, hatalmába kerítve, Rétságon, Nagy-Oroszin, Ipolyságon át megállapodás nélkül Lévára meneteljen. Vác elfoglalása után a VII. hadtest *Pöltenberg és Kossuth* hadosztályának, a visszamaradó *Kmety*-hadosztály leple alatt, dunakeszii állását odahagyva, az I. és III hadtestet kellett követnie. Végül, mihelyt a VII. hadtestnek két elvonult hadosztálya útjában Vácot is elhagyta, utóbb említett várost Kmetynek kellett megszállania, mely időtől kezdve ennek tüntetési vonala Főth-Dunakeszinél szintén a II. hadtestre szállt át. Az I. és III. hadtestnek, az ezeket követő VII. hadtestbeli két hadosztállyal a Garam folyó átlépése után egyenes irányban Komárom felé kellett előnyomulnia.

A váci ütközet

1849. április 10-én.

A fenti hadműveleti terv értelmében *Görgey* április 8-ikára következőleg intézkedett: „A VII. hadtest Fóthra megy s egy csapatosztályt a váci vasút megszakítására Dunakeszire küld; a III. hadtest Mogyoródnál áll föl, a II. Isaszegnél; az I. Kerepesnél, az Asbóth hadosztály Gyömrőn és Monoron marad; a löszertartalék Szent-Márton-Kátáról Dányra megy; a főhadiszállás Gödöllőn marad. A löszer az összes fegyvernemeknél még a mai nap folyamán kiegészítendő. A Duna-Keszinél álló lovas különítmény előőrseit Pest és Vác felé állítja ki és Csornád és Szada felé a hadsereg jobb szárnyát biztosítja. A VII. hadtest intézkedjék, miszerint hídkészlete még ma Hatvanról Aszódra hozassék.“

Április 9-én: „Az I. hadtest Kerepesről Csornádra menetel, Vác felé előőrseket állít ki, s balról a VII-ik, jobbról a III-ik hadtesttel keres összeköttetést. A VII. hadtest Fóthon marad. A III. Mogyoródról Veresegyházára nyomul, Vác felé előőrseket állít fel, balról az I. hadtesttel lép érintkezésbe s jobbról szárnytámasz gyanánt Mácsát szállja meg. Balsiker esetén a visszavonulás Gödöllőre vezet. A II. hadtest Isaszegről Czinkotára nyomul előre, Csömör felé kiküldönit, Fóthon a III. hadtesttel összeköttetésbe lép s előrsi lánczát Péczeltől Csabán át Csömörig terjeszti ki: az Asbóth hadosztály Üllőre nyomul; a főhadiszállás Gödöllőn marad.

Április 10-én: „A VII. hadtest Palota ellen demonstrál, s elfogad minden az ellenség által felajánlott ütközetet. Este ő órakor a hadtest Dunakeszinél üt táborn, egy dandárt Fóthon hagyva. Előőrseit azon esetre, ha Vác 10-én kezünkbe esik, csakis Pest

felé állítsa ki; ez esetben Vác, máskülönben Gödöllő a visszavonulási pont. A főthi dandár kiküldönitve marad s a Mogyoródon álló különítmény által a II. hadtesttel összeköttetésben marad. A II. hadtest délután 4 óráig harcckészen áll s aztán arcczal Pestnek, kerepesi táborába száll, csapatosztályokat küld baloldalt Pécelre; jobboldalt Mogyoródra, miáltal jobbról a VII-ik hadtesttel, balról Asbóth oszlopával lép összeköttetésbe; előörsi lánczát Nagy-Tarcsától Csabán át Ecsereg vonja; visszavonulási pontja Gödöllő. — A III. hadtest reggel pont 6 órakor Veresegyházról Sződön át Vácra indul, beveszi a várost s az ellenségnek a visszavonulhatást Nógrád felé elvágni s azt Balassa-Gyarmat felé elszorítani igyekszik. Vác bevétele után a III. hadteste várostól északra üt tábor; vereség esetén Veresegyházán át Gödöllőre vonul vissza. — Az I. hadtest reggel fél nyolcz órakor Csornád felé elindulva, a III. hadtestet a fenti irányban követi. — Az Asbóth hadosztály Üllön marad, s előörsei Ecserezen a II. hadtest előörseivel lépnek érintkezésbe. A lőszertartalék a II. hadtest fedezete alatt Gödöllőn marad, A főhadiszállás, ha Damjanich elfoglalja Vácot, ide tétetik át, különben Gödöllőn marad.“

Vácot ez időtájt a császáriak részéről a *Ramberg* hadosztály tartotta megszállva, mely a *Götz* és *Jablonovsky* dandárokra tagozódva, a következő csapatrészekből alakult: a Nassau-ezred 1., 2., 3. és 1. landwehr zászlóaljából, a Polombini ezred 1-ső és a Bianchi ezred 3. zászlóaljából, a 12. vadász zászlóaljából; 2Va század Károly főherceg-, 2 század Wrba chevauxlegersből, 2 század János főherceg dragonyosból, és egy század Kress chevauxlegersből; 1 század utászból, 1 hatfontos gyalog- ½ lovas-, 1 ½ röppentyű és 1 tizenkétfontos ütegből; összesen 7 zászlóaljából, 7½ lovas századból és 27 lövegből. Összesen mintegy 7500 főnyi állománynyal, A parancsnokságot a hadosztály fölött néhány nappal előbb a komolyan megbetegedett és Budára elszállított *Ramberg* altábornagy helyett *Götz* tábornok vette át, a ki *Windischgrätz*től azon parancsot vette, miszerint óvintézkedéseit megkétszerezze, vonatát és betegeit azonnal Esztergomba küldje vissza s hogy túlerő által megtámadva, a Duna mentén vezető úton Szalka és Kéménden át a Garam mögé vonuljon vissza. Ezen parancs kézhezvételét *Götz* ápr. 10-én reggeli 8 órakor ismerte el, s egyúttal a herceget a Szent-Endrei sziget fontosságára figyelmeztette, miután — úgymond — úgylátszik, hogy a magyarok azon át a Duna jobb partjára szándékoznak átkelni.

Másfél órával ezen jelentés továbbítása után *Götz*nek nem kis meglepetésére megszólaltak *Damjanich*nak a várostól délre felvonnult ágyui.

A támadás Vác ellen az eredeti terv szerint *Damjanich* által a III. hadtesttel Szód felől arczban volt végrehajtandó, mialatt *Klapka* saját

hadtestével Hártyánból a Naszál déli nyúlványain át, Vácot megkerülni s a Czigányvároson túl az ellenség egyetlen visszavonulási vonalát, a verőcei utat az ellenség hátában megszállani volt hivatva. Damjanich azonban, Klapka ellenvetései daczára csakhamar megváltoztatta a fenti intézkedést s az I. hadtestet is a magáéhoz csatlakoztatta, hogy utóbbinak tartalékaul szolgáljon, míg a megkerülés végrehajtására a kijelölt irányban csupán a *Bobich* dandár hagyatott meg; de ez is a nagy ködben útját eltévesztvén, a kalauz vezetése mellett 2 század Császár-huszárral és 1 hatfontos üteggel a helyes úton előresietett és a kellő helyen beérkezett parancsnokon kívül, Yác helyett valahol Pencz tájékán bukkant ki s mire a felkérésére küldött segédtsizt a szőlőkön át Vác alá visszavezette, a csata már rég el volt döntve. Így aztán nem csoda, hogy *Damjanich* reggel 9 óra tájban Szódból kibontakozva, nem igen győzte a megkerülő oszlop közbelépését bevárni, minek folytán egymaga ment neki következő beosztású hadtestével a kiküldött cirzkálói által Vácznál jelentett ellenség ellen.

A III. hadtest beosztása

a vácsi ütközet napján.

Hadtest parancsnok: Damjanich tábornok

Knézich hadosztálya

Kiss Pál dandára

a 34. gyal. ezred 1-ső és 3-ik zászlóalja

9. honvéd zászlóalj

½ üteg

Kökényessy Szaniszló dandára

65. honvéd zászlóalj

az 52. gyal. ezred 3. zászlóalja

2 vadász század

2 utász század 4 hadihídkészlettel

½ röppentyű üteg

Wisocki hadosztálya

Czillich dandára

A lenggel légió

42. honvéd zászlóalj

a 60. gyal. ezred 3. zászlóalja

½ üteg

Leiningen dandárra

a 19. gyal. ezred 3. zászlóaljja
 3. honvéd zászlóalj
 8 ló vég

Kászonyi dandárra

3. huszár ezred
 2 lanciers század
 8 löveg

Pikéty ezredes oszlopa

2. huszár ezred
 hajdú-osztag
 összesen 10 zászlóalj, 2 vadász század, 14 lovas század, 3½ üteg
 és 2 utász század 4 hadihídkészlettel.

Götz tábornok úgy látszik, nem igen gondolt komoly támadásra s így a helyett, hogy Vácot azonnal kiürítette és az a mögött fekvő védelemre igen előnyös szoros bejáratánál foglalt volna állást, csapatjait egymás után a város déli szegélye előtt elfolyó Gombás patakig*) toltá előre, a hol azokat a Duna és a vasúti töltés között csatarendbe állította.

Damjanich Vác déli külvárosa, Hétkápolna elé érve, szintén harozrendbe állította csapatjait s mindenekelőtt tüzéségét vonultatta fel a vasút mentén elterülő halmokon, melynek bevezető tüze alatt a *Czillich* és *Leiningen* dandárok balra a Dunának, *Kiss Pál* és *Kökényessy Szaniszló* dandárjai pedig jobbra a magaslatok lejtői felé bontakoztak. A Klapka hadtestnek a III. hadtestet követő részei tartalék viszonyban jóval hátrább állottak fel, úgy, hogy az ütközet eldöntésében már alig működtek közre. Miután a III. hadtest csapatjai felfejlődtek és a megkerülő oszlop még mindig nem jelentkezett, *Damjanich* türelmét végkép elvesztve, a balszáron álló *Wisocki* hadosztálynak rohamot parancsolt. Ezt a hétkápolnai köhíd ellen mindenekelőtt a lengyel légióknak kellett volna végrehajtania, de ez az egyszer teljesen felmondta a szolgálatot, magával ragadván az őt követő többi hadosztálybeli csapatokat is. Helyette a kezdeményezés szerepét ismét a hős *Földváry Károly* által vezetett s már a tápió-bicskei ütközethen is hősiességével által kiválóan kitűnt 3. honvéd zászlóalj ragadta magához. Az első roham a császáriak szívós ellentállásán csakhamar hajótörést szenvedett, mely alkalommal egymás után két lovat lőttek ki *Földváry* alól. Azonban az első kudarc még legkevésbé sem volt képes vitézeink akarateréjét megtörni, s *Földváry* a hátullevő csapatok által segítve, immár gyalog vezeti a második rohamot, melyet rövid elkeseredett harc után

*) A részletes térképen Csörög víznek nevezett patak.

siker is koronáz; Földváry ugyanis a megint csak az élre került B. honvéd zászlóaljjal szuronyt szegezve, a leghevesebb gólyózásban a hídon keresztül ellenállhatatlan hatalommal a városba tör. Ezek után a vasúti töltés mentén is konyértörésre került a dolog, a hol a császáriak még egy óránál is tovább hőiesen tartották magukat. De elvégre is *Götz* látván, hogy ellene jelentékenyen túlnyomó erő áll, a harc félbeszakítására határozta el magát, miczélből *Jablonowskynak* parancsot küld, miszerint a városban levő csapatokkal a Vácztól északra fekvő szoros bejáratánál foglaljon állást. Ennek folytán *Jablonowsky* 1 tizenkét fontos, 1 hat fontos és 1 röppentyű üteggel gyalogsága egy részének fedezete alatt a Vác északnyugati kijárata előtt elterülő magaslatokon (Czigány h.) akként foglalt állást, hogy a város kijáratát teljesen pásztázó tüze alá foghatta s balszárnyának fedezésére *Strasdil* ezredes alatt a Nassau ezred landwehr zászlóaljának 4 századát és 1 Polombini századot a szőlőhegyekbe különítette ki. Ezen előnyös állásában vette fel *Jablonowsky* a városban és annak környékén lánggra lobbant harcból kibontakozó és egymás után elég jó rendben visszavonuló csapatokat, melyek közül a *Götz* személyes vezetése alatt visszamaradt 12. vadász- és a *Bianchi* zászlóalj részben a temetőben, részben magában a városban még jó sokáig hőies ellentállást fejtettek ki; végre azonban a túlerő által agyonnyomással fenyegetve, ezek is hátrálni kényszerültek, miközben igen érzékeny veszteséget szenvedtek. Ez alkalommal maga *Götz* tábornok is halálosan megsebesítve, a közelfekvő Este ezredbeli katonai nevelőintézetbe vitetett, a hol másnap elhalálozván, *Görgey* által teljes katonai pompával temetettetett el. *Götz* elestével a fentebb említett két zászlóalj még nagyobb zavarba jutott s az utánuk rohanó magyar csapatoktól az utcái harezban érzékeny veszteséget szenvedtek; különösen sokat vesztett a 12. vadász zászlóalj, melynek parancsnoka, *Brandenstein* százados embereitől elvágtatván, foglyul esett.

Jablonowsky *Götz* harc képtelenségéről értesülvén, azonnal átvette a hadosztály felett a parancsnokságot, melynek csapatjait a már előbb említett állásban egyesítette, honnan oly hatalmas ágyútűzet fejtett ki, hogy a *Damjanich* által üldözésre kiküldött csapatok kibontakozása Váczból lehetetlenné vált; az ugyanezen célra kiküldött lovasság *Nagy Sándor* alatt szintén csak lassan és tapogatózva nyomult előbbre, *Bobich* megkerülő oszlopa pedig egyáltalában még életjelt sem adott magáról. Ily körülmények között *Damjanich* minden további támadásról lemondva, szintén csak ütegeit vonultatta fel, melyek még jó ideig folytatták a harcot az ellenfél tüzéségével.

Jablonowsky látván, hogy most már komoly megtámadástól nem kell tartania, lassankint megkezdte a visszavonulást Yerőczéu, a hol újból hátvéd állást foglaltatott, majd innen *Nagy Maros-Szobon* át az *Ipoly* völgyébe, melyet *Szálkánál* éjjel félegy órakor elérvén,

az ottani hidat hátvéde által felgyújtatta. *Strasdil* ezredes, kinek a visszavonulás alatt a hadosztályt baloldalban kellett volna biztosítania, útját eltévesztvén, Kóspallag; Mária Nostra, Tölgy és Ganodon át csatlakozott április 12-én a hadosztályhoz Kéméndnél.

A délelőtt 10 órától délutáni 3 óráig tartó váczi ütközetben mindkét fél dicséretre méltó elszántsággal harcolt; a magyarok részén kivált Földvály Károly, továbbá a 3. és 9. honvéd zászlóaljok tűntek ki. A császáriak részéről különösen Götz tábornok és a két legutoljára visszavonult zászlóalj, melyek önfeláldozó elszántsággal állottak ellent az óriási túlerőnek, csakhogy a hadosztály többi csapatjainak az állásfoglalást megkönnyítsék. A császári hadosztály vesztesége igen jelentékeny volt: halottakban 2 tiszt és 56 főnyi legénység, sebesültekben 10 tiszt és 60 főnyi legénység, eltűntekben 215 fő; a lovak közül 23 agyonlövetett, 9 megsebesült, 10 pedig eltűnt. E szerint az összes veszteség: 343 ember és 42 ló. Magyar részről a veszteség halottakban és sebesültekben állítólag 150 főre rúgott.

Vác bevételének hírére *Görgey* főhadiszállását még ugyan az napon éjjel Gödöllőről Vácra tette át, a honnan a kiadott intézkedések szerint április 11-én a III. hadtestnek és 12-én az I-sőnek Léva felé kellett elindulnia. Utóbb említett napon vonultak be Vácra a VII. hadtestnek Pöltenberg és Kossuth hadosztályai is és miután azok már másnap szintén tovább indultak, helyettük Vácot 13-án a Kmety-hadosztály szállotta meg. Április 14-én a III. hadtest Ipoly-ságra, az I-ső Nagy Oroszira, a Pöltenberg és Kossuth-hadosztályok pedig Rétságára értek; az ekként előrenyomult hadsereg balszárnyának biztosítására a VII. hadtest állományából 4 lovas század 2 ágyúval *Horváth* alezredes parancsnoksága alatt a Duna mentén a Garam alsó folyásához különítettett ki. Április 16-án a hadsereg a Garam balpartján összpontosult és pedig állott: a III. hadtest Ó-Barsnál, az I-ső kis és Nagy Szecsén, a VII. hadtest két hadosztálya Nagyodon és Zsemléren, a hadsereg főhadiszállása Lévára tétetett át. Hogy a további előnyomulás alkalmával a hadsereg háta is biztosítva legyen, 16-ika folyamán *Görgey Armin* őrnagy parancsnoksága alatt egy mozgó hadoszlop a bányavárosokba, és pedig mindenekelőtt Selmecebányára küldetett, mely különböző zászlóaljakból vett 13½ századból, 2½ lovas századból, 1 hatfontos ütegből és 4 röppentyű lövegből, összesen mintegy 2800 főből és 10 ágyúból alakult. Ezen és egyéb kikülönítések, valamint az eddig szenvedett veszteségek folytán a Garamnál összpontosult magyar hadsereg zömének állománya 31 zászlóalj, 24 lovas század és 112 löveggel, mindössze mintegy 26 000 főre és 5000 lóra olvadt le.

A Pest előtti események Windischgrätz felmentéséig a főparancsnokság alól.

A Pest előtt elhelyezkedett császári sereg egyelőre tervtelenül vesztegelt kijelölt állásaiban, amennyiben *Windischgrätz* a magyarok ereje és szándékáról a legnagyobb mérvű bizonytalanságban volt. A kételyeket eloszlatandó, a herczeg már április 8-ikára nagyobb-szabású kémszemle keresztülvitelét tervezte, mely azonban a csapatok kimerülésére való tekintettel a hadtestparancsnokok ajánlatára abbanmaradt. Másnap hírszerzés céljából csupán messzemenő járőrök küldettek ki és egyidejűleg kiadott az intézkedés az április 10-én végrehajtandó, nagyobb-szabású erőszakos kémszemléhez; végül pedig a Váczon levő Ramberg hadosztály utasítást nyert, miszerint tulerős ellenség által megtámadva, Komárom fedezése céljából Szálkán és Kéménden át a Garam mögé húzódjék vissza, a hova ez időtájt újabb erősítések is útban voltak már. Bécs katonai parancsnoka, báró *Weiden* tábornagy ugyanis felsőbb rendelet folytán Morva, Csehország, Austria és Stiriából felrendelt csapatrészekből a Magyarországon működő hadsereg erősítésére szánt alábbi 3 dandárt alakította:

Herzinger vezérőrnagy dandárja:

a Paumgarten-ezred 3. zászlóalja,
a Khewenhüller ezred 1. landwehr zászlóalja,
a 4. sz. ogulini zászlóalj,
a Wrbna-chevauxlegersek 2 százada,
a 18. sz. hatfontos üteg

Teuchert ezredes dandárja:

a Mazzuchelli-ezred 1. és 2. zászlóalja,
1 zászlóalj Hóra gránátos, .
a Ferdinand császár vértések 2 százada,
a 20. sz. hatfontos üteg

Theissing vezérőrnagy dandárja:

a 4. sz. ottocani zászlóalj,
az István főherczeg ezred 1. landwehr zászlóalja,
az Estei Ferdinand főherczeg ezred 2. zászlóalja,
2. század Civallart dsidás,
a 19. sz. hatfontos üteg;
összesen 9 zászlóalj, 6 lovas század és 18 löveg; mintegy 10.000 embernyi létszámmal, ezek között 900 lovas.

Ezen csapatok hadrendjét április 7-én közölte Weiden Windischgrätz-czel, a ki erre 10-én következőleg válaszolt: Nagy örömmel értesültem Nagyméltóságod jelentéséből, hogy f. hó 15-ike táján a Garam és Pozsony között mintegy 10.000 fő áll rendelkezésre, egyben azonban felhívom Excellenciádat, miszerint a hátullevő

csapatrészeket utasítsa, miszerint a lehető leggyorsabban Simunich altábornagyhoz csatlakozzanak, kitől a további utasításokat nyerendik. Szándékom nagyjában véve oda irányul, hogy a bécsi 3 dandárt a Veigel dandárral és a Ramberg hadosztállyal egyetemben tekintélyes hadtestté egyesítsem, miáltal az események ura maradok, hogy minden felmentési kísérletet Komárom felé, melyet az ellenség esetleg szándékolna, nyomatékkal megghiúsítsak, sőt még arra nézve is, hogy a felsőmagyarországi megyéket egyszer s mindenkorra megtisztítsam a lázadóktól s végül, hogy a Tiszánál túlnyomó erővel léphessenek fel, mihelyt a Gácsországból előnyomuló hadtest Eperjes és Kassán túl előrenyomult stb.“ A fentemlített hadtest feletti parancsnokság átvételére az olasz hadszintéről felrendelt *Wohlgemuth* altábornagy volt hivatva. Az újonnan érkezett erősítések közül április 9-én a Herzinger dandár Érsekújvárig jutott, a Teuchert dandár ellenben még nem lépte volt át a Vágót, míg a Theissing dandár még hátrább állt. Simunich altábornagy utasítást nyert, miszerint az említett dandárokat mielőbb Kéménd és Köbölkutra, a Veigel dandárt pedig Kurtakesziből Párkány és Esztergomba vonja előre.

A herczegnek fentközölt válaszában említett s Ő Felsége parancsára báró *Hammerstein* lov. tábornok, Gácsország főhadparancsnoka által alakított gácsországi hadtest*) részben még alakuló félben volt, elővédje pedig már át is lépte a határt és április 8-án Eperjes felé tolatott előre, míg a zömnek ugyanezen hó 18-ig Duklánál kellett összpontosulnia. Ezen hadtest feletti parancsnoksággal *Vogel* altábornagy bízott meg; beosztása és állománya:

Benedek vezérőrnagy dandára

Polombini gyalogság	2 zászlóalj
Parma herczeg gyalogság	1 „
Károly Lajos főherczeg chevauxlegersek	2 lov. század
Hatfontons üteg	6 löveg

Barcó vezérőrnagy dandára:

Deutschmeister gyalogság	2 zászlóalj
Hartmann	1 „
Császár-chevauxlegersek	2 lov. század
Hatfontos üteg	6 löveg

Ludwig vezérőrnagy dandára:

Welden gyalogság	1 zászlóalj
Haynau	1 „

*) Lásd a 86. oldalon

Vilmos főherceg gyalogság	1 zászlóalj
Bianchi	1 "
Trenk gránátosok	1 "
Sunstenau vértések	2 lov. század
Császár-chevauxlegersek	2 " "
Hatfontos üteg	6 löveg
" lovas üteg	6 "

összesen 11 zászlóalj, 8 lovas század, 24 löveg

Ezen hadtestnek eredetileg Kassán át Miskolcra kellett előnyomulnia, az isaszegi csata kedvezőtlen kimenetele folytán azonban Windischgrätz április 10-én kelt felhívással Hammerstein lov. tábornokot oda utasítá, miszerint a megváltozott viszonyokra való tekintettel immár a hadtestet ne Miskolcz, hanem Rima-Szombat felé indítsa útnak.

Az utóbb említett napra a főserereg körében elrendelt kémsemléhez reggeli 7 órakor az I. hadtest csapatjai az Ottinger dandárral az élen Czinkota, a III. hadtestbeli csapatok pedig Palota irányában nyomultak előre, míg a II. hadtest Pest előtti táborában menetkészen várta a dolgok fejleményeit. Mindkét hadtest előcsapatjai csakhamar ellenségre bukkantak; a mondott napra, mint a Vác elleni támadás napjára, a magyar VII. hadtest azon utasítást vette, miszerint a Vác előtt történendőket leplezendő, egészen Palotáig nyomuljon előre és az ellenséggel, ha kell, meg is ütközzék, délután 5 órára azonban újból duna-keszii táborába térjen vissza; a II. hadtestnek minden eshetőségre délután 4 óráig harcukészen kellett maradnia. Amint Aulich a császáriak előnyomulásáról hírt vett, ő is megmozdult várakozó helyzetéből és csapatjait Csömör—Csik Tarosa vonalában a nagyobbára szőlőborította magaslatokra rendelte előre, a hol azok fedett felállítást foglaltak, s a honnan a hadtest 5 ütege élénk tüzelést kezdett az előnyomuló császáriak ellen. Erre utóbbiak is tisztos távolban megállották, a maguk részéről is csupán tüzérségi tüzet fejtven ki. Miután Aulich fedett felállítást el nem hagyta s azonkívül reggel óta szakadt az eső, Windischgrätz anélkül, hogy kitézett célját, a felvilágosításszerzést a vele szemben álló magyarok erejéről, legkevésbé is elérte volna, csapatjait újból régi táborhelyeikre rendelte vissza. Ugyanez történt Palota tájékán az osztrák III-ik és a magyar VII. hadtest körletében is.

Április 11-én délelőtt Windischgrätz azon hírt vette, miszerint a magyarok Dunakeszinél a folyam jobb partjára átkelni szándékoznak, valamint hogy Duna-Földvárnál jelentékeny haderők már át is keltek. Ennek folytán a herceg báró Horváth ezredet 2 zászlóaljjal, 2 lovas századdal és a 6. számú lovas üteg felével Szt.-Endrére, báró Eschrich huszár századost pedig 2 lovas századdal és 2 röppentyű üteggel a Duna mentén délnek különítette ki.

Ugyanaznap délután 2 órakor a magyar II-ik és VII. hadtest az egész vonalon tüntetőleg nyomult előre, minek hírére a rákosmenti osztrák tábor, miután a főhadiszálláson az egész magyar sereg komoly támadására számítottak, fellármáztatott, holott a magyaroknak más céljuk nem volt, mint hogy az I., III. és VII. hadtest elvonulását leplezzék. Czinkota és Palota tájékán ez alkalommal ismét csak ágyúbarcz fejlődött ki, míg ellenben a déli szárnyon, a hol *Asbóth* hadosztályával egészen a kőbányai szőlőig hatolt előre, komolyabb ütközetre került a dolog, mely az *Ottinger* lovas dandár közbelépése után délután 5 óra tájban *Asbóth* visszavonulásával végződött, kinek hadosztálya e napon 13 halottat és 28 sebesültet veszített.

Az ellenség lekötésére rendelt magyar csapatoknak ezen kétségtelenül ügyes és helyes viselkedése folytán *Windischgrätz* ellenfeleinek szándéka felől valóban jó sokáig bizonytalanságban maradt olyannyira, hogy még április 12-én, a vácsi ütközet hírére sem volt még tisztában magával, hogy a hadi színhely mely részére kellend a főszűlyt fektetnie s így a helyzet tisztázása céljából 13-ikára megint csak kémszemle kivételét határozta el. Annyi bizonyos, hogy főleg a vácsi ütközetről szóló hír mindinkább valószínűvé tette, hogy a magyar sereg egy tetemes része Komárom felmentését célozza; ez esetre, miről teljes bizonyosságot a 13-ikára tervezett kémszemle volt hivatva szolgáltatni, a herczeg Pest előtti állását teljesen felhagyni szándékozott, hogy Budán és Esztergomon keresztül újból a Duna balpartjára átvezetendő csapatjaival, valamint a már szintén a Garam felé útban levő tetemes erősítésekkel, melyekről előbb már szóltunk, a magyaroknak Komárom felé vezető útját elvágja. Ezen tervét *Wiudischgrätz* egy a két hadtestparancsnok és vezérkari főnökeik' részvétele mellett megtartott hadi tanácson terjesztette elő, mely ellen azonban a hadi tanács tagjai egyhangúlag állást foglaltak. Ezen tervvel ellentétben *Jellachich* bán még ápr. 12-ike folyamán a következő kivonatilag közölt Írásbeli előterjesztést tette: A bán egy 35 zászlóaljából, 44 lovas századból és 150 lövegből alakítandó úgynevezett „déli sereg“-gél haladéktalanul támadólag nyomuljon előre Kecskeméten át Szabadka felé s miután Szegednél vagy Kanizsánál a Tiszán átkelt, az ottani szerb és egyéb fölkelő csapatok által erősítve, Debreczen és Nagyvárad felé vegye irányát. Ezalatt 10 zászlóalj 6 lovas századdal Komáromnál, 6 zászlóalj 6 lovas századdal pedig Buda és Pest megszállására maradt volna vissza, míg a sereg fenmaradó részének az „északi-hadsereg“-nek eleinte Pest és Komárom fedezésére vissza kellett maradnia s csak ha az ellenség Debreczennél a csatát elfogadja, lett volna hivatva gyors menetekben Szolnokon és Kardszagon át Debreczen fölé előnyomulni; ha pedig az ellenség az összeütközés elől kitérne, a támadó műveletek Miskolcz felé lennének folytatandók.

Windischgrätz ezen mindenesetre kissé kalandos tervre nem állott reá, hanem eredeti terve mellett maradt meg, annak kivitelét azonban a 13-iki kémiszemle eredményétől tette függővé. Ezen kémiszemle, mely a 10-ikihez hasonlóan megint az I. és III. hadtest által lett volna végrehajtandó, a hadtest parancsnokok ellenvetése folytán hadtestenkint mindössze 8—8 lovas századdal és 2—2 üteggel vitetett keresztül s így csupán jelentéktelen lövegparczra vezetett, anélkül, hogy a kívánt adatokat szolgáltatva volna. E helyett Horváth ezredesnek Szt.-Endréről 12-én este 7 órakor kelt jelentése szerint Vác mellett az ellenségnek mintegy 12 — 15.000 embere ütött tábornak, melynél állítólag Görgey, Klapka és Damjanich szerepelnek parancsnokok gyanánt. Ezen hírre *Windischgrätz* végkép elhatározta többször említett tervének kivitelét, mielőtt azonban Pestet odahagyná, az a körül állást foglalt gyenge magyar csapatokra előbb a következő napon, 14-én egy erős csapást szándékozott mérni. Az erre vonatkozólag kiadott intézkedés következőleg hangzott: „Miután az ellenséges haderők legnagyobb része Vác felé elvonult s így arcvonalunk előtt csak gyenge ellenséges erők állhatnak, indítatva érzem magam holnapra (14-ére) általános támadást elrendelni. Ezen támadás az I. és III. hadtest által olyformán hajtandó végre, hogy a csapatok táboraikból reggel 3 órakor indulnak el. A III. hadtest Czinkota, az I. Keresztur felé vesz irányt stb.“ A kapott intézkedésre, annak kivitele ellen a két hadtestparancsnok éjjeli fél 12 órakor azon ellenvetéssel élt, hogy miután megbízható hírek szerint a keresztúri szorosok oly erősen vannak az ellenség által megszállva, hogy azok megtámadása igen nagy nehézségekkel járna, az elrendelt műveletet abbanhagyandónak vélik.

Két órával ezen kellemetlen incidens után *Windischgrätz* főhadiszállására Ő Felsőgától futár érkezett, mely a herczegnek a hadsereg parancsnokság alóli felmentését hozta magával. Az újonnan kinevezett hadsereg parancsnoknak, báró *Weiden* tábornagynak beérkeztéig a hadsereg parancsnokság ideiglenes vezetésével *Jellachich* bán bízott meg, kinek legelső teendője volt a *Windischgrätz* által kibocsátott rendelkezéseket megmásítva, a 14-ikére elrendelve volt támadást beszüntetni és a Garam felé útban levő, illetőleg a már annak mentén összpontosult csapatokat Esztergomnál a Duna jobb partjára átrendelni.

A nagysarlói csata 1849. április 19-én.

Jablonsky altábornagy, miután április 12-én hadosztályát Kéméndnél újból rendezte, mely alkalommal az egyik dandárt *Strasdil*, a másikat *Dreyhann* ezredes parancsnoksága alá helyezte, április 13-ika és 14-ike folyamán a Garam völgyén fölfelé Kálnára,

a magas vízállás és áradás folytán a magyarok ezen legvalószínűbb-átkelő pontjára nyomult előre, miközben a zselizi átjáró szemmel-tartására 1 lovas századot hagyott vissza. Kálnánál a hadosztály a Vácznál szenvedett veszteségek pótlása gyanánt a Teuchert dandártól 2 Mazzuchelli zászlóalj, 1 császár-vértés századot és 10 löveget kapott. Jablonowsky még alig helyezkedett el Kálnán, midőn őt Jellachich fenti elhatározása értelmében újból Kéméndre, onnan pedig Esztergomba rendelte vissza. Ez ellen Jablonowsky a kálnai átjáró fontosságára való tekintettel két ízben is felszólamlott, de miután Jellachich hajthatlan maradt, a hadosztály, a Bényén hagyott. Nassau-zászlóalj és a hadosztály összes lovasságán kívül 17-én újból Kéménden volt, a hova időközben a *Herzinger*, *Theissing* és *Teuchert* dandárok is beérkeztek, míg a Feigl-dandár Esztergomot szállotta meg. Április 16-án egyszersmind beérkezett Kéméndre *Wohlgemuth* altábornagy is, a ki hivatva volt a Garam mentén IV. számn hadtestté összpontosuló haderők felett a parancsnokságot átvenni. Az újonnan alakított hadtest állománya: A Jablonowsky-hadosztály a 7 zászlóalj, 7½ lov. század és 27 löveg, mintegy 7000 fő; a Herziuger, Teuchert és Theissing dandárok, összesen 9 zászlóalj, 6 lov. század és 18 löveg, mintegy 10.000 főnyi állománnyal. A Veigldandárnak eredetileg 3V_s zászlóaljból, 4 lov. századból és 3 ütegből kellett volna alakulnia, a valóságban azonban csak 11 gyalog-, 1 lov. századból és 2 ütegből alakított, mintegy 1800 főnyi állománnyal; e szerint a hadtest összege: 18 zászlóalj, 14½ lov. század és 57 löveg, 16.000 főnyi gyalogsággal és 2200 lovassal.

Wohlgemuth, miután ápr. 16-án Pozsonyban a seregnek újonnan kinevezett főparancsnokával, *Weiden* tábornagygyal értekezett, az utóbbtól kapott utasítása értelmében hadtestével azonnal a Léváról Komárom felé vezető utak *megszállására* indult el s így már eleve lemondott azon előnyről, hogy a magyarokat esetleg már a Garamon való átkelés közben támadja meg illetőleg, hogy azok átkelését legalább megnehezítse és zavarja. Április 18-ika folyamán *Wohlgemuth* seregrészeit a következő állásokba helyezte el: a Jablonowsky hadosztályt, valamint a Theissing és Teuchert dandárokat Nagy-Málas és Bese között; ezek mögé a Herzinger dandár Csekére, Veiglé Jászfalura irányított.

Weiden-, miután Simunich-csal a további teendőket megbeszélte,, április 17-én Esztergomba érve, azonnal parancsot küldött Jellachichnak, miszerint a *Csorich* hadosztályt haladéktalanul egy menetben Esztergomba küldje, ő maga pedig az I. és III. hadtesttel érelyesen támadja meg a vele szemben álló Aulichot. Ehhez képest a *Csorich* hadosztály ápr. 18-án Esztergomba beérkezvén, annak *Wyss* dandára 19-én Kéméndre, utóbbinak egy Garam-Kövesdnél átkelt különítménye pedig Szálkára az Ipoly völgybe tolatott előre. A *Colloredo* dandár egyelőre Esztergomban maradt.

Az április 16-án a Garam balpartján összpontosult magyar haderőnek 18-ika folyamán következőleg kellett a folyón átkelnie: a III. hadtestnek Ó-Barsnál, az I-sőnek Szecsénél s a VII. hadtest két hadosztályának Zsemlérnél; ámde az áthidalás a rendkívül nagy vízállásnál és megfelelő hidanyag hiányánál fogva miről kellő időben nem gondoskodtak, kivált a két utóbbemlített helyen igen nagy nehézségekbe ütközött; az ó-barsi hid, bár itt a viszonyok a hidverésre aránylag legkedvezőbbek voltak és a hadsereg utász parancsnokának, *Sottfried* őrnagynak a magával hozott talphíd is rendelkezésére állt, csak nem akart elkészülni, miért is *Görgey* 17-én este a III hadtestet is Szecsére rendelte, a hol az említett éjjel elkészült hídon előbb az I-ső s utána a III. hadtest is átkelt, minek folytán az előbbi még 18-ika folyamán Garam-Lak és Alsó-Pélig, az utóbbi pedig Derezslyenre, egy csapatosztálya pedig a zsemléri hidverés biztosítására Vészeiére tolatott előre. A főhadiszállás egyelőre Léván maradt. Alsó-Pél megszállása után Klapka egy kisebb különítményt azonnal Nagy Sarlóra rendelt ki.

Másnap, ápr. 19-én a *Desseffy* hadosztály, mint a hadsereg jobb szárny oszlopa Alsó-Pélen át Nagy-Sarlóra irányított, a hol a Jászfalu felé előnyomuló sereg zöméhez, az I. hadtest fenmaradó részéhez és a III. hadtesthez kellett csatlakoznia; a VII. hadtest két hadosztályának, mint a sereg balszárny-oszlopa, Zselizt kellett elérnie; végül egy huszár különítmény Verebélyen át Nyitra felé portyázott.

Wohlgemuth a magyarok mozdulatairól csak kevésé volt tájékozva s Weiden szerint csupán annyit tudott, hogy átkelésüket Kálnánál még nem fejezték be s hogy Nagy-Sarlón és környékén élelmi szerek gyűjtése rendeltetett el. Ez utóbbinak megzavarása céljából a 15. serezed 3 zászlóaljából, 1 hatfontos és 1 röppentyű ütegből álló *Strasdil*-daudár 19-éu reggeli 5 óra 30 perczkor parancsot kapott, miszerint az említett helységet birtokába ejtse. A vett parancs folytán *Strasdil* két oszlopban Nagy-Sarló felé előnyomulva, Klapkának ott levő különítményét úgy szólván harcz nélkül visszavonulásra bírta. *Klapka* az első puskalövések hallatára azonnal Hölvényre sietett előre, a honnan a helyzetet átpillantván, mindenekelőtt Nagy-Sarló elfoglalását határozta el, miről egyidejűleg *Damjanich*nak is jelentést küldve, tőle támogatást kórt, amit az a *Wisocki*-hadosztály előreküldése által tényleg teljesített is. Ennek beérkezte után *Klapka* reggel 9 óra tájban a támadásra nézve következőleg tetie meg intézkedéseit: a *Desseffy*-hadosztály *Dipold*-dandára a Hölvényi erdön át a Nagy-Sarlótól délnyugatra fekvő erdőnek (a részletes térképen Zalogos erdőnek jelezve) vesz irányt; *Kazinczy* hadosztálya az országút mentén Nagy-Sarló északi kijárata, attól balra a *Wisocky*-hadosztály az említett helység északkeleti szegélye ellen nyomul előre; *Nagy Sándor* a lovasság zömével, mely az I.

hadtest 6 századából és a III. hadtest lovasságából alakult, a bal szárnyat oldalt követte. Tartalék gyanánt a Dessewffy-hadosztálynak *Bobich*-dandára — melynek egyidejűleg a Fakó-Vezekénytől északra fekvő magaslatokat is meg kellett szállania — a Hölvényi erdőnél, a III. hadtest *Knezich*-hadosztálya pedig Hölvénytől északra állott fel. *Gáspár* egyidejűleg szintén értesítettet a támadás megkezdéséről.

A seregrészeknek fentemlített felvonulása közben *Damjanich* is az első vonalba érkezett és Klapka intézkedéseit magáévá téve, a támadás megkezdésére adott parancsot, mely délelőtt 10 óra tájban igen élénk ágyúzással vette kezdetét. Ezalatt a Kazinczy és Wisocki hadosztályok csak igen rövid ideig folytatott puskatüzharcz után, szuronyt szegezve gyorsan a helység kijáraitaira vetik magukat és a császáriakat, a kik a jelentékeny túlerő daczára a helység egyes szakaszait a legnagyobb önfeláldozással védelmezték, majdnem egyórányi makacs ellentállás után visszavetik.

A visszavert *Strasdil*-dandárnak még alig volt ideje magát a Nagy-Sarlótól délnyugatra elterülő magaslatokon nagyjából ismét összeszedni, midőn *Wohlgemuth* újabb támadást parancsolt neki az imént elvesztett helység visszafoglalása érdekében, mi czélből az említett dandárt a hadosztálynak másik, *Dreyhann* dandára is követnie kellett. Ezen parancs folytán a harcz Nagy-Sarlóban és annak környékén csakhamar az előbbinél még nagyobb hévvel megújult, bár az eredmény a felette egyenlőtlen erőviszonyok folytán előrelátható volt. A két dandár benyomult ugyan Nagy-Sarlóba, de csakhamar érzékeny veszteség árán ismét el kellett azt hagyniok. *Wohlgemuth* erre fölhagyott a további támadó kísérletekkel s a *Jablonowsky* hadosztályt a helységtől délnyugatra fekvő magaslatokra rendelte.

Időközben *Damjanich* és *Klapka* az utczai harcz alatt összekeveredett csapatjaikat a város délnyugati szegélyén újból rendezték, hogy Nagy Sándor lovasságának közreműködése mellett *Jablonowsky*t újabb állásából is elűzzék, a midőn a legszélső jobb szárnyon a Hölvényi erdő táján egyszerre csak heves harcz lobbant fel; a Csekénél álló *Herzinger* ugyanis az ágyúdörgés hallatára, hogy a *Jablonowsky* hadosztály és a surányi országúton Besénél elszigetelten álló *Teuchert* és *Theissing*-dandárok között az összeköttetést helyreállítsa — mely utóbbiak azonban a csatában úgy látszik vagy egyáltalában nem, vagy csak egy kisebb különítménnyel vettek részt, pedig Klapka oldalában és hátában esetleg döntőleg működhetek volna közre, — saját elhatározásából egy osztaggal a fakóvezekényi magaslatokon, a dandár zömével pedig a Zalogos erdőn át szorongatott bajtársainak segítségére sietett, a ami az elkeseredett élet-halál harcznak újabb tápot adott. Az utóbb említett dandár oly vehemenciával vetette reá magát az izoláltan álló *Dipold*-dandárra, hogy az egyensúlyát veszítve, a Hölvényi erdőben volt kénytelen menedéket keresni, a hol azt a *Bobich*-dandár vette fel. Ezen kritikus

pillanatban *Guyon* állott a két dandár élére, a ki tulajdonképen csak mint önkéntes szemlélő volt jelen a csatateren s a ki mint tudjuk, már régóta buzgólkodott, de hasztalanul, hogy vett parancsa értelmében Komárom várába bejutva, ott a parancsonkságot *átvegye*. *Guyon* szokása szerint most is, az időközben erősödésekkel szintén e szárnyra érkezett *Klapkával* együtt, halálmegvetéssel vetette magát a *Herzinger* dandárra, úgy hogy az csakhamar tágítani volt kénytelen; a harc ezen fázisában különösen a 28-ik és a *Jehcy Köz mér* által vezetett 47. honvéd zászlóaljok tüntették ki magukat.

Ezalatt délután 3 óra is elmúlt már és *Damjanich*, miután *Nagy Sándor* a lovassággal a nehézkes és teljesen felázott terepen csak igen lassan hatolhatott előre, csak most készült *Jablonowsky* ellen a döntő lökemet végrehajtani. Ekkorára azonban *Wohlgemuth*, túlnyomó erőt látván maga előtt, már elhatározta a visszavonulást s csupán csak azon czélból állott helyt a magaslatokon, hogy a Besénél álló két dandárnak ideje és alkalma legyen a hadtesthez leendő csatlakozás czéljából Jászfalu felé tért nyerni. Ámde most hirtelen újabb erők bukkannak fel a császáriak jobb szárnya felé; *Pöltenberg* ugyanis a VII. hadtest lovasságával és egy lovas üteggel a zsemleéri hídon átkelvén, sebesszárnyu sasként a harc színhelyére siet, hogy annak eldöntésében még részt vegyen. Ezt látván *Wohlgemuth* délután 4 óra körül a már korábban elhatározott visszavonulást tényleg meg is kezdette, melyet ily viszonyok között, a hadtest zömével — amennyiben *Nagy Sándor Pöltenberggel* egyesülve *Nagy-Málas* irányában intézte lökését, a hol az ellenséges lovasság egy részét még utólni és széjjel vernie sikerült — továbbá hogy az újabb sikert alig ígérő összeütközést Komárom tőszomszédságában elkerülje, már nem Jászfalun át egyenes irányban Komárom felé, hanem Csekén át Érsekújvárra a Nyitra m ögé hajtattott végre; a Feüjd-dandár Jászfaluról Jöve 20-án a Zsitvánál hátvéd alakjában csatlakozott a zömhöz. Április 21-én *Wohlgemuth* hadtestjével a Vág mögé vonult vissza, mely napon a *Perrin* (azelőtti *Teucliert*-) és a *Theissing-dandárok* Sellyén, a *Dreyhann-dandár* Királyfalván, a *Strasdil-dandár* pedig Deákin helyeztetett el; a *Herzinger*- és *Veigl* dandárok a Nyitra szemmeltartására még a Vág balpartján maradtak.

A császáriak részén a nagysarlói csata súlya úgyszólván teljesen a *Jablonowsky-dandárra* nehezedett, miután a fővezénylet a többi négy dandárt, vagyis a hadtest kétharmadát a csatához egyesíteni elmulasztotta, mely utóbbiak közül az egyik dandár mint tudjuk, parancsnokának saját elhatározása folytán lépett segélyhözölög közbe. A szívós ellentállás, melylyel a *Jablonowsky-hadosztály* az óriási túlerőnek ellentállt, teljes mértékben dicséretet érdemel. A magyar csapatok közül különösen a 3., 9., 28. és 47. honvéd, továbbá a 19. 39. és 60. soredred 3. zászlóaljai tüntették ki magukat; a csata helyes tervezése *Klapka* érdeme, *Damjanich* pedig megszkott vitéz magatartása miatt érdemel említést.

Weiden a császáriak veszteségét, kikhél a csata napján és a következő napon igen sok volt a magyarok kezébe került maradozó, mindössze 800-900 emberre teszi, míg ellenben magyar források azt, mindenestre kissé túlozva 2000-re becsülik. A magyarok vesztesége Klapka szerint 600, Gelich szerint 700 fő.

Görgey vezérkarával együtt, bár az ágyúdörgést meghallotta, egész nap megmaradt lévai főhadiszállásán s a csata menetét állítólag részben az ottani várból személyesen figyelte meg, részben pedig kiküldött parancsörtsztek által informáltatta magát a dolgok állásáról. Így aztán nem csoda, hogy a csata kimeneteléről csak késő este kapott hírt. Egyébként a fenti megfigyelésen kívül a hadsereg főparancsnokának tevékenysége és befolyása ezen valóban döntő horderejű csatára, saját bevallása szerint csupán abból állott, hogy főhadiszállásáról egy csapatosztályt oly utasítással küldött a kálnai hídhoz, hogy az a csatatérről netán elfutó s a Garam balpartjára menekülni óhajtó csapatokat azon, esetleg erőszak alkalmazása által is, át ne bocsássa. Különbén ezen elővigyázati rendszabály ez alkalommal, a mint azt emlékirataiban ő maga is állítja, honvédeink vitéz magatartása folytán teljesen feleslegesnek bizonyult.

Egyébként *Görgey* a nagysarlói csata napján különben is igen rozskedvű volt; ekkor értesült ugyanis hivatalosan Ludvig kormánybiztos utján az április 14-iki függetlenségi nyilatkozatról, mely lépésével az ország kormánya a jogos önvédelem határait túllépve, az erőszakos visszatérés ösvényére lépett.

Komárom felmentése a Duna bal partján.*

A nagysarlói csatára következő éjjel a magyar főszereg következőleg ütött tábor: Az I. hadtest Fajkürt mellett, a III. Fakó-Vezekény és Múlás között s végül a délután folyamán Zsemléméi a Garam jobb partjára átkelt VII. hadtestbeli két hadosztály Zseliz előtt az esztergomi úton. Április 20-án az I. és III. hadtest a hozzájuk csatlakozott hadsereg főhadiszállással együtt Jászfaluig hatolt előre, míg a VII. hadtest két hadosztályának a Garam mentén lefelé kellett haladnia, miközben Kéméndnél a IFT/ss dandárra bukkantak**, melyet rövid harc után visszavonulásra kényszerítettek, mire az különben a császári sereg főparancsnokától amúgy is parancsot kapott már. Visszavonulása közben a Wyss dandárt párhuzamosan a Garam túlsó partján *Horváth* csapatosztálya kísérte, melyet *Görgey* még Vácról indított útnak az Alsó-Garam felé***; *Horváth* lövegeit helylyel-közzel felvonultatván, többször tüzeltetett a folyón kereszt-

*) Komárom hadi térképe a III-ik kötethez mellékeltek.

***) Lásd a 91. oldalon.

****) Lásd a 85. oldalon.

tül a császári dandárra, a mi ugyan az utóbbira nézve kellemetlen, de veszteségteljes aligha lehetett. Horváth hadoszlopa, miután a Wyss dandárt a Dunáig lekísérte, újból visszafordult s miután Kéméndnél, a hol a VII. hadtesthez leendő csatlakozás végett a Garam jobb partjára kellett átkelnie, a hid el volt rombolva, nem maradt egyéb hátra, mint hogy az átkelésre a zsemleli hidat használja fel, honnan újabban vett parancsa szerint Verebélyen át, a hova a 20. és 21-ike közötti éjjel Jászfaluról már 4 lovas század előreküldetett, a Nyitra felé kellett portyáznia.

Április 21-én az I. és III. hadtest Szent-Péterig nyomult előre; a VII. hadtest két hadosztályának Kéméndtől jobbra kellett fordulnia, hogy Kőbölkuton át csatlakozzék a sereg zöméhez. Ugyanezen napon sikerült végre *Guyonnak* is 60 huszárral Komárom várába bejutni, a hol a várparancsnokságot azonnal átvevő.

Az április 21. és 22-ike közötti éjjel az elrombolt Zsitva-hidak helyreállítatván, azokon keresztül *Klapka* hadtestének elővédje élén 22-én reggel, miután a Csallóközben levő *Sossay* dandár a legutóbb történt események folytán szintén visszavonult a vár közeléből, a lakosság örömrivalgása és a dunajobbparti körülzárólok és körülzároltak ágyúinak bömbölése között bevonult a várba. Az I. hadtest fenmaradó része cs a III. hadtest a Vág-hídfő előtt szállt táborba, a VII. hadtest két hadosztálya pedig Kőbölkútról Bátorokcszig nyomult előbbre.

Április 23-án beérkezett Párkányra a nagysarlói csata után Váczról a hadtest zöméhez rendelt Kmetty-hadosztály is; az egyesítendő VII. hadtestet Görgey most a másik kettővel együtt Komáromba akarta vonni, azon álhirre azonban, miszerint *Wohlgemuth* a Nyitra felől a magyarok hátában újból támadólag akar fellépni, az eredeti intézkedés oda módosított, hogy a VII. hadtest, melynek parancsnokságát a függetlenségi nyilatkozat folytán a szolgálatból búcsút vett *Gáspár* helyett *Pöltenberg* vette át, *Wohlgemuthal* szemben Bajcs és Perbeténél álljon fel.

E szerint most már a bal parton Komárom felmentése befejezett tény volt, a jobb parton ellenben a hídfő körül *Simunich* a Lederer-dandárral még mindig körülzáró gyűrűt alkotott, ennek eltávolítása volt tehát egyelőre a legelső teendő. Ennek megvalósítása végett azonban mmdonekelőtt hivatkozott hidat kellett verni a Dunán, miután a régi hajóhidat, mely a várost a hídfővel összekötötte, *Simunich* ágyúi már korábban hasznavehetetlenné tették. Ámde Görgey hidászainak munkaképessége, mint már a Garamnál kitűnt, nem volt valami bizalomgerjesztő és tényleg most is mindenféle nehézségekkel állottak elő, kijelentvén, hogy a Dunán talphidat, melyhez az anyag kevés pótlás híjján megvolt, verni egyáltalában nem lehet. Az egyszer azonban Görgey rájuk ijesztett, s íme a lehetetlenség lehetővé vált, amennyiben a talphíd a fennálló nehézségek daczára az április 25. és 26-ika közötti éjjel elkészült.

Pest felszabadítása és Komárom felmentése a Duna Jobb partján.

Weiden április 20-án értesült a nagysarlói csata kimeneteléről, mire a Kéméndnél álló Wyss-dandárnak rögtön parancsot küldött az Esztergomba való visszavonulásra s hogy maga után a hidat elrombolja. Esztergomból az említett dandárnak a Simunich-csal leendő összeköttetés helyreállítása végett Tatára kellett menetelnie, míg Esztergomban és avval szemben Dorognál továbbra is a *Colloredo*-dandár hagyatott meg. Ezen intézkedések kibocsátása után Weiden Budára sietett, honnan azonnal a *Schwarzenberg-hadosztályt* is, melynek parancsnokságát *Csorich* altábornagy vette át, Esztergomba rendelte.

Budán tudta meg Weldon az áprüis 19-én az I. és III. hadtest által *Aulich* ellen intézett támadás kimenetelét is, mely alkalommal végre kiderült, hogy utóbbi tüntetéseivel oly hosszú ideig és oly ügyösen tudta sakkban tartani a Pest előtt összpontosult császári főerőt. Ily. körülmények között Weiden csakhamar tisztába jött magával a további teendők iránt; belátta, hogy oly időben, midőn a magyar hadsereg győzelemtől győzelemre halad a Dunán fölfelé, miáltal esetleg nemsokára még Bécsset is fenyegetheti, a sereg zömével továbbra is Pest előtt vesztegelnie nem lehet, minek folytán mindekelőtt a rendelkezésre álló haderők összpontosítását határozta el, hogy aztán esetleg újból a támadó műveletek színterére lépjen. Ezen összpontosítás helyéül egyrészt Komárom és az ott összpontosuló magyar főerő szemeltartása, másrészt Bécs fődözése céljából, Pozsony vidékét szemelte ki. Miután azonban ez időtájt nemcsak a közép Duna mentén, hanem a délvidéken és Erdélyben működő császári csapatok műveleteiben is kedvezőtlen fordulat állott be, *Jellachichnak* már korábban és ismételten kifeéett óhajához képest, annak parancsnoksága alatt egy úgynevezett „déli hadsereg“ létesítését határozta el, melynek a bán eddigi hadtestéből és a már különben is a délvidéken álló szerb és horvát csapatokból kellett alakulnia,

Tervét Weldon azonnal közölte a Budán-levő két hadtest parancsnokkal és bár azok részéről nem egy tekintetben merő ellenzésre talált, nyomban hozzá is látott a végrehajtó intézkedések kibocsátásához.

A parancsnoksága átvétele idejében rendelkezésre álló haderők állományát Weiden következőleg tünteti fel:

	alj. lov. szd.	löv.	gyalogos	lovas	összesen	
I. hadtest <i>Jellachich</i> alatt	14 ³ / ₈	21	54	9600	1700	11.300
II. „ <i>Csorich</i> „	11 ³ / ₈	17	57	9500	1300	10.800
III. „ <i>Schlick</i> „	15 ³ / ₈	6	45	12700	600	13.300
IV. „ <i>Wohlgemuth</i> alatt	16	11	30	11300	1200	12.500
Tüzér-tart. ostrom ágyúkkal együtt			102			2.000
<i>Simunich</i> hadteste <i>Burits</i> portyázó csapataival együtt a <i>Bakonyban</i>	12 ³ / ₈	7	31	7900	350	8.250
<i>Vogl</i> hadteste	11	8	24	6800	500	7.300
összesen	80³/₈	70	343	57800	5650	65.450

Más forrás szerint a sereg állománya :

Jellachich hadteste	12500 fő
Csorich	12000 "
Schlick	14200 "
Wohlgemuth	13200 "
Tüzér-tartalék	2000 "
Simunich és Burits seregrészei együttvéve	8900 "
Vogl hadteste	7800 "
összesen	<hr/> 70600 fő

A betegek létszámát Weiden 10.068 emberre teszi, mely szám a fáradalmak, a tavaszi rősz időjárás, a silány ruházat és élelemhiány folytán napról-napra nagyobbra nőtt.

A fenti seregrészeken kívül Magyarországon volt még egy kisebb seregetest élén *Nugent* és *Theodorovich* a déli hadszíntéren és *Malkovski* (előbb *Puchner*) Erdélyben; ezeknek, mint később látni fogjuk, szintén nem a legjobban ment a dolguk.

Weiden intézkedéseit röviden a következőkben foglaljuk össze: A *bánnak* 15 zászlóalj és 26 lovas századra, a tüzérséggel együtt mintegy 15.000 emberre szaporítandó hadtestével Budáról a Duna jobb partján dél felé kellett indulnia, hogy a Szlavóniában és a Bánságban levő szerb és horvát csapatokat magához vonva, ott egy hatalmas déli sereget alakítson. Ezt elősegítendő a szükséges ruházati és felszerelési cikkek a budai raktárakból 5 gőzösön és 11 teherszállító hajón a déli sereg alakuló állomására, Eszékre szállítottak. Innen a hadműveletek Titel, majd Szeged és Temesvár felé voltak felveendőek. Új rendeltetési helyére az I. hadtestnek csak akkor kellett elindulnia, hogyha azt a délvidéki ellenséges seregmozdulatok szükségessé teendik, egyelőre azonban a fővárosok kiürítésének fedezése céljából *Jellachichnak* Promontor tájékán kelle maradnia.

Buda várának várőrsége gyanánt, melyet *Weiden* már az ott felhalmozott nagymennyiségű seregszükségletekre való lekintettel sem akart megszállatlanul hagyni, *Hentei Henrik* tábornok alatt 4 zászlóalj, 1 lovas osztag és megfelelő számú tüzérség maradt vissza.

Az ezen felül fenmaradó csapatoknak a legrövidebb idő alatt a főszereg összpontosítására kijelölt helyre, Pozsony felé kellett visszavonulniok, a mi tekintettel arra, hogy Komárom már a magyarok birtokában volt s hogy a jobbparti hídfőt körülzáró *Lederer* dandár a várból kitörő magyarokkal szemben sokáig úgy sem igen tarthatta magát, minek folytán ez irányból a visszavonuló császári seregrészek könnyen oldalba voltak foghatók, nem volt éppen könnyű feladat. E célból *Simunichot* Komárom előtt meg kellett erősíteni, hogy a podgyász és hadszervonat elvonulása, mely nehézségénél fogva csak lassan haladhatott előre, kellően biztosíttassék.

Április 21-én megkezdődött Budán és Pesten a kórházak,

raktárak és fegyvertárak kiürítése s az ezekből képezett szállítmányok megfelelő fedezet alatt a szállítható betegekkel és sebesültekkel, a tartalék tüzérséggel, a pénztárakkal és egyéb értékes hadi kellékekkel, a hadsereg főhadiszállás irodájával és egy csomó politikai polgári fogolylyal, valamint a fővárosok megszállása alkalmával a császáriak szolgálatába szegődött gyászmagyarkákkal április 22-én és 23-án két egymás után következő szállítmány gyanánt Székes-Fehérvár felé indítottak, hogy onnan útjokat Veszprémen, Pápán és Sopronon át fennakadás nélkül folytassák. A főélelmező raktár a betegek és sebesültek egy részével a seregoszlopok vonalán, Kocson át irányított. Az elvonulás fedezésére a II. hadtestnek Tatánál és Dorognál álló két dandárén kívül *Alnoch* ezredesnek egy különítménnyel Szt. Endrénél, *Horváth* tábornoknak pedig portyázó csapatával Adonynál kellett felállania.

Miután mindezen intézkedések és előkészületek megtétettek, a III. hadtest *Lichtenstein* hadosztálya április 23-án éjjel megindult Budáról s még azon éjjel Biára ért; a hadtest fenmaradó része 24-én indult et Budáról, mely napon az egész hadtest Bánhidánál egyesült, honnan 25-én Nagy-Igmáudig folytatta 'útját'. Ezalatt a *Collredo-dandár* Esztergomból és Dorogról a visszavonuló III. hadtest jobboldalában Újfalun és Tatán át Mocsara menetelt, a hol a II. hadtestnek *Csorich* altábornagy alatt álló zömével összeköttetésbe lépett. Ettől nyugatra, Ácsnál *Simunich* állott a *Lederer*-dandárral s a nehéz ostromágyú teleppel. E szerint tehát április 25-én a császári hadak zöme, a III. hadtest hátvédét és a Bánhida és Kocs között visszamaradt *Montenuovo* lovas dandárt kivéve, minden baj és veszedelem nélkül Komárom előtt egyesült.

Miután a III. hadtest Budáról elvonult, április 24-én napfelkeltekor *Jellachich* is odahagyta hadtestével Pestet, hátvédének parancsot adván, miszerint a hajóhidat rombolja széjjel s a lánczhídnak burkolatát felszedve, a híd közepére a lakosság elrémítése céljából egy nagy üres löporszekrényt állítson fel. Mindezek eszközlése után az I. hadtest még 24-ike folyamán promontori állásába vonult s miután a budai várat vágómarhával ellátta, Adonyba, onnan pedig Duna-Pentelén és Duna-Földváron át Eszékre menetelt, a hova a hadikészletekkel megrakott és előre küldött gőz- és teherhajók már 25-én megérkeztek.

Közvetlenül a bán kivonulása után. Pestre a lakosság örömrivalgása között *Aulich* huszárjai vonultak be, másnap 25-én pedig *Aulich* egész hadtestével a főváros tőszomszédságában ütött tábor s *Asbóth* hadosztályát Soroksáron helyezte el. *Aulich* táborát az örömittas nép ezrivel lepte el, a főváros legelső házainak egyikében felütött főhadiszálláson pedig csakhamar a városnak egy küldöttsége jelent meg, a diadalmas vezért és sereget üdvözlendő. Erre *Aulich* még ugyanaznap a következő kiáltvánnyal felelt: „Polgárok!

Diadalmasan közelít a magyar hadsereg a rövid időn szabad Magyarország fővárosa felé. Mi szabadságot, függetlenséget és békét hozunk nektek. Hozzuk nektek a legfőbb javakat, hogy élvezhessétek azokat jövőben. Ennélfogva felhívunk benneteket, lássatok mindennapi foglalkozástokhoz s ne zavarjátok a főváros nyugalmit és rendjét. Testvéri üdvözlétünket küldjük nektek és együtt kiáltjuk veletek lelkesülten: „Éljen a hazai“ Pest előtti tábor, 1849. április 25. Aulich tábornok és a 2-ik hadtest parancsnoka.“

Weiden főhadiszállását 24-ön Bábólnán ütötte fel. Itt kapta az örvendetes értesítést, hogy a Székes-Fehérváron át irányított szállítmányoszlopok a Bakony erdején nagy fáradsággal bár, do vesztesség nélkül keltek át s hogy azok 25-én Város-Lödre érnek, honnan az egyik Pápán, a másik Jánosháza-Sártáron át folytatandja menetét Sopron felé. Ily körülmények között a kétség kívül sok ügyességgel elrendelt és végrehajtott veszélyes oldalmenet a sikeres befejezéshez már közel állott, miért is *Weiden* nyomban parancsot adott Simunichnak, miszerint az ostromágyúkat és a lőszerkészletet állásaikból visszavonva, Gönyőre, honnan annak egy része hajókon volt tovaszállítandó, — a többit pedig Győr-Kaposváron át Sopron felé indítsa útnak. Simunich iparkodott is tőle telhetőleg ezen parancsnak megfelelni, 4 huszonnégy- és 3 tizenhatszáz fontos ostromlöveget azonban mozgathatlanságuknál fogva új-szönyi állásukban vissza kellett hagynia; egyébként minden eléggé simán folyt le, kivéve, hogy az egyik löszerrel megrakott uszályhajó Gyönyönél a levegőbe röpült.

Egy másik intézkedésével *Weiden* a Wyss-dandárt még 24-ike folyamán Győrön és Ötvenyén (Hochstrass) át a Szigetköz megszállására rendelte ki, míg annak Ó-Szöynnél elfoglalt korábbi állásába a *Colleredo*-dandárnak kellett bevonulnia; *Weiden* 25-én főhadiszállását Győrbe tette át.

Mindezen rendelkezések folytán Komárom tulajdonképeni körülzárolása a jobb parton is véget ért, emellett azonban a *Weiden* elhatározásából kifolyó intézkedések is egytől-egyig sikeresen végre voltak hajtva, anélkül, hogy Görgey Komáromból zavarólag lépett volna közbe.

A k o m á r o m i c s a t a

1849. április 26-án.

A hídmunkálatok jobb biztosítása végett *Görgey* a várórségből alkotott hadosztály által *Lenkey* tábornok alatt április 23-án a Csalóközben álló *Sossay*-dandár ellen kirohanást eszközöltetett, minek folytán az utóbbi Nyárasd felé visszaszorítatván, összeköttetésű a jobb parton álló csapatokkal, amennyiben *Lenkey* a lovadi hidat széjjelromboltatta, megszűnt. Ezalatt a hídmunkálatokat a legnagyobb erélyvel folytatták, úgy, hogy a tutajhíd a 25-ikéről 26-ikára hajló

éjjel elkészülvén, a sereg a jobb partra való átkelését megkezdhetette. A tervet és intézkedéseket ezen művelet végrehajtásához Görgey felhívására, mintán Bayer, a ki a művelettel egyet nem értett, beteget jelentett, *Klapka* készítette s azok ennek feljegyzései nyomán következőleg hangzottak: „A támadás *Knézich* ezredes parancsnoksága alatt 5 dandár által a 25-ikéről 26-ikára hajló éjjel hajtandó végre. A 111. hadtest *Kiss* és *Kökényessy* dandárai éjféltkor a legnagyobb csendben átkelnek a Dunán s a támadáshoz a hídfőben a csillagsáncztól jobbra csoportosulnak. Említett dandárokat az I. hadtest *Schulz* és *Zakó* dandárai követik, melyek az előbbeniektől jobbra vonulnak fel s a jobbszárny redoutokat Új-Szöny felé erős osztagokkal szállják meg. A *Dipold* dandár éjfélt előtt kezdi meg dereglyék segítségével átkelését, a hídfőnek Ó-Szöny felé eső sáncaiba nyomul be s csapatainak egy részével az utóbb említett helység felé intézendő támadáshoz készenlétben áll. Mindezen dandárok az est beálltakor a sikozaton és az új erődben gyülekeznek s innen kezdik meg előnyomulásukat. A meglepő támadást a ATiss-dandár kezdi meg, mihez adott jelre a hídfőből a Monostor (Sandberg) felé gyorsan előretör s azt puskalövés nélkül szuronynyal beveszi. A *Kökényessy* dandár Kisst támogatja s erős tartaléknak: hátrahagyása mellett a Monostoron, mindketten az ellenséges vonalat fölsodorni iparkodnak. Eközben *Schulz* is előtör és Új-Szönyt veszi be. Ezután az összes oszlopok minél gyorsabban Monostort (az így nevezett pusztát) iparkodnak elérni, miben a komáromi várőrségnek egy orős osztaga által támogattnak, mely *Guyon* parancsnoksága alatt a Dunasziget nyugati csúcsától dereglyéken a folyamon átkelve, az ellenséget hátulról támadja meg. Ezen támadással egyidejűleg intézi *Dipold* is a magát Ó-Szöny felé. Az ellenség összes állásainak még napfelkelte előtt birtokunkban kell lenniök; ekkor aztán a két hadtest fenmaradó része a tüzéséggel és lovassággal bontakozik ki s a birtokba vett magaslatokon az egész sereg csatarendbe fejlődik, a hol a VII. hadtest beérkezését bevárja, hogy a győri úton a további előnyomulást megkezdje. Az ezt követő csatában, ha egyáltalában arra kerül a dolog, *Klapka* a balszárnyat, *Damjanich* a középet, Görgey pedig a jobb szárnyat vezényli. A VII. hadtest a tartalékát képezi.“ Ez utóbbi hadtest ennek megfelelőleg még 25-ike folyamán Bajcs és Perbetéről Komáromba rendeltetett.

Az erőknek elrendelt csoportosítása az éj leple alatt teljes rendben és csendben ment végbe s a tulajdonképeni támadás hajnali 2 és 3 óra között *Kiss* dandára által a Monostor (Sandberg) ellen kezdetét vette; a megrohanás teljes mértékben sikerült, amennyiben ez alkalommal a monostori sánczokban elhelyezve volt nehéz estrom üteg, miután a körülötte állást foglalt Hohenlohe-zászlóalj nagy része felkonczoltatott, illetve foglyul ejtetett, mindjárt az első rohamnál a magyarok kezébe esett. Később a császári 2. vadász

zászlóalj iparkodott ugyan a Monostort újból visszafoglalni, de erőlködése haszталannak bizonyult. *Kissel* majdnem egyidőben *Schulz* Új-Szönyt rohanta meg s azt, bár itt az ellenség komolyabb ellentállást fejtett ki, csakhamar szintén hatalmába kerítve, a császáriakat délnyugati irányban, a Monostortól délre fekvő magaslatokra szorította vissza, a hol azok a már említett 2. vadász zászlóalj és egyéb erősítések segítségével újabb ellentállást szándékoztak kifejteni. Ekkor azonban ép jókor érkezik be *Guyon* 2 zászlóaljnyi oszlopa a császáriak hátában, minek folytán az egész Lederer-dandár az Ácsi erdőn át harczolva a Czonczó patak mögé húzódott vissza, ahol a legszívósabb ellentállást készült kifejteni, hogy a még csak kevés tért nyert ostrom- és lőszer-telep visszavonulását fedezze.

Az Ó-Szöny ellen irányított *Dipold*-dandár kissé megkésett, minek folytán már világosodni kezdett, mikorára az a támadáshoz készült. Ezt az ott őrségen álló *Lederer*-dandárbeli csapatok még idejekorán észrevevén, az összetütközés elől Mócsa irányában kitértek; a dandár hátvédét képező 2 Deutschmeister-század két Koburg huszár századunk által elvágatván, első meglepetésében szó nélkül lerakta a fegyvert.

Reggel 6 óra tájban a midőn *Görgey* is a csatatérre érkezett, a kölcsönös helyzet nagyban véve a következő volt: A magyarok jobb szárnyán *Simunich-csal*, illetve a *Lederer* - dandárral szemben a Duna és az ács-komáromi út között részben az Ácsi erdőben fődve, *Kiss* dandára a hozzá csatlakozott *Guyon* hadoszloppal; a középon, azaz a Monostortól délre és délkeletre elterülő magaslatokon pedig *Schulz*-dandára állott; utóbbival szemben a Herkály és Csém pusztá között elterülő magaslatokon *Schlick* alatt a III. hadtest és a II. hadtest zöme fejlődött fel; a *Kiss* és *Schulz* dandárok mögött csapatjainak egy részével a Monostoron, *Kökény e^sy* dandára állott; a balszárnyon a mócsai út mentén és balra egészen Ó-Szönyig kiterjeszkedve, *Dipold* dandára foglalt állást *Liebler* dandáréval szemben. A magyar lovasság zöme *Nagy Sándor* alatt második harczvonalban a közép mögött, 4 század pedig a *Dipold* dandárnál nyerte beosztását; a császáriak részén *Montenuovo* lovas dandára útban volt Kocsból Mócsa felé. A Klapka és Damjanich hadtestek fenmaradó része a komáromi várórség egy részével a Dunai hídfőnél állott fel s végül a VII. hadtest útban folt Szt-Péter felől.

Görgey a harc színhelyére beérkezve, nyomban előnyomulást parancsolt, mire a tulajdonképeni csata kezdetét vette. Míg *Görgey* a harezterv értelmében számára kijelölt jobb szárnyra sietett, addig *Damjanich* a hídfőnél álló csapatok nagy részével *Schulz* erősítésére nyomult előre, a mi csak igen lassan történhetett meg, miután a császári körülzároló csapatok által a rendszeres ostrom folyama alatt ástott s az előterepet keresztül-kasul átszeldelő futóárkok a moz-

gást oly nagy mértékben akadályozták, hogy azokat a tüzéség és lovasság előrejuthatása céljából sok helyütt előbb be kellett tölteni; ez okozta, hogy Damjanich csak körülbelül d. e. 9 órakor bocsátkozhatott harcra a Herkály és Csém puszta között teljesen felfejlődött és *Schlick* parancsnoksága alatt álló ellenséges középpel és nagyon természetes, hogy ily körülmények között ellenséges tűzben, a magyar csapatok harcához fejlődése nem csekély nehézségekbe ütközött. Tekintve, hogy úgy a magyarok, mint a császáriak részén a főerők, melyek számra nézve egymással majdnem egyformák lehetnek, a középén nyertek alkalmazást, határozott előnyt a harczszínhely ezen részén egyikük sem volt képes elérni s így itt a küzdelem egyelőre álló tűzharcczá fejlődött. Damjanich-csal egyidejűleg *Klapka* is, bár újabb erősítéseket nem kapott, támadólag nyomult előre a *Dipold* dandárral a *Liebler* dandár ellen; utóbbi eleinte védőleg viselte magát s csak midőn látta, hogy tüzéségi tüzének hatása alatt, a gyengének is mutatkozó ellenség előnyomulása fennakad, hagyta el a magaslatokon elfoglalt előnyös állását, hogy a maga részéről menjen át támadásba. *Klapka* ez elől olyformán tért ki, hogy *Liebler* dandára előnyomulása közben a hídfőben elhelyezett várágújuk hatásos körletébe jutott, a mi a császári csapatoknak rövid idő alatt érzékeny veszteséget okozott s így azok újból csakhamar visszahúzódni voltak kénytelenek, mire *Klapka* természetesen újult utánnomulással felelt.

Míg ezek a délelőtt folyamán a középén és balszárnynon történtek, *Görgey* a jobb szárnynon *Simunich-csal* tartott egyensúlyt, miczélből a Damjanich által fel nem használt csapatokat mind magához vonta; ez okozta, hogy *Klapka* elejétől végig tisztán csak a négy lovas század által megerősített *Dipold* dandárra volt utalva.

Ez volt a dolgok állása, a déli órában, midőn *Schlick*, mint a csatatéren jelenlevő legrangidősb császári tábornok, általános támadást parancsolt. *Schlick*nek ezen intézkedése a helyzetnek igen helyes megítélésére vall, mert bár a császári sereg elvonulása Pozsony felé a sereg főparancsnoka által kiadott rendelkezések folytán megdöntetlenül elhatározott ténynek volt tekinthető, mindazonáltal a támadólogos fellépés nyújtott leginkább biztosítékot az iránt, hogy az útnak indított ostromkészletek zavartalanul nyerhetik a kívánt térbeli előnyt, másrészt hogy az estenden megkezdendő általános visszavonulás akadálytalanul és az ellenség háborgatása nélkül leend végrehajtható.

A vett parancs értelmében *Simunich* a *Lederer* dandárt újból az Ácsi erdőbe rendelte előre, a hol *Görgey* 4 zászlóalj és 10 lovas század felett rendelkezett. Az osztrák jobb szárnynon az általános támadást elrendelő parancs beérkeztekor ugyan nem a Kg-, jobban állottak a viszonyok, amennyiben *Liebler* csak kevéssel előbb volt kénytelen, mint fentebb említettük, csapatjait a várágújuk tűzkörletéből kivonni, de e helyett annál kedvezőbb befolyást gyako-

rolt, mint legott látni fogjak, egy másik véletlen körülmény a császáriak itteni műveleteire. Mihelyt ugyanis *Nagy Sándor* észrevette, hogy a császáriaknak a várlovegek által jól megdolgozott jobb szárnya *Klapka* által követve, hátrálni kezd, elérkezettnek látta az időt, hogy Ő is közbevigjon a harcz menetébe. E végből Damjanichtól baloldalt az Újszöny—nagy-igmándi úton akart a parancsnoksága alatt álló 16 huszár századdal és a lengyel légió dsidásai-val előrenyomulni, hogy Schlicket jobb oldalában és hátában támadja meg. Ellovaglása előtt Nagy Sándor a közelben álló 47. honvéd zászlóalj és egy 12 fontos félüteget is felszólított támogatásul, melyek a felszólításnak eleget is tettek.

Schlick, már szintén korábban *Lichtenstein Ferencz* herczeg alatt össszevont lovasságát, a Miklós-vérteseket, János-dragonyosokat és Civallart-dsidásokat egy röppentyű üteggel rendelte Nagy Sándor támadásának felfogására, minek folytán a két lovas tömeg a Csöm pusztától délkeletre ütközött össze egymással; az első rohamban a császáriak részéről a *Kisslinger* vértés dandár a röppentyű üteggel, a magyarok részéről pedig a 2. és 8. huszár ezred és a lengyel dsidások vettek részt s eredménye lön, hogy az ágyútűz által is szenvedett huszárjaink rövid kézi tusa után visszadobattak. Erre a *Kászonyi* ezredes által parancsnokolt s Nagy Sándor második liarczvonalát képező 3. huszár ezred indul rohamra, hogy *Kisslingert* legalább az üldözésben feltartóztassa: ezt látván az elébb visszavert, de már az ács-mócsai útnál legalább nagyjából újból rendezkedett első harczvonal, a maga részéről is megújítja a támadást; e perezben azonban felbukkan Mócsa irányából *Montenuovo* lovas dandára s a legnagyobb vehemenciával huszárjaink jobb oldalába veti magát, minek folytán azok teljesen szétmállva futásnak erednek. Erre az ellenséges lovasság a 47. zászlóaljra veti magát s azt is széjjelugrasztja s csak kevés hijja volt, hogy a 12 fontos félüteget is hatalmába nem ejtette. Ekkor azonban a közelben harczoló 26. honvéd zászlóalj parancsnoka, *Beöthy* őrnagy, dicséretre méltó buzgósággal, anélkül hogy felsőbb helyről erre parancsot várna, szorongatott bajtársainak segítségére siet, és csakugyan sikerül neki néhány ösztüze által a 47. zászlóalj végzotes helyzetéből kiszabadítani s miután *Klapka* nemsokára a közelben levő lövegeit is az ellenséges lovasság felé irányítja, *Kisslinger* jónak látja különben is fáradt lovasait Mócsa felé visszarendelni.

Ezalatt *Lederer* előnyomulása folytán, az Ácsi erdőben is megújult a harcz heve. Úgy látszik, hogy *Görgey* a nevezett erdőt a császáriak visszavonulása után a Czonczó patak mögé, nagy kiterjedésénél fogva csak gyengén hagyta megszállva s ereje legnagyobb részét az attól északkeletre fekvő magaslatokon állította fel s csak midőn hírül vette, hogy a császáriak újból behatoltak az erdőbe, indította a 9., 17., 19. és 65. honvéd zászlóaljakat, vala-

mint a 19. és 60. szerezred 3. zászlóaljait egymás után rohamra az erdő ellen, melyek, bár helyileg mindannyiszor tért és előnyt nyerniük sikerült, egységes felhasználás híján állandó sikert még sem vívhattak ki. Ennélfogva, valamint arra való tekintettel is, hogy *Schlick* lovasságának sikeres fellépése által felbátorítva, időközben gyalogságával is megkezdte a támadó előnyomulást, miáltal *Damjanichot* igen könnyen veszélyes helyzetbe hozhatta, továbbá, mivel a VII. hadtest még mindig nem érkezett be a harc színhelyére, *Görgey* délután 1 óra után a harc félbeszakítását s csapatjainak a hídfő körüli összpontosítását határozta el. *Schlick*, miután ily formán tulajdonképeni célját elérte, szintén felhagyott a megkezdett támadás folytatásával s így ezek után már csak több óráig tartó hatástalan ágyúharc keletkezett, míg végre délután 3 óra tájban a már mindkét részen jelentkező lőszerhiány miatt, ez is végkép elnémult.

A VII. hadtest állítólag terepakadályok által gátoltatva és mivel a Duna-híd két órára hasznavehetetlenné vált, elővédjével csak a harc elnémulása után este, a zömmel pedig csak az éj folyamán érkezett be a Duna jobb partjára, a hol az I. és III. hadtesttől balra, Ó-Szőny előtt szállt táborba. Az ellenséggel az érintkezést az éj folyamán csak gyengébb csapatosztagok tartották fenn.

Klapka a császáriak veszteségét 1200 halottra és sebesültre, 1000 fogolyra, 7 lövegre sok lőszerrel és két nagy sátor táborra teszi; a magyarok vesztesége szerinte csak mintegy 800 főre rúgott.

A császári sereg az éj leple alatt még a csata napján a Czonczó patak mögé húzódott vissza, honnan 27-én reggel a III. hadtest Győrön át Ötvenyig (*Hochstrass*) a II-ik Győrig vonult vissza; a csapatok fenmaradó része, melyek *Simunich* parancsnoksága alatt az I. szánni hadtestté egyesítettek, a sereg hátvéde gyanánt Gönyő és Böny között maradt vissza. A mondott napon reggel *Pölsenbergnek* a VII. hadtest egy részével a visszavonuló császári sereget üldöznie kellett volna, melyet azonban csodálatos módon utólélnie már nem sikerült.

Görgey még a csata napján a következő rövid jelentéssel számolt be a kormánynak: „Főhadiszállás Komárom, április 26-án 1849. *Damjanich* és *Klapka* hadteste a megszállva tartott Komárom felszabadítását ma végkép befejezték. A Duna jobb partján levő üteget rohammal bevették s ez alkalommal hat 24 fontos ágyút és két taraczkot elfogtak; továbbá 600 fogolyt tettek, köztük a *Deutschemeister* gyalogságának egész gránátos osztálya tiszteikkel együtt. Halottjaink és sebesültjeink száma: 600; az ellenségé 1000-nél is több. A főszereg a Duna jobb partján áll, az osztrák sereg visszavonult, a mennyire kivehető, Győr felé. *Görgey*.” Ezen rövid jelentést másnap a következő részletesebb követte: „Komárom főhadiszállás április 27-én 1849. Előleges jelentésemet a tegnapi győzelmes csatáról a következő, eddig tudomásomra jutott részletekkel

toldhatom meg. Az ellenség Komárom, de különösen az ismét tökéletesen helyreállított Dunahíd elleni lövöldözéseit f. hó 25-ikr éjféltájig folytatván, akkor előbb Knezics osztálya s utána félórái közben Klapka és Damjanich hadtestei a Dunán átkelvén, még azon éjjel az ellenséges sánczok megrohanására rendbe alakultak. Éjfélután 2 óraker a megrohanás Knezics osztálya és Dipold alezredes dandára által oly vitézséggel és erélylyel történt meg, melyhez hasonlót a hadviselés története ritkán mutat. A sánczok első rohamra bevétettek, daczára az élénk ágyútűznek és az erős gyalog őrseregnek, kiket a rohanók szuronysegezve részint leszúrtak, részint foglyokká tettek. Napviradtával Ó-Szőny is az I. hadtest (Klapka) seregei által szuronynyal elfoglaltatván, az ellenség megkergettetett. Reggeli 8 óraker minden sánczok kezeinkben voltak. Ezután az osztrák ostromló sereg az Ács felőli úton fölállott, s miután az ellenség főereje Tata felől a csatamezőre érkezett, a mi csak akkor kifejlődő osztályaink ellen öszpontos támadást készült tenni. Ekkor a mi két átkelt hadtestünk, valamint a komáromi őrségnek egyrésze, — 4 zászlóalj Guyon tábornok vezérlete alatt — előre menvén, tüzes viadal támadt, mely délutáni 2 óráig a csatasíkon folytatott és seregeinknek minden pontokon győzelmével végződött. Az ellenség végkép visszavonult, s minthogy aznap tovább előnyomulni szándékunkban nem volt, csak kisebb lovascsapatokat küldtem utánok. Knezics ezredes vitéz seregeit személyes kitűnő bátorsággal vitte rohanásra; osztálya pedig aznap csodákat tett és a legkitűnőbb vitézséggel vívott. Átalában a tegnapi csata sok vitézeknek adott maguk kiténtetésére alkalmat. Így például a 26-ik zászlóalj, melyet sokkal nagyobb lovas osztály körülfogott, magát derekasan addig tartotta fenn tömegben állva, míg a 47-ik zászlóalj felszabadítására sietvén, a lovasságot visszavonulásra kényszerítette. Ezenkívül Németh tüzérfőhadnagynak derék viselete minden dicséretre méltó, valamint a Zerdahelyi féle üteg egy irányzójának önmegtagadása különösen kiemelendő, kinek egy rakéta orrát elszaggatta és egész arcját tetemesen megsebesítette, de ki szörnyű sérülése daczára ágyúját addig oda nem hagyta, míg az üteg a tűzből ki nem takarodott, s csak azután ment a kötöző helyre az orvos segítségét igénybe veendő. Ily tett dicsérő szóra nem szorult. A rohanás és a csata eredményei mikhez a sánczokban talált tömérdek mennyiségű lőszerkészlet is járul, — legszólóbb tanúságai derék vitézeink minden dicséretet túlhaladó hajthatatlan bátorsága és szilárd elszántságának. Ma kis mozgó csapatot indítottam el Ács felé, mely alkalmal az erdőben nagy mennyiségű bombákat, több hordó löport, számtalan sánczszerket és Ács helységében 24 nagy fuvarszerket találtunk és azokat birtokunkba ejtettük. Ma mindenfelől hozattak be foglyok. Ács pedig seregünk által megszállott. Görgey tábornok.“

HUSZONNEGYEDIK FEJEZET.

Buda visszavétele.

1849. május elejétől végéig.

A Komáromi csata után *Görgey* a további hadműveletek tervét megállapítandó, *Klapka*val és *Bayer* ezredessel haditanácsot tartott, melyen az utóbbi nagyon helyesen a visszavonuló császári seregnek nyomon követése, illetőleg üldözése mellett kardoskodott, míg *Görgey* és *Klapka* ezt megelőzőleg, főképp politikai és erkölcsi tekintetből előbb Buda visszavételét vélték szükségesnek, amit különben levélileg *Kossuth* is szorgalmazott. A folytatandó hadműveletek kérdése, mely nemcsak a hadjárat további folyama, hanem úgyszólván az egész ország sorsa fölött döntő befolyást volt hivatva gyakorolni, ennek folytán ez utóbbi értelemben döntetvén el, a sereg zöme már április 29-én Buda felé vevé útját, hogy ott *Aulich* hadtestével egyesülve, Buda megvételehez fogjon, amit olyannyira könnyű dolognak tartottak, hogy még ostromágyúkat sem vittek magukkal Komáromból. A seregnek egy kisebb része, a *Pöltenberg* hadtest két hadosztálya a császáriak megfigyelése czéljából Győr felé tolatott előre, a hova azok május 1-én a császári utóvéd elvonulása után akadálytalanul be is vonultak.

Mielőtt a sereg új rendeltetési helyére elindult volna, a sereg-részek legtöbbje parancsnokot változtatott, a mi az alábbi körülményekben lelte magyarázatát. *Kossuth* az április 14-iki függetlenségi nyilatkozat után az ország kormányzójává választatván, a újonnan alakítandó minisztériumban a hadügy miniszteri tárczával *Görgey*t kínálta meg, a ki azt el is fogadta, de kikötötte magának, hogy egyelőre a seregnél maradjon s addig őt a hadügyminisztériumban más helyettesítse, mely célra *Görgey* *Damjanich* tábornokot hozta javaslatba. Ez azonban még Debreczenbe indulása előtt ápr. 28-án kocsizás közben a kocsiból való kiugrás alkalmával lábát törte s így hosszú időre szolgálatképtelenné vált. Ily körülmények között *Damjanich* helyett *Klapka* jelöltetett ki a hadügyminisztérium ideiglenes vezetésére. Az ezáltal involvált személyi változások az alábbi hadsereg parancscsal tétettek közé:

„442. szám. A hadügyminiszter és hadsereg fővezérével. Napi parancs. Főhadiszállás Komárom április 30. 1849. Minthogy Klapka tábornok úr ideiglenesen a hadügyminisztérium teendőit veszi át és Debreczenbe távozik, annál fogva az I. hadtest parancsnokságát ideiglenesen *Nagy Sándor* tábornok ur veszi át, megtartván a maga eddigi állását, mint a nagy hadsereg összes lovasságának főparancsnoka. Gyalogsági hadosztályok gyanánt ugyanazon hadtestnél beosztatnak *Kiss Pál* ezredes és *Kazinczy Lajos* alezredes; ezen hadtest összes lovassága parancsnokául pedig *Dessewffy Arisztid* ezredes úr. *Knézich* tábornok úr III. hadtesténél a két gyalogsági hadosztályt *Leiningm* ezredes és *Czillich* alezredes vezénylik: az összes lovasságot pedig *Kászonyi József* ezredes. A VII. hadtestnél a távozó *Kossuth Sándor* alezredes helyett *Waldberg* őrnagy ur veszi át a hadosztály parancsnokságát; mivel továbbá *Clementisz* őrnagy ezen hadtestbe beosztatik, ő pedig ott a legidősb a rangban: annál fogva átveszi a Posta-dandárt. A helyettes hadügyminiszter kíséretébe és mellette való szolgálattételre vezényeltetnek: *Assermann Ferencz*, *Kossuth Sándor* és *Zakó István* alezredesek, *Asbóth Sándor* és *Szász* őrnagyok, *Prágai*, *Latinovics György*, *Szillányi* és *Sághy* századosok stb. stb.“

A Buda alá rendelt sereg beosztása és állománya a következő volt:

Főparancsnok: *Görgey Arthur* tábornok; vezérkari főnök: *Bayer* ezredes, tüzérségi főnök: *Psotta* ezredes; az utász csapat főnöke: *Sodtfried* alezredes.

I. hadtest.

Hadtestparancsnok: *Nagy Sándor* tábornok; vezérkari főnök: *Kleinheinz* őrnagy; tüzérségi főnök: *Carabelli* őrnagy.

Gyalogság: A 6., 17., 19., 26., 28., 34., 43., 44., 47., 52. és a 116. honvéd zászlóalj, továbbá 2 utász század.

Lovasság: Az 1-ső (Császár-) huszár ezred 8, és a 8-ik (Coburg-) huszár ezred 4 százada.

Tüzérség: 1 hatfontos gyalog üteg, 2 lovas üteg, 1 tizenkétfontos telepüteg, ½ röpentű üteg.

II. hadtest.

Hadtestparancsnok: *Aulich* tábornok; vezérkari főnök: *Mes-séna* őrnagy; tüzérségi főnök: *Jónak* őrnagy.

Gyalogság: A 25., 48., 49., 54., 56., 60., 61., 63., és a 114-ik honvéd zászlóalj, 2 század bécsi légió, 1 vadász század, 3 utász század.

Lovasság: a 6-ik (Württemberg-) huszár ezred 6 százada, a 17-ik (Bocskay-) huszár ezred 4 százada.

Tüzérség: 2 háromfontos üteg, 3 hatfontos gyalog üteg, 1 lov. üteg, 1 tizenkétfontos telep-üteg.

III. hadtest.

Hadtestparancsnok: *Knézich* tábornok; vezérkari főnök: *Albrecht* őrnagy; tüzérségi főnök: *Wanner* őrnagy.

Gyalogság: A 3., 9., 42., 65., 109., 112., 113., 118. és a 121-ik honvéd zászlóalj, továbbá 2 vadász század.

Lovasság: A 2-ik (Hannover-) huszár ezred 8 százada, a 3-ik (Ferdinand-) huszár ezred 6 százada.

Tüzérség: 2 hatfontos gyalog üteg, 2 lovas üteg, 2 hétfontos taraczk üteg, V» röppentyű üteg.

15-ik hadosztály.

Hadosztály parancsnok: *Kmety* ezredes; vezérkari főnök: *Albert* százados; tüzérségi főnök: *König* százados.

Gyalogság: A 10., 23., 33., 45. és a 120-ik honvéd zászlóalj.

Lovasság: A 10-ik (Vilmos-) huszár ezred 4 százada, a 12-ik (Nádor-) huszár ezred 2 százada.

Tüzérség: 1 hatfontos gyalog üteg, 1 lovas üteg, ½ röppentyű üteg.

A sereg létszáma tehát: 34 honvéd zászlóalj, 5 utász század, 3 vadász század, 2 század bécsi légió, 42 huszár század és 142 löveg; állománya május 1-ével: ,

összesen 25-789 gyalogos 5122 huszár 142 ágyú
összetes állomány: 30-911 fő és 142 ágyú.

Megjegyzendő még, hogy a 100-nál magasabb számmal jelzett zászlóaljok alatt nem új alakulásokat, hanem csupán új jelzésű zászlóaljakat kell értenünk és pedig: a Schwarzenberg ezred 3. zászlóalja 109, a Porosz herceg ezred 1. zászlóalja 112, ugyanezen ezred 3. zászlóalja 113, a Dom Miguel ezred 1. zászlóalja 114, ugyanezen ezred 3. zászlóalja 116, a Ferencz Károly ezred 3. zászlóalja 120 és a Wasa ezred 3. zászlóalja 121. számot nyert.

A seregtestek közül az I. hadtest Tatán, Gallán és Bicskén át, a III. hadtest Tatán, Bajnán és Kovácsin át, az Esztergom- és Párkányba kikülönített Kmety-hadosztály pedig Dorog és Vörösváron át irányított Budára; a II. hadtestnek, egyik (Szekulics-) dandárának Pesten való visszahagyása mellett, a Csepel sziget északi csúcsánál építendő hídon át kellett Buda alá vonulnia, a hol az egyes seregrészeknek április 4-én délig, tehát meglehetősen kényelmes menetek után, következőleg kellett elhelyezkedniük: a II. hadtestnek a Gellérthegy mögött, jobb szárnyával a Dunára támaszkodva, a ballal a Mészáros útig terjeszkedve, az I. hadtestnek a Naphegy vagy

Nyárshegy (Károhegy) mögött, a kis Svábhegyig terjeszkedve kellett felállania; ettől balra az I. hadtesttel való összeköttetés fentartása mellett a Városmajor mögött és a Krisztinaváros felé a III. hadtest s végül a Víziváros felőli oldalon Kmety hadosztálya vön felállítást. Görgey főhadiszállását a Krisztinavárosban ütötte fel.

A budai várban Weiden elvonulása után a következő császári csapatok maradtak vissza védőrség gyanánt:

Várparancsnok: *Hentzi Arthur* tábornok; dandárparancsnok: *Alnoch* ezredes; tüzérparancsnok: *Cherpon* őrnagy; hadmérnök-igazgató: *Pollini* százados; térparancsnok: *Rosenbaum* őrnagy.

Gyalogság: A 23-ik (Ceccopieri-) ezred 1. zászlóalja, 6 század, parancsnoka: *Benigni* százados, 628 ember; a bánási 1. számú határőr-ezred 3. zászlóalja, 4 század, parancsnoka *Gyurich* őrnagy, 826 ember; a varasd-kőrösi határőr-ezred 3. zászlóalja, 6 század, parancsnoka *Hablanecz* százados, 942 ember; a 12-ik (Vilmos-) ezred 3. zászlóalja, 6 század, parancsnoka *Trentinaglia* százados, 1022 ember; összesen 3418 ember.

Lovasság: A János-dragonyosok 1. százada, parancsnoka *Hurt* százados, állománya 101 lovas.

Tüzérség: 1 hatfontos gyalog üteg, $\frac{1}{2}$ tizenhatszfontos üteg, az 5-ik tábori tüzér ezred 2. százada, a vartüzérség egy osztálya, melyhez a Hohenlohe gyalog ezredtől 112 fő nyerte beosztását; összesen: 546 fő, 198 ágyúval.

Utász különítmény. $\frac{1}{2}$ század utász és 9 árkász, 151 főnyi állományyal.

Vonatcsapat: 107 főnyi legénység 164 lóval.

Az egész védőrség élelmezési állománya 4764 embert és 293 lovat tett ki.

Magatartását illetőleg *Hentzi Weldentől*, az utóbbinak emlékiratában foglaltak szerint, a következő utasítást nyerte: „További magatartását illetőleg — írja Weiden — meg lőn hagyva *Hentzi* tábornoknak, hogy Pestnek az ellenség által történendő megszállása után egész erővel hiúsítson meg ugyan minden átkelési kísérletet n vár környékén, de a Pestről jövő ellenséges ágyúzást csak kartácsokkal és golyókkal viszonozza; a város bombázása nem az ellenség elűzésére, hanem csak az esetben alkalmazandó, ha a lakoságnak világosan a budai vár ellen irányuló felkelése ezt megtorlásul szükségessé tenné, vagy pedig még az esetben is, ha az ellenség a Duna bal partjáról lövetni próbálná a várat. Ha ellenben az erőd a jobb part felől valóban komolyan veszélyeztetnék, illetve megtámadtatnék, ez esetben *Hentzi* azt a teljes számban meglevő ágyúerő alkalmazásával állhatatosan mindaddig védje, míg az erődítések állapota és a felszerelés ezt lehetővé teszik. Rendkívüli esetekben a tábornok az összes törzstisztekből és főnökökből alkotandó haditanács véleményéhez volt ugyan utalva, ennek nyilatkozata azon-

ban semmi esetre sem volt kötelező az egyedül felelős parancsnokra nézve.

Hogy kitűzött feladatának megfelelhessen, Hentzi nyomban hozzálátott az erőd kijavításához és ellentállóbbá tételéhez, mire nézve különben a munkálatok kisebb-nagyobb mértékben már a tél óta szakatlanul folytak. Több helyütt új bástyafal épült, a lánczhíd bejárata előtt fekvő vízmű pedig, mely kutak hiányában a várat vízzel látta el, czölöpzettől ellátott sánczozatok által biztosított s végül az őrség netáni kényszerített visszavonulásának esetére a lánczhídon át, ez utóbbi a szintén megerősített és védelemre berendezett Újépülettel egy czölöpzetekkel biztosított folyosó által kötött össze. A lánczhidnak esetleges felrobbantása czéljából Hentzi a budaiéi öli oldalon robbantó aknákat készíttetett, a régi hajóhidat ellenben utászai által felégettette.

Rendelkezésre álló erejét Hentzi következőleg osztotta el:*)

Tüzérség (tábori lövegek, taraczkok és mozsarak vegyest): az I. számú köröndbe 6 darabot, a II. számúba 3 darabot, a III. számúba 3 darabot, a IV. számúba 4 darabot, az V. számúba 1 darabot, a VI. számúba 3 darabot, a bécsi kapu fölé 1 darabot, a VII. számú (József) bástyába 6 darabot, a VIII. számú köröndbe 6 darabot, a IX. számú (Fischer-) bástyába 4 darabot, a vízi kapu fölé 1 darabot, a X. számú köröndbe 5 darabot, a hadszertár elé 6 darabot, a XI. számú köröndbe 2 darabot, a váriakba vezető felső terepfokra 10 darabot, a közép terepfokra 1 darabot, az alsó terepfokra 5 darabot, a főőrséghez 2 darabot, a felső vízmű sánczozatba 4 darabot, az alsó vízmű sánczozatba 5 darabot, az ellipsisre 12 darabot, a hadszertárba tartalék gyanánt 5 darabot, s végül a leszerelő ágyútelepbe 3 darabot; összesen 97 darabot. A fenmaradó tüzérség részben még javítást igényelt s így csak az ostrom folyamán nyert alkalmazást.

A gyalog csapatok következőleg nyerték beosztásukat: A varasd-körösi határőr ezred 3. zlja a felső vízmű sánczozatban, az ellipsisen és a vízi kapu tájékán; a Vilmos-ezred 3. zászlója a lánczhíd előtti erődházban, az alsó vízmű sánczozatban, a várkert alsó része és a várba vezető terep fokon; a bántági határőrezred 3. zászlója a bécsi kapunál, az V. számú bástyában, az I. és II. számú körbástyában, ezen zászlóalj adta egyszersmind az 1 tiszt és 70 embernyi várak őrséget is; a Ceccopieri ezred 1. zászlója a várkaput szállotta meg; ez állította ki egyszersmind a 2 tiszt és 100 főnyi főőrséget is.

A lovasság egy szakasza a várkapunál állott fel, másik szakasza a Sándor palotában tartott készütséget, a fenmaradó rész pedig részint járőrökbe osztatott fel, részint az Ó-Buda és a budai szőlők felé kiállított előőrsöknél nyerte beosztását.

*) Lásd a vár tervrajzát

A lakosság felszólított, hogy magát legalább 2 havi élelemmel lássa el.

Ezek voltak főbb vonásaikban az intézkedések, melyeket Hentzi az erőd védelmezése érdekében kiadott s a melyek értelmében a védőrség az erőd ellentállási képességének fokozása érdekében lázas tevékenységet fejtett ki. Ezen munkálkodás közepette május 4-én délelőtt 10 óra tájban tűntek fel a láthatáron a magyarok oszlopélei és pedig mindenekelőtt *Kmety* huszárai az óbudai úton. kik elől a császáriaknak a Császárfürdön túl előretolt örsei a vízmű sánczatba húzódtak vissza. Erre *Alnoch* ezredes egy erősebb különítményt két hatfontossal a Bombatérre tolt előre, mely a feléje közeledő huszár szakaszt oly heves puska és kartácuttúzzal fogadta, hogy azok a közeli utcákban voltak kénytelenek menedéket keresni. Miután azonban a császári különítmény délelőtt fél 12 óra tájban nagyobb gyalogsági oszlopnak, az egész *Kmety* hadosztály közeledésének vette hírét, sietve vonult ismét vissza barrikádjai mögé.

Ezalatt a többi magyar oszlopok is beérkeztek rendeltetésük helyére, a hol a kiadott rendelkezések szerint készenlétbe helyezkedtek. A tüzérségből 2 hétfontos tarackkúteg a Kálvária hegyen, 1 tizenkétfontos telepüteg a Kis Sváb hegyen, ½ röppentyű üteg a Nyárs hegyen s végül 1 hatfontos táborig üteg a Gellért hegyen vonult fel.

Még útközben Buda felé *Görgey* Klapkának egy levelét vette, melyben ez utóbbi a fővárosban hallottak és részben személyes meggyőződése nyomán tudomására hozza a sereg fővezérének, hogy időközben a budai erőd valóságos várrá alakítottatott át, minek folytán legjobbnak vélné, ha azt *Görgey* egy kisebb csapatrészel csupán megfigyeltetné, illetve körülzároltatná, a sereg zömével pedig a Weiden alatt Pozsony felé visszahúzódott császári sereg zömét követné. Ámde *Görgey* most már nem akart elállani a már folyamatban levő művelettől s fölteszi magában, hogy még rendszeres ostrom árán is, de beveszi Budát. Hogy eddigelé ily nehézségekre nem számított, mutatja azon körülmény, hogy mint előbb már jeleztük, Komáromból még nehezebb fajtájú várlövegeket sem hozott magával, hanem csakis táborig tüzérséggel indult útnak.

A vár Kivetésének megkezdése előtt *Görgey* egy *Stefan Bcla* nevezetű fogoly vértés főhadnagy által a következő fölszólítást továbbította Hentzihez, melyet ez utóbbi déli 12 óra felé kapott meg:

Táborigok! Buda a magyar seregek által körül van zárolva s ezek csak parancsomra várnak, hogy a várat avval az erélylyel támadják meg, melyet csak a nemzetnek kényszerített élet-halálharcza képes minden egyes katonába önteni. Önnek feladata: Budát hosszabb ideig védeni, vesztve van. Fogadja el az ajánlatomat, melyet emberségből teszek önnek. Adja meg magát. A feltételek a következők: Becsületes hadifogság, a tisztéké fegyverrel, a legénységé

fegyver nélkül. A tekintély, melyet a magyar seregnél élvezek; a fegyelem, melyet vaskövekkel tartok fönn; és saját személyes becsü-
 letem, melyet eddig senki, még Ausztria sem érinthetett meg bünt-
 tetlenül (mint ezt önnek a „lázadó csordák“ eddigi sikerei bizonyítják)
 kezeskednek Önnek az ajánlott feltételek pontos megtartásáról, mely-
 ről Önt szavammal biztosítom. Győr, Székes-Fehérvár, Komárom,
 Nyitra, Hamsabég, a Bányavárosok, sőt az egész Vágvonál birto-
 kunkban van; Buda a legszorosabban körülzárva. Az úgynevezett
 budai vár nem is erősség s Ön tábornok, megfoghatlan módon az
 osztrákok által arra kiszemelve, hogy Don Quixotte-szerű feladatot
 oldjon meg, a melynek a legtragikusabb kimenetele is aligha fogja
 önt a köznevetségtől megóvni. És ha mindez nem rendíti meg önt:
 akkor rendítse meg a gondolat, hogy Ön magyar ember, hogy Önnek
 nagy tartozást kell hazája iránt lerónia s hogy ehhez, ime, én
 alkalmat szolgáltatok önnek. Ha azonban ön érett, férfias meggon-
 dolás után, is megmarad azon elhatározása mellett, hogy az úgyne-
 vezett budai erősséget a legmakacsabb módon védje: akkor én
 Önt — egy támadó föllelkesült sereg szenvedélyeinek egyes kitörései
 ellen föltétlenül többé nem biztosíthatom ugyan: de az ejtett foglyok
 még ekkor sem fognak részünkről kegyetlen bánásban részesülni,
 mivel ez ellenkezik lovagias hadviselési szokásunkkal és emberi
 érzésünkkel; — de ha ön a budai úgynevezett erősségnek végle-
 tekig menő védelmezésével még a lánczhidnak, e gyönyörű mester-
 miinek lerombolását és Pestnek, a honnan ön megállapodás szerint
 épen semmi támadást nem várhat,—bombázását kötné össze, a mely
 cselekedet egyenesen alávaló nevet érdemelne: akkor becsületsza-
 vamat adom, hogy Budának bevétele után az összes várórség kardra
 fog hányatni! s én még az ön családja jövőjéről sem fognék
 jót állhatni. Ön Buda úgynevezett várának parancsnoka; de Ön
 egyszersmind atya és született magyar; gondolja meg mit tesz! Én
 a haza nevében, az emberiség nevében szólítom fel és feleletét
 legkésőbb ma 3 óráig elvárom. Óvatossá téve azon minden becsü-
 letről megfeledezett alávaló rendszer által, mely szerint az osztrákok
 még hadi követünket is fogságba ejtik és velők úgy bánnak, mint
 gonosztevőkkel, egy hadifogoly osztrák tisztet választottam jelen
 levelem átvitelére. Főhadiszállás Budán, május 4-én 1849. Görgey
 Arthur tábornok.

A hadi követ délután. ½3 órakor csakugyan meg is hozta
 Hentzi válaszát, mely következőleg hangzott:

„Tábornok! Önnek engem, mint „az úgynevezett budai erősség“
 parancsnokát rövidesen felhívni tetszett, hogy három óra alatt megadjam
 magam; adjam fel a várat és magamat a vitéz várórséggel együtt
 kegyelmesen kísértessem el a hadi fogságba. Erre én azt felelem,
 hogy Budavára az ön gyors elvonulása idején: folyó évi január 3,
 4. és 5-én nem volt ugyan erősség, mit a magyar hadseregnek

gyors futása eléggé bizonyított. De azóta Buda egy valóban tartható erőddé lőn átalakítva, melynek szerencséje leend Önnek a leghatározottabb módon ellentállani. Ezért felszólítom Önt tábornok úr, hagyjon fel tüstént teljesen hiába való tüzelésével Buda várfalai ellen; mert máskép kénytelen leszek néhány nap múlva Pestet szintén ágyútűzzel megtámadni, a mihez oly hatalmas eszközeim vannak, hogy Pest romlása elkerülhetlenné válik. S erre a támadásra már most is kényszeríttem, miután Pest felől ágyúkkal támadtak meg. Egyébiránt ki kell jelentenem Önnek, hogy nem vagyok magyar, hanem svájci származású és honosított osztrák; hogy Magyarország irányában semminemű kötelezettségeim nincsenek; hogy családom nincs az Ön hatalmában; és még ha így lenne is, ez mit sem nyomna a latba. Ezért utolsó szavam: Én ezt a helyet, kötelesség és becsület szerint az utolsó emberig védelmezni fogom. Feleljen ön róla, ha eközben a szép testvérváros áldozatul esik. Budán, május 4-én 1849. Hentzi tábornok és várparancsnok.“

Az igazság érdekében az utóbb közölt nyilatkozat két passusát rektifikálnunk kell, annál is inkább tehetjük azt, miután a vonatkozó kijelentéseket az osztrák források is kivétel nélkül téveseknek mondják. Az első feltétlenül téves állítás, hogy a vár Pest felől ágyúkkal támadtatott meg, a másik valóban furcsa kijelentés pedig, hogy Hentzi magyar létét és származását tagadja. Tény, hogy szülei svájci bevándorlók voltak, de ő maga az ország legmagyarabb városában, Debreczenben, 1785. évi október 26-án született.

A válasz átolvasása után Görgey azonnal jelt adatott a Svábhegyről az ütegek tüzelésének megkezdésére, *Kmetynek* pedig parancsot küldött, hogy a vízművet rohammal vegye be.

Az ütegek közül a tüzelést a Kis Svábhegyen *Bari a* tüzérfőhadnagy alatt felvonult tizenkétfontos kezdte meg a IV. számú körönd ellen, honnan a magyar III. hadtest felvonulása a Városmajor mögött délóta folyton háborgattatott. Rövid ideig folytatott ágyúzás után az osztrák üteg a bástyafokot odahagyni kényszerült. A Gellérthegyen felvonult üteg az I. számú köröndöt, a vár lakot, a és várkert terepfokait vette tüzelése alá, melynek eredménye lőn, hogy este 6 óra tájban az őrség épülete és egy raktárépület lángba borult. A Kálváriahegyre rendelt ütegek a tüzelés megkezdése alkalmával részben még csak felvonulófélben voltak s így az V. VI. és VII. számú köröndből ellenük összpontosított tüzeléstől érzékeny veszteséget szenvedtek, úgy, hogy többször állást változtatni is kényszerültek. Végül a Nyárshegyen felvonult magyar röppentyű üteg az I. számú köröndből arczban lekötve, a II. és III. számúból pedig oldalozó tűz alá fogva, csakhamar a magaslat mögé visszahúzódni kényszerült s csupán egyes lövések adására jelentek meg esetről esetre annak lövegei felváltva a hegykupon.

Kmety a kapott parancs folytán a vízvezeték védősánczainak

megrohanására a 10. és 33. honvéd zászlóaljat rendelte ki. A rohamot a legnagyobb golyózápor közepette a 10. honvéd zászlóalj kezdi meg s mire ez a vízmű közvetlen közelébe ér, a torlasz kapuja hirtelen kinyílik s a legirtózatossabb kartácstűz zúdul feléje, mely egy pillanat alatt 70 ifjú honvéd életét oltotta ki. Erre pillanatszerű zavar támad, a rohamoszlop fölbomlik, de a lelkes csapat parancsnoka nem tágit, hamarjában újból összeszedi embereit s szuronyszogezve ismét csak előre vezet. Ámde az új rohamra indulókat most már nemcsak a torlaszok mögül, hanem a vár fokáról és a bástyákból is öldöklő golyózápor és kartácstűz fogadja, melynek rövid idő alatt mintegy 100 honvéd esik áldozatul. Erre az eddig tartalékban állott 33. honvéd zászlóalj próbál szerencsét, melynek támogatására a Duna mentén 2 hatfontos üteg, a kapuczinusok templománál pedig 2 röppentyű löveg vonult fel. Miután ezen harmadik roham is kudarczczal végződött, *Kmety* végre is a meddő támadással felhagyni kénytelen s megtizedelt csapatjait hadosztálya zöméhez a Császár fürdőhöz vezeti vissza s a történekről a következő német szövegű jelentéssel számol be. „ $\frac{3}{4}$ óra. A czölöpmű bevételét lehetetlennek látom. Annyira meg van az rakva ágyúkkal, hogy ágyúinkkal még csak közel sem juthatni, minthogy az ellenség lövegei mind az oda vezető utcákat széleiben pásztázzák. A rohamot már megkísérlettem és tetemes veszteséggel vissza kellett vonulnom. *Kmety* s. k.“

Görgey ezen jelentésből azon meggyőződésre jutott, miszerint a várral szemben egyszerű rohammal zöld ágra aligha vergődhetik, minek folytán a rendszeres ostrom megkezdését határozta el, mi célból *Guyonnal* Komáromba parancsot küld, miszerint a kellő számú ostromszereket és nehéz lövegeket haladéktalanul Buda alá indítsa útnak, amit azonban ez, Görgey halálos ellensége lévén, eleinte tel-síteni vonakodott s a parancsnak csakis Kossuth erélyes közbelépésére felelt meg.

A budai várat körülvevő hegyekről Pestre áthangzó ágyúk moraja az örömujjongó népek ezreit csalta a Duna partjára, min Hentzi annyira felháborodott, hogy néhányszor a pesti parton tolongó néptömeg közé lövetett, majd este 8 órától majdnem két óra hosszat a várost lövette, mely idő alatt 154 tömör-, 32 űrlövedék és 130 bomba röpített a megriadt város minden része fölé. Némedy a császáriak május 4-iki veszteségét 5 sebesült tisztre és 26 sebesült és halott emberre teszi; a magyarokét halottakban 2 tisztre és 28 emberre, sebesültekben 12 tisztre és 127 emberre; a Duna-parton állítólag 7 ember vesztette életét.

Estefelé a várbeli polgárok küldöttsége jelent meg Hentzi előtt, hogy őt a testvérváros oltalmára és kímélésére felkérje, mire ő a Görgeytől kapott felszólítást és az általa arra adott választ olvasta fel s egyszersmind kijelentette, hogy visszavonhatlan határo-

zata a várat az utolsó emberig védeni „s ha az utolsó ember is elesett — úgymond — magam veszem kezembe a kanócztot, a melylyel a világ nyolczadik csodáját, a lánczhídat magammal együtt a levegőbe röpítem.“

A magyarok új haditerve értelmében a nehéz lövegek beérkezéig, nehogy csapatjaink hiábavaló veszteségeknek tétessenek ki, csupán tüntetőlegesen magatartás volt követendő, melynek leginkább ágyúharcból s éjjelenként meg-megújuló felriasztásokból kelle állania. Az utóbbi célra minden éjjel hadtestenkint 4 század, a Kmety hadosztályból pedig 2 század rendeltetett ki, mely „estétől reggelig riadásban és viadalban tartsa az őrséget“. A legközelebb beérkezendő nehéz lövegek számára pedig május 5-ikétől kezdve a Nyárshegyen gátönyok építéséhez fogtak, ezt tartván legalkalmasabb helynek leszerelő-, illetve réstörő ágyútelep létesítésére.

Ezen elhatározásból és annak mikénti kiviteléből kifolyólag az egész ostrom lefolyása két különálló időszakra osztható: a május 5-től 10-ig terjedő előkészítő munkálatok időszakára és a komoly támadások, illetőleg a tulajdonképeni ostrom időszakára május 10. és 21-ike között.

Május 5-én reggel az egész vonalon lassú ágyú- és helyenként puskaharc is vette kezdetét, mely déltájban hirtelen mindkét részről beszünttetett; estefelé Kmety színleges támadást intéztetett, egye-iként az egész éjszaka nyugodtan telt el, melyet a várbeliek szerény munkálkodásra, a lőtt rések kijavítására és egyéb erődítési munkálatokra használtak fel. Magyar részen egész napon át a leszerelő ágyútelep létesítésén fáradoztak.

Május 6-án a tüzelés még az előző napinál is gyengébb volt; az ütegek kisebb-nagyobb, gyakran egész óráig tartó félbeszakításokkal lőttek, a gyalogsági tűz pedig, kivált a várbeliek részén majdnem egészen elnémult; a bécsi és várkapu a nap folyamán teljesen eltorlaszoltatott.

Május 7-ike elég csendesen telt el; a nyárshegyi réstörő üteg gátönyán serényen dolgoztak anélkül, hogy az ellenség tüzelése a munkálatokat érezhetően gátolhatta volna; Görgey főhadiszállása a Krisztina városból a Svábhegyre tétetett át. Este 0 óra-kor másodsor megjelent a város polgári küldöttsége Hentzi előtt kijelentvén előtte, hogy a lakosságnak nagy része a várat elhagyni szándékozik; ezt a vár parancsnoka tudomásul vette s az eltávozásra minden második nap esti 7 óráját tűzte ki, egyúttal azonban kijelentette a küldöttség előtt, hogyha a magyarok a támadással fel nem hagynak, úgy annak megtorlásaként Pestet izzó golyókkal és töltött bombákkal fogja lövetni.

Május 8-ika szintén nyugodtan folyt le; a várban főkép a székes-fehérvári-, bécsi- és a várkapu eltorlaszolásán fáradoztak, este pedig mintegy 300 várbeli lakos bocsátatott ki a vízikapun át.

A magyar ütegek este 11 órakor újból megkezdték a tüzelést a vár ellen, mire Hentzi a megtartott haditanács határozata értelmében reggel 4-től 6 óráig újból Pestet, és pedig ezúttal már gyújtó és romboló lövedékekkel bombáztatá s 182 töltött 30- és 60 fontos bombát, 66 gránátot, 65 izzó és 206 tömör, összesen tehát 519 golyót röppített a város felé, melyek abban óriási pusztítást vittek véghez. Egyébként május 9-ike csendesen múlt el s csak este 8 órától kezdve újult meg egyidőre a kölcsönös ágyúharcz. A nap folyamán végre 5 darab faltörő érkezett Komáromból, de majdnem minden hozzávaló lőszer nélkül; ezeket azonnal a Nyárshegyen épült réstörő gátonyba helyezték el. Említésre méltó még, hogy e napon a várórségnél kolera és hagymáz ütött ki.

Május 10-én semmi különös sem adta elő magát, Pest lakosága tömegesen Pest környékére költözködik.

A május 10-éről 11-ére hajló éjjel Hentzi két határőr század és egy utász osztag által *Petrasz* százados parancsnoksága alatt, a vízmű sánczozaton át kirohanást eszközöltetett, de siker nélkül; ennek folytán a kirohanás reggel 7 órakor Hentzi parancsára *Schröder* százados által 2 Vilmos ezredbeli-, 1 határőr századdal és 1 dragonyos szakasszal megismételtetett, mely alkalommal rövid csatározás után a császáriak a Vízivárosban elhelyezett mintegy 300 lábbadozó betegüket visszavitték magukkal a várba. Ez alkalommal a kirohanást eszközlő csapatok 2 halottat, 9 sebesültöt és 1 lovat vesztek, a Kmety hadosztály vesztesége ellenben állítólag 13 halottra és 22 sebesültre rúgott.

Május 12-én a nap folyamán alig történt említésre méltó dolog. Este 9 óra tájban a vízmű tájékán újabb összeütközés keletkezett, a mi Hentzit arra indította, hogy a Vízivárost hosszabb ideig bombáztassa, minek következtében 9 ház porrá égett. Este harmadszor jelent meg Hentzi előtt a vár lakosainak küldöttsége, engedélyt kérvén arra nézve, hogy Görgey táborába küldöttséget merszthessenek, mely a főparancsnokot arra bírná, hogy a vár bombázásával a várbeli lakosok szánandó helyzetére való tekintettel hagyna fel. Ezt a vár parancsnoka kereken megtagadta s kijelentette a szószólók előtt, hogy ezentúl semminemű küldöttséget sem fogad többé.

Május 13-ának délelőtti csendesen folyt le; a császáriak a megrongált várfalak kijavításán, a magyarok a nyárshegyi lesze-relő és réstörő gátonyon dolgoznak háborítlanul tovább, mely munkálatok immár befejezésükhöz közel állottak. A Komáromból jövő nehéz lövegek elhelyezésének leplezése céljából Görgey délután 3 és 4 óra között a Gellert és Svábhegyről erős tüzelést tartatott fenn. Erre Hentzi 6 órakor este megint csak Pestnek este 7 órától majdnem éjfélig tartó bombáztatásával felelt, mely idő alatt nem kevesebb, mint 1483 lövedék röppített a város felé, ezek között 626 töltött bomba, 69 gránát, 55 kartácsszerű ürlövedék, 110 izzó és 623 tömör golyó, melyek az épületeken iszonyú pusztítást vittek

véghez. Viszont a magyarok egyik lövedéke a IX. sz. körönd mellett levő lőszer kamrákba csapott be s azokat a levegőbe röpítette.

Május 14-ike teljesen nyugodtan folyt le s Hentzi már-már azt remélte, hogy Buda felé felmentő csapatok érkeznek s hogy ennek folytán szorult helyzetéből csakhamar kiszabadul. A következő éjjelen Hentzi a Csepelszigetnél vert hajóhíd elromboltatását szándékolta, mi célból égő hajókat úsztatott le a Dunán, a művellet azonban az utászok félnélsége és hídörségünk ébersége folytán meghiúsult. Egyébként május 15-ike csendesesen telt el. A magyarok részén a nyárshgyei leszerelő és réstörő ütegek teljesen elkészültek, minek folytán 16-ikától kezdve a valóságos ostrom a vár komoly bombáztatásával kezdetét vehette. Ehez az ütegek következőleg állottak fel: a Kálvária hegyen 2 hétfontos taraczküteg, 12 löveg; a Városmajor és a vár között fekvő tégláégetőnél az 1. számú mozsárüteg, 2 löveg; a Kis Svábhegyen 1 tizenkétfontos telepüteg, 6 löveg; a Nyárshgyen a 8 lövegből álló leszerelő-, az 5 löveget számláló réstörő üteg és ½ röpentyű üteg 4 löveggel; a Gellérthegyen végre az 1. és 2. számú tábori üteg, 10 löveg, és a 2. számú mozsárüteg, 2 löveg; mindössze tehát 49 löveg, melyek reggeli 4 órától este 6 óráig szakadatlanul szórták lövedékeiket a vár felé. Hentzi már reggel 9 óra tájban az egyenetlen harcöt feladni kénytelen s rosszul földözött lövegeinek legnagyobb részét a bástyafalról a szomszédos utcákba vonja vissza. Réstörő ütegünk most még nagyobb hévvel és eredménnyel dolgozik s este 6 óráig nem kevesebb mint 484 huszonnégyfontos és 124 tizennyolczfontos löveget röpít az I. számú körönd és az attól délre fekvő várfal ellen, a melyen ennek folytán máris hatalmas rés tátong, míg más részről a királyi várlakból fél 7 óra tájban hatalmas lángtenger csapat fel.

A kedvező körülményen felbuzdulva, *Görgey* éjféltkor megkezdendő rohamot parancsol, mely az I. hadtest részéről a lött résellen, a III. hadtest 3. és 9. zászlóalja által pedig lajtorják segítségével a IV. számú körönd irányában volt végrehajtandó. A II. hadtestnek és Kmety hadosztályának a vízművek irányában tüntetőleges szerep jutott.

Hentzi a bombáztatás hatása alatt este 6 óra tájban újból hadi tanácsöt hívott egybe, melyen megtorlasképen Pestnek porrá lövetését hozta javaslatba, a haditanács azonban *Pollini* mérnökkari százados előterjesztése alapján egészen elállott Pestnek továbblövetésétől és e helyett az ágyúharcnak az ellenséges ütegekkel való újbóli felvételét célhozvetőbbnek és megfelelőbbnek mondotta ki. így is történt, minek folytán este 6 órától kezdve a császáriak ágyúi újból a várfalakra rendeltettek előre.

A roham keresztülvitelére kirendelt csapatok éjféltájban meg is kezdték az előnyomulást, s az I. hadtest emberei a várfalhoz érve, neki is támasztották létráikat a falnak, a melyek legtöbbször

azonban rövidnek bizonyult, amennyiben a bástyafalnak derekáiig sem értek. Erre csaknem valamennyi zászlóalj a rés felé tódul, hogy ott próbáljon szerencsét, de itt is hiába, az odavezető domboldal oly meredek, hogy lehetetlen arra felkapaszkodni, s még kevésbé azon át a réshez jutni. Az I. hadtest parancsnoka, *Nagy Sándor* értesülvén a meddő küzdelemről, vezérkari főnökét *Kleinheinz* őrnagyot azon megbízással rendeli előre, hogy a bástyafalaktól pusztító tűznek kitett csapatokat vissza rendelje, a mi csakhamar meg is történt. Kleinheinz őrnagy rendelkezései közepette golyó által találva, holtan rogyott össze. Nem sokkal jobban járt a III. hadtest két vitéz zászlóalja sem. Néhány ügyesebb s hosszabb létrával felszerelt embernek sikerült ugyan a fal párkányáig feljutnia, a honnan azonban a várbeli gyalogosok által szuronyral, a tüzérlegénység által pedig vasdorongokkal a mélységbe dobattak vissza. Ily körülmények között itt sem volt más mit tenni, mint meg hajnalhasadta előtt jó szerivel odébb állani.

A magyaroknak ezen sikertelen roham alatt szenvedett vesztesége csaknem 200 emberre tehető; Némedy (Bayer ezredes, Görgey vezérkari főnökének írói álneve) művében a III. hadtest vesztesége gyanánt 14 halottat és 39 sebesültet tüntet ki, az I. hadtest veszteségét ellenben Kleinheinz őrnagy halálától eltekintve jelentéktelennek mondja.

Az elhamarkodott támadásból eredő kudarczért Görgey emlékirataiban a következő szavakkal magamagát okozza: „Az t meg gondolatlanságot, — úgymond — hogy az általános rohamot már május 17-ére tűztem ki anélkül, hogy alaposan meggyőződtem volna a rés járhatóságáról, első sorban az a nagyon is érthető felháborodás okozta, melyet Pestnek semmi körülmények között sem igazolható bombáztatása keltett bennem.“

A 17-én hajnalban végrehajtott roham végre meggyőzte Hentzit arról, hogy a tulajdonképeni veszély nem mint eddig hivé, a vízi-város felől, ahol eddig a legnagyobb éberséget fejtette ki, hanem a Krisztinaváros felől fenyegeti és nyomban hozzá is látott a Székesfehérvári kapu közelében, az I. és II. körönd között egy lesze-relő üteg létesítéséhez, melyet hevenyében összehordott homokzsákokból alkotott torlasz által védett a magyarok lövegtüze ellen. Ámde ez már nem igen árthatott a Nyárshegy gerinezén jól beásott lesze-relő és réstörő ütegeinknek, minek folytán azok folyton fokozódó eredménnyel működtek a rés tájéka felé. A lövegarcz 17-én kisebb nagyobb megszakításokkal egész napon át folyt s csupán a réstörő üteg 705 lövedéket röpitett célpontja, a mindig nagyobbodó rés felé, melyet a császáriak tőlük telhetőleg, de kevés eredménnyel betömögetni iparkodtak.

A május 18-ikára hajló éjjel minden hadtesttől 2—2 zászlóalj újból álrohamot intézett, miből reggelig tartó puffogatás keletkezett,

melyet röggel a félbeszakadt ágyúzás váltott fel. Hentzi főfigyelmét e napon is réstörő ütegünk felé fordítja, melylyel szemben a vár bástyáin még egy 18 fontos üteget is állít fel, de evvel is csak falra borsót hányat; réstörő ütegünk 18-ika folyamán 760 lövedéket röpít célpontja felé, minek folytán a várfal koronája estefelé egyszerre csak beomlik, a rés pedig majdnem 6 ölnyi szélességűvé vált. Itt tehát hirtelen segíteni kellett; *Gorrini* mérnökkari százados parancsot kap, miszerint az éj leple alatt önként jelentkező 40—50 emberrel és egy utász osztaggal a rés betöméséhez fogjon, mi célból az egyes embereket köteleken kellett a mélységbe süllyeszteni. Ámde ezen valóban fáradságos munka eredményét a reggel felé beállott felhőszakadászerű eső majdnem egészen elhordta, hajnalhasadtakor pedig a Nyárshegyi réstörő üteg megint csak megkezdte rövid időre félbeszakadt munkáját s 19-ike folyamán esti 7 óráig 803 lövedéket menesztett az immár járhatóvá vált rés felé. Most tehát Hentzi többi ütegei mellé 3 harmincz és ugyanynyi hatvanfontos mozsarat is felvonultat; az ezekből hajított lövedékeknek tényleg sikerült a magyar réstörő üteg 2 övegét egyidőre harczon kívül helyezni, ez azonban most már csak kanálnyi víz a világtenger renetegében. Hentzi is belátja, hogy ha csak az ígért, de még mindig nem mutatkozó felmentő csapat egyhamar be nem érkezik, sokáig a legnagyobb erőlködés daczára sem tarthatja magát; ámde azért még mindig konokul megmarad elhatározása mellett, a várat a legutolsó emberig védelmezni. Súlyosbította még a helyzetet, hogy az őrségnél a ragadós betegségek ijesztő módon terjedtek tovább

A május 19. és 20-ika közötti éjjel az ágyúzás mindkét részről szakadatlanul folyt, melynek hatása reggel felé különösen a rés tájékán annyira érezhetővé vált, hogy *Pollini* százados kénytelennek érezte magát a rés körüli munkálatokat félbeszakítani; azonban Hentzi most már könnyörtelen s a golyózápor daczára a munkálatok újbóli felvételét parancsolja meg, minek első áldozata *Pollini* százados lett, a ki helyett a munkálatok vezetését a pusztító golyózápor daczára *Gorrini* mérnökkari százados vette át.

Ezalatt a magyar főhadiszálláson kiadták a döntő roham keresztülvitelére vonatkozó intézkedéseket, melyek értelmében éjfél tájban színleges támadást kellett végrehajtani, mely után nagyobb szünet után, hajnali fél háromkor a döntő előnyomulásnak kellett bekövetkeznie; ehez a réstörő ütegből adandó jellövésre az I. hadtestnek 2 zászlóaljjal a rés felé, 4 zászlóaljjal a terrasszok felé kellett előnyomulnia, a csapatok fenmaradó része a főúton tartalékban marad. A II. hadtest 3 zászlóaljjal a palotakertek, 2 zászlóaljjal pedig az alsó vízmű ellen nyomul s tartalékát a hídfürdő mellett állítja fel. A III. hadtest 5 zászlóalja a IV. számú körönd mindkét oldalán iparkodik létrák segítségével a várba jutni, tartalékát a fő-

úton a téглаégető és a Városmajor közelében hagyja vissza. Végül Kmety 3 zászlóaljjal és 1 vadász századdal a vízmű palliszádjait igyekszik bevenni s tartalékát a Bombatéren hagyja vissza. A pesti oldalon levő zászlóaljnak dunaparti előőrseit megkettőztetnie kellett, a csapatok fenmaradó része pedig a lánczhídmenti palliszádoknál állott fel. Ezekhez képest a döntő rohamban 19 honvéd zászlóalj, 4 vadász- és a kellő számú utász század vett részt, ezek mögött lő honvéd zászlóalj egyelőre tartalék viszonyban maradt. A döntő támadás idejére az összes lovasságnak táborhelyein harcckészen kellett az események fejleményeit bevárnia.

Az előnyomulás a színleges, valamint az ezt követő döntő támadáshoz tervszerűen hajtattott végre. *Máriássy János* ezredes, Nagy Sándor hadteste egyik hadosztályának parancsnoka, emlékgjegyzeteiben a roham bevezetéséről következőleg emlékezik meg: „Az én hadosztályom, mely két dandárból állott, képezte a jobb szárnyat. *Driquet* alezredesnek a 44. és 47-ik zászlóaljjal és a Don Mignel-féle gyalogosokkal a résen kellett előnyomulni, *Nyeregjártó* őrnagynak pedig a 34. és a 17-ik zászlóaljjal a rondellától keletre eső részen kellett a várfalat létrákon megmászni. E dandárhoz tartozó 19-ik zászlóaljnak négy századát a hegy tövében csatárlánczba osztottuk fel, hogy folytonos tüzeléssel a vár falain álló ellenséget lőhessék s így az előnyomulás sikerét biztosítsák. A létrák föllállítására a várfalnak az udvari istállók alatti részét jelöltem meg. Ez a kiszögellés egy kertnek a falát képezte s legalább két öllel alacsonyabb volt a körönd többi részénél. A kertben egy lapos fedelű épület állott s az épület felett volt a tulajdonképeni várfal. A tervem az volt, fölmászni először erre a laposfedelű épületre, ide fölhúzni rövidebb létráink közül néhányat s aztán innen behatolni a várba. A terv keresztülvitelére hadosztályom összes zászlóaljaiból egy önkéntes századot alakítottam s a vezetést egy fiatal és derék századosra, *Ghyczyre* bízam. Ez az önkéntescsapat képezte az élet a *Nyeregjártó* dandárénak; utána jött a 47-ik zászlóalj. A 34-ik zászlóaljat pedig a rondella tövéhez küldtük, hogy a körülményekhez képest vagy a 47. zászlóalj után mászszék fel a létrákon, vagy a *Driquet* dandáréval hatoljon be a résen. . . .“

Ez utóbbi helyen a császári őrség makacsul védte magát, az udvari lovarda környékén ellenben, a hol a Ceccopieri eredbeli olaszok álltak őrségen, mihelyt a honvédek megmásztak a falat, az őrség majdnem az egész vonal hosszában hamar és önként megadta magát. Mindez oly gyorsan történt, hogy hajnali 4 óra tájban honvédeink már egészen biztosan megvetették lábukat a bástyafalakon s kevéssel utána már 3 zászlóaljnyi legénység verődött össze a Szent-György téren, melyből 1 zászlóalj a hadszertár elfoglalására rendeltetett ki, 1 zászlóalj pedig a várkertek felé indult, hogy *Aulich* embereinek a munkát megkönnyítse, a kik azonban már szintén

kitettek magukért, amennyiben a várkert védő falakkal ellátott terraszai ekkorára már a 61. és az ezt követő 49-ik honvéd zászlóalj birtokában voltak; hiába erőlködött az *Alnoch* ezredes által *Pölland* százados parancsnoksága alatt ide küldött 2 Vilmos ezredbeli század a *Scherpon* őrnagy alatt már kezdettől fogva itt harczoló osztagokkal a magyarok előnyomulását feltartóztatni, a halálmegvetéssel küzdő kis csapat honvédeink által csakhamar teljesen körülkerítettén, kénytelen volt fegyverét lerakni s így reggel fél 5 órakor a vár déli része a magyarok kezében volt, a kik örümujjongva a Szent-György térre siettek, a hol a János dragonyosok százada nagyobb ellentállás nélkül megadta magát. Reggel 6 óra tájban már annyi csapatunk volt a várban, hogy annak bevétele immár biztosra volt vehető. Erről *Nagy Sándor* Görgeynek az alábbi irónnal írt rövid jelentést küldötte be. »Reggeli 5 órakor, május 21-én 1849. Ha isten is úgy akarja, tartani fogjuk magunkat a várban, melynek egy részét, az ólak táját, 9 zászlóalj hadtestemből már elfoglalva tartja. Honvédeim úgy küzdenek, mint az oroszánok *Nagy Sándor* s. k. — kívül; Tizenegy zászlóalj van a várban.«

Időközben *Hentzi* is, a ki az éj folyamán a Víziváros felőli oldalon tartózkodott, értesült a dolgok állásáról s azonnal kiadta az intézkedést. hogy 2 határőr- és 2 Vilmos ezredbeli század a vízműből a Szent György-térre rendeltessék, ő maga pedig gyorsan előresietett a beállott krízis helyére. Az I. számú köröndre érve, csakhamar egész valójában eléje tárult a helyzet tarthatlansága, de hogy fogadalmához híven utolsó lehelletig minden tőle telhetőt megtegyen, a főhadparancsnoksági épületen át a X. számú bástyára rohant és személyesen segített 1 háromfontosat a Szent György tér fölé vonszolni. Ekközben beérkezett a vízműből felrendelt 4 gyalog század és *Hentzi* kivont karddal azok élére állva, a Szent György-téren gyülekező honvédek elé vezet. De alig hogy az elszánt csapat a szabad térre kiér, *Hentzi* jobb oldalában a gyomor tájékán puska-golyó által találva, hörgő jajkiáltással a földre zuhan. „Csak előre! rohamra fiúk! kell, hogy kidobjátok őket!“ szól végső elkeseredésében a halálosan megsebesített várparancsnok és derék katonái iparkodnak is szót fogadni, de minden erőlködésük hiábavaló. Ezen utolsó kétségbeesett élet-halál tusánál gyors egymásutánban esnek el *Gorrini* mérnök-kari százados, a ki önként csatlakozott a rohamra indulókhoz, és a Vilmos század parancsnoka, *Schröder* százados. A megmaradt csapatmaradványokat *Kristin*, Vilmos ezredbeli hadnagy ismételtlen rohamra vezet, de elvégre is a mindig nagyobbodó túlerő ellen minden további erőlködés hiú reménynek bizonyul s a maroknyi csapat akarva nem akarva kénytelen megadni magát.

Ezalatt *Hentzit* segédtsíztje, *Jostyovich* hadnagy és *Rosenbaum* őrnagy térparancsnok a kórházzá átalakított iskolaépületbe szállít-

tatták, a honnan *Alnoch* ezredesnek parancsot küldött, hogy a parancsnokságot átvéve, a vízmű további védelmezésével hagyjon fel s összes erejét a vár felső területén egyesítse.

Időközben a III. hadtest csapatjai is megmászta a Bécsi kapu környékén a vár falait s az ott őrségen álló határőröket visszanyomva, majd az Űri- és Országház-utcán előnyomulva, immár két tűz közé szorítják a Dísz- és Szent György téren még mindig ellentállást kifejtő császári osztagokat. Hasonlóan Kmetynek is sikerült a vízművet, miután az annak védőrségét képező csapatok legnagyobb része máshová rendeltetett, egy újabb elszánt rohammal hatalmába ejtenie s így most már a császáriak ereje és ellentállása, legelkeseredettebb élet-halál küzdelmük daczára, minden ponton teljesen megtörtnek volt tekinthető.

Alnoch ezredes, mihelyt Hentzi utolsó rendelkezését kezéhez vette, végső elkeseredésében boszútól lihegő kebellet, a helyett hogy a várba sietett volna, a lánczíd előkészített robbantó aknáik felé vévé útját s azokat gyors elhatározással saját kezével felgyújtotta; a következő pillanatban óriási dördülés moraja hasítja végig a levegőt s nyomban utána vastag füstfelleg száll az égnek; a robbanás a remekműnek csak keveset ártott, *Alnoch* ezredes azonban a föl ismerhetlenségig összepörkölt testtel ott terült el élettlenül a földön. Ép a robbanás idejében lépett a Pesten volt *Szekulits* dandár a hidra, hogy szintén Budára keljen át. Ha a robbantás sikerül, alighanem az egész dandár odavész.

Ezután a vár különböző pontjain már csak olykor-olykor éledt fel újra a nem sokára teljesen elhaló puskaropogás s körülbelül 7 óra lehetett, midőn a védőrségnek elkeseredett védekezése és kitartó ellentállása daczára, annak teljes megadásával és lefegyverzésével az ostrom nagy munkája befejezését nyerte. Most jelent meg Görgey is a várban, lelkesült csapatjait a kivívott siker alkalmából üdvözlendő.

A császáriak vesztesége május 4-étől 21-ig: tisztekben, ellenséges behatás folytán 26, betegség folytán 4 fő; legénységben, ellenséges behatás folytán 506 fő, betegségek folytán 174 fő; lovakban 15 darab; vagyis összesen 710 ember és 15 ló. Hentzi a május 21-ikéről 22-ikére hajló éjjel 1 óra tájban halt meg kapott sebe következtében s 24-én *Alnoch* ezredessel együtt közönséges paraszt szekéren a budai temetőbe vitetett, a hol egészen csendben elhantolták őket. Hadi fogságba került: 113 tiszt és 4091 főnyi legénység; a kézre került kincstári lovak száma 276. Azonkívül a magyarok kezébe került még 248 különféle űrméretű löveg, mocsár stb és ezekhez tartozó 8221 lövedék, továbbá 931 mázsa lópor, 5383 mázsa salétrom és 894 mázsa kén. A különböző hadi pénztárakban 55.766 forint értékű pénznemek találtak.

A magyarok vesztesége sebesültekben 1 százados, 4 főhadnagy, 15 őrmester, 20 tizedes és 630 közhonvéd; az elesettek száma 368

fő; a magasabb rangú tisztek közül az egyetlen báró *Burdina* őrnagy, a Dom Miguelek 3. zászlóaljának hőselkű parancsnoka, vérzett el, a ki a legelsőik között jutott be a résen át a várba. Az ostrom ideje alatt Pesten 40, Budán 98 ház égett le, erősebb rongálást pedig Pesten 61, Budán 537 ház szenvedett. Legnagyobb veszteségszámba ment azonban az ostromra elpazarolt teljes egy havi idő, mely közvetlen okozója volt, hogy a magyarság ügye dicsőségének tetőpontjáról csakhamar a legborzasztóbb megaláztatás és a mérhetlen szenvedések örvényébe sodortatott.

Görgey Budavárának szerencsés visszavételéért országszerte ünneplés és köztisztelet tárgya lőn, a nemzet kormánya pedig rögtön altábornagygyá nevezte ki és a katonai érdemrend nagy keresztjével óhajtotta feldíszíteni, amit ő azonban kicsinylőleg egyszerűen visszautasított, miután magára nézve szinte derogálónak tartotta, hogy Kossuth kezéből kitüntetést fogadjon el.

A vár bevételénél különösen Máriássy János ezredes, Driquet Péter alezredes és Inkey Kázmér, valamint *Burdina* őrnagyok tűntették ki magukat. A csapatok közül legvitézebbül harczoltak a 47., 43., 28 és 44-ik zászlóaljak.

HUSZONÖTÖDIK FEJEZET.

Bem újbóli támadólagos műveletei Erdélyben.

1849. február elejétől április közepéig. *)

A piskii csata.

1849. február 9-én.

Bem a balul végződött vízaknai csata után február 6-án estefelé erősen megviselt hadával Szászvárosra ért, a hol másnap az utánnyomuló császáriak által újból megtámadtatván, serege maradványait parancsára, miután ő maga harc közben jobb keze középujját elvesztette, *Czeiz* alezredes Dévára vezette vissza, a hova időközben *Hrabovszky* alatt a bántói segélyhad is beérkezett. A meglehetősen felbomlott sereg visszavonulását Dévára, a bántói segélyhad felkeresésére már előbb hátraküldött *Kemény Farkas* alezredes fedezte, a ki e célból a 11. és 55. honvédzászlóaljakkal, 1 század Mátyás-huszárral és 10 ágyúval Piskinél a Strigy folyó mögött az ottani erdőben földbe foglalt állást. Ezen, valamint a Bántóból jött segélycsapatokkal együtt *Bem* hadereje most ismét 10 zászlóaljra, 5 rendes és 2 nem rendes lovas-századra és 28 lövegre szaporodott fel. És pedig állott o had:

*) Az előzményeket lásd az I. kötet huszadik fejezetében.

Az ellenséges hadak közül a hadiszínhely ezen részén ezúttal leginkább a következők jöhettek tekintetbe és pedig:

1. A *Puchner* megbetegedése folytán *Kalliany* tábornok által vezényelt s Bemet nyomon követő erdélyi főerő a következő besorozással:

Kalliany tábornok dandára

2 Sivkovich ezredbeli zászlóalj,
az 1. oláh-határőrezred $\frac{2}{3}$ zászlóalja,
2 század chevauxlegers
1 hat- és $\frac{1}{2}$ háromfontos üteg.

Báró Stutterheim ezredes dandára

az erdélyi vadászok $\frac{1}{2}$ zászlóalja,
2 Bianchi ezredbeli zászlóalj
1 század székely huszár
1 hat- és 1 háromfontos üteg

Losenau ezredes tartalék dandára

a Parma gyalogezred 3. zászlóalja
4 század chevauxlegers
 $\frac{1}{2}$ háromfontos üteg

összesen $6\frac{1}{2}$ zászlóalj, 7 lovas-század és 4 üteg, körülbelül mintegy 4500 főnyi gyalogság, 1000 lovas és 24 löveg állományyal.

2. Azon különítmény, mely Riebel őrnagynak a főszerephez történt elvonulása után január végén a Bánságból *Cernoovic* százados parancsnoksága alatt a Marosvölgyébe, Dévára tolatott előre; ezen különítmény 1700 gyalogosból és 40 szerzésből, továbbá 2 ágyúból állott.

3. A Maros jobb partján a Strigy beömlésével szemben, Aranyánál álló Károly Ferdinánd ezredbeli kombinált zászlóalj, mintegy 700 főnyi állományyal.

4. Nagyszámú oláh népfölkelés *Dobra*, *Buteanu* és *Salomon* praefectusok vezénylete alatt, kivált Akmárnál (Borberek közelében) Vajda-Hunyadnál és Brádnál 1 — 1 nagyobb csoporttal.

A császári sereg létszáma tehát, a népfölkelést nem számítva, körülbelül 7000 gyalogos, 1000 lovas és 26 ágyú.

Midőn *Cernoovic* százados február 4-én Kemény Farkas közeldtéről értesült, hadoszlopával azonnal Vajda-Hunyadra, onnan pedig Hátszegre tért ki s az előbb említett helynél visszamaradó *Salomon* praefectusnak meghagyta, miszerint a Dévára bevonult magyarokat éjjeli rajtaütéssel lepje meg; ez február 5-ikéről 45-ikára hajló éjjel végre is hajtattott, de az első meglepetésükből

csakhamar felocsúdott magyarok által fényesen visszaveretett, úgy hogy *Salomon* hajnal felé, miután az éjjeli ütközetben 108 főnyi veszteséget szenvedett, újból Vajda-Hunyadra húzódott vissza.

Február 8-án a császáriak főhadiszállásáról. Szászvárosról báró *Buseck* alezredes a Sivkovich ezred 3. zászlóaljával, 2 chevaux-legers- és 1 székely huszárszázaddal, továbbá 1 háromfontos üteggel a piskii állás ellen kémszemlére rendeltetett ki, mely alkalommal azon meggyőződés szereztetett, miszerint a Strigy Piski körül igen erősen van megszállva s hogy ott a magyarok szívós ellentállást szándékoznak kifejtteni. Erre *Puchner* másnapra támadást határozott s annak keresztülvitelével *Kallianyt* bízta meg; a *Cernoevic*-különítmény és a Károly Ferdinand kombinált zászlóalj egyidejűleg a támadásban való részvételre utasítottak, mihez az utóbb említett zászlóaljnak Bábólnánál a befagyott Maroson annak balpartjára kellett átkelnie.

Kemény alezredes nyomban értesítette Bemet a császáriak erős kémszemléről, a kitől egyidejűleg erősbitést is kért, miután úgymond a túlnyomó erő ellen aligha fogja magát sokáig tarthatni. Erre *Bem*, ki sebláza következtében ágyban feküdt, azonnal magához hívatta *Czetzet* és *Kemény* jelentését felmutatva, állítólag csak ennyit mondott neki: „Menjen és tegye meg, a mit lehet, mert ha a hid elveszett, Erdély is oda van.“ És *Czetz* sietett a felhívásnak eleget tenni, amennyiben hamarjában összeszedett 1 zászlóalnyi gyalogsággal, 1 lovasszázaddal és 1 üteggel még aznap Dédacsig nyomult előre.

Az elrendelt támadáshoz a császári oszlop február 9-én reggel 6 órakor indult el Szászvárosról s 9 óra tájban Pádra érve, azonnal harczhoz csoportosult. *Kalliany* az említett helységnél *Herle* tüzér-százados parancsnoksága alatt a Parma-ezred 3. zászlóaljának és 1 chevauxlegers osztály fedezete alatt, az országúttól északra 18 löveget, attól délre $\frac{2}{3}$ háromfontos üteget vonultatott fel. A *Kalliany*- és *Stutterheim*-dandárok gyalogsága az országúttól délre elterülő magaslatokon helyzetetett készenlétbe, hogy a megfelelő tüzérségi előkészítés után a piskii híd birtokát kierőszakolja. Az ekként alakított harczfelállítás balszárnyát *Kunich* őrnagy, a középet pedig báró *Stutterheim* ezredes vezényelte. Tartalék gyanánt *Losenau* ezredes alatt a lovasság $\frac{1}{2}$ háromfontos üteggel Pád keleti kijáratánál állott fel. A Maros jobb partján nagyszámú oláh nép-fölkelés és 1 lovas osztag foglalt állást.

Cernoevic százados hadoszlopával csak reggel 9 órakor indult el Vajda-Hunyadról s déltájban Alsó-Pestesre érve, ahelyett, hogy a magyarok baloldalába és hátába iparkodott volna kerülni, a nevezett helységtől délkeletre elterülő erdő északi szegélye mentén „figyelő-állást“ foglalt s a Maros völgye felé csupán járőröket terelt előre; nagyon természetes, hogy ilyenformán a harcz menetére befolyást egyáltalában nem gyakorolhatott.

Az ütközet a Strigy mentén Pád és Piski között, majdnem két óráig tartó ágyúzással vette kezdetét, mely azonban a nagy távolságnál fogva meglehetősen hatástalan maradt. Ekkor aztán a Kalliany-dandár gyalogságának egy része szuronysegezve indult a hid ellen, de visszaveretett. Erre a 11-ik honvédszászlóalj, melyet később az 55. honvédszászlóalj részei is követtek, részint a hídon, részint a jégtől zajló s majdnem csípőig érő vizen átkelve, üzöbe vette a hátráló császáriakat. Honvédeinknek eleinte annyira kedvezett a szerencse, hogy hamarjában 2 ágyút is hatalmukba kerítetttek, még pedig azokat, melyeket Bem Nagy-Szebennél vesztett volt. Nemsokára azonban rohamra indult a Kalliany-dandár gyalogsága, a ½ erdélyi vadász- és az egyik Bianchi zászlóaljjal az első, a másik Bianchi-zászlóaljjal pedig a második harcvezetőben és honvédőinket érzékeny veszteség mellett, amennyiben azok a hid torkolatánál makacs ellenállást fejtettek ki, — újból a Strigy mögé vetette vissza, mire *Herle*. százados tüzéségét előbbre vonva, egyik ütegét a folyó partján a hídtól jobbra, másikat attól balra vonultatta fel. Hasonlóan előbbre vonult a két dandár fenmaradó része is, a lovasság pedig a jobb szárnyon a Maros mentén állott fel. *Kemény*, hogy erősen szorongatott gyalogságát dégagirozza, a Mátyás huszár-századot rohamra indította a hid kijárata felé, a hol azonban az kartács- és puskagolyó keresztűzbe jutván, jelentékeny veszteség mellett felbomlasztva visszafordulni és a gyalogság példáját követve menekülni kényszerült, mely alkalommal a század derék parancsnoka, Horváth kapitány is életét veszti.

E válságos pillanatban érkezett be *Czetz* segélyhadaival Dédács felől a csatatéren s azokat nyomban a hid felé vezette előre. Ebből a hid környékén óriási tolongás támadt, magán a hídon pedig barát és ellenség csakhamar annyira össze-vissza keveredett, hogy magyar források szerint meglepetésükben a császáriak, osztrák források szerint pedig a magyarok, a megadás, illetőleg békés szándék jeléül fehér kendőket lobogtattak. Erre a harc egyidőre teljesen megszűnt s a helyett a két fél alkudozni kezdett egymással. Ekközben a császáriak egy csoportja *Keményt* és *Czetz*et körülfogva, kardjaik átadását követelték, mire ez utóbbi lovát megfordítva, a *Máriássy* zászlóaljnak és a tüzéségnek löni parancsolt. Ennek folytán a hídon és annak környékén újból a legelkeseredettebb harc lépett a rövid ideig tartó barátkozás helyébe. Néhány perczig tartó tűzharc és rövid kézitusája után, mely az ellenségnek halottakban és sebesültekben 10 tiszt, ezek között a tartalékból előrevágtatott és halálos sebet kapott *Losenau* ezredes, továbbá 200 főnyi legénységébe és 1 lövegébe került, — a mieink határozottan fölülkerekednek s a császáriakat a hídon át visszavetve, hamar megvetik lábukat a folyó túlsó partján. Időközben *Bem* is megjelent a tett mezején és a nagyjából újból rendezkedett 11. és 55. zászlóaljat, majd később

kéznel levő két üteget is a folyó túlsó partjára rendelte át; a Württemberg-huszárok és a székely zászlóalj a Strigynek a Marosba ömlésénél keltek át a túlsó partra, a hol aztán az egész had *Hrabovszky* és a jobb szárnyra rendelt *Dobay* őrnagyok vezénylete alatt újból csatarendbe állt.

Miután a császáriak az országút mentén Pád felé az egész vonalon visszavonulóban voltak már, *Bem* további általános előnyomulást parancsolt. A fenyegető veszélyt elhárítandó, *Kulliany* egy vértés osztályt dob az üldözők elé, melyet azonban a Württemberg-huszárok csakhamar visszavetnek; erre báró *Buseck* alezredes parancsnoksága alatt a két vértés osztályból és a székely huszárszázadból álló császári lovasság zöme is támadásra indul, melyet az egyik Bianchi-zászlóalj is támogatott tüzével. Ezen újabb rohammal a Mátyás-huszárok akartak szembe szállani, kiket a bihari önkéntesek is követtek; ámde még mielőtt összecsapásra került volna a dolog, lovasaink s főleg a bihari önkéntesek, az ellenséges gyalogság jól célzott lövései elől kereket oldanak, a közelben álló gyalog osztagokat is magukkal rántván.

Körülbelül ez időtájt érkezett be a Maros jobb partjáról a harc színhelyére a kombinált Károly Ferdinand zászlóalj is, melyet az éppen Szászvárosról beérkező *Buchner* személyesen vezetőit rohamra Bemnek a magaslatokon állást foglalt jobb szárnya ellen s azt szintén visszavetette, mire az egész magyar harczvonal körülbelül d. u. félnégy óra tájban felbomlásnak indult. Bem minden lehető megtett és személyes bátorságának latbavetésével igyekezett a megbomlott rendet helyreállítani, de a futamlók árja őt is magával ragadta a hídon át s így a már kivívottnak hitt győzelmet ismét kiragadva látta kezéből. A híd köré tömörülő honvédek az ellenséges gyalogság és tüzérség tüzétől iszonyú veszteséget szenvedtek s hogy tüzérségünk nagyobb része a császáriak kezébe nem került, az csakis a Württemberg-huszárok önfeláldozó közbevetésének köszönhető. Ha *Cernoovic* százados, a helyett hogy a pestesi erdőnél veszteg állott, a visszavonuló magyarok baloldalában, illetve hátában megjelenik, Bem hada kétségkívül teljesen széjjelmállott volna, így azonban a császáriak által nem nagyon üldözött magyarokat *Czetz* már Dédács-Szt.-András vonalában megállította, a mi leginkább azáltal vált lehetővé, hogy a Maros jobb partján levő oláh fülkelők szemmeltartására Dédácsnál visszahagyott két székely szakasz a Württemberg huszárokkal az említett vonalon kordont vontak, melyen keresztültörni halálbüntetés terhe alatt tiltva volt. Ezen rendszabály valóban czélszerűnek bizonyult, amennyiben alig rövid félóra lefolyása alatt a csatarend a dévai országotat majdnem merőlegesen átszelve, helyre volt állítva; a gyalogsági és tüzérségi harczvonal közepe mögött a Mátyás huszárok, annak balszárnya mögött a Württemberg-huszárok s

végül a jobb szárny mögött az imént oly rossz példával előljárt bhari nemzetőr lovasság állott föl.

A visszavonult magyarokat csak lassan követő császáriak e szerint csakhamar rendetlenül szétszórt tömeg helyett egy jó rendben levő és a terepen előnyösen elhelyezett tekintélyes csapatot láttak maguk előtt. Ily viszonyok között az újonnan választott védővonalban ismét rendszeres harcz vette kezdetét; a császáriak eleinte leginkább ágyúikkal dolgoztak, melyeknek tüzét Bem csak hosszabb tartamú időközökben viszonzta, majd azonban észrevevén, hogy az ellenség Nagy-Barcsa felől jobb szárnyát megkerülni igyekszik, a veszélyeztetett szárny erősítésére a torontáli zászlóaljat rendelte ki. Ámde csakhamar kiderült, hogy az ellenségnek az esthomályban kezdeményezett megkerülő mozdulata csak tüntetés volt, sőt csapatainak nagy mérvű kimerülésére és a már úgy a tüzéségnél, mint a gyalogság, körében mutatkozó lőszerhiányra való tekintettel *Kalliany* nemsokára a harcz félbeszakítására és a visszavonulás megkezdésére adott parancsot. Bem ezen kedvező pillanatot valódi hadvezéri éleslátással és erélyvel, csapatjainak az ellenfelét is felülmúló kimerülése daczára, egy újabb támadó ellenlökem végrehajtására használta fel, miáltal a nap dicsőségét és győzelmét kétséget kizáró módon a maga javára fordította s bár úgy látszik, hogy döntő csapásának súlya már nem érte utóli az ellenséget a Strigy innenső azaz nyugati oldalán, azért a császáriak úgy a hídon való átkelésnél, mint a további, majdnem futássá fajult visszavonulásnál Szászváros felé, még jelentékeny veszteséget szenvedtek. Bem egészen Pádíg követte ellenfelét, a hol a további üldözést az esthomályra való tekintettel végkép beszüntette.

A változó szerencsével ide oda hullámzó igen heves csatanap mindkét fél részéről tekintélyes számú áldozatokat követelt és pedig a császáriak részéről halottakban: 4 tiszt és 125 főnyi legénységet; sebesültekben: 8 tiszt és 381 főnyi legénységet; eltűntekben: 2 tiszt és 141 főnyi legénységet; foglyokban osztrák forrás szerint csak 1 tiszt és 22 főnyi legénységet; a veszteség összege tehát 15 tiszt és 669 főnyi legénység, vagyis összesen 684 ember. A magyarok vesztesége hozzávetőleg szintén ugyanannyi lehetett.

A piskii győzelem Bem műveleteiben szerencsés fordulópontot képez, amennyiben, mint alább látni fogjuk, innen hódító útjára indulva, rövid idő alatt ismét egész Erdély birtokába jutott.

A császári sereg a csatára következő éjjelt Szászvárosban töltötte, a honnan február 10-én hajnalban Alkenyéren (Sibot) át Szász-Sebes felé volt visszavonulását folytatandó, hogy az üldöző előnyomulás alkalmával ott visszahagyott *Coppet*-tartalék-dandárral újból egyesüljön. Alkenyérnél a Szász-Sebesre kocsin előresietett főhadparancsnoktól, *Pachner* altábornagytól parancs érkezett, miszerint a Stutterheim-dandár Alvinczen, *Kalliany* dandára Szász-

Piánon, a lovasság pedig Szász-Sebes és Péterfalván helyezendő el, míg a Szász-Sebesben levő Coppet-dandárnak a Szász-Pián és Sász-Sebes közötti magaslatokon keile állást foglalnia. Éhez képest a Stulterheim-dandár az Alvincztől délre elterülő s még Báthory István idejéből híres, hóborította Kenyérmezőn ütött táborn, a többi csapatok pedig a parancscsal kijelölt helyeiket foglalták el.

Bem, bár sejtette, hogy a császáriak Nagy-Szebenbe húzódnak vissza, hadtestének állapotára való tekintettel egyelőre nem tartotta tanácsosnak azokat közvetlenül követni; ezt megelőzőleg a Küküllő völgyét, illetőleg Medgyest akarta elérni, hogy onnan egyrészt összeköttetését korábbi hadműveleti alapjával, Maros vásárhellyel újból helyreállítsa, másrészt pedig hogy a Székelyfölddel is, honnan leggyorsabban számíthatott segélycsapatokra, ismét érintkezésbe lépjen. Ezen tervéhez képest Bem február 10-ön korán reggel elindult Szászváros felé, melyet a császáriak megelőzőleg már elhagylak volt, csupán nagyszámú beteget és sebesültet hagyván hátra. Miután a magyar had Szászváros mellett délig pihenői tartott, a délután folyamán folytatta útját a Maros völgyén fölfelé s alkonyaikor előbb Alkenyérnél ellenséges lovasságra, majd később a Kalliany-dandár előőrseire bukkant, melyek rövid csatározás után Szász-Sebes felé húzódtak vissza; az ellenségnek nem várt megjelenése *Kalliany*t arra indította, hogy dandárával a Coppet-dandár mellé húzódjék vissza, mely állásban azok a következő nap reggeléig harcckészültségben maradtak.

Bem a szászsebest útra mindössze 1 zászlóaljnyi gyalogságot néhány ágyúval és egy csapat lovassággal tolt előre, hadának feninardó részével pedig az éj leple alatt egész csendben Alvincz felé húzódott. Itt este 10 órakor a *Stutterheim*-dandárra bukkant, melyet *Czet* a Máriássy- és a 11. honvéd zászlóaljjal nyomban megtámadott. Ez annyira meglepte a mit sem sejtő császáriakat, hogy komoly ellentállásra nem is gondolva, rendetlen futással menekültek öl Károly Fejérvár felé, miközben 39 halottat és sebesültet vesztek.

Február 11-én reggel Bem hadát a Sibisán és Lámkerék közötti síkon állította csatarendbe, hogy itt a netán Szász-Sebes felől előnyomuló császári sereg zömével a harezot felvegye, podgyászát pedig a sebesültekkel és betegekkel, a károlyfejérvári erőd kikerülése céljából, Kemény alezredes zászlóaljának és 1 szakasz Mátyás-huszárnak fedezete alatt nehézkes hegyi úton, Girbóu, Oláh Besenyőn és Türon át Balázsfalvára indította, inig ő maga hadának zömével, — miután Szász-Sebes felől ellenség nem mutatkozott — Lirnbán, Csügeden, Oláh-Girbán, Veresegyházán, Szász-Csanádon, Holdvilágon Asszonyfalván és Kis-Kapuson át mély hóban és a legdermesztőbb hidegben Medgyesre vonult, a hova fáradságos és megerőltető 4 napi menet után — miután 12-én Bervén csapatjainak pihenőt engedett— február 15-én szerencsésen megérkezett.

A 12-iki pihenőt Bem arra használta fel, hogy Kolozsvárra, Beszterczére, Maros-Vásárhelyre és a Székelyföldre futárokat küldjön, sikereiről és újabb előnyomulásáról hírt viendők.

A *Kalliany* és *Coppet*-dandárok február 11-én reggel Szász Sebes mögé húzódtak vissza, majd a *Puchnertől* beérkezett parancs szerint még aznap Nagy-Szeben felé indultak útnak, a hova 12-ike folyamán érkeztek meg. Ugyanide vonatott február 15-ike folyamán a *Stutterheim-dandár* is, melyhez Károly-Fehérváron a Zaránd megyében eszközölt portyázásai után oda visszatérő Károly Ferdinánd ezred 3. zászlóalja is csatlakozott.

Cernoevic százados hadoszlopával továbbra is Déva környékén maradt, hogy az itt, valamint Szászváros környékén véghezvitt portyázásai által, magyar csapatoknak a Bánságból Erdélybe való benyomulását megakadályozza. Hasonló célból rendeltetett ki február 27-én gróf Leiningen tábornok is a temesvári őrségből vett 1500 főnyi gyalogsággal, 2 dsidas századdal, 80 szerezsánnal és 1½ üteggel Facsetra, a ki az összeköttetést Cernoevic-csal helyreállítandó, egy kisebb oszlot *Eissler* őrnagy alatt Dobráig tolt előre.

Zsurmay műveletei Heydte ellen.

Miután a császári had zöme a fentiek szerint Nagy-Szeben köré gyülekezett, Bem a Nagy-Küküllő völgyében alig talált magával szemben számot tevő ellenséget; csupán báró *Heydte* őrnagy portyázó különítménye tartózkodott itten, mely *Gedeon* altábornegynek január 20-án Nagy-Szebenbe történt elvonulása után különösen a Székelyföld szommeltartására Segesváron hagyatott vissza.* *Heydte* január 31-én ½ század vadász, 2 század oláh határőr, 6 szakasz dragonyos, és ½ ütegből álló különítményével a magyarok által csak gyengén védett Erzsébetváros előtt termett s miután azt hatalmába ejtette, február 8-án Medgyes felé folytatta útját; utóbb említett városnak *Szilágyi* százados alatt ½ honvéd zászlóaljából, 1 huszár századból és 2 lövegből álló védőrsége Paratélyig eléje ment ugyan, de *Heydte* által visszaveretvén, Medgyesen át Nagy-Selykre húzódott vissza, a hol akkor *Zsurmay* őrnagy tartózkodott, a ki a szerencsétlenül végződött február 4-iki vízaknai csata után a főselegről elvált balszárnyhaddal Medgyes felé húzódott vissza.***) *Szilágyi* százados csapatjának felvétele után *Zsurmay* még ugyanaznap, február 8-án éjjel Kis-Kapusig, onnan pedig alig néhány órai pihenő után Medgyes felé folytatta előnyomulását, a hol 9-én hajnali 4 órakor *Heydte* előőrseit váratlanul megtámadta, mire a császáriak sietve Erzsébetváros felé tértek ki, míg ellenben *Zsurmay*

*) Lásd az 1. kötet 296. és 302. oldalát.

**) Lásd az I kötet 306. oldalát

Marosvásárhely felé vette útját. Heydte ennek folytán február 10-én újból Medgyesbe vonult be, Bem közeledésének hírére azonban jobbnak látta kisdied csapatát Segesvárra visszavezetni. Azonban itt sem volt sokáig maradása; azon hírre, hogy Bem február 15-én Medgyesre bevonult és hogy a *Kiss Sándor* alezredes parancsnoksága alatt Sepsi-Szt.-Györgyről február 10-én elindult és a Bimmel leendő egyesülés céljából Kőhalmon át Segesvárnak tartó székely had már szintén közel van, miáltal könnyen két tűz közé kerülhetett volna *Heydte* jobbnak vélte önszántából odébb állani, a mi február 16-án tényleg meg is történt. Ennek folytán a 3 székely-, a 12. honvéd zászlóaljából, 2 huszár századból és 6 lövegből álló székely segélyhad február 16-án akadálytalanul bevonult Segesvárra, minek folytán egyesülése Bimmel biztosítottak volt tekinthető, kinek hada ez által, valamint az újból hozzája csatlakozott s a Vilmos-huszárokból, a Kress-féle $\frac{1}{2}$ század könnyű lovasból s néhány század jól felfegyverzett szatmári önkéntesből álló *Zsurmay*-hadoszlop által is tetemes erősítést nyert. És erre valóban szüksége is volt, mert már másnap hire érkezett, miszerint nemcsak délfelől, Nagy-Szeben tájékáról, hanem Besztercze felől is újabb fenyegető veszély közeledése várható, amennyiben a január elején a Bukovinába kiszorított *Urban* ezredes éppen egy havi szünetelés után ismét mozgolódni kezdett. Miután említett ezredes az általa szándékolt nagyobbszabású támadó előnyomuláshoz szükséges segélyt, ismételt szorgalmazása daczára a Bukovinában parancsnokló *Malkowsky* tábornoktól meg nem kapta, csapatjainak barczi kedvét újból felélesztendő, egy nagyobbszabású portyázó kémszemle keresztülvitelét határozta el, miczélből február 4-én Pojana-Stampiban egy 900 főnyi különítményt egyesített, mely a Sivkovich-ezred egy osztályából Kaufmann százados parancsnoksága alatt, a Károly Ferdinand ezred 1 osztályából Licudi százados parancsnoksága alatt és 1 osztály bukovinai határkordonistából Majer százados parancsnoksága alatt alakult. Ezen nagyobbára önkéntesekből álló válogatott had élén *Urban* február 5-én reggeli 7 órakor a gyülekező helyről elindulva, 23 foknyi hidegben magas bérezek között, hóborította és majdnem járhatlan hegyi utakon végrehajtott 20 órányi menet után február 6-án hajnalban Borgó Prund és Marossény között meglepően az utóbbi helységnél előőrsön álló magyarok hátába került s az oda 3 Sándor gyalog ezredbeli századdal, 1 szakasz Kóburg-huszárral és 2 löveggel előretolva volt *Kofier* századost összes csapatjaival és vonatával együtt meglepően körülkerítette és foglyul ejtette. Főadatának ily sikeres végrehajtása után *Urban* a busás prédával és a foglyul ejtett magyarokkal együtt még aznap visszaindult Pojana Stampiba, a hova minden veszteség nélkül, kivéve, hogy 45 emberének útközben a lába fagyott le, február 7-én reggeli 3 órakor érkezett meg.

Urbannak ezen sikeres hadi tette arra bírta az időközben altábornagygyá kinevezett *Malkowskyt*, miszerint az erdély-bukovinai határ mentén összpontosult összes császári haderővel Erdélybe törjön, melynek előcsapatját Urbannak 6 zászlóalj gyalogságból, kevés lovasságból és 2 ütegből álló hadoszlopa volt hivatva alkotni. Utóbbi ehhez képest február 12-én csapatjainak élén Borgó Prundot szállotta meg, a honnan a Károly Ferdinand ezred 2. zászlóalját 15 chevauxlegers-el *Fackler* százados parancsnoksága alatt a Felső-Szamos völgyének szemmeltartása ezéjéből Naszódra különítette ki, míg ő maga, hadoszlopának élén másnap előnyomulását Jádig folytatta, a hol február 17-ig veszteg maradt.

Magyar részről ez idő tájt Besztercze vidékén *Riczko* ezredes állott, a kit Bem még január elején hagyott volt vissza Urbaunál szemben saki a maiossényi rajtaütés, valamint az egész bukovinai császári hadoszlop előnyomulásának hírére, Beszterceből Király Németibe és Szeredfalvára húzódott vissza, a hol magát elsáncolta. Csapatjainak állománya akkoron 1 székely, 1 honvéd zászlóaljból, 1 osztály lengyel légióból ifj. Woroniecki herceg parancsnoksága alatt, 2 huszár századból és 1 háromfontos ütegből állott.

Urban műveletei Riczko ellen.

Urban február 18-ára Riczko megtámadását határozta el, mihez következőleg intézkedett: „A Naszódon kikülönítve álló zászlóalj akként indul, hogy Szepnyeren át. menetelve és 18-án reggeli 6 órakor Magyaros elé érve, ezen helységet birtokába vegye, hogy a Király-Németiből visszaszorított lázadókat oldalban és hátban támadhassa meg. Mihelyt a főoszlop Beszterczét elhagyta, a Károly Ferdinand ezred 1. zászlóalja, 2 század oláh-határőr és 1 lovas szakasz 2 háromfontos löveggel *Wieser* őrnagy parancsnoksága alatt Szeredfalva felé tartanak, a lázadókat innen elűzik s megszállják a Sajó-hidat, miáltal a Király Németi felé tartó fő támadó oszlop oldalát és hátát biztosítják. A többi csapatok Urban ezredes személyes vezetése alatt a Király-Németinél elsáncolt ellenséget támadják meg.“

A főoszlop éjféltájban indult el Jádról és a megszállatlanul talált Beszterczén áthaladva reggel fél 6 óra tájban ért Király-Németi elé, a hol a helység előtt a lengyel légió tartott készséget. Urban azonnal támadást rendelt, de mire a helység előtt emelt sánczozatokhoz ért, Riczko hadának élén már készen várta az elő-Dyomuló ellenséget. A császáriak támadása két ízben visszaveretett, a harmadszori rohamnál azonban *Riczko* golyó által találva, súlyosan megsebesülve bukott le lováról, a mi csapatjait annyira zavarba ejtette, hogy a további ellentállással felhagyva, Deés irányában hátrálni kezdenek, minek fődözésére a lengyelek még jó ideig hősiezen kitarottak állásukban.

A főoszloppal egyidejűleg *Wieser* őrnagynak is sikerült Szeredfálvát birtokába ejteni s az ottani magyar osztagokat 14 halott és sebesültnek visszahagyása mellett, hátrálásra bírni.

Az elég jó rendben visszavonuló magyar hadat Magyaros előtt újabb veszedelem érte, a mennyiben a Naszód felől jövő *Fackler* százados ép jókor érkezett be zászlóaljával az említett helység előtt s elég volt csupán fenyegetnie a támadással, hogy a magyar had a szándékolt rendezkedéssel felhagyva, sietve Deésig meneküljön. A Kolozsvárott parancsnokló *Tóth Ágoston* alezredes kised hadával segélyhozólag szintén közbe akart ugyan lépni, mi czélból Urban előnyomulásának hírére el is indult Szamos-Ujvár felé, de csakhamar azon meggyőződésre jutott, miszerint sokkal gyengébb, semhogy a már bekövetkezett döntés után a császáriaknak sikerrel ellentállhasson s így be kellett azzal érnie, hogy Deésnél a visszavonuló magyar had támaszául szolgáljon.

Urban a visszavonuló magyarokat csak gyengén üldöztette s azután hadával Beszterczére húzódott vissza, egy gyalog századot pedig újból Naszódra különített ki. Vesztesége a 16-iki ütközetben osztrák feljegyzések szerint állítólag mindössze 1 tiszt, 5 halott, 13 sebesült, míg a magyarok vesztesége ugyanezen forrás szerint 100 főnyi halottra és sebesültre, továbbá foglyokban 4 tisztre és 260 főnyi legénységre rúgott. Ezenkívül a császáriak hatalmába került még 3 ágyú, 2 lőszerkocsi, több élelem- és társzékér lovastul együtt.

Bem előnyomulása Urban és Malkowsky ellen: a borgó-dios-sényi és borgó-prundl ütközetek

1849. február 23-án.

Alig hogy *Bem* Medgyesre bevonult, már másnap, február 16-án értesült *Urban* támadó előnyomulásáról, minek folytán a következő napon, 17-én 3 székely és a 12. honvéd zászlóaljjal, a Vilmos huszárok és Kress vértések 1 — 1 századával és 12 ágyúval útnak indult Maros-Vásárhelyen át Besztercze felé, melynek környékén, Nagy-Sajón át menetelve, Szász-Budaknál már 20-ika folyamán megérkezett s így a 150 klmtrnyi utat mindössze 4 nap alatt tette meg.

Urban Bem előnyomulásának hírére Beszterczén csak gyengébb elővédet hagyott hátra s 1300 főből és 7 ágyúból álló főerejével Jaádon át Borgo-Diossényig húzódott vissza, a hol következőleg állott fel: A Károly Ferdinand ezred 1. és 2. zászlóalja a háromfontos lövegekkel a helység nyugati bejáratát szállotta meg, míg a ½ hatfontos üteg a Borgo hídnál állott fel, honnan a Besztercze felől jövő országutat egész hosszában tűz alá vehette; a kordon határőrök a helység nyugati kijárata előtti magaslatokon csatár-

lánczot vontak, míg a 2 oláh határőr zászlóalj az összes lovassággal tartalék gyanánt magában a helységben állott fel. Ezen lelállítás mögött Borgó-Prundnál már napok óta a Malkowsky hadtest másik, *Fischer* dandára állott, melynek állományit 2800 főnyi gyalogost, 140 lovast és 6 löveget számlált; maga *Malkowsky* a hadosztály tartalékkal Marossényban ütötte fel főhadiszállását.

Bem február 21-én Szász-Budak felől jöve, megtámadta Urban elővédjét s kiüzte azt Beszterczéről, a hova aztán másnap *Tóth* alezredes is beérkezett hadával Deésről. Az egyesült had 23-án folytatta támadó útját Borgó Prund felé s déltájban Ruszból kibontakozva, *Bem* rövid ideig tartó lövegharcz után a döntő támadás keresztülvitelére adott parancsot. Urban egyideig kitartott állásában, de miután látta, hogy *Malkowsky* részéről a kért támogatásban nem részesül, a harc félbeszakítását és miután egy korábbi parancscsal Naszódon álló különítményét is magához vonta, a visszavonulás megkezdését határozta el, melyet egyelőre csak Borgo Prundig hajtott végre, a honnan a *Fischer*-dandár időközben *Malkowsky* parancsa folytán Marossényig húzódott vissza. Borgo Prundnál Urban újból harcrendbe állította csapatjait és pedig a Károly Ferdinand ezred és cordon-határőrök 1—1 osztálya a helység előtti kerteket és egyenként elszigetelten álló házakat szállotta meg; ezek mögött az úttól délre a ½ hatfontos üteg, attól északra pedig egy ottani záporpatak elrombolt hídja mögött, 4 háromfontos löveg állott fel. A két Károly Ferdinand ezredbeli zászlóalj a jobb szárnyon az ágyúk mögött jobbra s azoktól még jobban északra, az állás jobb szárnya ellen netán intézendő támadás elhárítására a 2 oláh-határőr zászlóalj állott fel. A dragonyos század 1 chevauxlogors-szakaszszal és 1 Sivkovic ezredbeli gyalog osztálynál tartalék gyanánt Borgo-Prund helységben maradt.

Bem a császáriak által újonnan elfoglalt állás előtt késő délután megjelenve, hadoszlopát újból támadáshoz csoportosította, miből egész estig tartó csatározás keletkezett, a midőn *Urban* a további ellentállással felhagyva, csapatjainak visszavonulást parancsolt, mely még az éj folyamán Marossényig, onnan pedig másnap, korán reggel a *Fischer*-dandár hátrahagyása mellett Tihuczáig hajtattott végre. A február 23-án vívott ütközetekben az *Urban*-dandár állítólag mindössze 25 halottat és 15 sebesültet vesztett; a magyarok vesztesége ismeretlen. *Bem* 24-ikére üldöző előnyomulást parancsolt s midőn hadának éle Marossény előtt megjelent, a *Fischer*-dandár sietve vonult vissza s többé a Bukovina kellő közepéig meg sem állott. Erre *Bem* csapatjait Marossénynél gyülekeztette s a még mindig Tihuczánál álló *Urban* megfigyelésére, miután azt tovább is üldözni nem állhatott szándékában, csupán gyengébb osztagokat küldött ki. *Urban* Tihuczánál márczius 6-ig maradt meg, a midőn ismét a határ mögé, a tél folyamán Kimpolung és Warna körül

elfoglalt állásokba húzódott vissza s egyidejűleg a parancsnokságot, miután ő maga is a hadánál már nagyon elharapódzó tifus betegségbe esett, *Springensfeld* alezredesnek adta át.

Ezen események után a hadiszínhely ezen részén június haváig, a midőn az egyideig szünetelő csatazaj az egész országban ismét ujult hévvel lánggra robbant, említésre méltó cselekmények nem fordultak elő.

Dolgát Bem a határ mentén ekként a lehető legjobban elvégezvén, Besztercze katonai parancsnokául *Tóth Ágoston* alezredest nevezte ki, a kinek hadát a magával hozott 3 székely és a 12. honvéd zászlóaljjal tetemesen megerősítette. Tóth helyett Kolozsvár katonai parancsnoksága *báró Kemény Farkas* alezredesre szállottát. Beszterczéről Bem Deésre és Nagy-Bányára utazott, a hol hadteste számára nagymennyiségű lőkészlet szállítása iránt intézkedett; aztán pedig ismét Medgyesre sietett, a hol távolléte alatt az ott visszahagyott védőrség feje fölé a császári főseregnek odanyomulása folytán ismét vészterhes felhők kezűének gyülekezni.

A medgyesi csata.

Az első csatanap 1849. márczius 2-án.

Puchner altábornagy a piskii csata után a közvetlen parancsnoksága alatt álló császári had zömét valószínűleg azon hiszemben, hogy Bem nemsokára egy újabb összeütközés alkalmát keresni fogja, Nagy-Szebenben és környékén helyezte el és minden intézkedést megtett egy az említett város környékén sikerrel elfogadandó csatára nézve; így többek között egy dandárt előörsi szolgálatra Nagy-Csűrbe helyezett el, a Brassóban elhelyezett *Schurtter* dandár felét pedig szintén Nagy-Szebenbe rendelte s végül *báró Heydte* őrnagynak meghagyta, miszerint különítményével további parancsig Ujegyházánál (Leschkirch) tartózkodjék, nehogy Bem ezen irányban nyitott útra találjon. Heydte különítménye ez időtájt a Károly Ferdinand ezred kombinált zászlóaljából, az 1. oláh határőr ezred 2 századából, 2½ század savoyai dragonyosból, és ½ háromfontos ütegből, továbbá 5 század segesvári nemzetőrből állott s állománya, az utóbbiakat nem számítva, 818 főnyi gyalogság, 160 lovas és 4 löveg.

Február 17-én hire érkezett *Urban* marossényi sikeres rajtaütésének, mire a főhadparancsnok vezérkari főnöke, *Teutsch* őrnagy minden áron arra akarta bírni *Puchner*t, miszerint támadólag előnyomulva, Bemet Medgyesnél, összhangzásban az észak felől előnyomuló Urbannal két tűz közé szorítsák, ámde *Puchner* egyelőre sehogy sem akart ráállani ezen propozícióra. Február vége felé az olasz hadszíntéren igen jó hírnévre szert tett *Maroicic* vezérkari őrnagy érkezett be Szebenbe, hogy Erdély főhadparancsnoka mellett

a vezérkari főnökséget elvállalja s miután az Urban által Király-Németinél kivívott győzelem hírére, ez is a támadó előnyomulás mellett kardoskodott, *Puchner* végre engedett a közkívánatnak.

A Szeben tájékán összpontosult hadtest a szándékolt támadáshoz a következő újabb beosztást nyerte:

Hadosztályparancsnok gyanánt a megbetegedett Gedeon altábornagy helyett *Kalliany* tábornok osztott be.

I. dandár, van der Nüll ezredes.

A 41. sz. Sivkovic sorgyalog ezred 1. és 3. zlja,

a 31. sz. Leiningen „ „3.

az 1. „ oláh határőr ezred 1 zászlóalja

a savoyai dragonyosok 2 százada,

1 hat- és 1 három fontos üteg

állomány: 2480 gyalogos, 180 lovas és 12 löveg.

II. dandár, báró Stutterheim ezredes-

A 63. sz. báró Bianchi sorgyalomezred 1. és 2. zlja,

az 51. „ Károly Ferdinand sorgyalog ezred 3.

az 1. oláh határőr ezred 3. „

a székely huszárok 2 százada,

1 hat- és 1 háromfontos üteg.

állomány: 2530 gyalogos, 166 lovas és 12 löveg

Tartalék- dandár, báró Uraeca alezredes.

A 24. sz. Parmai herceg sorgyalog-ezred 3. zlja,

a 62. „, báró Tursky „ „ 3. és tart. zlja.

Uracca gránátos zászlóalj,

Szász vadászok $\frac{2}{3}$ „

Bukovinai határ-kordonista $\frac{1}{2}$ zászlóalj,

Miksa főherceg chevauxlegersek, 8 század,

1 tizenkét-, és 1 hatfontos üteg,

állomány; 2740 gyalogos, 580 lovas és 12 löveg.

Az egész hadtest állománya: 13 zászlóalj, 12 lovas század és 6 üteg; összetes létszáma: 7750 gyalogos, 926 lovas és 36 löveg.

A Medgyesnél álló magyar had megtámadása márczius 3-ikára szándékoltatott, mire nézve a következő intézkedés adatott ki: *Van der Nüll* dandára február 28-án Szelindeken (Stolzenburg) összpontosul s márczius 1-én Egerbegyig (Arbegen), 2-án Asszonyfalváiig (Frauendorf) nyomul előre. A másik két dandár márczius 1-én követi az előbbit, melylyel 3-án Asszonyfalván egyesülnek, honnan a további előnyomulás a csatához kezdetét veszi. Az ellenség jobb szárnya ellen intézendő tüntető támadás keresztülvitelére *Vévers*

százados parancsnoksága alatt a Leiningen ezred 3. zászlóalja, 1 dragonyos szakasz és ½ háromfontos üteg van der Null dandáréból Sorostélyra különítetik ki oly meghagyással, hogy márczius 1-én, n károlyfejérvári véderőség egy osztaga által támogatva, Balázsfalvát támadja meg s miután az ott álló ellenséges hadoszlopot elűzte, 3-án ismét dandáréhoz vonuljon be.“ Heydte portyázó különítményének 2-án Martonfalvára, 3-án Szász-Almádra (Almen) kelle előnyomulnia, hogy onnan a Medgyes ellen intézendő főtámadással egyidejűleg Muzsnán (Meschen) át az ellenség bal szárnya ellen működjék. Nagy Szeben védelmére *Skariatín* tábornok maradt vissza már korábban oda bevonult orosz hadával.

A magyarok részén *Bem* elvonulása után Urban ellen, *Czetz* ezredes főparancsnoksága alatt Medgyesen és Segesvárott az alábbi csapatok maradtak vissza:

<i>Gyalogság :</i>	
A Máriássy-zászlóalj	800 fő
a 11. honvéd	900 "
a 24. " "	400 "
az 55. " "	800 "
az 1. székely " "	1000 "
a 7. torontáli " "	800 "
a szatmári önkéntesek	260 "
a 4 honvéd zászlóalj 4 százada	400 "
az aradi mozgók	200 "
a 4. székely zászlóalj*	2000 "
összesen	7560 fő
<i>Lovasság :</i>	
Württemberg-huszárok	300 lovas
Mátyás " "	400 "
Vilmos " "	120 "
Kóburg " "	300 "
Székely " "	300 "
összesen	1420 lovas
<i>Tüzérség :</i>	
6 üteg	36 löveg

Ebből Segesvár védőrségét és egyéb kikülönített csapatokat levonva, marad a Medgyes körüli harcokra mindössze 6600 főnyi gyalogság 1000 lovassal és 30 löveggel.

A kétnapi kemény tusa a Nagy-Küküllő balpartján, a Kis-Kapus és Medgyestől délkeletre elterülő magaslatokon, a döntő harcok pedig a Nagy-Ekemező helységgel szemben fekvő területen játszódtak le, melyen belül különös említést érdemel az Akasztófa-

*) Csak részben fölfegyverezve, részben pedig csak kaszákkal ellátva.

hegy tövénél az országút mentén épült korcsma, melyet 1849-ben erős palánk vett körül, továbbá az igen mély bevágású s meredek oldalfalakkal bíró ivánfalvi patak, jobb partján az előterepel uralgó magaslat csoportozatokkal, a melyeknek hosszában Czetz tulajdonképeni s futólagos sánczokkal is megerősített védővonalát választotta. Az említett szilárdan épült korcsma, illetőleg az országút és a Küküllő között vizenyős rétek terültek el, melyeken több téglavető kemeneze az azokat körülvevő vizes gödrökkel a mozgást még jobban akadályozták.

Czetz a császáriak előnyomulásáról értesülvén, Kis-Kapusba *Herkalovich* őrnagy parancsnoksága alatt 1 zászlóalj 1 lovas századdal és 6 löveggel rendelt ki oly meghagyással, hogy ezen különítmény az ellenség előnyomulását mindaddig tartóztassa fel, míg a sereg zöme a kijelölt* védőállásban elhelyezkedik.

Márczius 2-án reggeli 9 órakor *van dr Nüll* dandára parancsához képest Asszonyfalvát érte el s laktáborkörletének biztosítására Kis Kapus felé előőrseket tolt előre, melyek útközben a *Herkalovich* különítmény előőrseire bukkanván, azokkal harcra bocsátkoztak. *Herkalovich* erre egész erejével előőrseinek támogatására indult s körülbelül egy óra hosszáig sikeresen tartotta magát a Kis Kapus és Asszonyfalva közötti magaslatokon, de miután lassankint az egész *van der Nüll* dandár harcra bocsátkozott, a magyar elővéd csapatok kénytelenek voltak harcolva a főállás felé visszahúzódní, majd a mögé kerülve, *Herkalovich* Medgyesen tartalék viszonyban állott fel.

Van der Nüll a hátráló magyarokat követve, egészen a fentebb említett korcsmaig jutott, melynek megszállására az egyik *Sivkovich* zászlóalj, az attól jobbra fekvő magaslatokra pedig az oláh határőr-ezred zászlóalját rendelte ki; a hatfontos üteg a korcsma és országút mentén vonult fel, míg a dandár fenmaradó része, vagyis a másik *Sivkovich* zászlóalj, a savoyai dragonyosok 1¼ százada és ½ háromfontos üteg, egyelőre tartalék viszonyban a magaslatok mögött fedve állott fel.

Ezalatt *Czetz* csapatjait az Ivánfalvi patak mögötti előkészített állásba helyezte el, *Hrahovsky* alezredest pedig a torontáli zászlóaljjal, 1 osztály huszárral és 4 löveggel a balszárny biztosítása céljából Muzsna (Meschen) felé tolt előre. Ekkor jelent meg *Bem* a csatatéren, a ki az elmúlt éj folyamán érkezett meg Marosvásárhelyről Medgyesre, és hosszas fontolgtatás nélkül a *Czetz* által szándékolt védelem helyett a korcsmánál elhelyezkedett császáriak ellen támadást parancsolt, melyet az előbbre rendelt ütegek támogatása alatt a *Bánffy* alezredest parancsnoksága alá helyezett 11. és 24. honvéd zászlóaljnak kelle keresztül vinnie. Ebből a korcsma birtokáért csakhamar igen makacs harc keletkezett. A 11. honvéd zászlóalj rettenthetlen parancsnokának, *Inczédy Samu* őrnagynak veze-

tése alatt a pusztító ellenséges ágyú- és puskatűz daczára ismételten indult rohamra a korcsma ellen, melyet végre megközelítenie sikerült; vele lépést tartva, a 24. honvéd zászlóalj is felkapaszkodott a korcsmától délkeletre fekvő magaslatokra, de még mielőtt ott lábát megvetnie sikerült volna, az ujoncz és még kevésbé harczedett zászlóalj az oláh határőrök ellenlökeme által újból a mélységbe dobott vissza, a mi természetesen a 11-ik zászlóaljra is visszahatást gyakorolt. Ámde *Inczédy* nem egykönnyen tágitott s a hamarjában újból rendezkedett zászlóaljjal, támogatva a Máriássy zászlóalj által, ismét rohamra indul, minek folytán a korcsmánál felvonult ellenes lövegeket is állásuk odahagyására kényszeríti.

így hullámozott a harc teljes ő órán át változó szerencsével ide-oda, a midőn *van der Null* a tartalékban álló Sivkovich zászlóaljat személyesen az első vonalba vezette előre s a magyarokat újból visszavonulásra kényszerítette, sőt, hogy pillanatnyi előnyét gyorsan ki is aknázza, dragonyosait az országút mentén a hátráló és kissé megbomlott magyarok üldözésére támadásra rendeli; ámde a téglavetőknél fedve álló *Zsurmay* őrnagy és *Bethlen* alezredes a Vilmos és Mátyás huszárokkal villámgyorsan a helyszínén terem s nemcsak a dragonyosokat vetik vissza, hanem a már üldözni készülő császári gyalogságot is megállítják. *Inczédy* a kedvező alkalmat felhasználva, újból összeszedi zászlóalját, és támogatva az 55. honvéd zászlóalj és a *Kcirolyi* őrnagy által vezetett Württemberg huszárok által, este 6 óra tájban még egy elhatározó rohamra indul a császáriak ellen s azokat a korcsma mellől határozottan visszanyomja. Miután időközben a Bem által újból visszarendelt 24. honvéd és a Máriássy zászlóalj is sikerrel nyomultak előre a korcsmától délkeletre fekvő s a császáriak által csak gyengébben megszállott magaslatok ellen, *van der Null* ezredes maroknyi hadával kifejtett több mint 7 órai hősiesség után a visszavonulás megkezdését határozza el, melyet Asszonyfalva felé meg is kezd, a hol az erősen megviselt csapatokat az időközben oda bevonult Stutterheim dandár vette fel. Az *JJracea* tartalék-dandár e napon csak Nagy-Selykig (Marktschelken) jutott.

Bem a visszavonuló császáriakat, bár már este 9 óra felé járt az idő, Kis-Kapusig üldöztette, a hol még egy ideig tartó utcai harc keletkezett; ezután Bem még majdnem másfél óra hosszat már csak tüzéséggel dolgozott, melynek gránátjai Kis-Kapus egy részét felgyújtották.

A magyarok győzelmével végződött első csalanap mindkét részen tetemes áldozatokat követelt, bár *van der Null* veszteségét osztrák források csak 16 halottra és 83 sebesültre, az eltűntek számát pedig 189 főre teszik. A magyarok részén csupán csak a 11. zászlóalj állítólag 300 főt veszített, *Inczédy* őrnagy pedig megsebesült; a lovasság szintén sokat szenvedett; egyébként az összes veszteség nagysága ismeretlen.

A második csatanap 1849. máj. 3-án.

Már előbb említettük, miszerint *Puchner* a medgyesi csatát tulajdonképen csak márczius 3-ikára tervezte s a 2-iki komoly harc Bem egész hadával szemben csak nem várt körülmények közbejátszása folytán s a főhadparancsnok terve és akaiata ellenére következett be. Az említett dandárnak 2-án szenvedett kudarcza *Puchnert* úgy látszik kissé gondolkozóba ejtette; csakis ennek tulajdonítható, hogy a tervezett támadás keresztülviteléhez csak 3-án délután fogott, látván, hogy Bem 2-iki győzelmét nem használja fel a támadólagos előnyomulás megkezdésére.

A támadás a *Stutterheim* és *van der Null* dandárok által Kis-Kapus felől arczban volt végrehajtandó, mialatt egy megkerülő oszlopnak a magjoiroknak a megelőző napon felfedezett, az Ivánfalvi patak mögötti elsánczolt állását oldalban kellett megtámadnia. Ezen célra *gróf Daun* őrnagy a Parma ezred 3. zászlóaljával, 2 század vadászszal és a bukovinai határ-kordonistákkal már 3-án hajnalban indíttatott el Nagy-Sekkről Szász-Ivánfalva felé, hogy oda beérkezve, *Heydte* különítményével együtt, melynek tevékenységéről alább leend szó, haladéktalanul támadásba menjen át. Megjegyzendő továbbá, hogy a Balázsfalva megtámadására kirendelt *Vévers* különítmény már Sorosléyről vonult be 3-án délelőtt állományilletékes dandárhoz, miután tudomására jutott, hogy a balázsfalvi magyar őrség már a károlyfehérvári oszlop elől minden ellentállás kifejtése nélkül elhagyta helyét s így *Vévers* százados a további előnyomulást Balázsfalva felé célzalannak vélte.

Márczius 3-án déltájban, miután az *Uracca-dandár* is beérkezett Aszszonyfalvára, *Kalliany* tábornok intézkedésszerűen megkezdte támadó előnyomulását a *van der Null* és *Stutterheim* dandárokkal Kis-Kapus irányában, mely helység előtt azok délután 2 óra tájban harczhoz fejlődtek.

Bem Kis-Kapuson *Bethlen* alatt csak egy 2 lovas századból és 4 lövegből álló gyenge különítményt hagyott s hadának zömét a Nagy-Ekemező (Gr. Probstdorf) és Mártontelko (Mortesdorf) között elterülő hegyhát északi erdőmentes lejtjén, tehát a 2-iki harcban oly nevezetes szerepet játszott korcsma körül, illetőleg az annak közelében elfolyó tarpatak balparti magaslatain (a részletes térképen „Breit Eichenrück“) állította csatarendbe s hogy ezen állását baloldal támadások ellen biztosítsa, *Zsurmay* őrnagyot 4 gyalog-, 1 lovas századdal és 2 löveggel Baromlaka (Wurmloch) felé különítette ki. A főállásban a magaslat gorinczét a gyalogság, a hegylejtőt pedig az országút mentén az összes tüzérség foglalta el, míg a lovasság ettől jobbra hátul, az országút és a Küküllő között állott fel.

Kis-Kapus gyenge őrsége a túlnyomó ellenséggel szemben hamar ott hagyta helyét, mire *Kalliany* dandáraival Kis-Kapuson

tul előrenyomulva, Bem hadállásával szemben következőleg helyezkedett el: a két dandár hatfontosai az országút mentén vonultak fel; ezektől jobbra a magaslat lejtjén a Leiningen és Károly Ferdinand ezredek 3-ik zászlóaljai fejlődtek; a két dandár többi csapatjai Kis-Kapus mellett, illetőleg a részletes térképen „Schemert Ebene“-nek jelzett magaslat mögül fődve állottak fel s végül legvégső tartalék gyanánt az *Uracca*-dandár Asszonyfalvánál maradt vissza, melynek 12 fontos ütegeből *Maroicic* őrnagy 2 löveget a „Schemert Ebene“ magaslat kúpjára vonszoltatott fel, miczélből minden löveg elé 10 —10 lovat kellett befogni.

Ezen felvonulás befejezte után mindkét részről délutáni 3-tól 5-óráig tarló heves löveghez vívatott, melyben hatás tekintetében elvégre is a császáriak emelkedtek túlsúlyra, amennyiben Bem 6 ágyúja leszereltetett, 1 lőszerkocsija pedig légbe röpült. Erre aztán *Kalliany* nemcsak az ellenséges tüzérseget, hanem a hegytetőn levő gyalogságot is lövette ágyúiból, a mi ez utóbbit szintén csakhamar megrendítette. Ekkor aztán a Tursky ezred 3. zászlóalja *Maroicic* őrnagy parancsára a magaslatok gerinczén át az erdő mentén Bem balszárnya felé átkaroló támadásra indult, miáltal ezen zászlóalj Bem közép- és balszárny gyalogságának legnagyobb részét magára vonta; erre az eddig a közép mögött tartalékban álló Bianchi és Sivkovich zászlóaljak gyorsan a délfelé elhúzódott magyarok által elhagyott, illetőleg már csak gyengén megszállott magaslatokra nyomulnak előre s azokat nagyobb ellentállás nélkül birtokukba ejtik. A gyalogság visszaveretése folytán a tüzérsegek sem tarthatta magát tovább, bár Bem oly makacsul tartott ki lövegeivel állásában, hogy az ellenséges gyalogság egy csoportja már őt is körülkerítette s maga a fővezér is csupán egy Württemberg huszár szakasz merész közbevágásának köszönhette megmenekülését. De a lelkes vezér, alig hogy ismét szabadon érezte magát, lövegeivel újból állást akart foglalni, de az ellenség erősen utána nyomult és lehetetlenné tette azt s így most már este 7 óra tájban az egész magyar had felbomolva, feltartóztatlanul futott az Ivánfalvi patak mögött előkészített s a tartalék által már kezdettől fogva megszállott állásba, a hol *Czetz* a visszavonulókat a lehetőséghez képest újból rendezte és a sánczok megszállására utasította.

Zsurmay, bár Baromlakánál előretolt állásában meg nem támadtatott, az általános helyzetre való tekintettel Szász-Ivánfalvára húzódott vissza.

Az Ivánfalvi patak mentén e szerint újból rendszeres harc keletkezett, melyben eleinte kiválóan a tüzérsegek vitte a főszerepet. Ezalatt beérkezett Marosvásárhelyről a 4. honvéd zászlóalj, valamint a tartalék által saját balszárnyának biztosítására már a délelőtt folyamán Muzsna (Meschen) felé kikülönítve volt szatmári önkéntesek és úgy látszott, mintha ezen újabb osztagok megjelenése a

császáriakat egyidőre utánnomulásuk lassítására bírta volna, a mit *Bem* kiaknázni akarván, friss osztagait rohamra indította. Ámde a Leiningen, Károly Ferdinánd és Tursky zászlóaljakkal ekkor már az erdős magaslatokon át észrevétlenül az Ivánfalvi patak jobb parti magaslataira jutottak fel s rohamoszlopokba tagozva s a magyarok állását oldalazva, a szatmári önkéntesekre és a 4. honvéd zászlóaljra vetik magukat, minek folytán azok az összeütközést be sem várva, önként térnek ki a kevés kilátást nyújtó összecsapás elől; ezáltal azonban az oldalában fenyegetett egész állás tarthatatlanná vált s *Bem* csapatai futva kerestek menedéket Medgyes védőfalai mögött. Miután időközben teljesen besötétedett, Puchner nehogy Medgyesnél kellemetlen utcai harcra keveredjék, minden további üldözéstől eltekintett s fáradt, csapataival a magyaroktól elfoglalt védőállásban töltötte az éjét.

Most pedig pótlólag a *Heydte* és *Daun* különítmények tevékenységéről kell még megemlékeznünk. *Heydte* őrnagy különítményével márczius 2-án utasításához mértén Mártonfalvára menetelt s ezen helységbe érve, meghallotta a Kis-Kapus felől áthangzó ágyúszót, minek folytán a különítmény rövid pihenő után Szász-Almádra folytatta útját. Itt este a van der Null dandár visszavonulásáról értesült, mely körülmény arra bírta *Heydte*-t, hogy azonnal Mártontelkére meneteljen. 3-án délelőtt a különítmény megint csak Szász-Almádra menetelt vissza; s miután Muzsna (Meschen) felé kiküldött járőrei ellenség közellétét jelentették, *Heydte* 3 századot küldött a Muzsnától délre fekvő magaslatra, a hol azoknak a szatmári önkéntesekkel jelentéktelen csetepatéjok volt. Az erről szóló jelentésből *Heydte* azon meggyőződésre jutott, hogy a magyarok balszárnyukon résen vannak, minek folytán ő további működését az ellenség balszárnya ellen céltalannak vélvén, különítményével Mártonfalvára vonult vissza, a hol a késő délután Medgyes felől áthangzó ágyúlövések daczára veszteg maradt. 4-én reggel *Heydte* 2. gyalogszázadot 1 dragonyos szakasszal Muzsnára küldött előre, honnan csakhamar azon jelentést kapta, miszerint a magyarok veszített csata után Erzsébetváros felé vonultak vissza, a mi arra bírta *Heydte*-t, hogy különítményével még aznap Riómfalván át Berethalomra meneteljen, a hol márczius 6-ig veszteg maradt.

Daun hegyen-völgyön keresztül véghezvitt igen fárasztó menet után ép azon időben érkezett meg Szász-Ivánfalva előtt, midőn a magyarok nem a legjobb rendben vonultak be a hasonló nevű patak mögötti megerősített állásba. *Daun* a kedvező alkalmat kiaknázni akarván, hadoszlopát a szándékoltt megkerüléshez akként fejlődttette fel, hogy a bukovinai határ-kordonistákat csatárláncba oszlatta, kiket második vonalban a vadászok, ezeket pedig tartalék gyanánt az oszlopba alakult Parma zászlóalj követte. Ekként harcra csoportosult különítményével *Daun*, Szász-Ivánfalvát jobbra

hagyva, megkezdte támadó előnyomulását Medgyes felé; de alig ért a patak túlsó partjára, midőn *Zsurmay* őrnagy, a ki mint tudjuk időközben Ivánfalvára vonult vissza és ott észrevétlenül húzta meg magát különítményével, hirtelen előretör rejtőkéből és Daunt hátulról és oldalban meglepően támadja meg, a mi a császáriakban oly zavart és rendetlenséget okoz, hogy azok a szélrózsa minden irányában széjjelfutva, a közeli erdőben kerestek menedéket; mindazonáltal Daun veszteségét császári források mindössze 72 halottra, sebesültre és fogolyra teszik. A csata általános sorsára azonban ezen minden esetre érdekes epizód befolyást már nem gyakorolhatott és *Zsurmay* a főhadoszlop menekülését látva, kénytelen volt Berethalmon (Birhulm) át Erzsébetváros felé visszahúzódní, a hova a főerővel a Küküllő jobb partján visszavonult Bem serege zömével, miután útközben a félreértés folytán Segesvár felől csak későn segítségére jövő *Kiss* alezredest is fölvette hadoszlopával, éjfél után 1 órakor érkezett meg.

A császáriaknak a második csatanapon szenvedett veszteségét osztrák források, Daun előbb említett veszteségét nem számítva, halottakban mindössze 1 tisztre és 26 főnyi legénységre, sebesültekben 1 tisztre és 137 főnyi legénységre, eltűntekben pedig 59 főre, összesen tehát 224, Daun veszteségével együtt 296 emberre teszik. A magyarok vesztesége Gelich szerint 100 halottból, 200 sebesültből és ug3'annyi elfogottból állott.

Puchner raárczius 4-én hajnalban, miután a magyarok elvonulásáról értesült, csapataival Medgyesbe vonult be, a hol — a helyett hogy győzelmét hathatós üldözés által kiaknázza volna — két napi pihenőt tartott.

Bem 5-én reggel vert hadával Segesvárra ért s azonnal hozzálátott a különben is megerősített és torlaszokkal ellátott város oltánczolásához s azonnal gondoskodott, hogy a Székelyföldről erősödések és kellő számú lökőszületet kapjon, Kolozsvárra pedig hasonló czélből Herkalovich őrnagyot rendelte ki. Így és ehez hasonlóan tevénykedett Bem Segesvár körül, nap nap melleit várva az ellenség újabb támadását, de az csak nem akart bekövetkezni. Végre márczitis 8-án déltájban láthatóvá lettek az ellenséges oszlopok Holdvilág (Haltvelagen) felől, mire Bem serege gyorsan elfoglalta a már előre kijelölt helyet. Ámde a császáriak az egyszer csupán tüntettek s így Bem *Bethlen* alezredes dandárét Dánoson hagyva, serege fennmaradó részével az éj tartamára este felé újból Segesvárra húzódtott vissza. A márczius 9-én reggel Holdvilág, Bese és Keresd felé kiküldött járőrük csakhamar azt jelentették, hogy a császári hadak az elmúlt éj folyamán egymást követő kisebb oszlopokban a medgyes segesvári úttól délre mellékutak felhasználásával kelet felé vonult el. *Puchner* ugyanis a Medgyesen tartott kétnapi pihenő után a támadó műveletek folytatását határozta el, miután azonban *Bem*

segesvári állását igen erősnek vélte, inkább annak megkerülését határozta el, mire nézve a következő intézkedést bocsátotta ki; „*Báró Heydte* őrnagy portyázó különítménye 6-án Berethalomról Valdhidra (Waldhütten), 7-én pedig Sároson át a segesvári országútra menetel s feladata Holdvilágnál a Küküllő bal partján állást foglalva, az ellenséggel, kinek előcsapatjai Dánoson (Dunersdorf) vannak, elhíttetni, hogy az egész császári sereg arra felé nyomul előre; a 7-ikéről 8-ikára hajló éjjel a különítmény Besőre (Beschendorf) menetel, hogy ezen helység megszállása által a hadtest balszárnyát biztosítva, a bekövetkezendő támadásnál szintén közreműködjék. Medgyesen a Tursky-ezred 3 százada marad vissza védőrség gyanánt. *Gróf Alberti* százados 1½ dragonyos századdal Medgyesről a Küküllő jobb partján Erzsébetvároson át Marosvásárhely felé portyáz, hogy az összeköttetést az északi (Urban-) hadtesttel helyreállítsa. Maga a hadtest 6-án Medgyesről Riómfalvára (Reichesdorf), 7-én Szt. Agothára (Agnethlen), 8-án pedig Idegenre (Henndorf) és Apóidra (Trappold) menetel s innen Segesvár ellen támadásra indul. Ez utóbbinak déli része hegyszorosban fekszik, melyet a tőle délre elterülő magaslatok teljesen uralnak; ha ezeket birtokunkba ejtjük, úgy a szorosban álló ellenség könnyen a teljes elvágtatás veszélyének van kitéve.“ A szándékolt oldalmenet intézkedészerűen baj nélkül végre is hajtott, megjegyzendő azonban, hogy Heydte Besét nem 7-én éjjel, hanem csak 9-én délelőtt érte el.

Nagy-Szeben bevétele

1849. márczius 11-én.

Mihelyt *Bem* márczius 9-én reggel a császáriak kerülő mozdulatáról értesült, egyet gondolt s nyomban kiadta a parancsot a Szebenbe való indulásra, minek folytán a sereg, dicséretére legyen mondva, két órával a vett parancs után, tehát még ugyanaznap délelőtt 11 órakor útnak indult a Küküllő bal pariján Medgyes felé s szakadó esőben végrehajtott menet után éjjel után 2 órakor Paratélyig (Pretai) jutott.

A Medgyesen volt 3 császári század, a *Bem* előnyomulásának hírére portyázó csapaljával szintén oda húzódott *Alberti* századossal együtt 10-én reggel sietve hagyta el a várost, melyet *Bem* délelőtt 9 órakor szállott meg csapatjaival. Medgyesen *Pereczy* alezredes alatt mintegy 1500 ember 4 ágyúval maradt vissza, a sereg fennmaradó része pedig néhány órai pihenő után Nagy-Selykig folytatta útját, a hova éjjel után 1 óra tájban érkezett meg. Másnap reggel 6 órakor a sereg ismét tovább indult s Szelindekre (Stolzenburg) érve, déli pihenőt tartott; innen 12 órakor elindulva, délután 4 órakor Nagy-Csürből (Gross Scheuem) bontakozott ki, melynek déli kijáratánál a sereg csatarendbe állt.

Nagy-Szebenben Puchner elvonulása után a császáriak részéről *Pfersmann* tábornok maradt vissza mintegy 2 gyalog zászlóaljjal, megfelelő számú lovassággal és tüzérséggel s azonkívül *Skariatín* ezredes 1960 főnyi gyalogos, 120 kozák és 6 lövegből álló orosz hadoszlopával.

Bem közeledtének hírére, a mi különben medgyesi megverése után szinte hihetetlennek tűnt, a szebeni osztrák-orosz védőrség a várostól északra elterülő síkon, a nagy csúri magaslatok alján harcához fejlődött és pedig az orosz csapatok a műüttől nyugatra, a császáriak attól keletre. A két zászlóaljnyi szebeni nemzetőrség a nagy körúton, Medgyes volt védőrsége *Alberti* százados különítményével együtt pedig magában a városban állott fel tartalék gyanaut. Bem mindenekelőtt tüzérségét vonultatta fel az országút mentén a magaslaton, melynek eléggé hatásos tüzét az orosz gyalogság példás rendben állotta ki, sőt a magaslatokra előretolva volt rajvonalak is hősies ellentállást fejtettek ki a feljük előnyomuló magyar gyalogsággal szemben. Ezalatt *Skariatín* kozák-osztálya rohamra indult Bent jobb szárnya ellen, de az ott levő üteg által kartácstűzzel fogadtatván, teljesen széjjel robbanva menekült el saját gyalogságának balszárnya mögé s többé egész nap nem mutatta magát.

Időközben *Bem* mindig több és több gyalogságot vont az első harcvonalba, minek folytán *Skariatín* kissé hátrább fekvő állásba húzódott vissza. A kedvező alkalmat felhasználandók, a Württemberg huszárok Szt. Erzsébet (Hammersdorf) irányában, a Kóburg- és Vilmos huszárok pedig *Kiss* alezredes által vezetve, az orosz hadállás balszárnya s különösen egy ottan izoláltan álló üteg ellen rohamra, a székely gyalogosok pedig az ellenség közepe ellen szuronyrohamra indulnak, minek folytán az osztrák-orosz hadak este 7 óra tájban a város védő sánczai mögé húzódtak vissza. Erre *Bem* tüzérségét is előbbre vonultatta s az erődítvényeket s a várost gránátokkal lövette. Ezalatt annyira beesteledett, hogy *Bem* a város tulajdonképeni bevételét már-már a következő napra akarta halasztani, a midőn az egy székely-, a 11. honvéd zászlóaljjal és egy vadász-osztálylyal még Paratélyból Muzsnáu (Meschen) Baromlakán (Wurmloch) és Sályán (Schaal) át az ellenség jobb oldalába kikülönített *Bethlen Gergely* alezredes a város előtt megjelenve, a már elalvó félben levő harcznak újabb tápot ad s az ellenséget mihamar a város elhagyására bírja, úgy, hogy abba *Bem* győzelemittas serege este féltíz óra tájban örömujjongva vonul be és itt az ellenség által visszahagyott nagymennyiségű ruházati czikkeket, fegyver-, töltény és élelmi készleteket, valamint 21 ágyút, ezek között a vízaknai csatában elveszített lovas üteget is birtokába ejtette.

Az ellenség az éj folyamán és a következő nap reggelén egészen a Vöröstorony szoros bejáratáig, Talmácsig, kisebb császári

osztagok Zóod és Talmacselig húzódtak vissza, a hol márczius 16-ig bántatlanul maradtak.

Az orosz csapatok a több mint 4 órai harcz alatt mintegy 200 főt vesztek halottakban és sebesültekben; a magyarok vesztesege 40 halott és 98 sebesült.

Bem a csatára következő éjjel a magával vitt s csak dsidákkal ellátott mintegy 2000 székely önkénteseit felszereltette és szuronyos fegyverekkel látta el és azokkal a 11. honvéd- és a Máriássy zászlóalj állományát 1360 emberre egészítette ki s azonkívül *Bánffy* és *Perecny* kikülönítve volt mintegy 4000 főnyi csapatjait, valamint az előbb Kolozsvárra küldött *Herkalovich* őrnagyot az újonnan alakult 32. honvéd zászlóaljjal, továbbá a Mátyás huszárok egy osztagával szintén magához vonta. Ekként megszaporodott s újból rendezett hadával aztán Nagy-Szeben és Schellenberg között ütött táborn s a Vöröstorony szorosnál álló ellenség szemmeltartására *Károlyi* alezredest Veszvény (Westen) helységbe különítette ki, míg a Puchner alatt álló császári had zömének felkeresésére *Bethlen* alezredest rendelte ki egy kisebb különítménnyel Dolmányon, Holczmányon és Ujgyházán (Leschkirch) át Erzsébetváros, illetve Segesvár felé.

A feketehalml ütközet, illetőleg Brassó bevétele

1849. márczius 18—20-ig.

Puchner a császári sereg zömével már előbb közölt terve értelmében márczius 8-án a főhadiszállással és 2 dandárral Hégenig (Henndorf), a lovassággal Újvárosig (Neustadt), a van der *Nüll* dandárral pedig Apöldig (Trappold) menetelt, mely utóbbi előőrseit Segesd (Schaas) felé állította ki Bem járőrei a mondott napon délután 4 óra tájban bukkantak az itt felállított előőrökre s tudjuk, hogy az erről szóló jelentésre Bem hirtelenül a Szeben felé való előnyomulásra határozta el magát. Puchner vezérkari főnöke, *Maroicic* őrnagy már a 9-ikére hajló éjjel óhajtotta a Segesvár ellen tervezett támadást végrehajtatni, mibe azonban Puchner bele nem egyezvén, a csapatok csak 9-én délelőtt 11 órakor indultak útnak Ápold felé, a hol délutáni 5 óráig pihenő tartatott. Este felé az oszlop Segesdet érte el, a hol a *Stutterheim* és *Uracca* dandárok a lovassággal a beállott hózivatar közepette táborn ütöttek, míg a van der *Nüll* dandár folytatta útját Segesvár felé. Segesden értesült Puchner a Résénél álló *Heydte* őrnagy jelentéséből, miszerint Segesvárról Dánoson át erős ellenséges oszlopok vonultak el s hogy Bem állítólag egész erejével Szeben felé fordult.

A Bem elvonulása után Segesváron megmaradt gyenge magyar védőrség a császáriak előnyomulásának hírére sietve Székely-Keresztur felé húzódtott vissza, minek folytán van der *Null* este 8 óra tájban zavartalanul vonulhatott be Segesvárra, a hová éjfé

tájban a *Stutterheim*-, másnap reggel 4 órakor pedig az *Uracca* dandár s a lovasság is beérkezett; ugyanekkor *Heydte* vett parancsa értelmében Dánost érte el. Segesvárod Puchnert még egy másik kellemetlen hír is várta, itt tudta meg ugyanis *Urban* és *Malkowskynak* a Bukovinába bekövetkezett visszaveretését.

Ez alkalommal *Maroicic* őrnagy ismét a haladéktalan tovább indulás mellett kardoskodott, hogy esetleg Bem Szebennél két tűz közé szoríttassék, ámde *Puchner* a csapatok fáradtságára való tekintettel csupán a *van der Null* dandárt tolta még ugyanaznap, 10-én a délelőtt folyamán Dánosra előre, honnan *Heydte* különítménye időközben Valdhidra (Waldhütten) vonult el. Az *Uracca* és *Stutterheim* dandárok csak 10-én este 11 óra tájban hagyták el Segesvárt s miután Dánosnál a lovasság és a *van der Null* dandár a hadtest élére állt, igen rossz időjárásban Berethalom — Ujegyházán át folytatott 34 órai fáradtságos menet után márczius 12-én reggeli 8 órakor az elővéd Veresmartot (Rothberg), a hadtest zöme pedig Ujegyházát érte el. *Heydte* 11-én reggel Bem nyomában Paratélyig jutott, onnan pedig 12-én elűzve, Szt.-Lászlóig (Gross-Lasslen) húzódott vissza, a hol Puchnertől azon parancsot vette, miszerint különítményével az Olt völgyébe vonulva, minél előbb Feleket (Freck) iparkodjék elérni; ebből kifolyólag *Heydte* márczius 14-én az Olt folyón Kis-Senknél átkelve, aznap este Szombatfalván át vonult éji nyugalomra. Az Ujegyházán Szeben elestéről beérkezett hír, Puchnert ismét ideglázba ejtette, minek folytán a sereg fölötti parancsnokságot *Kalliany* tábornoknak átadva, ő maga kíséretével együtt a Vöröstorony szoroson át Rimnikbe utazott.

Kalliany a Vöröstorony szorosba visszahúzódott csapatokkal karöltve, Nagy-Szeben visszahódítását határozta el, mi célból *Skariatin* ezredessel érintkezésbe lépve, a hadtestet márczius 13-ika folyamán az Olt völgyében, Fenyőfalva (Girelsau) és Felek (Freck) között egyesítette. A támadásnak terv szerint márczius 14-én kellett volna bekövetkeznie, ámde megelőző éjjel Brassóból *Engelhardt* orosz tábornoktól értesítés érkezett be a hadtest főhadiszállásába, hogy miután az orosz csapatoknak Szebent odahagyniok kellett és Brassó felé mintegy 10.000-nyi székely közeledése jelentetett, ennek folytán ő is feladatát Brassó védelmét illetőleg annál is inkább befejezettnek tekinti, mivel most már, Nagy-Szeben eleste után Brassó védelmére az összes császári csapatok annak környékén összpontosíthatók. Ezen közlés folytán *Kalliany* indítatva érezte magát a Szeben elleni támadással felhagyva, hadtestét sietve Brassó alá elvezetni, miről *Skariatin* ezredest oly felszólítással helyezte tudomásba, hogy az magát jelenleg elfoglalt állásában a míg csak lehetséges, tartani iparkodjék.

Az új elhatározáshoz képest a *van der Null* és *Uracca* dandárok márczius 14-én délutáni 3 órakor indultak útnak Felekről s azokat

este felé a lovassággal Fenyőfalván álló *Stutterheim* dandárnak is követnie kellett; előbbieket még ugyanaznap Alsó-Ucsáig, utóbbi Árpásig jutott. Itt érkezett be *Skariatin* üzenete, hogy talmácsi állását csak oly feltétel alatt véli megtarthatónak, ha egy császári oszlop az Olt hídját Feleknél megszállva tartja. Ezen feladattal *Kalliany Riebel* őrnagyot bízta meg, a ki ennek folytán 15-én reggel saját oláh határőr-zászlóaljával, a *Klokocsan* őrnagy parancsnoksága alatt álló Károly Ferdinand ezred 3. zászlóaljával. 2 század dragonyossal és $\frac{1}{2}$ háromfontos üteggel el is indult Árpásról Felekre. Maga *Riebel* Talmácsra sietett előre, hogy Skariatinnal személyesen értekezhessék, minek folytán a hid megszállására szóló intézkedéseket *Klokocsan* őrnagy tette meg, melyek szerint délután 4 óra tájban 1 század dragonyos Fenyőfalvánál, annak esetleges támogatására a nevezett helység és a híd között a Károly Ferdinand ezred 3 $\frac{1}{2}$ százada, a fenmaradó $\frac{1}{2}$ század pedig a híd és Felek között s végül az oláh határőr zászlóalj 1 század dragonyossal és a lövegekkel tartalék gyanánt Feleken állott fel.

Mihelyt *Bem* a császári hadtest közeledéséről Szeben felé értesült, nehogy ott elfoglalt állásában két tűz közé szoríttassék, *Puchner* mint veszélyesebb ellenfele ellen támadólagos előnyomulásra határozta el magát, szándékában lévén egyúttal, ha csak lehetséges, Brassót is hatalmába ejteni. Erre nézve *Bem* következőleg tette meg intézkedéseit: Nagy-Szeben megszállására *Bánffy János* ezredes parancsnoksága alatt mintegy 2000 főnyi védőrséget jelölt ki, a Vöröstorony szorosnál álló osztrák-orosz had sakkbantartására pedig *Iház* alezredest rendelte ki, kinek lehetőleg Boiczát kelle megszállania; nagyobb nyomaték kedvéért egyelőre maga *Bem* is ezen hadoszlophoz csatlakozott. A sereg fenmaradó részével *Czetz* ezredesnek márczius 14-én az Olt völgyén fölfelé a főtámadó műveletet kellett megkezdenie, miközben este felé Fenyőfalvánál *Riebel*, illetőleg *Klokocsan* különítményére bukkant, melyet elővéd csapatjai által nyomban megtámadtatott. *Klokocsan* eleinte a híd mögött makacs ellentállást szándékozott kifejtetni, de az este 10 óra tájban bekövetkezett támadásból látván, hogy ellene túlerő működik, rövid harc után, mely különítményének 71 főnyi gyalogosába és 9 dragonyosába került, este 11 óra tájban Felekre, onnan pedig Fogarasra vonult vissza, a hova 16-án este érkezett meg. Visszavonulás közben *Riebel* oláh határőr zászlóalja teljesen felbomlott s annak legénysége egy igen csekély részt kivéve, otthonába szökött. Ily körülmények között *Czetz* előtt immár nyitva állott az ut Fogaras felé.

Mielőtt azonban a magyar sereg zömét Brassó felé követnők, előbb hadd végezzük el a Vöröstorony szorosnál történeteket. *Skariatin* ezredes márczius 16-án délben a feleki hid feladásáról és erős ellenséges osztagoknak Talmács felé előnyomulásáról értesülvén, az orosz hadaknak Oláhország területére való visszavonását hatá-

rozta el s visszavonulása fedezését a császári csapatoknak tette kötelességévé. Ebből kifolyólag a Talmacselnél *Niepp* őrnagy parancsnoksága alatt álló $\frac{1}{2}$ Tursky zászlóalj és a Károly Ferdinand ezred tartalék-osztálya, továbbá a Zoodba kikülönítve volt Leiningen ezredheli és oláh határőr-századok parancsot kaptak, hogy a szoros bejárata előtt Boiczánál hátvéd állást foglaljanak. Ámde *Niepp* őrnagy az említett csapatok legnagyobb részével már ez. 16-án délután 4 óra tájban az oroszokat nyomban követvén, a szoros bejáratának biztosítására csupán csak a Károly Ferdinand ezred tartalék osztálya maradt vissza *gróf Heusenstamm* százados parancsnoksága alatt, a ki még ugyanaznap este 9 óra tájban *Iház* hadoszlopa által megtámadtatván, 91 főnyi veszteséggel a Vöröstorony-szorosba, onnan pedig a magyarok által már nem is üldözötve, Oláhországba húzódott vissza, a hol márczius 17-ike folyamán Chineninél a Szebenben volt egész osztrák-orosz had tábort ütött.

A Brassó felé visszavonult császári hadtestből márczius 16-ika folyamán a *van der Nüll* dandár Vledényig, az *Uracca* dandár Persányig, a *Stutterheim* dandár a lovassággal Sárkányig s végül *Heydte* portyázó különítménye Vadig jutott. Márczius 17-én a van der Nüll dandár Brassóba vonult be, a másik két dandár a lovassággal pedig Feketehalmon maradt. A különítményével 16-ikáról 17-ikére hajló éjjel Fogarasból tovább indult *Klokocsan* őrnagy útközben a Stutterheim dandárhoz csatlakozott, Heydte pedig parancsot kapott, miszerint Sinka—Új-Sioka és Pojána Morului-on át Tohányra menetelve, útközben élelmi szerezet harácsoltsasson. Márczius 18-án a van der Nüll dandár Brassó és Vidombákon (Weidenbach), a másik két dandár pedig Feketehalinon pihenőt tartott, Heydte pedig utasítást nyert, miszerint a Sinka völgybe visszatérve, onnan az országúton olónyomuló magyarok hátában Persány és Vledény felé működjék. *Kalliany* tábornok vezérkari főnökével, *Marcicic* őrnaggyal a mondott napon Brassóba utazott, hogy *Engelhardt* tábornokot is a Brassó előtt vívandó csatában való részvételre bírja. Ámde Engelhardt nemcsak hogy támogatását meg nem vonta, hanem sürgősön követelte, miszerint az elkerülhetlen visszavonulás biztosítására a van der Nüll dandár már a csatát megelőzőleg a Tümösi szoros bejáratánál fekvő úgynevezett Hétfalu (Siebendorfer) megszállására rendeltessék ki. Ennek folytán az utolsó döntő csatához mindössze két dandár maradt Kallianynak rendelkezésre, melyeknek a megelőzőleg megejtett terepszemle szerint a Vledény és Fekete-halom közötti erdős magaslaton az országút mindkét oldalán kellő állást foglalniok.

Czetz ezredes a magyar sereg zömével márczius 16-én Ucsáig nyomult előre, 16-án pedig Fogarasba vonult be s előcsapatjait Sárkányig toltta előre. A következő napon a sereg, melyhez *Bem* is bevonult, Vledényt szállotta meg. Másnapra Brassó bevétele

tűzetett ki célul s az előrelátható csatában egyrésztől *Czetz* hadoszlopának — 5 zászlóalj (5000 fő), 7 ½ lovas század (750 lovas) és 16 löveg — *Vledény* felől, másrésztől *Szabó Ferdinand* alezredes parancsnoksága alatt a székely hadnak — 2 zászlóalj (2200 fő). 3 lovas század (300 lovas) és 10 löveg — *Szent-Péter* (*Petersberg*) és *Hermány* (*Hornigberg*) felől kellett közreműködnie. A rendelkezésre álló hadak összege tehát: 7 zászlóalj, 10½ lovas század és 26 löveg s állománya 7200 főnyi gyalogos, 1050 lovas és 26 löveg. *Március* 18-án reggel *Czetz* hadoszlopa intézkedészerűen útnak indult *Vledény*ről és már a *Feketehalom*tól nyugatra fekvő magaslatokon a császáriaknak 2 vadász és 2 oláh határőr századból, továbbá 1 *chevauxlegers* osztályból álló előcsapataira bukkant, melyek ellen *Czetz* azonnal támadást parancsolt és pedig elő kellett nyomulni: 1 zászlóaljnak *Kcibós* őrnagy parancsnoksága alatt az országúttól délre, a *Zeidner* hegyen át *Feketehalom* felé; 1 zászlóaljnak *Nagy Dániel* parancsnoksága alatt az országúttól északra az ellenség jobb szárnya ellen; 1 zászlóaljnak a tüzérséggel *Tulnuy* őrnagy parancsnoksága alatt az ellenség közepe ellen; az 52-ik és a *Máriássy*-zászlóalj s o mögött az országút mentén az összes lovasság, egyelőre tartalékban maradt.

A gyenge császári osztagok az erdős magaslatok által fedve, harczolva vonultak vissza az országút mentén s még mielőtt a *Feketehalom*nai álló *Stutterheim* és *Uracca* dandárok segítségükre siethettek volna, a gyorsan utánnymuló magyarok által már nagyrészt leszorítottak a magaslatokról. Ily körülmények között a még alig harezba lépett két dandár szintén visszavonulni kényszerült, minek fedezésére a *Parma* és *Tursky*-zászlóaljak kaptak parancsot; ezek eleinte a magaslatokat, később pedig iparkodtak ugyan *Feketehalom* bejáratait elállani, de a magyarok által délről és északról megkerültetvén, rövid ideig tartó veszteségteljes ellentállás után a *Feketehalom* és *Vidombák* között elfolyó patak mögé, a hol időközben a két dandár zöme újból harczrendbe állt, voltak kénytelenek visszahúzódni *Czetz* ugyanis látván a *Feketehalom*ból közeledő ellenséges oszlopokat, a balszárny-zászlóalj erősítésére *Bethlen Gergely* alatt még az 52. zászlóaljat is kirendelte, míg a középen *Jeszenszky* őrnagy tört előre a szintén első vonalba rendelt *Máriássy* zászlóaljjal, mialatt a jobb szárnyon *Kahós* őrnagy saját erejéből is mindjobban előbbre jutott. A császáriak, miután helyzetük már különben is eléggé veszélyeztetve volt, a tulajdonképeni rohamot már nem is várták be. hanem sietve vonultak vissza, mint már fentebb említettük, a *Bárca*-palak (*Burzen B.*) mögött állást foglalt főerő felé. Bem a császáriak által elhagyott *Feketehalom* helységet azonnal megszállatta csapatjai által, de egyelőre az ismét csatarendbe állt ellenség újbóli megtámadásától, illetőleg mindennemű üldöző utánnymulástól eltekintett, miután a tulajdonképeni csatát

Brassó birtokáért, összhangzásban a székely haddal, csak másnap szándékolta komolyan megívni.

A császáriaknak a feketehalmi ütközet 5 tisztjökbe és 267 főnyi legénységükbe került; a magyarok vesztesége ismeretlen.

Kulliany látván, miszerint *Bem* további előnyomulását beszüntette, dandárait este felé Brassó alá vonta vissza, a hol azok a Bertalan kápolna körül tábort ütöttek. Nemsokára azonban híre érkezett, miszerint észak felől Prázsmár (Tartlau) irányában erős ellenséges oszlopok közelednek, minek folytán *Engelhardt* tábornok kívánságára nevezett helységbe még ugyanazon éj folyamán a *Statterheim* dandár indított útba s így most már Brassó előtt csupán az *Uracca* dandár és a mögött a Tömösi szoros felé nyúló elővárosban, a minden pillanatban visszavonulásra kész orosz csapatok maradtak vissza.

Heydte márczius 18-án 3 gyalog századot Új-Sinkáig tolt előre, a különítmény fenmaradó részével pedig csak 19-én hagyta el Tohányt Pojana Morului megszállása céljából s így eddigi elveihöz híven, a 18-iki ütközetben egyáltalában nem vett részt. Azon hírre, hogy a magyarok Feketealmot birtokukba ejtették, a különítmény 20-án Rozsnyóig húzódott vissza.

Utóbbemlített napon a *Stutterheim* és *Uracca* dandárok a lovassággal Brassótól északra a netán támadásra induló székely had ellenében csatarendbe állottak; a *van der Nüll* dandár megmaradt a Hétfalunál elfoglalt állásában, míg az orosz csapatok a Tömösi szoros bejáratánál gyülekeztek, melyen által a vonat már is megkezdte volt visszavonulását.

Miután *Engelhardt* tábornok sehoggy sem volt a Brassó előtt szándékolt csatában való közreműködésre bírható, *Kallianynalc* sem maradt egyéb hátra, mint hogy a csapatokkal az oroszoknak d. e. 9 órakor megkezdett visszavonulását kövesse; ehez képest *Engelhardt* hadoszlopát d. e. 11 óra tájban a *Stutterheim* dandár a lovassággal, ezt pedig az *Γ/rcjcco*-dandár követte, mely után legvégül a *van der Nüll* dandár következett. Utóbb nevezett dandár Alsó-Tömösnél hátvéd állást foglalt; a többi császári csapatok Felső-Tömösnél, az orosz csapatok pedig a Predeal alján kellemetlen fagyos szélben ütöttek tábor.

Bem 20-án délben csapatjainak élén Vidombákig nyomult előre, a hol Brassó városának küldöttsége ünnepélyesen átadta neki a város kulcsait, mire a sereg délután 4 órakor harsány zeneszó mellett vonult be a városba, honnan *Bem* másnapra a visszavonuló osztrák-orosz had zömének üldözésére a Tömösi szoroson át *Szabó Ferdinand* alezredest rendelte ki háromszéki székely hadával, míg *Pap* alezredest egy kisebb különítménnyel hasonló célból a Törcsvári szorosnak vette irányát.

A császári had, hogy a jeges úton csak nagy nehezen tova-

haladható vonatnak és az azt követő orosz hadoszlopnak kolló időt engedjen, csak márczius 21-én déltájban folytatta visszavonulását, miközben a hátvéd gyanánt kirendelt *van der Null* dandár Felső-Tömösnél *Szabó* alezredes által utóléretvén, heves harcz után a Predealnál álló *Uracca* dandárra vettetett vissza. A két dandár ellen hosszabb ideig folytatott eredményteljes harcz után, mely a császáriaknak halottakban és sebesültekben 186 emberükbe és vonatuknak egy tetemes részébe került, *Szabó* alezredes a további üldözést beszüntette.

Márczius 22-én a császári had már oláh földön, Sinaianál, az oroszok még hátrább, Komarnik és Breazanál ütöttek táborn. Innen a rendkívül zord időjárás és élelemhiány által erősen megviselt csapatok — a Stutterheim és *Uracca* dandárok már két nap óta, a van der Müll dandár csapatjai pedig az utolsó 24 órában egyáltalában nem juthattak rendes ételmezéshez — Campina környékére helyeztettek el néhány napi pihenőre.

Heydte örngy azon hírre, miszerint a magyarok 20-án Vidombákot és Keresztőnyfalvát (Neustadt) megszállták, különítményével sietve Törösvárra húzódott vissza, a honnan csak 21-ikén szándékozott tovább visszavonulni; alig ért azonban Törösvárra, midőn hírül vette, hogy nyomában egy 2 zászlóaljából és 8 ágyúból álló ellenséges különítmény van, mely állítólag másnap korán reggel Törösvár ellen támadást intézni szándékozik. Ezt kikertülendő, *Heydte* még az éj folyamán meg-mászatta csapatjával a Törösvári hágót, s másnap 21-én este a különítmény, 26 órai fáradságos menet után Rucaruba érve. az ottani török zászlóalj részéről szívélyes fogadtásban részesült.

Így tehát a kisebb császári védőrségek által megszállva tartott Déva és Károly fej érvár kivételével egész Erdély hihetetlen gyorsasággal ismét *Bem* birtokába esett, a ki fényes diadalai által a nemzet legnépszerűbb s mindenki által szeretve tisztelt vezérévé vált s a kit katonái benső ragaszkodásuk jeléül az „apó“ melléknévvel tiszteltek meg. Az ősz vezér ily valóban alig remélt, mesés diadalok után sem pihent meg babérain, hanem azonnal hozzálátott kissé szintén megviselt és megfogyott serege reorganizálásához, hogy ennek befejeztével Károlyfejevárr és Déva váraczával is hamarjában végezhesen.

Még mielőtt azonban nagy munkájához fogott volna, Szecben tájékról újabb nyugtalanító híreket kapott. *Skariatint* ugyanis a Szobonbon a magyar főszereg elvonulása alkalmával 2000 emberrel visszahagyott *Bánffy* és az 1500 emberrel Boiczáig előretolt *Károlyi* alezredessel úgyszólván nap nap mellett kisebb csetepatékba bocsátkozott. Ennek véget vetendő *Bem* Brassóban 4000 embert visszahagyva, serege fenmaradó részével Szebenbe, onnan pedig a Vöröstorony szoros felé sietett s ez alkalommal márczius 26-án *Scariatint*

visszavetvén, még Oláhország földén is jó messzire üldöztette. Ezek után Bem, miután a szoros védelmére *Iház* alatt 2000 embert hagyott hátra, újból Szebenbe tért vissza s nyomban hozzáfogott a hadsereg újjászervezéséhez. Így többek között az újonnan alakítandó gyalog és lovas osztályok számára mindenekelőtt a már régebben szolgáló honvédekből ügyes tisztek vezérlete alatt kereteket állított fel, melyekbe aztán a székely újonczokat osztotta be, úgy hogy 2-3 hét leforgása alatt 13 új rendes zászlóalj állott rendelkezésére, melyek 74-től 86-ig terjedő folyó számokat nyertek. Ezenkívül 10 székely nemzetőr zászlóalj alakított, melyek azonban a rendes zászlóaljak egy részéhez hasonlóan, lőfegyverek híján csakis lándzsákkal voltak felszerelhetők. Ezen nemzetőr zászlóaljak következőleg helyeztetek el: az 1. és 2-ik Besztercéén és környékén, a 3., 4. és 5-ik a Székelyföldön, a 6-ik Boiczán, Ó-Sánczon és Tömösön, a 7-ik Törösváron, a 8-ik Törösvártól a Vöröstoronyszorosig s végül a 9. és 10-ik a Vöröstoronyszorostól a Vaskapuig; a zászlóaljak mindegyikének állománya 1500 főre volt kiegészítendő. A lovasság szervezése lassabban ugyan, de szintén biztosan haladt előre. Ezen megfeszített tevékenység folytán az erdélyi sereg állománya csakhamar 30.000 emberre szaporodott fel. Marosvásárhelyen továbbá új löpőmalom állított fel; Gábor Áron kézdívasárhelyi ágyúöntődéje pedig az ottani löpőmalommal együtt tökéletesen felszereltetted. Azonkívül egész Erdélyben szorgo-an dolgoztak ruházati és felszerelési cikkek előállításán.

Ezen munkálkodása közepette kapta meg Bem Nagy-Szebenben Kossuthtól a parancsot, hogy a Bánságba vonulva, azt Perczellel egyetemben az ellenségtől megtisztítsa. Éhez képest Bem rendes seregének zömét, mintegy 10.000 embert, *Bánffy János* ezredes parancsnoksága alatt mihamar útnak indította Szászvároson át a Bánságba, míg ő maga Károlyfejérvárra ment, hogy a Kolozsvárról Torda és Nagy-Enyeden át szintén oda renüelt *Kemény* ezredessel a vár körülzárolásához fogjon. A körülzáró had, melyet Bem Borbánd—Drombár—Maros-Portus vonalában állított fel. a következő csapatrészekből állott: a 32. honvéd zászlóaljból 1000, két nemzetőr zászlóaljból 1200 és az aranyosszéki önkéntesekből 200 főnyi állománnyal; a Mátyás huszárok egy tartalék-osztályából 160 és az aranyosszéki önkéntesekből 60 lovassal. A tüzérségi anyag egyelőre csak 6 hatfontosból állott, melyhez később még 4 hatfontos, 3 háromfontos s végtére ostromágyúk is járultak. Márczius 31-én Bem megelőző hatástalan ágyúzás után a vár parancsnokát, *August* ezredest az erőd feladására szólította fel, a mit azonban ez határozottan megtagadott. Ennek folytán Bem a rendszeres ostrom megkezdését Keményre bízván, ő maga pár nap múlva a Bánságba előre indított hadoszlopa után sietett, melyet a hátszegi völgyben április közepe felé utól is ért.

HUSZONHATODIK FEJEZET.

A délvidéki események; Perczel Mór támadó műveletei a Bácskában.

1849. márczius elejétől április közepéig.

A délvidéken február közepe táján lezajlott s a szerbekre nézve balul végződött szőregi és horgosi összeütközések után*) márczius elejéig szünet állott be a hadműveletekben, mely időt a magyarok állásaik erősítésére, a szerbek pedig állományuk kiegészítésére használták fel. Márczius 4-én ez utóbbiaknak Zomborból felkerekedett s 13 ágyúval ellátott mintegy 4000-nyi hada Szabadka előtt termett, de itt az időközben elsánczolt és eltorlaszolt város oly szívós ellentállásra nyújtott kilátást, hogy szándékukkal felhagyva, még ugyanaznap Bajmok alá húzódtak vissza. A Szabadkán parancsnokié *Gál* alezredes, hogy a szerbek egy újabb támadását megelőzze, megfelelő védőrség visszahagyása után már másnap mintegy 3000 emberrel és ő ágyúval két hadoszlopban eléje ment az ellenségnek, mely Bajmoknál éppen új támadásra készült. Ezen főtámadással egyidejűleg a horgost helyőrségnek, a főoszlopok oldalát és hátát biztosítandó, Ó-Kanizsa felé tüntetőleg kellett előnyomulnia. Gál márczius 5-én d. e. 10 óra tájban bukkant az ellenségnek Bajmok előtt néhány ezer lépésre egy patak mögött fedve elfoglalt táborára, mely ellen nyomban felvultatta tüzéségét, melynek azonban a gyorsan állásba helyezkedett túlnyomó ellenséges tüzéséggel szemben csakhamar elhallgatnia kellett. Erre Gál gyalogságának is visszavonulást parancsol, a mit a szerbek a maguk részéről egy erős gyalogsági oszloppal és 3 ágyúval kezdeményezett ellentámadásba való átmeneteire használtak föl. De alig, hogy ezen osztagok a tábort a magyaroktól elválasztó patakon átkeltek, utóbbiak hirtelen visszafordulnak és egy merész visszavágással az ellenséges gyalogsági oszlopot halomra döntve, az ahoz beosztva volt lövegeket hatalmukba ejtik. Ezen váratlan ellenlökem még a táborban maradt gyalogságot is annyira

*) Lásd az I. kötet tizenkilencedik fejezetét.

kihozta sodrából, hogy minden ellentállásról lemondva, futásnak eredt, melynek csak Nemes-Militicsnél, a harcmezőtől 3 mérföldnyire szakadt vége. A szerbek ezen rövid ütközetben mintegy 200 halottat, 3 ágyút, ezek között egyik kedvencüket, az általuk „Csi-csó“-nak elkeresztelt 18 fontosat, továbbá számtalan társzekeret, lőszert, fegyvert és lovat vesztek; a magyarok vesztesége ellenben csak jelentéktelen lehetett. Ezen újabb lecke után egyidőre újból lelohadt a szerbek harci kedve s a császáriakkal egyetemben csupán Pétervárad körül fejtettek ki említésre méltó tevékenységet.

Pétervárad az Al-Dunán Eszék eleste után a magyarok egyedüli erőssége, *Csuhá* tábornok parancsnoksága alatt állott s védőrségét a 32., 33., és 35). serezed 1—1 zászlóaljja, a 2. honvéd zászlóalj, a Württemberg huszárok félszázada, és *Bezerédy Miklós* alvezredes alatt mintegy 3000 főnyi nemzetőrség, mely utóbbi az Újvidék körül fekvő magyar és német helységeket tartotta megszállva, képezte. Ezen nemzetőr és a közelben portyázó szerb csapatok között az összeütközések egész láncolata keletkezett, melyek közül itt csak a legnevezetesebbeket említjük fel. Február 1-én egy szerb felkelő had Kuláról és Szent-Tamásról Kuczuránál gyülekezett, hogy innen déli irányban portyázásokra induljon, de Bezerédy csakhamar előttük terem s széjjelveri őket. Ugyanezen hónap 13-án a magyarok egy különítménye, *Hrabowski* százados alatt Palánka előtt jelent meg s annak szerb védőrségét a Duna jobb párháza szorította vissza. Február 19-én Újvidék körül, Piros és Kiszacs helységeknél került összeütközésre a dolog, melyeknek védőrségeit a szerbek eleinte visszanyomták ugyan, de miután a támadásról értesült *Hrabowski* százados 1 Este ezredbeli és a 2. honvéd-zászlóalj 1 századával segítségükre sietett, a szerbek egy ágyú és több lőszorszeker visszahagyása mellett hamar kerekét oldottak.

Február 24-én, miután a szerbek vett hírek szerint Újvidéket készültek megtámadni, *Dozó Manó* őrnagy saját 2. honvéd-zászlóaljának 3 és ugyanannyi serezedbeli gyalog-századdal, továbbá egy huszár szakasszal és 6 löveggel a szerbek futaki tábora ellen küldetett ki; Bozó az elsáncolt tábornot meglepve, a jelentékeny veszteséget szenvedett ellenséget sáncaiból kiszorította, mely alkalommal többen a Duna habjai között lelték halálukat. Bozó két zsákmányul ejtett löveggel, több zászlóval és töltény-szekérrel tért vissza Péterváradra.

Mialatt a vár környékén apróbb portyázásokra indult különítmények önmagukban véve bár jelentékeny, de az általános céltekintve, alig számot tevő sikereket vívtak ki, annál rosszabbul állottak magának a várnak kebelében a dolgok.

Alig hogy a *Nugent* tábornok által 2500, részben rosszul felszerelt emberrel kiküldött *Mamula* ezredes a vár előtt megjelenve,

a Duna jobb partján annak körülzárolásához fogott, a magát betegnek jelentett *Blagoevich* altábornagy tudtára adta az őrségnek, hogy felgyógyult és újból átveszi a vár parancsnokságát. Ezt leginkább azért tévé, hogy az általa összehívott haditanácson a vár elszigetelt, kilátás nélküli helyzetére rámutatván, annak feladását hozza javaslatba, mihez azonban a többség hozzá nem járult. Úgyszintén nem vezettek eredményre a Marnula ezredes táborából ismételten kiinduló megadás iránti alkudozások sem

Miután Eszék eleste után az Al-Dunánál legfontosabb pontunk Pétervárad volt, melynek esetleges eleste döntő befolyással lehetett az egész alvidék sorsára, a kormány a Pest ellen intézendő főtámadással egyidejűleg a délvidéken is, az ott rendelkezésre álló csekély erők daczára, Pétervárad felmentésével kapcsolatos támadólagos fellépést határozott. Ezen műveletek vezetésével *Perczel Mór* tábornok bízott meg, a ki márczius közepe táján Debreczenből Szegedre utazott, hogy *Haddiktól* a IV. hadtest parancsnokságát átvegye. Feladatának végrehajtására Perczel a következő hadműveleti tervet állapította meg: Miután a szerbek Szt.-Ivánt, Szőreget, Deszket és a marosmenti Zombort (Kis-Zombor) időközben újból megszállták, mindenekelőtt ezen táborokat kellett széjjelverni, azután az ó-kanizsait Szegedről, a zentait Szabadka felől szándékozott megtámadni és a Tiszán át visszanyomni. Ezek után a Szeged, Szabadka és Zenta által alkotta háromszöget hadműveleti alapul berendezve, rendes csapatjait Csantavérnél akarta összpontosítani, hogy onnan Hegyes és Szeghegyen át a Ferencz-csatorna menti szerb vonalat Verbásznál és Kulánál áttörve, onnan Ó-Kéren át Pétervárad felszabadítását eszközölje.

Ezen tervnek megfelelőleg a támadó előnyomulás márczius 22-én a IV. hadtest csapatjai által az egész vonalon megkezdett; *Perczel* a Szegedből kiinduló főoszlop élén Szőreg felé nyomult előre, a hol időközben 4 — 5000 szerb felkelő 12 ágyúval gyülekezett; a félig oly erősen megszállt Szent-Iván megvételére *Forget* alezredes rendeltetett ki a Wasa-zászlóaljjal, mely az említett helységet 4 órai makacs küzdelem után hatalmába is ejtette. Szent-Iván elvesztése folytán Szőreg hátban fenyegettvén, az itteni őrség is feladta a küzdelmet, úgy, hogy az ellenség rövid idő múlva egy ágyú és több tár- és podgyászszekér visszahagyása mellett minden ponton sietve vonult vissza Béba és Ó-Kanizsára. A Deszken álló szerb osztály egyideig ugyan szintén megkísérelte az ellentállást, de visszaveretvén, Bébaig üldöztetett. Szőreg, Deszk és Szent-Iván a lángok martaléka lőn, a szerbek sánczai pedig széjjelhányattak.

Ugyané napon a makói őrség is átkelt a Maros balpartjára s a Zomborfalván tábort ütött szerbeket visszanyomván, ez alkalommal 150 fogoly és nagymennyiségű gabonakészlet került a győzők kezébe. Ezalatt *Czintula* őrnagy Horgosról Ó-Kanizsára vetette

magát, honnan a szerbek sietve a Tisza bal partjára menekültek. A legmakacsabb ellentállásra a Szabadkáról Zenta megvételére kiinduló oszlopunk talált az utóbb említett, jól elsáncolt város előtt, úgy, hogy az itteni szerb állás a legnagyobb erőmegfeszítés árán is csak másnap, márczius 23-án került a magyarok birtokába, mely ténnyel Perczel tervének első része szerencsésen végre volt hajtva.

Márczius 24-én Perczel Csantavérnél összpontosult győzelemittas csapaljainak pihenőt engedett s itt állította össze ama csapatosztályt, melylyel Pétervárad felé továbbindulni szándékozott s mely a beosztott nemzetőrökkel együtt 6 zászlóalj, ugyanannyi lovas századból és 24 lövegéből állott, összesen 6000 ember és 600 ló állományyal. Ezen kis haddal Perczel márczius 25-én anélkül, hogy útközben ellenségre bukkant volna, Hegyes és Szeghegyig nyomult előre, a hol egy szakasz Württemberg huszárra bukkant, mely *Fakh* főhadnagy parancsnoksága alatt az ellenség által nagyon is veszélyeztetett úton a felmentő seregoszlop felkeresésére indult; ennek megtörténte után a 12 lelkes huszár derék főhadnagyának vezetése alatt ugyanazon veszélyes úton sietett vissza Péterváradra, hogy a már-már reménytelen bajtársaknak a közeledő felmentés örvendetes hírét tudomásukra hozza.

Április 26-án Perczel terve értelmében Ó-Verbász és Kulánál áttörte a szerbeknek ferenczsatornamenti gyenge vonalát s 27-én Kis-Kérig nyomult előre. Itt vette a hírt, hogy hátában Pétervárad felé erős ellenséges oszlopok közelednek. *Nugent* tábornagy hadteste ugyanis ez időtájt következőleg volt elosztva: *Mamula* ezredes a Piret-ezred 3-ik zászlóaljával, az Este Ferdinand herceg ezred 2 zászlóaljával, a szentgyörgyi határőrezred 4-ik zászlóaljával, az 1-ső báni határőrezred 4. zászlóaljával, a gradiskai határőrezred 4. zászlóaljával és 29 ágyúval, mint már említettük Péterváradnál, *Lederer Móricz* ezredes 4 század szerezsánual, 6 lovas századdal és ugyanannyi ágyúval az Al-Duna szemmeltartására Mohács és Szegszárd között; a tartalékhad *Nugent* személyes vezetése alatt, de egyébként *Plattner* őrnagy parancsnoksága alá helyezve, Dállyánál; ez utóbbi állott: A Piret ezred 2 századából, a 2-ik báni határőrezred 4. zászlóaljának 1 századából, a 9. vadász-zászlóalj egy gyenge osztályából, a Windischgrätz chevauxlegersek egy szakaszából és 1 ágyúból. A hadtest összege: $7\frac{1}{3}$ zászlóalj, $6\frac{1}{2}$ lov. század és 36 ágyú, 6987 gyalogos és 581 lovas állományyal; a tüzérséggel együtt összesen mintegy 8500 fő. Ezek közül teljesen felszerelve és felfegyverezve volt 2165 ember, teljesen felfegyverezve, de csak félig felszerelve, 953 ember; a többi sem felfegyverezve, sem felszerelve nem volt.

Mihelyt *Nugent* Perczel előnyomulásáról értesült, az Al-Duna szemmeltartására főerejével Szegszárdnál álló *Lederer Móricz* ezredesnek meghagyta, miszerint a Duna bal partjára átkelve, a zom-

bori szerb—szerém őrseget magához vonja s azután, Péterváradot a balparton elszigetelendő, Újvidékre induljon. Lederer iparkodott is azonnal megfelelni a parancsnak, azonban Perczelt útjában Pétervárad felé megelőzni már nem volt képes. Utóbbi a császáriak közeledéséről értesülvén, hadoszlopa zömét Nugent és Ledererrel szemben Kis-Kéren hagyta, ő maga pedig 2 honvéd gyalog-, ugyanannyi huszár-századdal és 1 üteggel Ó-Kér, Kiszacs és Piroson át Újvidékre nyomult, a hol márczius 27-én megérkezve, örömrivalgással fogadtatott, bevonulása Péterváradra pedig valóságos diadalmenethez hasonlított. Másnap, márczius 28-án, *Hollón* alezredes és *Hrabovský* 32. sorgyalog-ezredbeli százados vezetése alatt Mamula ezredesnek Kamenicz és Karlócza között állást foglalt körülzáró csapatjai felé kirohanást eszközöltetett, miből azon meggyőződést merítette, hogy a körülzárás a Duna jobb partján aránylag igen erős.

Ugyanezen napon a magyar had zömével Ó- és Kis-Kérnél visszamaradt *Gál* ezredes *Mihalovich* őrnagyot egy különítmény nyel a despot-szent-iváni szerb tábor, melynek rendeltetése volt az összeköttetést Mamula, Nugent és Lederer között fentartani, megtámadására rendelte ki. Mihálovich az ottani őrseget Zombor felé visszavetvén, a szent-iváni sánczokat széjjelromboltatta.

Miután Perczel a várban a legsürgősebb ügyeket elintézte s gondoskodott, hogy az őrség élelmi szerekkel kellően elláttassék, márczius 30-án visszatért a kiskéri táborba, honnan már másnap hadoszlopának élén Verbászra, április 1-én pedig Kulára indult, a hol *Forget* százados vezetése alatt 2 zászlóalj, VI lovas század és 6 lövegből álló erősítés érkezett be, melyet *Igmándy* alezredes küldött Szegedről. Kuláról április 2-án ismét Verbászra tért vissza, honnan az egyesült haderő 3-án — amennyiben *Lederer* ezredestől, a ki Perczel sikereinek hírére a Duna jobb partjára tért vissza, nem igen kellett tartania — a bevehetetlennek híresztelt Szent-Tamás ellen fordult, melynek sánczai alá még ugyanaznap megérkezett. Szent-Tamás szerb őrsege ez idő tájt mindössze 14 löveggel ellátott 3000—4000 határőrből állott.

Április 3-án hajnal hasadta előtt a magyarok Verbász és Kis-Kérről két oszlopban indultak el Szent-Tamás ellen, az egyik, az 5. és 8-ik honvéd és egy Wasa-zászlóaljból, valamint 2 ütegből álló *Gál* ezredes alatt a csatorna északi partján nyomult előre, inig a másik, a 7-ik honvéd zászlóaljból, a Turski-ezred 1 zászlóaljból, 4 század szegedi önkéntesből és 1 ütegből álló Kis-Kérről, tehát déli irányból közelítette meg az erősen elsánczolt tábor. A két oszlopot tartalék gyanánt a csatorna mentén a somogyi és egyéb nemzetőr csapatok a lovassággal és 2 üteggel követték. Mindkét oszlop reggel 7 óra tájban ért a sánczozatok elé, mire a támadás több óráig tartó ágyútüzeléssel kezdetét vette. Az ezt követő több-

szöri szuronyroham a szerbek szívós ellentállásán és fegyvertüzén mindannyiszor hajótörést szenvedett s már-már úgy látszott, mintha a sánczok bevehetetlenségének híre most is igazolná magát, midőn a 7-ik honvéd zászlóalj egy osztagának *Bach* százados parancsnoksága alatt az árokba s onnan, az ezt követő szegedi önkéntesekkel együtt *Földvály* őrnagy vezetése alatt, gyors iramodással a mellvédet is elérnie sikerült. Erre *Berczel* alezredes oszlopának fenmaradó része is előretör s így a magyarok a csatorna jobb partján emelt hídfőt rövid idő alatt hatalmukba ejtve, a szerb őrséget délelőtt Vall óra tájban a csatorna hídján át a városba szorítják vissza.

Mialatt a déli oldalon mindezek történtek, *Gál* ezredes oszlopa a legnagyobb erőfeszítés daczára sem vergődhetett zöld ágra. Csak midőn az itt harczoló szerbek a déli oldalon történekről értesültek, hagytak fel a további ellentállással, nehogy két tűz közé kerüljenek; azonban így is a harcznak elkeseredettebb része csak ezután, a város falai között következett, mely majdnem valóságos mészárlássá fajult el. Végre is a szerbek belátván, hogy minden erőlködésük hiábavaló, a szélrózsza minden irányában elmenekültek, élénken üldözve az időközben szintén a harcz színhelyére ért huszárjaink által; legnagyobb részük a római sánczok felé vette útját, a hol ismét egy csoporttá tömörültek össze.

A szerbek 5 ágyút s azonfelül Klapka szerint '2000 embert, más forrás szerint, a mi hihetőbb is mintegy 1000 embert vesztek és még így is bizonyára befoglaltatik ezen számban az életüket veszett polgárok, nők és ártatlan gyermekek is. A magyarok veszése halottakban és sebesültekben állítólag nem haladta túl a 200 főt. Szent-Tamás még ugyanaznap a lángok martaléka lett, a sánczokat pedig Perczel április 4-ike és 5-ike folyamán leromboltatta.

Szent-Tamás bevétele után Perczel főfigyelmet, amennyiben Pétervárad miatt most már nem igen kellett tartania, a Csurogtól Kátyig terjedő római sánczok és a Duna-Tisza által határolt sajkások területének meghódítására fordította, a hova a Szent-Tamás alól kiűzött szerbek nagyobb része is visszahúzódott. A római sánczok legerősebb része Goszpodincze körül terült el; ide felé vette irányát Perczel április 6-án Szent-Tamásról, míg egy mellék oszlopot *Gál* alatt Csurog ellen küldött. Április 7-én déltájban ért Perczel Goszpodincze elé és körülbelül négy óráig tartó ágyúzás után rohamot parancsolt. Ez alkalommal megint csak *Földvály Sándor* volt az első, a ki vitéz szegedi önkénteseinek élén a nemzeti színű zászlót a sánczok ormára kitűzte. A jó példát csakhamar a had többi része is követte, úgy hogy délután 4 óra tájban a sáncz teljesen a magyarok kezében volt; az ellenség 8 ágyú, 3 zászló és nagyszámú fegyverzet és lőszer hátrahagyása mellett a titeli fensikra menekült vissza; veszése 8 ágyúra, továbbá halottakban, sebesültekben és

fogyokban mintegy 500 főre rúghatott. *Gál* ezredes Csurognál egyáltalában nem talált ellentállásra.

A goszpodinczei ütközet után Perczelnek, hogy eddig kivívott előnyeit teljesen betetőzze, feltartóztatás nélkül a titeli fensik, mint a bácskai szerb hadállás utolsó kulcspontja ellen kellett volna előnyomulnia s nagyon valószínű, miszerint a meglépés hatása alatt ez is nagyobb áldozatok nélkül esett volna a magyarok birtokába. E helyett Perczel csak 2 napi pihenő után indult el a római sánczok alól, még pedig nem Titel, hanem daczára annak, hogy Gáltól megtudta, miszerint Csurognál ellenség úgyszólván nincs is, ide felé vette útját. Innen Földvár és Ó-Becse ellen akart fordulni, de miután maga is meggyőződött, hogy ezen irányból semmitől sem kell tartania, Titel felé fordult vissza, mi czélból 11-én hadtestét Józseffalvánál (Zsáblyánál) összpontosította, honnan 12-én Kovil Szent-Ivánra vonult, a hova Újvidékről Kátyon át, mely utóbbi helységnél ez alkalommal jelentéktelen s a szerbek visszavonulásával végződött összeütközés történt, a mozgó hadtest erősítésére egy csapatosztály érkezett be. Evvel együtt Perczel hada 4, egyenkint 1500—2000 emberből álló dandárból állott, melyek még április 12-én következőlog állottak fel: az *Iryni*-dandár a jobb szárnyon a káty-titeli úton Vilova ellenében, a *Forget-dandár* a balszárnynon Mosorin ellenében, a középen a *Michálovich-dandár* s mögötte tartalék gyanánt *Perczel Miklós* dandára.

Az erősen elsánczolt titeli fensíkon összpontosult szerbek fölött *Knicsanin* parancsnokolt, a ki, mint tudjuk január végén hazájába visszatért, de most újabb felszöbztásra mintegy 2000-nyi haddal újból bejött a Bácskába; parancsnoksága alatt Titel körül mintegy 8000-nyi had 30 ágyúval egyesült.

Midőn *Perczel* április 12-ike folyamán dandárait a fentközölt módon készenlétbe helyezte, *Knicsanin* Titel körüli sánczaiból ki-rohanást eszközölt ellene, a mi természetesen az egész magyar tábornot felriasztotta, mire a szerbek újból visszahúzódtak, az előőrsi csatározás azonban csak este felé némult el tökéletesen, a midőn a magyar zászlóaljok mindegyikéből biztonság kedvéért megfelelő erejű készütség különítettett ki, míg a legénység fenmaradó részének csakis kézben tartott fegyverrel volt szabad nyugalomra térnie. Ezen magasfokú óvintézkedések az egyszer valóban üdvöseknek bizonyultak, amennyiben a szerbek éjféli után 2 órakor egyszerre az egész vonalon élénk ágyú- és puskatűzzel lepik meg a velük szemben álló magyar táborokat, melyek azonban gyorsan harczrendbe állanak. A legerélyesebben megtámadt balszárnny eleinte hátrálni kénytelen, de miután erősítésére a középből egy zászlóalj beérkezik, *Forget* ennek segítségével nemcsak hogy újból helyreállítja a megbomlottrendet, hanem pitymallatkor ő maga megy át támadásba. A középen *Mihálovich* dandára, támogatva a tartalék által, szintén ipar-

codik egyensúlyát megtartani s reggel felé sikerül neki az ellenséget Vilovára visszaszorítani. A jobb szárnyon végre az *Irinyi*-dandár a Kovil előtt fekvő erdő megszállása által már kezdettől fogva előnyben volt s rövid idő múlva a szerbeket teljes nyomatékkal sikerült Gardinovác felé visszaszorítani. Még jobban növelte a menekülők rendetlenségét e szárnyon a 3-ik huszárezred egy századának közbevágása *Hagusz* százados alatt, kinek bátor fellépését az ütközetről szerkesztett hivatalos jelentés különösen kiemeli.

A végeredményében a magyarok javára eldőlt éjjeli rajtaütés csapatainknak mintegy 150 emberükbe került; a szerbek vesztesége ismeretlen.

Knicsanin tevékenysége arról győzte meg Perczelt, hogy a titeli fensik szándékolt elfoglalása, különben is gyenge hadtestének igen nagy, véráldozatokba kerülne, miért is eredeti szándékától elállót s hadoszlopát még április 13-ika folyamán Kovil Szent-Iván mögé vonta vissza, a honnan másnap Újvidékre vonult, a hol 3 napi pihenőt tartott. Itt vette a kormány felszólítását, miszerint *Bemmel* karöltve a Bánságot visszahódítsa, miről a következő fejezetben leendő bővebben szó.

HUSZONHETEDIK FEJEZET.

Perczel és Bem együttes támadó műveletei a Bánságban.

1849. április közepétől május közepéig.

A főszerep körében, nemkülönben a Bem által Erdélyben és a Perczel által a Bácskában oly rövid idő alatt elért fényes sikerek, egyrészt, másrészt pedig a szállongó hírek a bekövetkezendő orosz beavatkozásról arra bírták az ország kormányát, miszerint a délvidéki ellenségnek immár csak a Bánságra terjedő hatalmát a bácskaihoz hasonlóan szintén minél előbb megtörvén, annak megtörténte után úgy Erdélynek, mint a délvidéknek csak a legszükségesebb mérvben való megszállása mellett összes rendelkezésre álló csapatjait a Duna mentén hatalmas sereggé egyesítse, mely egy újabb osztrák, esetleg osztrák-orosz támadással is sikerre való kilátással szembe szállhasson.

A Bánság meghódoltatására vonatkozó terv nagy vonásokban a következő volt: Bem Erdély határainak kellő biztosítása és a Károlyfejérvári erőd körülzárolásának bevezetése után a Bánságba nyomuljon, a temesvári őrségnek az erdélyi határ felé előretolt részeit a várba szorítsa vissza s aztán az Aradot körülzárók) Vécsenek kezét nyújtva, avval együtt Temesvárt bekerítse. Ezalatt Perczelnek a Tisza balpartjára átkelni s a Bánság délnyugati részét kellett hatalmába ejtenie, minek eszközlése után legvégül a titeli fensik birtokba ejtése került volna sorra.

Perczel hadműveleteinek leírását az előző fejezetben ott szakítottuk félbe, midőn április 19-én Ó-Becsét hatalmába ejtve, a Tisza balpartjára készült átkelni. Már ezt megelőzőleg a Szegeden visszahagyott *Kollmann* ezredesnek parancsot küldött, miszerint hadosztálya legnagyobb részével Oroszlámoson át szintén hozzája csatlakozzék. Ennek folytán *Kollmann* az *Igmándy* alezredes parancsnoksága alá helyezett 4 zászlóaljjal, 2 lovas századdal és S löveggel április 14-én Szegedről elindulva még ugyanazon nap Oroszlámot, 15-én pedig ellentállás nélkül Török-Kanizsát szállotta meg. A még néhány nap előtt itt állott szerb had *Theodorovich* alatt Perczel sikereinek és elő-

nyomulásának hírére Ó-Becse felé, sívelve visszavonult Nagy-Becskerekre, a Bánság északi részében csupán nemzetőr csapatokat hagyván hátra. Ily körülmények között Perczel, miután előbb *Bossányi* őrnagyot 2 zászlóaljjal, 2 lovas századdal és 4 löveggel Kis-Kérre különítette ki, a Ferencz-csatorna megszállását pedig Szegedről lerendelt önkéntes osztagokkal *Czintula* őrnagynak hagyta meg, — a Tiszán való átkelése közben, melyet április 20. és 21-ike folyamán Adánál hajtott végre, sem talált számbavehető ellentállásra. Április 22-én este *Kollmann* hadosztálya a zömmel egyesülvén, *Bérezel* 8 zászlóalj, 6 lovas század és 24 lövegből álló hadtestét az Aranka folyó mögött helyezte el s előcsapatjait az említett folyón túl Mokrin felé tolta előre, miközben azok a szerb fölkelőket rövid harc után visszanyomták. Másnap, 23-án *Kollmann* hadosztályával a Mokrinnál *Supan* nevű vezérük parancsnoksága alatt egyesült szerb fölkelőket támadta meg, mialatt a Bácsból jött hadosztály egy része a Török-Becse és Nagy-Becskerek felől jövő utakat tartotta szemmel, míg *Bérezel* a had zömével a fölkelők hátába iparkodott kerülni. A fölkelők a támadást nem várták be, hanem készen tartott szekereiken családostul együtt ellillantak, visszavonulásuk fedezésére csupán két határőr zászlóaljat hagyván hátra, melyek azonban rövid csatározás után szintén kereket oldottak. Erre Perczel még aznap megszállotta Mokrint és Nagy-Kikindát s az időközben szintén a Bánságba benyomult *Bemmel* leendő összeköttetés felkeresésére és egyúttal Temesvár szemmeltartására egy erősebb különítményt Zsombolyára (Hatzfeld) tolt előre.

Hadteste zömével Perczel a következő napon Török-Becse és Bassahidra (Kis-Kikinda) nyomult előre s innen rövid ideig tartó harc után egy újabb fölkelő szerb csapatot űzött el. Ezek után *Perczel* Melenezénél összpontosította hadtestét azon szándékkal, hogy legközelebb Nagy-Becskerek ellen fordul, ahol *Theodorovich* tábornok a szerbek zömével állott. Ez utóbbi azonban nem várta be a megtámadtatást, hanem maga is 30 ágyúval ellátott mintegy 10.000 embernyi hadával támadólag nyomult előre Melencze felé. Április 29-én délután 4 óra tájban csapott egymásra a két had, félúton Melencze és Nagy-Becskerek között. A szerbek oly dühös elkeseredéssel támadták meg a magyarok balszárnyát, hogy az csak a legnagyobb erőmegfeszítés árán állhatta meg helyét. A harc, mely délután 4 órától késő estig tartott, végre mégis a szerbek visszavonulásával végződött. *Theodorovich* vert hadát a Temes mögé vezette vissza, melyet Jankovácztól Uzdinig szállott meg azon reményben, hogy ott mindaddig sikerrel tarthatja magát, mígnem Puchnernek, újabban *Malkowsky* tábornok parancsnoksága alá helyezett volt erdélyi s Oláhországból Orsován át a Bánságba irányított hadteste vele összeköttetésbe léphet. És Perczel egyideig tényleg békét is hagyott neki, amennyiben Nagy-Becskereknek április 30-án kardcsapás

nélkül történt megszállása után, saját személyére Zsombolyára utazott, hogy az aznap odaérkezett Bemmél a további hadműveletek iránt személyesen értekezzék. Innen visszatérve, május 6-án hadtestével útnak indult a Temes felé s a következő napon a Jarkovácztól Uzdinig felállított szerb hadakat, kik fölött a parancsnokságot időközben Theodorovich megbetegedése folytán *Puffer* császári ezredes vette át, minden ponton egyszerre támadta meg; a főtámadás a tomasseváczi hídfő ellen irányult s az eddigi kudarczok által erkölcsileg amúgy is lehangolt ottani szerb csoport már nem fejtette ki a remélt szívós ellentállást, hanem, a legelső komoly rohamnak engedve, otthagyta a fontos átkelő pontot. A rász példát az egész vonal mentén általános rémületet keltett, a mi csakhamar az összes szerb hadak hátrálását vonta maga után. Ez által Perczel összes oszlopai ellentállás nélkül kelhettek át a Temosen, a hol újból rendezkedtek.

Puffer ezredes serege összeszedett részeivel Uzdinnál még egy utolsó ellentállást kísértett meg, de a nagy hévvel és lelkesedéssel előretörő magyarok ennek is hamar véget vetettek, minek folytán a szerb had rövid harcz után sok ágyú, tömérdek fegyver és lőkészlet hátrahagyásával teljesen felbomolva menekült el Opoval felé, a honnan Szurduknál a Duna jobb partjára kelt át, hogy ott biztonságba helyezze magát; egy rész, a szerb-osztrák had jobb szárnya *Pavletich* őrnagy vezetése alatt a szerb fejedelemség területére lépett át. Visszavonulás közben a szlávón, oláh és német határőrök a szerbektől különváltak s otthonukba visszatérve, önként hódoltak meg a kormány főnhatóságának. Ezekhez hasonlóan bocsánat hirdettetett és visszatérésükre határidő tűzetett ki a falvaikból családostul hosszú kocsis sorokban a Szeremségbe és Belgrádba menekült szerb lakosoknak is, kiknek legtöbbje a kedvező alkalmat szintén hasznára fordítja.

Május 10-én *Perczel* Pancsovára vonult be, melynek szerb lakossága már szintén korábban elhagyta volt a várost, míg ellenben a német ajkúak nyugodtan otthon maradtak s küldöttséget menesztettek a diadalmas magyar vezér fogadtatására. Pancsován nagyszámú gabnakészlet, továbbá több löveg, 30 lőszerszeker és mintegy 600 lőfegyver került a magyarok birtokába. Pancsova megszállásával Perczelnek fényes haditettekben gazdag diadalmas útja véget ért s még csak a titeli fensík megszállása hiányzott, hogy az ellenség ereje a délvidéken teljesen megtöressék.

A szerb-osztrák had állapotát a hivatalos osztrák jelentés következőleg ecseteli: «Az uzdini vesztett ütközet és a Szokulára végrehajtott visszavonulás után nem volt többé lehetséges a csapatokkal helyt állani, minek folytán a hadtest zöme a 8-ikáról 9-ikére hajló éjjel Opovánál a Dunán kelt át, míg a jobb szárny *Pavletich*, a németbánsági ezred őrnagyának vezetése alatt Alibunárnál elfog-

lalt állásából Szendrónél a szerb fejedelemségbe lépett át, hogy később Belgrádnál a Száván átlépve, ismét a hadtesthez csatlakozzék, mely időközben Új-Karlóczánál ütött táborot. A titeli fensík megszállására Knichanin szerb ezredes parancsnoksága alatt mintegy 2000-nyi szerb segélycsapat, továbbá 2 sajkás zászlóalj, 1 zászlóalj pétervárad, 1 zászlóalj német bánügyi határőr és körülbelül 30 kisebb ürméretű löveg maradt vissza. A hadtest aláhanyatlott erkölcsi állapotánál, minden fegyelem és katonai rend felbomlásánál fogva, valamint alkalmas törzs- és főtisztek nagy hiánya mellett nem igen lehetett egyhamar arra számítani, hogy a seregnek ezen része a többiekhez hasonlóan, első sorban alkalmaztassák az ellenség előtt, még pedig annál kevésbé, mivel ennél a ruházat és tábori felszerelés úgyszólván teljesen hiányzott, felfegyverzése pedig szintén nagyon hiányos volt.“

Most pedig térjünk vissza Bem viselt dolgaihoz a Bánságban. A kormánytól vett parancs értelmében Bem a Bánságba leendő útbaindításra Dévánál *Bánffy* és *Perec* alatt 8 zászlóalj, 6 lovas század és 30 lövegből álló két hadosztályt gyűjtött össze, melyek közül előbbinek Dobra-Facseten át, utóbbinak pedig Hátszegen és a Vaskapun át kellett a Temes völgyébe benyomulnia, melyet ez idő tájt a temesvári császári őrségtől különvált s az erdélyi határok szemmeltartására zömével Lugos tájékára előretolt *Leinmgen* dandár tartott megszállva. A 4 zászlóaljból, 5 lovas századból és 24 ágyúból álló császári dandár egy erősebb különítménye Facsetra, 2 oláh határőr zászlóalj és 12 löveg pedig a Vaskapu elzárására a Bisztra völgyébe, Vaiszlovára tolatott előre.

Miután Bem Károlyfejérvár körülzárolására a szükséges intézkedéseket megtette, április 15-én az előreküldött *Perec* hadosztályt a hátszegi völgyben utolérvén, még ugyanaznap hatalmába ejtette a csak gyengén megszállott Vaskaput, másnap pedig a Vaiszlovánál álló 2 oláh határőr zászlóaljat is visszavetvén, április 17-én minden ellentállás nélkül Karánsebesbe vonult be. Itt vette az értesítést, hogy az általa márczius végével Erdélyből Oláhországba kiszorított osztrák hadtest, jelenleg *Malkowsky* alatt Orsován át a Bánságba készül betörni. És tényleg Puchner volt hadteste, mely márczius 2fi-án Filipesti tájékán volt elhelyezve, az osztrák főhadparancsnokságtól parancsot kapott a Bánságba való vonulásra, minők folytán az április 3-án elindulva, Pitesti—Krajova — Turun-Soverinun át Orsovánál április 22. és 25-ike között mintegy 14.000 főnyi létszámmal átlépte a határt. Mindazonáltal *Bem* előbb *Leiningennel* akart leszámolni, s így miután a felső Temes szorosait Teregova és Szlatinánál megfigyelő osztagok által megszállatta, Karánsebesen pedig egy erősebb különítményt hátrahagyva, hadának zömével mindjárt másnap tovább indult Lugos felé, melyet 19-én reggeli 7 órakor legnagyobb meglepetésére üresen talált az ellenségtől; a

mintegy 1500 emberrel és 6 löveggel ott állott Leiningen ugyanis jobbnak látta Bem előnyomulásának hírére közelebb húzódni Temesvár felé s útközben facseti különítményét is magához vonván, egyelőre a Bega mentén Kiszetónál állott fel. Miután Lúgosra a Dobrafacseten át előnyomuló *Bánffy* is bevonult 2000-nyi hadával *Bem* most már egyesített hadteste élén folytathatta előnyomulását a temesvári nagy országúton s hogy ezt mindjárt másnap meg nem tette, ennek oka abban rejlik, hogy az Aradét körülzáró *Vécsey* tábornokot megkereste, miszerint egy erősebb különítménnyel *Leinitgen* hátában Rékást szállja meg, hogy ezáltal annak dandára két tűz közé szoríttassék. *Vécsey* azonban nem teljesítette Bem kérését s így Leiningen, a kinek különben sem volt szándékában Kiszetónál helyt állani, április 24-én jelentéktelen utóvédharcz után, de különben minden nagyobb baj nélkül húzódott vissza Temesvár védő bástyái mögé. Bem 27-én Rékást szállotta meg, a honnan, a temesvári nagyországutat északra hagyva Freydorf felé tért le, melynek közelében mintegy 9000-nyi hadával április 29-én tábort ütött. Innen Bem másnap saját személyére Zsombolyára ment, hogy a további hadműveletek tárgyában Perczellel értekezék.

Alig tért vissza Bem a freydorfi táborba, midőn hírül vette, hogy *Malkowsky* 12 zászlóalj, 16 lovas század és 36 löveggel, vagyis összesen mintegy 12.000 ember élén már tényleg útban van a Csorna völgyén fölfelé, minek folytán *Bem* azon elhatározásra jutott, miszerint Temesvárral szemben körülbelül 3000 embert visszahagyva, hadának fenmaradó részével *Malkowsky* ellen fordul, hogy ennek egyesülését *Theodorovich-csal* meghiúsítsa. E célból *Károlyi* alezredes parancsnoksága alatt egy erősebb különítményt haladéktalanul oly utasítással indított el Csáková és Dontán át Verseczre, hogy onnan Oravicezát és Fehértemplomot hatalmába kerítse.

Malkowsky május 4-én hadtestével Szlatinát, Armenist, Teregovát, Domasnát és Mehádiát szállotta meg s kitűzött feladatához mértén szándékában volt hadteste zömével Karánsebes—Lúgoson át az arad—temesvári czászári őrségekkel az összeköttetést felkeresni, mialatt egy kisebb oszlopnak Karánsebesről Német Bogsáun át *Theodorovich-csal* kellett volna érintkezésbe lépnie. Miután azonban *Malkowsky* útközben arról értesült, miszerint *Theodorovich* időközben Nagy-Becskrekre húzódott vissza, a vele való összeköttetés helyreállítására szánt oszlopot Bogsán helyett immár Fehértemplomon át indította útnak.

Károlyi alezredes május 5-én vonult Verseczre s még aznap *Arányi* huszár őrnagyot 3 gyalog századdal, 3 lovas szakasszal és 2 löveggel Oraviczára különítette ki, a honnan az az ottani császári őrséget egy órai harc után visszavonulásra kényszerítette. Május 8-án *Károlyi* hadoszlopával Fehértemplomig nyomult előre, a hol *Malkowsky* 300 főnyi oldalkülönítményére bukkanván, azt

megtámadta és Petrilova felé visszavonulni kényszerítette. Bem május 10-én Fehértemplomba érve, azonnal az ellenség üldözéséhez fogott, mely, miután Petrilovánál egy ideig helyt állott, nemsokára Szász-kára vonult vissza.

Malkowsky az oldalát és hátát fenyegető veszélyről értesülvén, löoszlopának további előnyomulását is beszüntette és tekintettel az összes hadiszínterekről beérkező felette kedvezőtlen hírekre, hadtestét újból Oláhországba visszavezetni határozta el, mihez képest május 15-én, miután a Nera hídját maga mögött elrombolta, rövid és eredménytelen hadműködés után ugyanazon úton, a melyen jött, újból elhagyta a Bánságot s hadtestével Cerneez és Turnu-Szerinu között szállott táborba, a melyben 40 napig veszteg maradt.

A *Malkowskyt* ugyan nyomon követő, de azt már utól nem ért magyar hadtest május 16-án érkezett Orsovára, honnan *Bem* a kormánynak az alábbi hadi jelentést küldötte be: „Orsovai hadiszállás május 16. 1849. Különös szerencsémnek tartom kormányzó urat arról értesíthetni, hogy isten segítségével sikerült a Bánságot nagyobb áldozatok nélkül, Magyarország számára visszahódítanom. Közeledésemre az ellenség mindenütt megfutott, oly gyorsan és oly messzire, hogy nem bírtam utolérni. Orsovát is kardcsapás nélkül szállottam meg. A nép mindenütt barátságosan fogad bennünket, mert tudja a karánsebesiek példájából, hogy csak javát akarjuk. Az ellenség erős volt; hadereje mintegy 14.000 főből s 40 ágyúból állott. Ez éjjel hagyta el Orsovát és Sz.-Kolla-Glavodára menekült Oláhországba, tán a török pasához küldött levelemben ezen átkelés ellen tiltakoztam s a basát a népjog tiszteletbentartására s az ennek értelmében átkelt osztrák sereg lefegyverzésére szólítottam fel. A sereg, melyet a Bánátból kiűztem, Puchner régi hadtestéből, a temesvári őrség egy részéből és két zászlóalj határórból állott. Az ellenség a vidék szerencsétlen népének csaknem összes erejét kiszívta. A hadiszolgálatra alkalmas férfiakat mind magával vitte; s csak aggastyánok, a nők és a gyermekek maradtak itt. Kötelességemnek tartom megemlíteni, hogy működésomban Perczel tábornok erélyesen és készséggel támogatott; bátorságát, tehetségét nem szükséges említenem, mert ezek ismeretesek. Tény, hogy segédkezése nélkül feladatunk nem végződött volna oly gyors sikerrel. Még csak Temesvárt kell elfoglalni. A vár máris oly szorosan körül van zárva, hogy az őrség onnan nem jöhet ki többé, legfeljebb fegyvereknek lerakhatása céljából. Az őrség kirohanást kísérelt meg, de az ostromsereg visszaverte, s azt hiszem, ily kíséreltől ezután óvakodni fog. Az ellenség visszaveretésénél különösen Perczy alezredes tüntette ki magát. A várba 15 foglyot küldöttem, kiket Orsován fogtunk el, hogy lássa az őrség azok sorsát, a kiknek a várat felszabadítani kellett volna. Úgy hiszem, hogy ez a vár megadását csak siettetni fogja. Bem“

Bem reménye Temesvár közeli feladását illetőleg mindenestre túlzott volt; a vár t. i. teljesen felszerelve és élelmi szerekkel is kellőleg el volt látva, úgy hogy — mikép azt az előzményekből tudjuk — helylyel-közzel még Arad várát is kiségiteni képes volt. Azon kívül a vár parancsnoka, báró *Rukavina György* altábornagy minden felszólítást a vár feladására következetesen visszautasított. A vár őrsége, miután *Leiningen* dandárával április 25-ön oda visszatért, a következő parancsnokságokból és csapatrészekből állott:

Magasabb parancsnokok gyanánt a vár parancsnokon kívül, ki mellett a vezérkari főnöki teendőket *Stankovits Lajos* ezredes végezte, szerepeltek: *Gläser* altábornagy mint hadosztályparancsnok, *gróf Leiningen* és báró *Wernhardt* tábornokok mint dandárnokok; mérnökkari igazgató gyanánt *Szimonowicz* őrnagy, tüzérségi főnök gyanánt pedig *Scherb* őrnagy volt beosztva. *Gyalogság*: 2 *Sivkovic* zászlóalj, 2318 íő; 2 *Rukavina* zászlóalj, 2316 fő; 1 *Leiningen* zászlóalj, 1273 fő. 1 oláh határőr zászlóalj, 1257 fő és 4 *Zanini* század, 336 fő. *Lovasság*: a *Schwarzenberg* dsidások 3 osztálya, 912 lovas; 1 *chevauxlegers* szakasz, 74 lovas; 1 század *szeresán*, 85 lovas. *Tüzérség*: 213 különféle űrméretű löveg 12 tiszt és 239 kezelő legénységgel. *Hadmérnök csapat*: mindössze 3 tiszt és 14 főnyi legénység. Az őrség állománya tehát: 7500 gyalogos, 1071 lovas, 251 tüzér 213 löveggel és 17 hadmérnök esapatbeli egyén; együttvéve 8839 fő.

Evvel szemben *Bem* elvonulása után *Malkowsky* ellen a *freydorfi* táborban *Pereczy* alatt mindössze mintegy 3000 embernyi had maradt vissza, melyet *Vécseynek* legközelebb jelentékenyen szaporítania kellett volna.

Május első napjai a vár körül elég nyugodtan folytak le; említésre méltó összeütközés csupán 3-án történt, mely napon *Rukavina* déltájban a vár és a *Bega* között épült elsánczolt táborból a magyarok *freydorfi* tábora ellen erőszakos kémszemlélet hajtott végre, de miután *Pereczy* csakhamar 3 zászlóaljat, 4 huszár századot és 15 löveget csatarendbe állított, a kémszemlére rendelt két császári hadoszlop jelentéktelen ágyúzás után újból visszahúzódott az elsánczolt táborba. Néhány nap múlva *Rukavina* altábornagy biztos híreket vett *Bem* elvonulásáról hadának zömével a *freydorfi* táborból, minek folytán a visszamaradt *Pereczy* ellen május 12-ikére egy nagyobb szabású kitörés végrehajtását határozta el, melyben az alábbi csapatok vettek részt: 2 *Sivkovic* zászlóalj 1200 fővel, 3 *Zanini* század 200 fővel, 2 oláh határőr század 300 fővel, a *Schwarzenberg* dsidások 600 lovassal, 20 *chevauxlegers*, továbbá 16 táborigyűző 3 röppentyű löveggel.

A támadás keresztülviteléhez a dandár a következő tagozással helyezkedett készenlétbe: a *Sivkovic* ezred 2-ik zászlóaljból, 5 dsidás századból és 12 lövegből álló *balszám*y a vártól délre, a

Józsefvárost jobbra hagyva; a *középet* képező 1. Sivkovic zászlóalj 1 század dsidással és 3 röppentyű üteggel a Józsefváros délnyugati kijárait szállotta meg s végül a 3 Zanini századból, a chevauxlegers szakaszból és 4 lövegéből álló *jobb szárny* a Bega csatorna és a freydorli ut között nyomult előre; *tartalék* gyanánt a 2 oláh határőr század tartatott vissza. Az oszlopok a támadó előnyomulást május 12-én reggeli 3 órakor kezdték meg s a helyett hogy a magyar tábornok meglepniök sikerült volna, rövid idő múlva a teljesen harcához fejlődött magyar hadra bukkantak, mely a császáriakat már kibontakozásuk közben élénk ágyú- és puskatűzzel fogadta. Az ezután következő harc, melynek folyama alatt *Perczy* nemsokára ellentámadásba ment át, csakhamar *Leiningen* visszavonulásával végződött, mihez nem kis mértékben járult hozzá azon körülmény, hogy Giroda és Remete felől erős magyar oszlopok közeledése jelentetett, melyek *Leiningen* visszavonulási vonalát fenyegették. És tényleg *Vécsey* a fémtől vett felszólítás folytán mintegy 4000-nyi segélyhaddal Temesvár alá, a Vadászerdőbe megérkezve, tudomást vön a császári őrség folyamatban levő kirohanásáról, minek folytán *Perczy* segélyezésére nyomban egy erősebb különítményt indított el Girodán át Freydorf felé.

Május 14-én *Vécsey* az ellenség által csak gyengén megszállott Gyárvárost vette be, mely alkalommal különösen *Asztalos* őrnagy tüntette ki magát 29. honvéd zászlóaljának élén. Az említett külváros elvesztése annál érzékenyebben sújtotta a vár őrségét, miután az ottani vízműből nyerte az egész vár vízzel való ellátását, amennyiben a várban meglevő kutak általában igen rossz ivóvizet szolgáltatnak.

Május 15-én a vár körülrólása az összes külvárosok birtokba vétele és megszállása által teljessé vált s a rendszeres ostrom bevezető munkálatai kezdetüket vehették.

Arad vára körül a február elején történtek után *) egyelőre szünet állott be s csak február vége felé sikerült *Kiss Pál* alezredesnek a Maros jégzajlásának elmúltával a várat újból a folyó mindkét partján körülrólalni; a kellő ostromszerek hiányában egyelőre minden a szoros körülrólásnál maradt, remélve, hogy az őrség kiéhezés által lesz majd megadásra bírható. Így múlt el egész márczius hava is anélkül, hogy a vár körül jelentékenyebb esemény előadta volna magát.

A vár őrsége báró *Berger János* altábornagy parancsnoksága alatt, a ki mellé csapatparancsnok gyanánt *Szilják Ferencz* tábornok, mérnökkari főnök gyanánt *Qläser József* alezredes, tüzérségi főnök gyanánt *Raninger Mihály* százados, térparancsnokul pedig báró *Saffran Ferencz* őrnagy nyerte beosztását, a következő csapatré-

*) Lásd az I. kötet 19. fejezetét.

szekekből alakult: Leiningen gyalogos 92 fő, Sivkovic gyalogos 108 fő; Rukavina gyalogos 50 fő, az oláh bánági határőr ezred 4 századából 730 fő, a 2. helyőrségi zászlóalj 4 századából 347 fő, a Schwarzenberg dsidások egy szakaszából 42 lovas, helyőrségi tüzérségből és hadmérnök csapatokból 80 fő és 61 főnyi egyéb kezelő legénységből; összesen lő 10 ember; a különféle űrméretű lövegek száma április havában a 66-ot érte el.

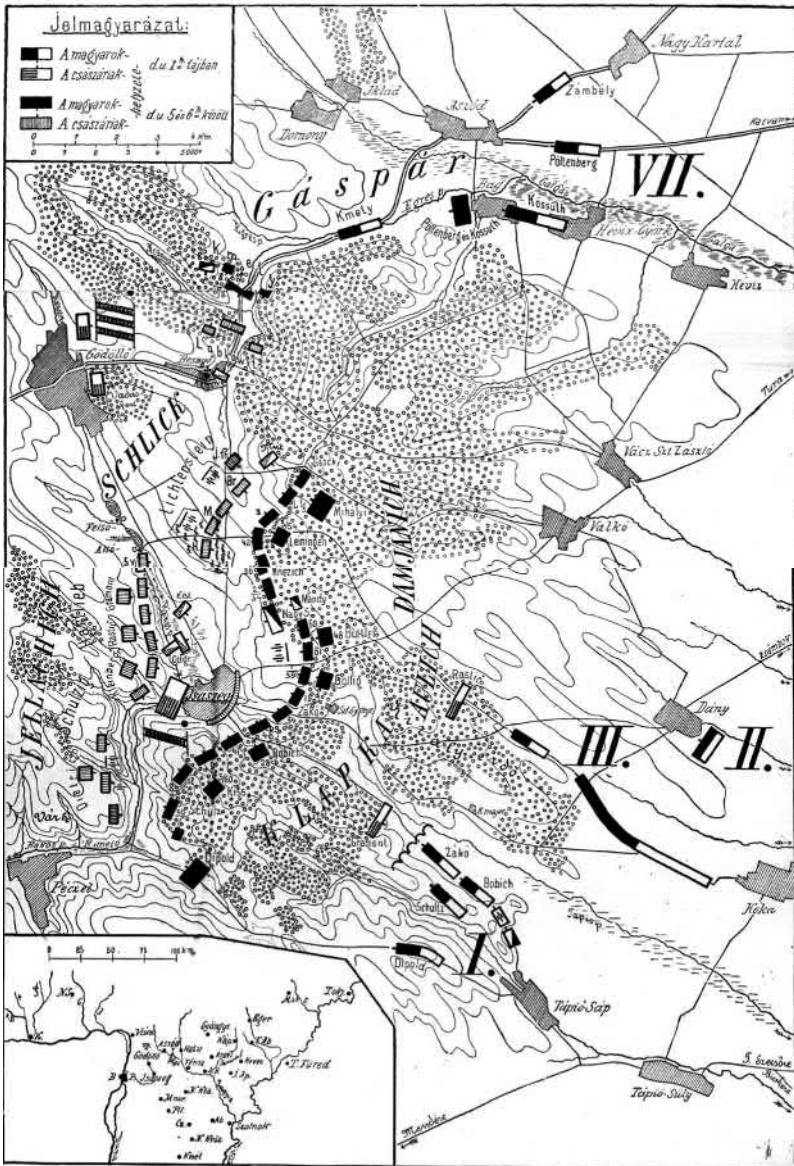
A körülzáró csapatok parancsnokságát április elején *Vecsey* tábornok vette át s azok ez időtájt a következő csapatrészekből állottak: a 29. honvéd zászlóaljból, 1200 fő: a 36. honvéd zászlóaljból, 1000 fő, a 38. honvéd zászlóaljból, 1100 fő, az 58. honvéd zászlóaljból, 1200 fő, az 59. (azelőtti békési) zászlóaljból, 1050 fő, a 68. (azelőtti debreczeni) zászlóaljból, 1200 fő, a 95. zászlóaljból, 1150 fő, 5 század Lehel huszárból, 800 lovas, 2 század Reuss huszárból, 320 lovas és 40 táborig és ostrom ágyúból; a csapatok állománya: 7900 gyalogos és 1120 lovas. A parancsnokság átvétele után *Vecsey* azonnal hozzáfogott az első párhuzam emeléséhez s a vár parancsnokát megadásra szólította, fel, mire ez válasz gyanánt, legott a vár falán felállított ágyúit szólaltatta meg. Ezen meghiúsult kísérlet után *Vecsey* tevékenység dolgában nagyjában véve elődjének nyomdokain haladt, összes reményét a várórség kiéheztetésébe helyezvén, melynek június végefelé, a midőn a vár őrsége csakugyan megadta magát, fogantja is lett.

A leírtakból láthatjuk tehát, miszerint Magyarország ügye május hava folyamán az összes hadi színtereken sikereinek és fényes hadi tetteinek tetőpontját érte el, amennyiben hihetetlen gyorsasággal, úgyszólván az egész országot újból visszahódította sikerült. Hogy a szerencse koczkája oly rövid idő múlva oly gyorsan és oly nagyot fordulhasson, a hogyan azt a nyári hadjárat folyamán előadni alkalmunk leend, kinek is lett volna oka előre sejteni?!

Vége a második kötetnek.

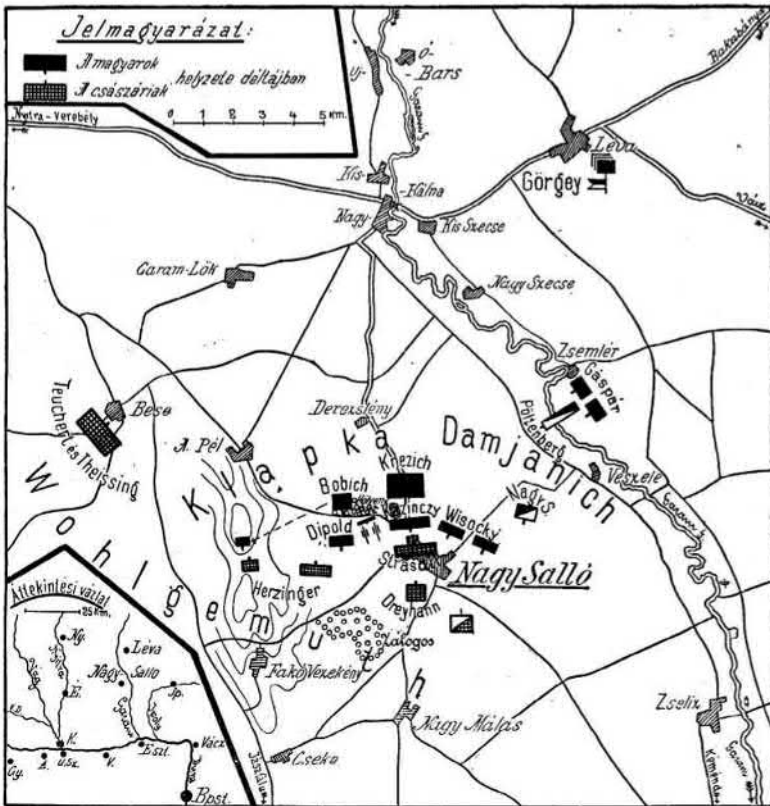
AZ ISASZEGI CSATA

1849. április 6-án.

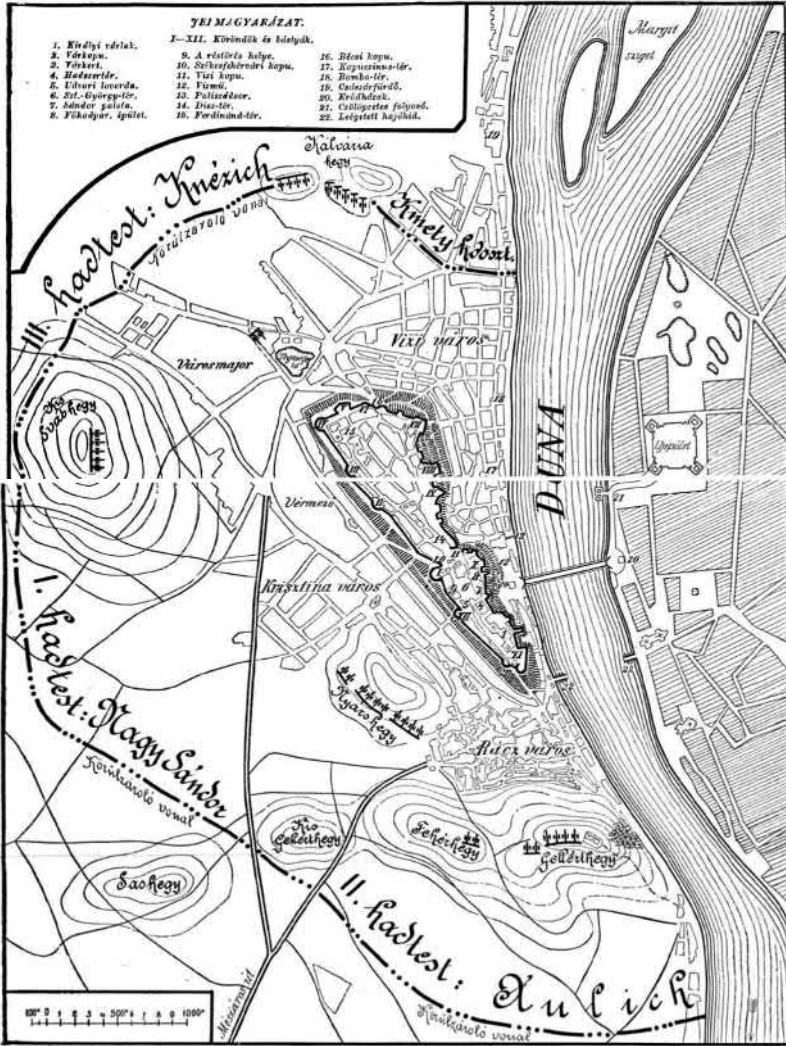
A NAGYSARLÓI CSATA

1849. április 19-én.

BUDA BEVÉTELE

1849. május 4-től 21-ig.

ESI CSATA

ezius 2-án.

